

STAY-BEHIND OG FIRMAET

PET-KOMMISSIONENS BERETNING

BIND 5

BIND 5

STAY-BEHIND OG FIRMAET

Efterretningsvæsen og private antikommunistiske organisationer i Danmark 1945-1989

FORFATTER:

MORTEN HEIBERG, PH.D.

Morten Heiberg har i en årrække forsket og undervist i spansk, italiensk og europæisk samtidshistorie ved Københavns Universitet. Han har udgivet tre bøger samt en række artikler i danske og udenlandske tidsskrifter. På baggrund af materiale fra britiske, amerikanske, franske, spanske og italienske arkiver har Morten Heiberg blandt andet skrevet en bog om det spanske efterretningssamarbejde med Tyskland og Italien 1936-1945 (Morten Heiberg & Manuel Ros Agudo, *La trama oculta de la guerra civil. Los servicios secretos de Franco, 1936-1945*, Barcelona: Crítica 2006).

STAY-BEHIND OG FIRMAET

**EFTERRETNINGSVÆSEN OG
PRIVATE ANTIKOMMUNISTISKE ORGANISATIONER
I DANMARK 1945-1989**

PET-KOMMISSIONENS BERETNING BIND 5

Forfatter: Morten Heiberg

STAY-BEHIND OG FIRMAET

Publikationen kan bestilles
via Justitsministeriets hjemmeside (www.jm.dk)
eller hos
Schultz Distribution
Herstedvang 10
2620 Albertslund
Telefon: 43 22 73 00
Fax: 43 63 19 69
schultz@schultz-grafisk.dk
www.schultzboghandel.dk

ISBN: 89-91851-64-5
ISBN: 89-91851-65-3 (internet)
Tryk: Schultz Grafisk

Forord

Dette bind er forfattet af Morten Heiberg.

I henhold til PET-kommissionslovens § 1, stk. 4, har Kommissionen ansat et antal forskere, herunder Morten Heiberg. Kommissionen har givet forfatteren adgang til at arbejde frit og med uhindret adgang til Kommissionens kildemateriale, herunder fra PET's arkiv.

På denne baggrund fremlægger forfatteren resultatet af sine historiske undersøgelser i nærværende bind. Kommissionen har nøje gennemgået og drøftet dette og de forudgående udkast til bindet, ligesom de er blevet sammenholdt med det underliggende kildemateriale. Efterfølgende har Kommissionen godkendt manuskriptet og antaget det til udgivelse i Kommissionens beretning.

Kommissionen har i henhold til PET-kommissionslovens § 4 foretaget anonymiseringer i fornødent omfang. Kommissionens retlige vurderinger efter PET-kommissionslovens § 3, stk. 2, er knyttet til vedkommende afsnit.

Johnny Laursen

Regin Schmidt

Ditlev Tamm

Jens Vedsted-Hansen

Leif Aamand
formand

INDHOLDSFORTEGNELSE

Forord	3
Forkortelser og akronymer.....	7
INDLEDNING	9
Den internationale debat om GLADIO.....	10
Den danske debat om GLADIO	13
GLADIO og NATO	14
GLADIO eller 'stay-behind'?	18
Tekstens opbygning og kildegrundlag.....	20
1. ETABLERINGEN AF DET ANTIKOMMUNISTISKE BEREDSKAB I EFTERKRIGSTIDEN	23
Kold krig og påskekrise	23
Forhandlinger med de britiske og amerikanske tjenester	26
De danske "Amatører"	42
PET's kendskab til Firmaets oprettelse	44
Historikerdebatten om Firmaet og 'stay-behind'.....	45
2. OPBYGNINGEN AF DET DANSKE OKKUPATIONSBEREDSKAB OG AFGRÆNSNINGEN AF PET'S VIRKE, 1948-1953	49
Det militære beredskab med krig for øje.....	49
Hjemmeværnet	50
PET's første beredskabsplaner	52
REA og dannelsen af de private antikommunistiske grupper i Danmark.....	54
"29.-august-gruppen"	56
REA's afsløring af GE's "stay-behind"-net.....	61
Et våbenfund i Århus	66
PET's forhold til hjemmeværnet, herunder spørgsmålet om eksistensen af likviderings- og anholdelseslister	73
Opsummering.....	83
3. NATIONAL SELVBESTEMMELSE OG INTERNATIONALE FORPLIGTELSE: UDVIKLINGEN AF DET PROFESSIONELLE OKKUPATIONSBEREDSKAB EFTER 1951	85
William Colby og de "unilaterale" tiltag.....	85
FE, PET og NATO-samarbejdet	90
Krigstidskontraetterretningstjenesten (KKE).....	92

Feltsikkerhedssektionerne	93
Skjoldungerne	96
Meldenettet og medlemskabet af Allied Coordination Committee (ACC).....	97
4. FIRMAET	100
Opbygningen af Arne Sejrs organisation	104
Politisk opbakning til Firmaet	109
Arne Sejrs 'stay-behind'-planer.....	114
PET undersøger en allieret myndigheds kendskab til Firmaet	116
Finansieringen af Arne Sejrs virksomhed	119
5. AFLYTNINGEN I VESTER SØHUS	125
PET's vurdering af aflytningsmaterialet	129
DKP's interne forhold	131
Partiopgøret med Aksel Larsen	136
De sorte breve	143
Lukningen af "Operation Buret"	152
FE's og PET's ledelse inddrages.....	156
Hvem vidste besked?	159
En vesteuropæisk efterretningstjenestes viden om aflytningen	163
PET undersøger PET	163
Aflyttede PET Alfred Jensen?.....	167
PET's retlige vurdering	169
Firmaets overjordiske og underjordiske aktiviteter	173
Firmaet. En socialdemokratisk aflægger?.....	175
6. ABSALON OG "OPERATION SURVIVAL"	178
Tropeuniformer og morterer	181
PET og "Operation Survival"	186
7. KONKLUSION	190
'Stay-behind'-nettet og PET's rolle	190
PET og de private antikommunistiske organisationer	192
Aflytningen i Vester Søhus	194
Absalon og "Operation Survival"	194
Retlig vurdering for så vidt angår perioden 1968-1989.....	195
KILDE- OG LITTERATURFORTEGNELSE.....	196
SPØRGSMÅL TIL JUSTITSMINISTEREN.....	202

Forkortelser og akronymer

ACC	Allied Coordination Committee
AIC	Arbejderbevægelsens Informations-Central
B&W	Burmeister & Wain
CCWU	Clandestine Committee of the Western Union
CIA	Central Intelligence Agency
CK	Centralkomiteen
DIS	Danish Intelligence Service
DKP	Danmarks Kommunistiske Parti
FCR	Forsvarets Centralradio
FE	Forsvarets Efterretningstjeneste
FN	De Forenede Nationer
GE	Generalstabens Efterretningssektion
GESTAPO	Geheime Staatspolizei
GRU	Glavnoje Rasvedyvatelnoje Upravlenij Sovjetisk militær efterretningstjeneste
KGB	Komitet Gosudarstvennoj Besopasnosti Sovjetisk sikkerhedstjeneste
KKE	Krigstidskontraefterretningstjeneste
ME	Marinens Efterretningssektion
MI5	Security Service
MI6	Se SIS
NATO	North Atlantic Treaty Organisation
NKP	Norges Kommunistiske Parti
OSS	Office of Strategic Services
PCI	Partito Comunista Italiano (det italienske kommunistparti)
PET	Politiets Efterretningstjeneste
REA	Rigspolitichefens Efterretningsafdeling
SACEUR	Supreme Allied Commander Europe NATO's øverstkommanderende i Europa
SED	Sozialistische Einheitspartei Deutschlands
SHAPE	Supreme Headquarters Allied Powers Europe NATO's hovedkvarter
SIFAR	Det italienske militære efterretningsvæsen
SIS	Secret Intelligence Service
SOE	Special Operations Executive
SUKP	Sovjetunionens Kommunistiske Parti

INDLEDNING

Kommissionen har modtaget et spørgsmål fra Folketinget til justitsministeren om PET's mulige forbindelse til "Operation GLADIO".¹ GLADIO var ifølge en udbredt opfattelse et kodeord for et hemmeligt okkupationsberedskab, eller 'stay-behind'-net, som en række efterretningstjenester oprettede på dansk og vesteuropæisk grund under den kolde krig. Nettet bestod ifølge flere vidnesbyrd af en række guerilla-enheder, der skulle aktiveres i tilfælde af en fjendtlig besættelse. Disse grupper er i aviser, tidsskrifter, bøger og diverse dommerundersøgelser blevet sat i forbindelse med ekstremistorganisationer på højrefløjen og med nogle af de terroranslag, som ramte Vesteuropa i 1970'erne og i begyndelsen af 1980'erne.

GLADIO-strukturen blev først kendt i 1990, da den italienske ministerpræsident Giulio Andreotti under en vidneafhøring nævnte eksistensen af et hemmeligt beredskab med forbindelse til NATO. Siden 1990 har der verseret mange rygter i pressen om GLADIO, mens der fra officielt hold kun er afgivet et fåtal af oplysninger. Hvad den internationale forskning hidtil har kunnet dokumentere er da også beskedent, nemlig at en række hemmelige og illegale grupper med udspring i de europæiske modstandsbevægelser i tiden efter 1945 opbyggede net af illegale bevæbnede grupper.² Disse netværk blev gradvist afløst af et mere professionelt militært beredskab efter oprettelsen af NATO. Som et led i etableringen af NATO's beredskab blev det i 1949/50 besluttet at oprette 'stay-behind'-net over hele Europa. Der var med andre ord tale om enheder, som skulle være klar til at

-
- 1 Spørgsmål 3 til justitsministeren: "Kan ministeren dementere, at der har eksisteret forbindelser mellem PET eller medarbejdere i PET og efterretningsorganet 'Gladio'?"
 - 2 Se f.eks. Paolo Cucchiarelli og Aldo Giannuli, *Lo Stato parallelo. L'Italia 'oscura' nei documenti e nelle relazioni della Commissione Stragi* (Rom, 1997), s. 50, 70-72.

udføre militære operationer bag fjendens linjer i tilfælde af en sovjetisk besættelse.³

Som det vil fremgå nedenfor, havde Danmark et okkuperingsberedskab med internationale forbindelser. Det var primært et anliggende for Forsvaret, men gang på gang kom PET i berøring med nettet. Okkuperingsberedskabet blev inddraget i de løbende forhandlinger mellem PET og FE i forbindelse med koordineringen af tjenesternes virke. Det var således væsentligt for FE at kunne drage nytte af PET's efterretninger om kommunistisk femtekolonnevirksomhed i Danmark. Det befrygtedes nemlig, at herboende kommunister i tilfælde af krig ville gå Sovjetunionens ærinde og forsøge at hindre opstillingen af det danske okkuperingsberedskab.

Under gennemgangen af PET's arkiv er Kommissionen stødt på nyt og væsentligt materiale om PET's tilknytning til det danske okkuperingsberedskab, der blev endeligt nedlagt i 1999. Nærværende fremstilling har derfor til formål at redegøre for hovedtrækkene i 'stay-behind'-nettets udvikling samt analysere PET's forbindelser til de private grupper, der fra flere sider hævdes at have indgået i dette beredskab, og som under den kolde krig gjorde front imod DKP og kommunismens udbredelse i Danmark.⁴ Dette bind kan således også kaste lys over, hvorvidt PET har anvendt private organisationer til politisk overvågning. Disse spørgsmål må anses for at være principielt vigtige for en bedømmelse af den politiske overvågning i perioden 1945-1989.

Den internationale debat om GLADIO

Efter Murens fald har man i flere NATO-lande sat spørgsmålstegn ved efterretningstjenesternes virke under den kolde krig. Flere europæiske aviser har fremsat beskyldninger vedrørende ulovlige aflytninger, sabotage, likvideringer

3 *Dokument nr. 15 (1995-1996). Rapport til Stortinget fra kommisjonen som ble nedsatt av Stortinget for å granske påstander om ulovlig overvåking av norske borgere (Lund-rapporten)*, stk. 13.3.3. Rapport afgivet til Stortinget den 28. marts 1996. Herefter benævnt *Lund-rapporten*.

4 Der har også eksisteret antikommunistiske organisationer i Danmark uden tilknytning til okkuperingsberedskabet. Flere af disse grupper er beskrevet andetsteds i Kommissionens beretning. Demokratisk Alliance er eksempelvis omtalt i afsnittet om trotskisterne i Kommissionens beretning, bind 9.

og sågar medvirken i terroranslag mod civilbefolkningen.⁵ Faghistorikere og politologer har argumenteret for eksistensen af en såkaldt ”spændingens strategi” under den kolde krig. Deres tolkninger, som i vid udstrækning bygger på dommerundersøgelser og parlamentsrapporter, har forsøgt at sandsynliggøre, at højreekstremister og private antikommunistiske grupper med forbindelse til vestlige regeringer, og måske endda NATO, begik attentater og forsøgte at skyde skylden for deres blodige handlinger på venstreekstremister. Tillige peger disse forskere på, at flere efterretningstjenester har forsøgt at opildne en i forvejen revolutionært stemt venstrefløj til at begå samfundsundergravende virksomhed. Formålet med sådanne operationer har ifølge flere udsagn været at miskreditere venstrefløjen eller retfærdiggøre indførelsen af et autoritært og antikommunistisk præsidentstyre under henvisning til den eksisterende trussel mod statens eksistens fra både det yderste venstre og det yderste højre. Deraf betegnelsen ”spændingens strategi”.⁶ Én historiografisk retning har typisk anskuet en række kupforsøg og politiske attentater i Italien ud fra en sådan optik og forsøgt at sandsynliggøre en forbindelse til ”Operation GLADIO”. Kritikere af sådanne udlægninger har dog ikke manglet.⁷

5 For referencer til avisartikler, der sammenkæder terrorisme og efterretningsvæsen i flere europæiske lande, se Daniele Ganser, *NATO's Secret Armies. Operation Gladio and Terrorism in Western Europe* (London, 2005). Kommissionen vil gerne i den forbindelse takke lektor, dr. phil. Gert Sørensen, Københavns Universitet, og seniorforsker ved Baris Universitet, Aldo Giannuli, der begge har stillet materiale om GLADIO til rådighed for Kommissionen.

6 Betegnelsen blev første gang anvendt af den britiske avis *The Observer* den 14. december 1969 om bombeattentatet på Piazza Fontana i Milano og har siden vundet indpas i forskningen. Begrebets tilblivelseshistorie er nærmere analyseret i Aldo Giannuli (red.), *Appunti per un glossario della recente storia nazionale, allegato alla relazione de Sen. Athos De Luca*, Commissione Parlamentare di Inchiesta sul terrorismo in Italia e sulle cause della mancata individuazione dei responsabili delle stragi (Bari, 2000), s. 261-297.

7 For en indføring på dansk til den internationale debat om ”spændingens strategi” se Gert Sørensen, *Den dobbelte stat. Krønike om magtens hemmeligheder i Italien* (Museum Tusulanum, 1998). Om fænomenet GLADIO i relation hertil, se *ibid.*, s. 143-164. For et vidnesbyrd om, hvor forskellige holdningerne er til begrebet ”spændingens strategi”, se de vidneafhøringer, partsindlæg og ekspertkommentarer, som den italienske parlamentariske undersøgelseskommission Commissione parlamentare d'inchiesta sul terrorismo in Italia e sulle cause della mancata individuazione dei responsabili delle stragi har lagt ud på det italienske parlaments officielle hjemmeside: www.parlamento.it/bicam/terror/home.htm. Se også Lars R. Møller, *Operation Hurricane. Efterretningsvirksomhed før og nu* (Høst & Søn, 2000), s. 350-351, og Ole Hasselbalch, *Den stille krig. Sovjetiske påvirkningsoperationer mod Danmark under den kolde krig – forudsætninger, teknik og resultat* (Holckenfeldt, 2001), s. 234-235.

Debatten om ”spændingens strategi” fik ny næring, da den italienske ministerpræsident Giulio Andreotti den 3. august 1990 under vidneansvar oplyste om eksistensen af et ’stay-behind’-net med tilknytning til NATO og CIA. Dets kodeord var ”Operation GLADIO”. Navnet hentyder formentlig til det antikke Rom og gladiatorernes tveæggede sværd. Afsløringen af GLADIO havde på det tidspunkt været undervejs i næsten 20 år. I 1972 blev tre *carabinieri* dræbt tæt ved den italiensk-jugoslaviske grænse. I den forbindelse blev to officerer dømt for at have forhindret en tilbundsående undersøgelse af sagen og for at have vildledt undersøgelsesretten, mens to neofascister blev dømt for selve attentatet. Den ene af de dømte, Vincenzo Vinciguerra, valgte efterfølgende at samarbejde med undersøgelsesdommeren Felice Casson. Under en afhøring i 1985 forklarede Vinciguerra, at der eksisterede et hemmeligt netværk, som skulle forsvare Italien i tilfælde af en sovjetisk invasion, ligesom han redegjorde for eksistensen af en parallel struktur i efterretningsvæsnet, der var sanktioneret af ledende politikere og NATO.⁸ Da den italienske general Vito Miceli, som var chef for det italienske militære efterretningsvæsen, blev anholdt i 1974, skete det under anklage for at have ”promoveret, opbygget og organiseret i ledtog med andre, en hemmelig organisation af militærfolk og civile med det formål at fremprovokere en væbnet opstand som kunne føre til en ulovlig ændring i statens forfatning og regeringsform”.⁹ Med fundet af et memoriale, som den italienske kristendemokratiske leder Aldo Moro angiveligt havde skrevet under sit fangenskab hos De Røde Brigader i 1978, voksede presset på de ledende italienske politikere. Moros efterladte papirer beskriver blandt andet en række ”parallelle” magtstrukturer, der har været med til at præge italiensk politik i efterkrigstiden. ”Spændingens strategi” og samarbejdet med amerikanerne på det antikommunistiske område nævnes også i Moros sidste skrifter.¹⁰

8 Om neofascisten Vincenzo Vinciguerras samarbejde med undersøgelsesdommeren Felice Casson, se Daniele Ganser, *NATO's Secret Armies*, s. 3-6. Vinciguerra udgav inden sin død en bog om spændingens strategi. Se Vincenzo Vinciguerra, *Ergastolo per la libertà. Verso la verità sulla strategia della tensione* (Firenze, 1989).

9 Oversat og citeret efter Daniele Ganser, *NATO's Secret Armies*, s. 8.

10 Gert Sørensen, *Den dobbelte stat*, s. 146-147. Flere af den italienske undersøgelseskommissions medlemmer mistænkte efterfølgende GLADIO for at have været involveret i attentatet på Moro, idet der efter deres opfattelse var tale om ”et kriminelt projekt, hvor De Røde Brigader med stor sandsynlighed blot var redskab for en større politisk ramme”, Pellegrinos senatsrapport citeret efter Daniele Ganser, *NATO's Secret Armies*, s. 80-81. Dette synspunkt er ofte blevet fremført af politikere

Efter Andreottis vidneudsagn i 1990 bredte debatten om NATO's og efterretningstjenesternes hemmelige aktiviteter sig hurtigt til andre europæiske lande. I Belgien, Schweiz og Tyskland udsendte regeringerne skriftlige redegørelser om 'stay-behind'-nettet. Den tyske regering bekræftede okkupationsberedskabets eksistens, men understregede samtidig, at nettet nu var under afvikling.¹¹ De tre officielle redegørelser betragtes i dag som væsentlige kilder til forståelsen af fænomenet GLADIO/'stay-behind' i en international sammenhæng. Den norske Lund-rapport vedrørende påstande om ulovlig overvågning af norske borgere er vigtig i en nordisk sammenhæng og indeholder tillige oplysninger om det danske okkupationsberedskab.¹²

Den danske debat om GLADIO

Danmark mærkede også efterdønningerne fra de opsigtsvækkende afsløringer i udlandet. Kort efter offentliggørelsen af Andreottis skriftlige rapport om GLADIO fortalte et tidligere medlem af den højreorienterede gruppe Absalon om en række hemmelige aktiviteter i Danmark. I et interview i Berlingske Tidende afslørede en anonym kilde, kaldet "Q", at Absalon havde fungeret som den danske afdeling af GLADIO.¹³ Få dage forinden havde forsvarsminister Knud Enggaard afstået fra at komme med oplysninger om GLADIO til Folketinget, hvilket skete under hensyntagen til landets sikkerhed: "Efterretningsspørgsmål er klassificeret stof, det ved hr. Pelle Voigt bedre end nogen, og derfor vil jeg ikke være i stand til i denne spørgetid at drøfte de mange spørgsmål, som hr. Pelle Voigt har stillet eller vil kunne stille i denne sammenhæng."¹⁴

Den danske presse gik ufortrødent videre med sagen, men set i bakspejlet tegnede aviserne et forvirrende og fejlagtigt billede af GLADIO. PET indsamlede i 1990-91 en lang række avisartikler, som stort set alle indeholdt oplysninger, der ikke var korrekte. Typisk var der tale om allerede kendte historier om Arne Sejrs hemmelige antikommunistiske organisation "Firmaet" krydret med de nyeste

og historikere på den italienske venstrefløj og skarpt afvist af højrefløjen. Også danske militærfolk har udtrykt skepsis over for denne tolkning, se Lars R. Møller, *Operation Hurricane*, s. 350-351.

11 Daniele Ganser, *NATO's Secret Armies*, s. 211.

12 Om *Lund-rapporten* se kapitel 3.

13 Iver Høj, "Også Danmark havde hemmelig hær", *Berlingske Tidende*, 25. november 1990. Dette synspunkt er gentaget i Daniele Ganser, *NATO's Secret Armies*, s. 168-175.

14 FT 1990-91, Forhandlingerne, s. 168, ff. 2215.

internationale GLADIO-afsløringer samt interviews med enkeltpersoner, der hævdede, at de havde spillet en afgørende rolle i opbygningen af en hemmelig antikommunistisk hær i Danmark.¹⁵

Forvirringen blev heller ikke mindre, da GLADIO-afsløringerne blev en del af valgkampen. MF Pelle Voigt offentliggjorde to dage før valget den 12. december 1990 en række dokumenter, som skulle dokumentere GLADIO's eksistens i Danmark og PET's forbindelse til denne organisation.¹⁶ Da PET af principielle årsager ikke ønskede at kommentere pressens oplysninger, og slet ikke under en valgkamp, kom MF Pelle Voigts oplysninger til at henstå uimodsagte.

Hans Hækkerup besluttede senere at bryde tavsheden. Den tidligere forsvarsminister skriver i sine erindringer fra 2002, at han i sin ministertid havde været med til at afvikle et 'stay-behind'-net i Danmark: "Også okkuperingsberedskabet – det 'stay-behind'-net, som skulle holde de danske myndigheder i eksil informeret om situationen i hjemlandet, hvis Danmark blev besat – er afviklet".¹⁷ Hækkerups oplysning om 'stay-behind'-nettet er, bortset fra en pressemeddelelse udsendt af Forsvarsministeriet den 22. februar 1991, den hidtil eneste officielle udmelding om beredskabets eksistens i Danmark.¹⁸ Nærværende fremstilling vil bidrage med adskilligt mere.

GLADIO og NATO

Historikernes behandling af GLADIO-sagen har været besværliggjort af den manglende arkivadgang, og ofte har de måttet basere deres tolkninger på, hvad forskellige aktører anonymt har udtalt til pressen. Eksempelvis bygger den schweiziske forsker Daniele Ganser sin gennemgang af den danske GLADIO-

15 Eksempelvis den tidligere modstandsmand Jens Toldstrup. Se "Jeg var partisanchef i Gladio", interview i *Ekstra Bladet*, 26. november 1990.

16 "SF'er finder bevis for Gladio's virke", *Jyllands-Posten*, 13. december 1990; "FE-officerer i dansk Gladio", *Land og Folk*, 11. december 1990; "SF: Gladio arbejdede ulovligt i Danmark", *Information*, 11. december 1990 samt "SF-krav: Gladio frem i lyset", *Politiken*, 11. december 1990. *Land og Folk* trykte et af de dokumenter, som ifølge SF dokumenterede PET's relation til GLADIO.

17 Hans Hækkerup, *På skansen* (Lindhardt og Ringhof, 2002), s. 212.

18 Pressemeddelelse, FM, 22. februar 1991: Pressemeddelelsen oplyste bl.a., at Folketingets kontroludvalg var blevet orienteret om den planlægning, som foreligger med henblik på at kunne håndtere en situation, hvor Danmark bliver besat af en fjendtlig styrke, samt "at regeringen ikke har kendskab til en Gladio-organisation i Danmark eller til nogen NATO-støttet CIA-organisation i Danmark".

struktur på førnævnte interview med ”Q” i Berlingske Tidende fra 1990.¹⁹ Som det vil fremgå nedenfor, kan der sås begrundet tvivl om, hvorvidt den nævnte person, ”Q”, overhovedet kan relateres til det danske ’stay-behind’-net. Der hersker med andre ord usikkerhed om, hvad GLADIO/’stay-behind’ var, både i en dansk og international sammenhæng. Lige så usikre er oplysninger om, hvorvidt disse grupper havde opbakning fra NATO og de vestlige regeringer. Forvirringen og usikkerheden skyldes den jævne strøm af modstridende oplysninger, der har præget debatten om GLADIO siden 1990. Oplysningerne kan systematiseres således:

- En række mundtlige og skriftlige vidnesbyrd fra ledende politikere, generaler og embedsmænd om GLADIO’s eksistens, organisering og forbindelse til CIA og NATO.
- Tilkendegivelser fra NATO om, at man intet kender til Operation GLADIO/’stay-behind’ eller ACC, som flere kilder ellers nævner som det koordinerende NATO-organ for GLADIO.

Daniele Ganser har på denne baggrund givet udtryk for, at NATO ikke har fortalt sandheden om GLADIO. Med henvisning til den belgiske undersøgelsesrapport fra 1990 skriver den schweiziske forsker, at et koordinerende organ for ’stay-behind’ kaldet ACC blev oprettet af NATO i 1950’erne.²⁰ I sommeren 2000 forelagde Ganser disse oplysninger for NATO, som svarede:

”Vi har kontrolleret vort arkiv og kan ikke finde noget spor af de komiteer, som De har nævnt. Jeg vil endnu engang gerne bekræfte, at de komiteer, som De henviser til, aldrig har eksisteret inden for NATO. Derudover, har den organisation, som De betegner som ’Gladio’, aldrig været en del af NATO’s militære struktur.”²¹

Hvordan forklarer man NATO’s reaktion på denne henvendelse, når nu ledende generaler som Paolo Inzerilli og Gerardo Serravalle, der havde ansvaret for

19 Daniele Ganser, *NATO’s Secret Armies*, s. 168-175.

20 Ibid., s. 30.

21 Ibid., s. 31.

”Operation GLADIO” i Italien i perioden 1971-1986, nævner en forbindelse mellem GLADIO og ACC?²²

Her er der givet grund til at se nærmere på samspillet mellem politik og efterretningstvæsen under den kolde krig. Der er fra NATO’s side sandsynligvis tale om en formulering, der ikke fornægter GLADIO’s eksistens, men blot problematiserer alliancens engagement i foretagendet. Nærlæser man det belgiske ministersvar vedrørende GLADIO, forstår man måske bedre baggrunden for NATO’s svar. Det fremgår, at den belgiske sikkerhedstjeneste efter 2. Verdenskrig etablerede kontakt med britiske og amerikanske efterretningstjenester med henblik på at skabe de nødvendige sikkerhedsforanstaltninger i tilfælde af fremmed besættelse. I første omgang vedrørte samarbejdet etablering af radiokontakter, men senere udviklede der sig et regulært samarbejde mellem en række lande i det såkaldte CCWU, som står for Clandestine Committee of the Western Union. CCWU blev i 1958 omdannet til ACC eller Allied Coordination Committee. ACC var et koordinerende organ for de pågældende landes sikkerhedstjenester. Foruden USA og Belgien talte ACC i begyndelsen Nederlandene, Luxembourg, Frankrig og Storbritannien. I de følgende år kom Vesttyskland, Italien, Danmark og Norge til. Det belgiske ministersvar viser, at alle ACC-landene var medlemmer af NATO, men at ACC ikke havde nogen direkte forbindelse til NATO:

”Selv om alle landene er medlem af NATO, eksisterer der ikke nogen forbindelse til denne organisation og disse lande modtager ingen politiske og militære ordrer fra NATO”²³

Der var med andre ord tale om et samarbejde mellem NATO-lande uden for NATO-regi. ’Stay-behind’-nettets autonome status og placering uden for NATO var givet tænkt som en ekstra sikkerhedsforanstaltning, som skulle afskærme det imod infiltration fra østblokken. Andre forhold kan også have spillet ind. Det er nærliggende at antage, at ledende NATO-officerer anså det for fordelagtigt, at NATO ikke formelt kunne forbindes med nettet, såfremt organisationens ar-

22 Se Paolo Inzerilli, *Gladio. La verità negata* (Bologna, 1995), passim, og Gerardo Serravalle, *Gladio* (Rom, 1991), passim.

23 ”Bien que tous ces pays soient membres de l’OTAN, il n’existait aucun lien avec cette organisation et ces pays ne reçoivent aucune directive politique ou militaire de l’OTAN”, PET, emnesag: Justitsminister og vicesstatsminister M. Wathelets svar af 29. november 1990, ”Chambre des Représentants de Belgique, Compte Rendue Analytique, Réunion publique de la Commission de la Défense nationale”, s. 10, kopi tilsendt PET fra den danske ambassade i Bruxelles via Udenrigsministeriet, 3. december 1990.

bejde skulle blive kendt. Dette skulle vise sig at være en forudseende disposition, der senere gjorde det muligt at afværge det pres på institutionen, som Andreottis oplysninger om GLADIO forårsagede. Omvendt rummede konstruktionen, som Andreottis vidneudsagn ligeledes viser, mulighed for, at politikerne i de enkelte lande med rette kunne frasige sig ansvar under henvisning til, at der var tale om internationalt indgåede aftaler. Ansvar for 'stay-behind'-nettet befandt sig med andre ord i en gråzone mellem det nationale og det mellemstatslige niveau. Dette forhold bekræftes også af danske kilder. Den danske Repræsentation ved det nordatlantiske Råd nærede nemlig en vis forståelse for et andet medlemslands bitterhed over for NATO's afvisning af ethvert kendskab til GLADIO. I en rapport om "Operation GLADIO" skrev DANATO, at "Forholdet er, at der rent faktisk er 'links' mellem SHAPE [Supreme Headquarters Allied Powers Europe] og GLADIO",²⁴ en oplysning, der i øvrigt blot bekræfter de ansvarlige italienske generalers allerede offentliggjorte vidnesbyrd. Den italienske parlamentariske kommission, der undersøgte GLADIO i Italien, fandt i 1992 et notat fra den italienske efterretningstjeneste SID, dateret den 20. januar 1970. Notatet bekræfter en uofficiel forbindelse mellem NATO og 'stay-behind'-strukturen: "Disse organisationer 'bag fjendens ryg' har fået den generelle betegnelse 'Stay-behind' og man har forsøgt at koordinere studier og planlægning gennem dannelsen af en række internationale 'komiteer', der, selv om de ikke udgør en integreret del af NATO, har samarbejdskontakter både med SHAPE og de større underordnede kommandoer".²⁵ Det belgiske ministersvar vedrørende GLADIO bemærkede da også, at "Man kan imidlertid ikke frigøre sig fra den tanke, at i realiteten har snævre forbindelser til NATO udviklet sig mere og mere".²⁶

Som det vil fremgå nedenfor, benyttede ledende danske politikere og embedsmænd sig af en lignende konstruktion i forbindelse med oprettelsen af de første 'stay-behind'-enheder og private antikommunistiske grupper på dansk jord. Disse hemmelige grupper var placeret uden for efterretningstjenesterne og dermed uden for forsvarsministerens og justitsministerens formelle ansvarsom-

24 "Operation Gladio i Italien", 9. november 1990, notat fra Den danske Repræsentation ved det nordatlantiske Råd til UM, FM og FE, materiale stillet til rådighed for Kommissionen af Forsvarsministeriet.

25 Cit. i Paolo Cucchiarelli og Aldo Giannuli, *Lo Stato parallelo*, s. 80. Kommissionens oversættelse.

26 PET, emnesag: Justitsminister og vicestatsminister M. Wathelets svar af 29. november 1990, "Chambre des Représentants de Belgique, Compte Rendue Analytique, Réunion publique de la Commission de la Défense nationale", s. 10, kopi tilsendt PET fra den danske ambassade i Bruxelles via Udenrigsministeriet, 3. december 1990.

råde. Hvis arrangementet, som man officielt ikke kendte til, men uofficielt støttede eller blot tolererede, blev opdaget, og ministeren efterfølgende måtte gøre ophævelser, måtte de direkte involverede selv tage ansvaret. Dette skete i øvrigt i et enkelt dokumenteret tilfælde, nemlig i 1963, hvor PET drog Arne Sejr til ansvar for aflytningen af kommunisten Alfred Jensens lejlighed og forbød ham at have med efterretningsvirksomhed at gøre i al fremtid. Dette skete på trods af, at Sejrs organisation var sanktioneret af ledende danske politikere og indgik som led i en international trepartsaftale. Det bemærkes, at den eksisterende koldkrigsforskning, både den danske og den internationale, har haft vanskeligheder med at analysere denne ofte helt grundlæggende præmis, også kendt som "plausible denial", som diverse efterretningsenheder under den kolde krig har måttet acceptere at operere under.²⁷

GLADIO eller 'stay-behind'?

Udtrykket "Operation GLADIO" optrådte sandsynligvis første gang i 1950'erne i forbindelse med oprettelsen af et CIA-støttet 'stay-behind'-net i Italien. Andreottis skriftlige redegørelse fra 1990, der blev gengivet i diverse medier både i og uden for Italien, og som også den danske NATO-repræsentation blev delagtiggjort i, nævner, at "Operation GLADIO" kom på tegnebrættet i 1951, og at beredskabet var en realitet den 26. november 1956. Den dag blev der underskrevet en bilateral aftale mellem det italienske militære efterretningsvæsen SIFAR og CIA vedrørende organiseringen af et hemmeligt militært netværk. Dokumentet forklarer, at der under en særlig afdeling "R" i det militære efterretningsvæsen oprettedes en Sektion SAD, hvis leder koordinerede "Operation GLADIO". En anden struktur var den såkaldte CAG, som forestod den militære træning af nettets medlemmer. Træningen foregik på en militærbase på Sardinien. "Operation GLADIO" bestod af ca. 40 operative enheder, hvoraf seks havde med efterretningsopgaver at gøre, ti med sabotage, seks med propaganda, seks med "escape and evasion" og tolv med guerilla-krigsførelse. Derudover var der seks specielle

27 Om "plausible denial" se Norman Polmar and Thomas B. Allen, *The Encyclopedia of Espionage* (New York, 1997), s. 440.

guerilla-enheder, som skulle sættes ind i regioner af vital interesse i tilfælde af fremmed besættelse.²⁸

Kort efter afsløringerne af GLADIO i 1990 offentliggjorde de italienske myndigheder en liste på 622 navngivne personer, der havde deltaget i det italienske 'stay-behind'-net.²⁹ Efterfølgende er det blevet diskuteret, hvordan en guerilla-styrke på få hundrede mand, hvoraf flere på tidspunktet for offentliggørelsen var mellem 70 og 80 år, kunne fungere effektivt under en sovjetisk besættelse. Formanden for den undersøgelseskommission, der har undersøgt GLADIO i Italien, senator Giovanni Pellegrino, fremfører to hypoteser, som det dog ikke er lykkedes forskerne at verificere: Enten at der eksisterede helt andre 'stay-behind'-strukturer ved siden af GLADIO, eller at GLADIO-folkenes eneste opgave var at aktivere en række operative underenheder. Med andre ord skulle hver af de 622 nævnte personer angiveligt have haft til opgave at hverve et ikke nærmere kendt antal soldater.³⁰ Som det vil fremgå nedenfor, er netop dette spørgsmål væsentligt for forståelsen af 'stay-behind'-nettets opbygning og funktion i dansk sammenhæng, idet en central komponent i det danske net i årene inden dets nedlæggelse talte ca. 50 mand, som for fleres vedkommende var godt oppe i årene.

Andreottis redegørelse dokumenterer, at "Operation GLADIO" var det ko-deord, som specifikt anvendtes af SIFAR (den italienske militære efterretnings-tjeneste) om det italienske 'stay-behind'-net.³¹ Det er derfor lidet sandsynligt, at den samme betegnelse indgik i de bilaterale eller multilaterale aftaler, som andre vesteuropæiske tjenester, deriblandt den danske, traf med enten CIA eller

28 Den danske NATO-delegation modtog et oversat memorandum, hvoraf disse oplysninger fremgik: "Aide Memoire vedhæftet "Operation Gladio i Italien", 9. november 1990, notat fra det Den danske Repræsentation ved det nordatlantiske Råd til UM, FM og FE, materiale stillet til rådighed for Kommissionen af Forsvarsministeriet. Oplysningerne i det pågældende Aide Memoire er gengivet i flere internationale værker om terrorisme og efterretningsvæsen i Italien. Se f.eks. Giuseppe De Lutiis, *Storia dei servizi segreti in Italia* (Rom, 1993), s. 334.

29 Om begrundelsen for offentliggørelsen fortalte Andreotti under en kommissionsafhøring den 11. april 1997, at der var tale om en struktur forberedt på en eventuel besættelse af Italien, og eftersom den internationale politiske situation nu var fuldstændig forvandlet, kunne man med sindsro omtale GLADIO. Afhøring af Giulio Andreotti den 11. april 1997, se Commissione Stragis officielle hjemmeside under det italienske parlament: www.parlamento.it/bicam/terror/home.htm

30 Giovanni Fasanella, Claudio Sestiero & Giovanni Pellegrino, *Segreto di Stato. La verità da Gladio al caso Moro* (Torino, 2000), s. 25.

31 Jf. Aide-Memoire vedhæftet "Operation Gladio i Italien", 9. november 1990, notat fra det Den danske Repræsentation ved det nordatlantiske Råd til UM, FM og FE. Materiale stillet til rådighed for Kommissionen af Forsvarsministeriet.

diverse samarbejdskomitéer under SHAPE i samme periode. Alligevel har der været en klar tendens både i den internationale historiografi og i pressen til at anvende GLADIO som en samlet betegnelse for alle eksisterende 'stay-behind'-net i Vesteuropa.³²

I det af Kommissionen indsamlede materiale er der ikke fundet belæg for, at udtrykket GLADIO har været anvendt i en dansk sammenhæng. Det bekræftes også af, at PET slet ikke opererede med udtrykket i relation til 'stay-behind', men derimod rubricerede oplysninger om GLADIO under "højreekstremisme". Udtrykket GLADIO havde PET fra dagspressen. Kommissionen har på denne baggrund tolket spørgsmål nr. 3 til justitsministeren på den måde, at der med formuleringen "efterretningsorganisationen GLADIO" ikke hentydes til den specifikke italienske organisation, men derimod til det danske 'stay-behind'-net og dets mulige forbindelser til PET og udenlandske efterretningstjenester. Dette er gjort ud fra den betragtning, at man heller ikke i den danske avisdebat i 1990'erne skelnede korrekt mellem GLADIO og 'stay-behind'.

Tekstens opbygning og kildegrundlag

De følgende kapitler redegør for de overvejelser og beslutninger, som lå til grund for oprettelsen af et dansk okkupationsberedskab i den umiddelbare efterkrigstid. Her synes forholdet til USA og Storbritannien i den umiddelbare efterkrigstid at have spillet en væsentlig rolle. Desuden redegøres der for 'stay-behind'-tiltagene i årtierne efter NATO's oprettelse i 1949. Da spørgsmålet om 'stay-behind' og antikommunistisk virksomhed endvidere førte til kompetencestridigheder inden for det danske efterretningsvæsen, berøres også forholdet mellem Forsvarets og politiets efterretningstjenester. Desuden redegøres der for de såkaldte "A.K.-grupper", en forkortelse for de private antikommunistiske grupper, der oprettedes i den umiddelbare efterkrigstid, og som for de flestes vedkommende havde rod i den danske modstandsbevægelse. Også hjemmeværnets rolle i okkupationsberedskabet vil blive belyst. Der foreligger således oplysninger om, at PET traf beslutning om at udarbejde lister over kommunister, der ville blive udleveret til hjemmeværnet i en krigstruende situation. Dernæst analyseres Arne Sejrs hemmelige organisation "Firmaet", der havde ambitiøse planer for et 'stay-behind'-net i Danmark, og som i perioden 1952-1959 aflyttede kommunisten Al-

32 Gansers anførte arbejde er et af flere eksempler.

fred Jensens lejlighed og brugte de indhentede oplysninger til psykologisk krigsførelse. Alfred Jensen var på aflytningstidspunktet næstformand i DKP. Firmaet repræsenterer en af de mest omdiskuterede efterretningssager i efterkrigstiden, og både journalister og faghistorikere har påpeget, at aflytningssagen burde gøres til genstand for en nærmere historisk undersøgelse.³³ Spørgsmålet er da også relevant i og med, at det er blevet hævdet, at PET overtog Firmaets aflytning af Alfred Jensen.³⁴

At Firmaet er gjort til genstand for Kommissionens særlige interesse skyldes fortrinsvis et andet og hidtil ukendt forhold: I 1963 blev der indgået en aftale mellem Justitsministeriet og Forsvarsministeriet, hvorved PET fik til opgave at undersøge aflytningen af Alfred Jensen samt Firmaets relationer til FE, PET og to allierede udenlandske tjenester. PET's materiale om aflytningssagen giver ikke alene indsigt i det private antikommunistiske arbejde i Danmark. Det er ligeledes en værdifuld kilde til belysning af PET's metoder og arbejdsbetingelser i forbindelse med sikkerhedsundersøgelser udført på ministeriel foranledning.

Endelig redegøres der for PET's mulige forbindelse til højrefløjsgruppen Absalon, hvis aktiviteter på ny kom i offentlighedens søgelys i 1990, da et tidligere gruppemedlem fortalte, at Absalon var en dansk afdeling af GLADIO med relation til FE. Afslutningsvis analyseres de af tidligere MF Pelle Voigt offentliggjorte dokumenter om PET's angivelige tilknytning til et privat antikommunistisk initiativ kaldet "Operation Survival".

33 "Området forventes nærmere belyst i rapporten fra den af Folketinget i juni 1999 nedsatte PET-undersøgelseskommission", Bo Lidegaard, *Jens Otto Krag 1914-1961*, (Gyldendal, 2001), s. 728; "PET-undersøgelsen, som i 1998 blev iværksat med henblik på at kortlægge PET's registreringspraksis under den kolde krig, kan forventes at give en bedre beskrivelse, end det er muligt med denne bog", Peer Henrik Hansen, *Firmaets største bedrift. Den hemmelige krig mod de danske kommunister*, (Høst & Søn, 2005), s. 18; "Helt grundlæggende er det en absurditet, at undersøgelsen udelukkende omfatter PET, men ikke FET, den socialdemokratiske AIC samt Arne Sejrs Firmaet... Regeringen har dog lovet, at udløbere fra PET til disse tre organisationer kan forfølges, og en kompetent og ihærdig undersøgelseskommission vil da også uundgåeligt blive nødt til at inddrage det hele", Kurt Jacobsen, "PET: Århus-historie med fjer i hatten", *Information*, 18. maj 1999; "Om den igangværende PET-kommissionen kommer til samme konklusion, når den formentlig i 2006 er færdig med at kortlægge omfanget af PET's politiske efterretningsvirksomhed i perioden 1945-1989, skal blive interessant at se.", Charlotte Aagard, "Blikkenslagerbanden", *Information*, 21. november 2005.

34 Jf. Frank Poulsens udtalelser i Jesper Knudsen og Niels Rohleder, "DKP også aflyttet efter 1960", *Information*, 21. november 1998. Se også Hans Davidsen-Nielsen, *En højere sags tjeneste. PET under den kolde krig* (Politikens forlag, 2006), s. 72-73.

Grundstenen i analysen er PET's eget arkiv vedrørende perioden 1945-1989. Endvidere bygger fremstillingen på en række arkivundersøgelser i ind- og udland: P.A. Mørchs arkiv i Forsvarets arkiver (Rigsarkivet), P.A. Mørchs embedspapirer i FE's Arkiv (Rigsarkivet), Mødereferater fra Udenrigspolitisk Nævn (Rigsarkivet), Frihedsmuseets Arkiv, Arbejderbevægelsens Arkiv samt National Archives i Washington.³⁵ Derudover har Kommissionen indsamlet relevant dokumentation i Statsministeriet, Justitsministeriet, Forsvarsministeriet og FE. Supplerende oplysninger er indhentet via vidneafhøringer. Endeligt inddrages dansk og international litteratur samt avisartikler i et omfang, der er skønnet nødvendigt for at kunne besvare spørgsmålet om PET's tilknytning til okkuperingsberedskabet i Danmark. Kommissionen skal dog gøre opmærksom på, at det historiske materiale om det danske okkuperingsberedskab er fragmenteret, og at der intet sted i det analyserede materiale findes en samlet redegørelse for de forskellige net, der har eksisteret i Danmark. Det kan derfor ikke udelukkes, at der kan have eksisteret andre grupper og organisationer, som blot ikke har sat sig spor i det undersøgte materiale.

35 Kommissionen retter en særlig tak til kommandør P.A. Mørchs søn, lektor Henning Mørch, for tilladelse til at anvende P.A. Mørchs arkiv i Forsvarets Arkiver.

1. ETABLERINGEN AF DET ANTIKOMMUNISTISKE BEREDSKAB I EFTERKRIGSTIDEN

Kold krig og påskekrise

Efter 2. Verdenskrig forholdt Danmark sig afventende i forhold til etableringen af nye internationale magt- og retsforhold. På den ene side havde FN's oprettelse i 1945 til formål at sikre et forum for multilateralt samarbejde og kollektiv sikkerhed. På den anden side var Danmark som andre småstater nødt til at afvente udviklingen i forholdet mellem stormagterne USA og Sovjetunionen. Ministerierne Knud Kristensen og Hedtoft holdt af samme grund igen med markante sikkerhedspolitiske tilkendegivelser og sikrede sig dermed et råderum i udenrigspolitikken. Det handlede om på den ene side at prioritere det nordiske samarbejde og på den anden side at tage højde for en række sikkerhedspolitiske og også økonomiske spørgsmål, hvor forholdet til særlig USA og Storbritannien var centralt. Den socialdemokratiske regering tiltrådte Marshall-planen i juli 1948, men understregede samtidig, at dette ikke var ensbetydende med en politisk alliance med USA. På svensk opfordring havde Danmark allerede i april samme år accepteret forhandlinger om muligheden for et nordisk forsvarsforbund. Forhandlingerne brød dog endeligt sammen i 1949, blandt andet på grund af svensk neutralisme og Norges stadig mere åbenlyse orientering mod vest. Med den følgende inddeling af Europa i to blokke fandt det internationale system et stabilt leje, som Danmarks udenrigs- og sikkerhedspolitik kunne orientere sig

efter. Herefter vurderedes det, at der intet realistisk alternativ var til et dansk medlemskab af NATO.³⁶

Det er omdiskuteret, hvorvidt påskekrisen i 1948 var et afgørende moment i denne nyorientering i dansk udenrigs- og sikkerhedspolitik i retning mod en alliance med Vesten.³⁷ Påskekrisen kaldes den stemning, der opstod i regering og forsvar efter den kommunistiske magtovertagelse i Tjekkoslovakiet og det sovjetiske tilbud til den finske regering om at indgå en fælles bistandspagt. Dertil kom bekymringen over udsigten til en valgsejr til den kommunistisk dominerede "Folkefront" i Italien. Særligt kuppet i Prag styrkede den europæiske offentligheds billede af et aggressivt Sovjetunionen. Ej heller Danmark gik fri af disse spekulationer. I påskedagene skærpedes det danske beredskab, og frygten rettedes imod en mulig sovjetisk invasion. Blandt hjemmeværnsfolk var der rygter om, at sovjetiske faldskærmssoldater skulle nedkastes over Dyrehaven nord for København. Bevæbnede hjemmeværnsfolk kunne efterfølgende konstatere, at der blot var tale om falsk alarm.³⁸

På et møde i Udenrigspolitisk Nævn den 24. marts 1948 berettede statsminister Hans Hedtoft om en samtale, han havde ført med sin norske kollega. Den norske regering havde oplyst, at den havde modtaget oplysninger om, at Sovjetunionen ville insistere på at danne en norsk-sovjetisk pagt, nøjagtig som det havde været tilfældet med Finland. Hedtoft understregede ligeledes, at Holmen var sat i forsvarstilstand, ligesom de vigtigste flyvepladser og hærens tekniske anlæg var sat under bevogtning. Statsministeren understregede, at regeringen ikke havde oplysninger om et forestående angreb, men han ønskede dog samtidig at understrege betydningen af, at man satte alt ind på forhindre en gentagelse af

36 Der findes en omfattende forskning om dansk sikkerhedspolitik i den her beskrevne periode. For en forskningsoversigt, se Thorsten Borring Olesen, "Danmark og den kolde krig 1945-1969 – set gennem de sidste 11 års forskning", *Historie*, 2, 1995, s. 233-60. Se også Thorsten Borring Olesen og Poul Guillaume, *I blokopdelingens tegn 1945-1972, Dansk Udenrigspolitisk Historie*, bind 5 (Gyldendal, 2005). Om den offentlige debat i 1940'erne angående påskekrise, nordisk forsvarsforbund og NATO-medlemskab, se *Danmark under den kolde krig. Den sikkerhedspolitiske situation 1945-1991*, (Dansk Institut for Internationale Studier, 2005), bind 1, s. 117-155. Om efterretningstjenesterne set i relation til samme periode, se Wilhelm Christmas-Møller, *Obersten og Kommandøren. Efterretningstjeneste, sikkerhedspolitik og socialdemokrati, 1945-55* (Gyldendal, 1995).

37 Nikolaj Petersen har beskæftiget sig indgående med dette opbrud og forhandlingerne om dansk medlemskab af et nordisk forbund eller NATO. Se Nikolaj Petersen, "Påskekrisen 1948", i B. Heurlin og C. Thune, *Danmark og det internationale system* (København, 1989).

38 Peer Henrik Hansen & Jakob Sørensen, *Påskekrisen 1948. Dansk dobbeltspil på randen af den kolde krig* (Høst og Søn, 2000), s. 9.

den 9. april. Hedtoft fortalte på baggrund af usikre skøn, at antallet af væbnede kommunister i hovedstaden kunne være så højt som 4.000.³⁹

Der foreligger ikke oplysninger om, hvor dette tal stammer fra, men som dokumenteret andetsteds i Kommissionens beretning byggede sådanne antagelser typisk på skøn fra CIA og Rigspolitichefens Efterretningsafdeling (REA, forløberen for PET) eller Arbejderbevægelsens Informations-Central (AIC).⁴⁰ En gennemgang af samtidige opgørelser fra REA viser, at 2.820 kommunister på landsplan besad eller havde adgang til våben.⁴¹ Usikkert var det imidlertid, hvordan disse kommunister ville stille sig i tilfælde af et sovjetisk angreb på Danmark. Kendetegnende for flere samtidige efterretningsanalyser er, at de ikke udviser kritisk sans. Det kan ikke udelukkes, at de mange historier om væbnede kommunister, der florerede både før, under og efter påskekrisen, også tjente et andet formål, nemlig at skabe intern opbakning i regeringen til en række antikommunistiske tiltag, det være sig de uformelle, såsom en række nydannede antikommunistiske organisationer og grupper, såvel som de formelle, eksempelvis 5.kolonne-loven, der blev til over en fireårig periode fra 1948, og som havde den konservative politiker Ole Bjørn Kraft som en af forslagsstillerne.⁴² Ole Bjørn Kraft nævnes i en udenlandsk allieret efterretningstjenestes rapport som en blandt flere politikere, der havde forbindelse til Arne Sejrs hemmelige antikommunistiske organisation Firmaet.⁴³

Den amerikanske historiker Frank Kofsky har argumenteret for, at panikken i kølvandet på magtovertagelsen i Prag var en del af en nøje planlagt amerikansk psykologisk krigsførelse, der skulle indfange eventuelle tvivlende nationer i en amerikansk antikommunistisk strategi.⁴⁴ Påskekrisens internationale implika-

39 RA: Referat af møde i Udenrigspolitisk Nævn, 24. marts 1948, kl. 14., 1948-14.09.48 (mikrofilm, 053, s. 27-29).

40 Jf. Kommissionens beretning, bind 6. Se også afsnittet om hjemmeværnet nedenfor.

41 Om kommunisternes adgang til våben se Kommissionens beretning, bind 6.

42 Om Ole Bjørn Kraft og 5. kolonne-loven, se Kommissionens beretning, bind 2.

43 Se nedenfor (kapitel 4 og 5).

44 Kofskys analyse bygger blandt andre på en af datidens fremtrædende politiske observatører, Hanson W. Baldwin, der var redaktør ved New York Times, og som havde gode forbindelser i Washington. Baldwin bemærkede, at den amerikanske regering ved indgangen til 1948 ikke fandt anledning til frygt for krig, men at den ved slutningen af marts 1948 fandt det højst sandsynligt, at Sovjetunionen nu ville bruge militær magt til at nå sine mål. Dette holdningsskift kunne ikke forklares med udviklingen i Tjekkosllovakiet, som magthaverne i lang tid havde taget for givet. Til formanden for Atomenergikommissionen fortalte Baldwin, at der snarere var tale om en "Washington crisis". Kofsky læser således også påskekrisen i lyset af amerikansk indenrigspolitik og ønsket om at styrke

tioner og mulige indvirkning på hovedlinjerne i dansk udenrigs- og sikkerhedspolitik skal ikke gøres til genstand for en særskilt analyse her. Dog er det værd at bemærke, at det amerikanske pres på de danske efterretningstjenester steg markant i maj 1948. Spørgsmålet er imidlertid, om dette pres skyldtes den netop overståede påskekrise, eller måske snarere var udtryk for en reel amerikansk utilfredshed med de samarbejdsaftaler, som var blevet indgået med de danske tjenester i årene forinden.

Det er dokumenteret, at Generalstabens Efterretningssektion (GE) og Marinens Efterretningssektion (ME) allerede i 1945-46 orienterede sig mod et tæt samarbejde med Storbritannien og USA. Samarbejdet med englænderne lå lige for, dels på grund af den fælles erfaring fra besættelsen, dels fordi Storbritannien var det land, Danmark havde de tætteste økonomiske og politiske forbindelser til.⁴⁵ Desuden grænsede den britiske besættelseszone i Tyskland op til Danmark. GE indså dog allerede i 1945, at den amerikanske efterretningstjeneste OSS (dele af tjenesten blev omdannet til CIA i foråret 1947) ville blive en lige så vigtig medspiller. Et samarbejde med OSS var allerede blevet påbegyndt under krigen.⁴⁶ I december 1945 modtog GE fra den svenske militære tjeneste en oversigt over den amerikanske organisation. Oplysningerne førte til samtaler i midten af januar 1946 med de amerikanske residerter i Stockholm og København.⁴⁷

Forhandlinger med de britiske og amerikanske tjenester

En dansk delegation bestående af repræsentanter for GE og politiet lagde under et besøg i England den 6.-18. november 1945 grunden til et videre efterretningssamarbejde med MI-5 og MI-6. Aftalen var kommet i stand under et forudgåen-

en fallitramt amerikansk flyindustri. Se Frank Kofsky, *Harry Truman and the War Scare of 1948. A Successful Campaign to Deceive the Nation* (New York, 1995), s. 95.

45 Wilhelm Christmas-Møller, *Obersten og Kommandøren*, s. 96.

46 Om dette samarbejdes etablering og udvikling se Peer Henrik Hansen, *Da yankeeerne kom til Danmark. Fra Verdenskrig til Kold Krig – den amerikanske efterretningstjeneste og Danmark, 1943-1946*, ph.d.-afhandling (Roskilde Universitetscenter, 2007). Om opløsningen af de amerikanske tjenester, se Kommissionens beretning, bind 4.

47 RA, FE's Arkiv, P.A. Mørchs Embedspapirer, kasse 1, læg 25: "Uppgifter angående organisationen av amerikanske OSS (Office of Strategic Services)", 12. september 1945; note fra 15. januar 1946, kun side 1 er bevaret. Det fremgår, at Mørch samt yderligere en dansk militær efterretningsmand deltog.

de besøg, som P.A. Mørch⁴⁸ (ME) og oberstløjtnant Einar Nordentoft (GE) havde aflagt i London i oktober 1945. Formålet var at blive introduceret til de engelske arbejdsmetoder og samarbejdsformer.⁴⁹ Rapporterne om englandsturen bærer tydeligt præg af dansk taknemmelighed og respekt for de engelske tjenester.⁵⁰ Det strategiske samarbejde, der kom ud af aftalerne med briterne, vedrørte især MI-6 samt de tre britiske værns efterretningstjenester i Tyskland. Det tætteste samarbejde foregik med Naval Intelligence Service omkring forholdene i Østersøen, hvor de danske kontakter, blandt andet på grund af den danske handelsflådes flittige besejling af området, var briternes klart overlegne.⁵¹

Et dokument i Mørchs Arkiv angiver, at de britiske tjenester i 1945 arbejdede uautoriseret i Danmark. En kilde oplyste til GE, at ”forhenværende Major JOHN RAY er kommet tilbage hertil Landet og skal overtage en Forretning med Eksport og Import”. Kilden meddelte, at Ray i to tilfælde havde henvendt sig til danske borgere og opfordret dem til at give oplysninger om danske forhold: ”Der er afgjort tale om systematiske Efterretninger om danske Forhold”.⁵² Andre oplysninger peger dog på, at John Ray arbejdede med den danske generalstabs billigelse i forbindelse med etableringen af et radio-system i Danmark (”internal communication network”) samt med udførelsen en række radiotest mellem et sted i Danmark og en britisk modtagestation i udlandet.⁵³ En anden kilde in-

48 Mørchs præcise titel og rang i denne periode fremgår ikke af det underliggende materiale. Af Kraks Blå Bog fra 1960 bog fremgår det, at han var ”til rådighed for søværnskommandoen og hærkommandoen 1945-50”. Han blev udnævnt til kommandør i 1950.

49 RA, FE's Arkiv, P.A. Mørchs Embedspapirer, kasse 1, læg 22: ”Beretning om en i Dagene 6. til 18. november 1945 foretaget Tjenesterejse til England sammen med Kaptajn i Reserven K.J. Christiansen”. Rapporten er forfattet af Niels Bjarke Schou fra GE. Se også RA, FE's Arkiv, P.A. Mørchs Embedspapirer, kasse 1, læg 25: Takkebrev fra Mørch til cheferne for MI5 og MI6, 6. december 1945.

50 Forud for mødet havde Ebbe Munck været i London, hvor han havde ført en række uformelle samtaler om det sydslesvigske spørgsmål. Det vides ikke, om GE har videreført forhandlinger på dette område under opholdet i London. RA, FE's Arkiv, P.A. Mørchs Embedspapirer, kasse 1, læg 25: ”Privat og fortroligt” brev fra Ebbe Munck til Mørch, 7. november 1946, London. For en nærmere beskrivelse af de indhøstede erfaringer i England foretaget på baggrund af Mørchs Arkiv, se Wilhelm Christmas-Møller, *Obersten og Kommandøren*, s. 89 ff.

51 For en analyse af dette forhold på baggrund af Mørchs embedspapirer, se Wilhelm Christmas-Møller, *Obersten og Kommandøren*, s. 93-94.

52 RA, Forsvarets Arkiver, Mørchs Arkiv, kasse 167, løse ark (uden for læg): Udateret og unavngiven indberetning fra kilde.

53 RA, Forsvarets Arkiver, Mørchs Arkiv, kasse 167, løse ark (uden for læg): ”Most Secret” brev fra Hollingworth til Major Ray, 14. september 1945; Brev fra John Ray til oberst Nordentoft, London,

formerede om, at der foregik radioforsøg med kortbølgesendere og modtagere fra København, Fyn og Jylland til et sted i England. Ifølge kildens oplysning var det kaptajn Duus-Hansen, som gik under dæknavnet NAPKIN, der udførte forsøgene, mens Duus-Hansens bror foretog lignende forsøg på Fyn. Disse radiotest kan have været forløbere for det melderet, der siden hen skulle indgå i det danske okkuperingsberedskab. Den rudimentære beskrivelse af radioforsøgene, som findes i Mørchs embedspapirer, leder uvægerligt tanken hen på det radiosamarbejde, der i samme periode blev indgået mellem de belgiske myndigheder og de britiske og amerikanske tjenester.⁵⁴

På et møde i København den 15. januar 1946 orienterede amerikanske efterretningsfolk Mørch og Nordentoft om USA's samarbejde med den svenske militære efterretningstjeneste. Efterfølgende, nærmere bestemt i november 1946, deltog Mørch som medlem af en dansk marinekommission i en række møder i Washington. Her indgik han en samarbejdsaftale om tre projekter kaldet A, B, C. Denne samarbejdsaftale skulle få afgørende betydning. Vi kender imidlertid ikke aftalens præcise indhold, men kun den senere amerikanske udlægning fra maj 1948 og den efterfølgende danske afvisning og korrektion af denne tolkning.

1946-aftalen, den efterfølgende forhandling samt det endelige kompromis indgået mellem CIA, MI-6 og FE i 1951 udgør den kontekst, som det danske 'stay-behind'-net og Firmaet opstod i. Der er tale om et kompliceret forhandlingsforløb i flere faser. Forløbet er kendetegnet ved en grundlæggende uenighed om, hvorvidt amerikanerne måtte udføre "unilaterale", dvs. selvstændige efterretningsopgaver på dansk jord. De danske forhandlere afviste de amerikanske krav ved at understrege dansk suverænitet og territorial ukrænkelighed. Uoverensstemmelserne til trods var man fra begge sider indstillet på at opnå et forhandlingsresultat, idet man delte det samme trusselsbillede: Det var en grundlæggende nødvendighed at bekæmpe kommunisme og femtekolonnevirksomhed i Danmark. Tillige var det nødvendigt at iværksætte effektive beredskabsforanstaltninger, der kunne træde i kraft, hvis landet blev besat. Mørchs embedspapirer om dette forløb afspejler således primært det, man var uenige om, og ej det, der var væsentligst, og som man var enige om: Bekæmpelsen af kommunismen.

11. oktober 1945.

54 Jf. PET, emnesag: Justitsminister og vice-statsminister M. Wathelets svar af 29. november 1990, "Chambre des Représentants de Belgique, Compte Rendue Analytique, Réunion publique de la Commission de la Défense nationale", s. 10, kopi tilsendt PET fra den danske ambassade i Bruxelles via Udenrigsministeriet, 3. december 1990.

Der eksisterer kun ganske få dokumenter om disse bilaterale forhandlinger, og forståelsen af hændelsesforløbet besværliggøres af, at mødereferaterne og den indbyrdes korrespondance er skrevet i kode og desuden henviser til en række andre ukendte aftaler og forhold. Dertil kommer, at de amerikanske forhandlere nedfældede deres breve på et ukorrekt dansk, mens de danske forhandlere skrev på et lige så ukorrekt engelsk. Forhandlingsforløbet 1946-1951, som vil blive nærmere uddybet og analyseret nedenfor, kan inddeles i tre faser:

- Den første fase udgjordes af de indledende forhandlinger i Washington i november 1946 mellem repræsentanter for den amerikanske regering og den danske marinekommission. Ved den lejlighed diskuteredes tre projekter kaldet A, B og C. Af særlig betydning for den senere udvikling af 'stay-behind'-nettet var projekt A. De amerikanske forhandlere fremsatte i den forbindelse krav om at måtte oprette to amerikansk ledede organisationer i Danmark: En organisation til penetrering og indsamling af oplysninger om kommunistisk virksomhed i Danmark og en anden organisation, der skulle fungere som en hvilende amerikansk ledet modstandsorganisation eller 'stay-behind'-net i tilfælde af, at Danmark blev besat.
- I den anden fase af forhandlingerne, som udspillede sig i perioden omkring påskekrisen i 1948, fremførte de danske forhandlere et krav om dansk kontrol med 'stay-behind'-nettet og afviste tillige USA's ønsker om en amerikansk efterretningsorganisation i Danmark. Forhandlingerne gik i hårdknude med konsekvenser for det dansk-amerikanske efterretningssamarbejde.
- I den tredje fase, efteråret 1951, blev der indgået en trepartsaftale mellem CIA, MI6 og FE, hvorved amerikanernes kontaktmænd i Danmark, Arne Sejr og Erik Husfeldt, udtrådte af 'stay-behind'-projektet. Washington måtte tillige fravige kravet om en selvstændig efterretningsorganisation på dansk jord. De danske forhandlere accepterede til gengæld oprettelsen af en amerikansk finansieret, men dansk ledet organisation til psykologisk krigsførelse vendt mod kommunismen. Dette blev begyndelsen til Firmaets operationer i 1950'erne.

En analyse af dette forhandlingsforløb kan ydermere hjælpe til at forstå nogle af de vanskeligheder, som PET's undersøgelse af Firmaet i 1963 løb ind i. PET var nok orienteret om udenlandske myndigheders involvering i Firmaet og om trepartsaftalen af 1951, men tjenesten var tilsyneladende uvidende om de kom-

plekse forhold, der præcist bevirkede, at generalstaben og ledende politikere accepterede oprettelsen af Firmaet på dansk grund. Værdifulde oplysninger herom er imidlertid bevaret i P.A. Mørchs embedspapirer.

Der er således grund til at dvæle ved punkterne A, B og C i den danske marinekommissions aftale i Washington i 1946. Ifølge den amerikanske udlægning blev den fælles konference afholdt efter anmodning fra den danske generalstab. USA var repræsenteret ”paa højeste niveau”. De danske forslag og aftaler blev nedskrevet, og, understregede et amerikansk dokument, ”selv om de ikke er underskrevet er de attesteret af adskillige af de højeste Embedsmænd af USA’s Regering. Disse Overenskomster anses for bindende for den danske Regering uanset Forandringer i DIS [Danish Intelligence Service] Personel eller Forandringer i Organisation”.⁵⁵ Ifølge brevet dækkede de tre punkter:

”Projekt A, hvorefter DIS approberede at støtte og assistere en hemmelig Efterretningstjeneste og garanterede Amerika udelukkende og fuldstændig Produktion mod at faa Forsikring om amerikansk effektiv Behandling af en Saadan Produktion samt for en vis direkte operationsmæssig og anden Assistance til den anden hemmelige Efterretningstjeneste. DIS foretrak at forblive underrettet om Personellet og om de operationsmæssige Ytringsformer.

Projekt B, hvorefter DIS indvilgede i at levere USA dets fuldstændige Efterretningsstof mod at faa den samme Forsikring om effektiv Behandling og Assistance fra USA. Radiomateriel-Fasen af Projekt B, hvorunder DIS paatog sig Brug af Radiomateriel til Udvidelse af dets Efterretningsindsamling til fælles Bedste og til at overføre Udrustning til en hvilken som helst Organisation USA’s regering er i Forbindelse med i en nødsituation.

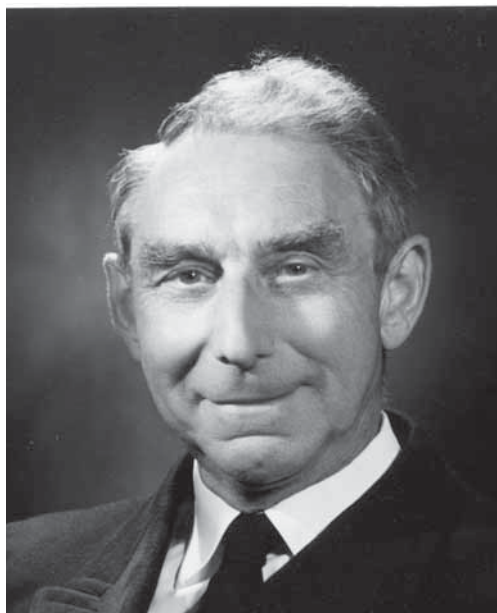
Projekt C, hvorefter DIS lovede et vist Materiel angående russisk og kommunistisk Aktivitet og Personel (som ikke var leveret tidligere af Sikkerhedshensyn).⁵⁶

Der er tale om en tekst skrevet på et ikke helt korrekt dansk af de amerikanske forhandlere. Det fremgår af konteksten, og af andre dokumenter i den såkaldte ”swingpjattesag”, at de to hemmelige tjenester, der er nævnt under Projekt A, hentydede dels til en efterretningstjeneste til indsamling af oplysninger om kommunistisk virksomhed, dels til et hemmeligt ”Efterbesættelses-System”, der

55 Af en note fremgår det, at teksten blev læst op af den amerikanske repræsentant i Danmark, ”i noget anden form” den 19. maj 1948. Noten blev modtaget den 21. maj 1948. RA, FE’s Arkiv, P.A. Mørchs Embedspapirer, kasse 2: Brev modtaget den 21. maj 1948 og påhæftet ”Memorandum for Major Winkel”, Top Secret, modtaget 22. juni 1948.

56 Ibid.

skulle træde i kraft, såfremt Danmark blev besat. Med andre ord henvistes der til den type organisation, som kort efter opstod i Danmark under navnet Firmaet, og til det danske 'stay-behind'-net. Muligvis er udtrykket "Materiel" under Projekt C, en anglicisme, hvormed der i virkeligheden menes "materiale". Formålet med at oprette et hemmeligt "Efterbesættelses-System" var ifølge amerikanske dokumenter fra august 1946 "i tilfælde af at en russisk besættelse af Danmark ikke bliver forhindret, at anvende den etablerede organisation under projekt A som en undergrundsefterretnings- og sabotageenhed."⁵⁷

P.A. Mørch. Fotografi taget af Elfeldt og signeret af Mørch. Anledningen var formentlig Mørchs pensionering fra FE i 1960. Mørch deltog i 1946 i de forhandlinger i Washington, der gik forud for oprettelsen af et dansk "Efterbesættelses-System". (Henning Mørch).

Før man vender blikket mod de divergerende opfattelser af projekt A, kan der være grund til kort at skitsere indholdet i projekt B og C, som indgik i en slags byttehandel med danskerne. Den danske militære efterretningstjeneste skulle ifølge projekt B levere fuldstændige efterretninger til Washington, der så til gengæld lovede at være behjælpelig med behandling og analyse af stoffet. Efterretnin-

57 Peer Henrik Hansen, Hansen, *Da yankee'erne kom til Danmark*, s. 374. Kommissionens oversættelse. Samme afhandling beskriver på baggrund af amerikanske dokumenter de bilaterale forhandlinger i sommeren 1946, der gik forud for marinekommissionens møde i Washington i november 1946. Se s. 370-385.

gerne skulle indsamles særligt ved hjælp af radiomateriel, som USA ville stille til rådighed. Hvad angår indsamling af oplysninger om sovjetisk og kommunistisk aktivitet (Projekt C) vides ikke andet, end hvad der er anført i citatet ovenfor, og at danskerne ifølge den amerikanske udlægning afviste at samarbejde herom.⁵⁸ Det var også vigtigt for den amerikanske tjeneste at modtage oplysninger om eventuelle sovjetiske aktiviteter i Østgrønland. GE havde angiveligt garanteret, at alene amerikanerne måtte modtage de hemmelige efterretningsresultater fra Ebbe Munck og Eigil Knuths Pearyland-ekspedition. De amerikanske forhandlere udtrykte derfor mistillid til Munck, som efter deres opfattelse havde skjult vigtige oplysninger for Washington og tillige havde favoriseret ”en anden venlig-sindet tjeneste”. Det var givet den britiske tjeneste, som amerikanerne her sigtede til. Washington stillede sig uforstående over for, at GE/ME tilsyneladende havde bakket op om Muncks handlinger. Dertil kom, at den danske tjeneste ifølge den amerikanske udlægning ”misbilliger USA’s Grønlands Holdning”. De amerikanske forhandlere udtrykte irritation over, at København udøvede kontrol med Muncks virksomhed, som alene burde være under amerikansk ledelse. Endelig havde Danmark lovet at levere oplysninger om atomfysik og atomenergiprojekter, hvilket ifølge de amerikanske forhandlere ikke var sket.⁵⁹ Amerikanerne udarbejdede en oversigt, der skulle vise den aktuelle status på udførelsen af de indgåede aftaler i A, B og C. Oversigten viser, at Washington var misfornøjet med, at projekt A endnu ikke var ført ud i livet, ligesom der udtryktes utilfredshed med kvaliteten i B og C.⁶⁰

De danske forhandlere havde ifølge Washington været utilfredse med valget af lederen af den hemmelige organisation, der er nævnt i projekt A. Alligevel havde den danske tjeneste angiveligt godkendt konstruktionen ”paa sikrere og mere effektiv Basis, med eneste Betingelse, at DISs Chef personlig skulde være underrettet om ny Ledelse”.⁶¹ Washington beklagede sig over den måde, hvorpå

58 Der kan være tale om et forgæves amerikansk forsøg på i perioden inden maj 1948 at få indsigt i GE’s arkiv om kommunistisk virksomhed i Danmark. REA synes derimod at have været mere samarbejdsvillig over for amerikanerne. I efteråret 1948 indledtes med amerikansk assistance en mikrofotoografering af 20.000 kortsider i REA’s arkiv. Det er sandsynligt, at disse oplysninger via CIA blev videregivet til amerikanske immigrationsmyndigheder. Jf. afsnit om mikrofotoografering af PET’s arkiv i Kommissionens beretning, bind 3.

59 RA, FE’s Arkiv, P.A. Mørchs Embedspapirer, kasse 2: Brev modtaget den 21. maj 1948 og påhæftet ”Memorandum for Major Winkel”, Top Secret, modtaget 22. juni 1948.

60 Ibid.

61 Ibid.

den danske generalstab behandlede den amerikanske repræsentant i København, og over den forvirring og interne rivalisering i GE/ME, som besværliggjorde samarbejdet. De amerikanske forhandlere påpegede, at først havde "N" (Nordentoft) og dernæst "W" (Winkel) modsat sig godkendelse af et "Nyt Projekt A". Derved havde de:

"kompromitteret Projektets Sikkerhed (f.Ex. i Nødssituationer, naar Organisationen gaar under Jorden) ved at insistere paa personelle og operationelle Data og end- og henviser til Anvendelse af Straffelov mod Lederne og Amerikanerne i Danmark. Den endelige Approbering som N og W gav under protest er utilfredsstillende".⁶²

Washington betragtede endvidere Nordentofts og Winkels behandling af sagen som intet mindre end en "Serie af uforsvarlige Brud paa højtidelige Overenskomster og forbavsende Demonstration paa politisk Blindhed og Sendrægtighed i Udførelsen af fælles Hensigter".⁶³ Ledelsen af det danske militære efterretningsvæsen skulle efter amerikansk opfattelse derfor love, at et "Nyt Projekt A faar lejlighed til at udfolde sig uhindret i Forberedelsen til Nødssituationer samt faar operationsmæssig og sikkerhedsmæssig Assistance, som oprindeligt lovet Projekt A".⁶⁴ Kunne disse og andre forhold vedrørende B og C gennemføres, lovede Washington at betragte det hændte som en naturlig "Følge af Forandring fra en Forsøgs- og Fejlperiode og [vi] vil tilstræbe at støtte DIS i Fred og i Krig 'to our Limit' ".⁶⁵ Skulle ønsket om en selvstændig amerikansk modstandsorganisation i Danmark forblive uopfyldt, ville man revidere hele forholdet:

"Idet vi nægter at tro at ovenstaaende Mangel paa Samarbejde skyldes den danske Regerings Politik eller Instruktion, kan vi kun tilskrive det DISs egen Uvilje til at følge Overenskomsten og/eller de forskellige Officerers fordomme".⁶⁶

Washington forbeholdt sig således retten til at ophæve den nuværende overenskomst og "træffe andre Arrangementer eller at gøre bestemte Skridt i de respek-

62 Ibid.

63 Ibid.

64 Ibid.

65 Ibid.

66 Ibid.

tive Regeringers høje Plan”.⁶⁷ Generalstaben fik tre måneder til at bringe forholdene i orden.

GE var ikke sen til at svare igen på de amerikanske beskyldninger, som man fandt grundløse. I margenen på den tilsendte amerikanske skrivelse ses kommentarer som ”Aldrig!!!!” og ”nej” (ud for projekt A).⁶⁸ Det bemærkes dog, at det over de næste par år lykkedes for begge parter at finde en løsning, der tilgodeså de to landes behov, og, skulle det senere vise sig, måske endda var til klar dansk fordel. Set fra et dansk militært synspunkt var den store gevinst ved det indledte efterretningssamarbejde de amerikanske bidrag til gennemførelsen af ”radiomateriel-fasen” under projekt B. Dette materiel kom til at udgøre kernen i søværnets radiotjeneste, der i 1950 blev omdøbt til FCR (Forsvarets Centralradio).⁶⁹ Men først forestod en forhandling, hvor Mørch og Winkel måtte sætte hårdt mod hårdt i et forsvar for dansk selvbestemmelse.

Mørch og Winkels forhandlingsposition blev dog understøttet af de amerikanske repræsentanter, som trods de kontante udmeldinger i virkeligheden var interesseret i at genopbygge tillidsforholdet. Et memorandum, som den amerikanske repræsentant i København overdrog Winkel i juni 1948, viser, at Washington lod en dør stå på klem i forhandlingerne med København. Memorandummet står i kontrast til den tone, der blev anvendt i de tidligere beklagelser, og synes mere at pege i retning af et fornyet samarbejde om konkrete problemstillinger i forbindelse med projekt A. De amerikanske forhandlere ønskede i den forbindelse:

”a. Fuldstændige enkeltheder om ’Undergrunden’ som ønsker at forsyne og benytte Duus Hansens foreslaaede Forbindelsesorganisation med U.S.

b. Naar og hvor man har tänkt sig, at en saadan ’Undergrund’ begynder sine operationer og den nøjagtige Beskaffenhed af saadanne operationer.?”

67 Ibid.

68 Ibid.

69 FCR var en selvstændig tjeneste indtil 1971, hvor den blev lagt ind under FE. Det fremgår af en skrivelse af 16. oktober 1970, at man ved sammenlægningen af Forsvarets Efterretningstjeneste og Forsvarets Central Radio kunne opnå en personelbesparelse på 23 personer. Forsvarsminister Erik Ninn-Hansen tiltrådte FE's forslag ved skrivelse til FE og FCR. Jf. JM, PO, liste 6, 71-8: skrivelse fra forsvarsminister til FE og FCR, 25. februar 1971. For en nærmere beskrivelse af det radiomateriel, som de danske forhandlere ønskede sig af amerikanerne, se Peer Henrik Hansen, *Da yankee'erne kom til Danmark*, s. 380-382.

- c. Hvad er den nøjagtige Forbindelse mellem en saadan 'Undergrund' og den Danske Efterretnings Organisation. Hvilke danske Efterretningsofficerer har været eller vilde blive knyttet til denne sag?
- d. Hvad vilde den egentlige Form for liaison mellem en saadan 'Undergrund' og os være (d.v.s. via vor organisations Repræsentant i København)?
- e. Hvad er forbindelsen, saafremt der en saadan, mellem denne 'Undergrund' og den Plan, som har været under diskussion med vore to venner? ⁷⁰

Det fremgår, at Duus-Hansens organisation skulle formidle forbindelsen mellem den danske "undergrund" og Washington. Den afdøde historiker og tidligere FE-medarbejder Wilhelm Christmas-Møller har tolket memorandummet således, at Duus-Hansen, der hidtil havde været tilknyttet briterne, nu var gået over til amerikanerne, efter at Storbritannien overlod det sikkerhedspolitiske ansvar for Vesteuropa til amerikanerne i løbet af 1947.⁷¹

De oplysninger, som Kommissionen har indhentet, tyder imidlertid på, at briterne ikke forlod samarbejdet på 'stay-behind'-området i 1947. Tværtimod skærpedes det britiske engagement først for alvor i slutningen af 40'erne. MI-6 deltog således i den afgørende forhandling om 'stay-behind' med FE i 1951. Det er derfor en oplagt mulighed, at Duus-Hansen fortsatte i sin hidtidige funktion som radio-kontakt til briterne, samtidig med at han nu også skulle varetage forbindelsen til Washington. Den amerikanske generalstab og CIA havde på dette tidspunkt påbegyndt et tæt samarbejde med briterne omkring udviklingen af 'stay-behind'-net i Tyskland, Østrig, Nederlandene og Skandinavien. Lederen af MI-6, John Sinclair, besøgte Washington i december 1950 for at præsentere CIA for det britiske syn på kontrollen med og organiseringen af hemmelige operationer i krigstid.⁷²

Efter at have modtaget det amerikanske memorandum med de fem punkter (a-e) i juni 1948 forsøgte den danske generalstab at forholde sig dels til en række af de tidligere fremsatte beskyldninger, dels til de nye og fremadrettede spørgsmål vedrørende opbygningen af en hemmelig "undergrund" i Danmark.

70 RA, FE's Arkiv, P.A. Mørchs Embedspapirer, kasse 2: "Memorandum for Major Winkel", Top Secret, modtaget 22. juni 1948.

71 Wilhelm Christmas-Møller, *Obersten og kommandøren*, s. 113.

72 Dobbeltagenten Kim Philbys tilstedeværelse i Washington gjorde, at Moskva sandsynligvis kom under vejr med disse tophemmelige planer. Jf. Trevor Barnes, "The Secret Cold War: The C.I.A and American Foreign Policy in Europe 1946-1956. Part II", *The Historical Journal*, 25, 3, 1982, s. 658.

Den danske holdning er beskrevet i det danske svar til amerikanerne samt i en række udkast. Disse dokumenter indeholder vigtige oplysninger om de danske beredskabsplaner og om dannelsen af den organisation, der senere blev kaldt Firmaet.

Ifølge det danske svar til Washington havde formålet med samtalerne i november 1946 fra dansk side været at få en bekræftelse på det igangværende efterretningssamarbejde og sikre sig, at de dansk-indsamlede oplysninger nåede frem til det rette sted i Washington. Dette forekommer sandsynligt, idet der herskede forvirring i den amerikanske hovedstad på grund af opløsningen af OSS og efterretningsvæsnets opdeling i nye enheder under State Department og en række militære organer. Det danske svar pointerede endvidere, at man nu skulle se fremad og fortsætte med at arbejde efter de hidtil benyttede retningslinjer. GE ville således tage størst muligt hensyn til eventuelle amerikanske ønsker, som dog altid måtte afvejes under hensyntagen til ”danske økonomiske og personelle Muligheder”.⁷³ GE forklarede, at CIA havde afgivet et løfte om, at Winkel, der var udset som dansk forhandler, i løbet af foråret 1949 kunne komme til Washington for at gennemgå aftalerne ”med Henblik på bedst mulig Udførelse i Praksis”. København havde dog konstateret, at adskillige danske henvendelser til Washington vedrørende Winkels forestående rejser end ikke var blevet besvaret. Hvad angik de amerikanske klagepunkter, meddelte GE:

”...den skarpe Form og eensidige Fremstilling af Forholdenes Udvikling kun kan forstaaes ud fra Tilstedeværelsen af fundamentale Misforstaaelser. Saafremt disse skulde bero paa, at Projekt A fra USA's Side eensidigt var opfattet som Dannelse af en udenforstaaende, selvstaendig virkende Organisation, der havde efterretningsmaessige Opgaver i Danmark i forbindelse med en Modstandsorganisation, der allerede i Fredstid arbejdede udelukkende for USAIS [forkortelse for amerikansk efterretningstjeneste], skal man fra dansk Side udtale, at man selvsagt paa intet Tidspunkt har villet frasige sig en ubetinget national Ret til at have Kontrol med en saadan Organisation, andet vilde være ganske i Strid med de fra dansk Side under Verdenskrigens Besættelse indhøstede Erfaringer.”⁷⁴

GE var med andre ord af den opfattelse, at den nye ”modstandsorganisation” skulle være under dansk kontrol. Dog understregedes det fra dansk side ”meget

73 RA, FE's Arkiv, P.A. Mørchs Embedspapirer, kasse 2, ”swingpjattesagen”, læg 24: 3 1/2 sides svar, udateret.

74 Ibid.

kraftigt”, at ”vi fortsat i Fred som i Krig og under en eventuel russisk Besættelse af vort Land er villige til frivilligt at yde USAIS [den amerikanske tjeneste] alt, hvad vi er i Stand til under Hensyntagen til fælles Interesser i Kampen mod den samme Fjende”.⁷⁵ GE pointerede dernæst, at de berørte punkter under samtalen i Washington i november 1946, blandt andet et tilbud om at forsøge at indhente oplysninger i den sydøstlige sektor i Tyskland, var et frivilligt dansk tilbud til Washington og ”ikke Udtryk for kontraktmæssigt Forretningsforhold”.⁷⁶ Tjenesten refererede også til en række rapporter og brevvekslinger, hvori amerikanske embedsmænd havde udtrykt tilfredshed med danskerne, ligesom der blev gjort opmærksom på, at den amerikanske tjenestes repræsentant i København gentagne gange havde ytret sig positivt om samarbejdet.⁷⁷ Efter GE’s opfattelse skyldtes misforståelsen en række misvisende indberetninger, som den amerikanske repræsentant i København havde sendt til Washington efter at have ført forhandlinger med to danske repræsentanter fra det såkaldte ”nye Projekt A”.

Projekt A vakte ingen begejstring hos den danske tjeneste, som ud over at true de to danske deltagere med sagsanlæg havde taget et drastisk middel i brug over for Washington:

”I anledning af Telegrammets Krav om vor Godkendelse og Understøttelse af ukontrolleret amerikansk Efterretningsvæsen her i Danmark – Forlangender vi ikke under nogen Omstændigheder mener, at et endnu frit og Selvstændigt Lands Efterretningstjeneste kan gaa ind paa – indstillede vi vor Levering af Efterretningsstof til Dem. Skulde De imidlertid fortsat ønske at faa vort Stof, vil dette omgaaende blive tilstillet Dem igen”.⁷⁸

Det er givet her, at årsagen til den stejle amerikanske holdning i foråret 1948 skal søges. Snarere end påskekrisen var det amerikanske pres i maj 1948 udløst af, at den danske tjeneste angiveligt havde afskåret Washington fra efterretninger i protest mod Projekt A. GE forklarede dog, at eftersom de angivne ledere af det ”nye Projekt A” netop havde meddelt, at de ”udelukkende vil beskæftige sig med Indsamling af antikommunistisk Stof og Efterforskning af internationalt kom-

75 Ibid.

76 Ibid.

77 Ibid.

78 Ibid.

munistisk Arbejde specielt i Danmark”, stillede situationen sig nu anderledes.⁷⁹ Var dette rigtigt, forklarede København, ville man gerne støtte dette arbejde så meget, som man nu formåede. Den eneste betingelse var, at Generalstaben blev holdt orienteret om forhold, der havde ”Betydning for vort Arbejde og for Dansk Sikkerhed”.⁸⁰ Den danske tjeneste gjorde ligeledes opmærksom på, at dette arbejde aldrig var blevet nævnt under samtalerne i Washington i november 1946. Det var magtpåliggende for GE, at der blev indført en klar adskillelse mellem det nye ”Projekt A” og det ’stay-behind’-net, som GE var i færd med at oprette i Danmark. Endvidere fastholdt GE retten til fortsat at holde den stedlige amerikanske repræsentant i Danmark i uvidenhed om ’stay-behind’-nettet, hvilket begrundedes med, at den amerikanske repræsentant havde røbet ”den Smule, han af os har faaet at vide om vort hemmelige Efterbesættelses-System til nyt Projekt A’s Folk”.⁸¹

Med hensyn til punkterne a)-e) i det ovennævnte amerikanske memorandum til Winkel fra juni 1948 forklarede GE, at man ville orientere Washington mundtligt vedrørende den af Duus Hansen foreslåede forbindelsesorganisation. Hvad angik *b* (hvornår operationerne tænktes påbegyndt), oplyste GE, at dette ville ske umiddelbart efter en hel eller delvis sovjetisk besættelse af Danmark. Til *c* svarede man, at ”Organisationen er udført af enkelte af DIS’s Officerer: Disse Officerer, der har opstillet Organisationen, vil sandsynligvis blive søgt bragt ud af landet ved – om muligt inden – en russisk besættelse. De Øvrige Medlemmer af DIS vil blive anvendt til specielle Opgaver. Navnene paa de paagældende Officerer vil af sikkerhedshensyn ikke kunde meddeles Deres herværende Repræsentant”.⁸² Til *d* svarede den danske tjeneste, at den ville tilstille CIA en kode, som efter en sovjetisk besættelse af Danmark og efter nærmere angivelse i Washington ville give sikker adgang til det danske efterbesættelses-system. Det understregedes slutteligt, at København på ingen måde ønskede en forbindelse mellem et dansk ’stay-behind’-net og det nye projekt A.⁸³

Med andre ord lagde man fra dansk side op til, at CIA kunne disponere over en selvstændig organisation i Danmark. Blot skulle den nye organisation under ”Projekt A” orientere GE om eventuelle danske forhold af sikkerhedsmæs-

79 Ibid.

80 Ibid.

81 Ibid.

82 Ibid.

83 Ibid.

sig interesse. Desuden måtte den ikke beskæftige sig med efterretningsarbejde i traditionel forstand. Endelig skulle man fra amerikansk side respektere dansk suverænitet og overkommando over 'stay-behind'-nettet. At suverænitetshåndhævelsen lå det danske militære efterretningsvæsen på sinde, kan næppe undre, når man tænker på de danske officerers engagement i den danske modstandskamp.

Mørchs embedspapirer vidner om en hård forhandling. En afskrift af en samtale med den amerikanske repræsentant i København viser ikke overraskende, at Washington brugte de pressionsmidler, der stod til rådighed. På et møde i København den 26. maj 1948, en uge efter, at den stedlige amerikanske repræsentant havde læst protestbrevet fra Washington højt for GE's ledelse, erindrede han om, at USA havde givet fem millioner dollars til Danmarks genopbygning, hvorfor Washington så sig berettiget til at få noget igen. Desuden forsøgte den amerikanske repræsentant at kæde den afgivne støtte til den tekniske udbygning af en dansk signal-efterretningstjeneste (den såkaldte "radio-materiefase") sammen med en ubetinget dansk støtte til projekt A. Hensigten med et nyt projekt A var ifølge den amerikanske repræsentant at oprette en efterretningstjeneste i Danmark og "først og fremmest at indsamle Oplysninger samt at penetrere".⁸⁴ Mørchs holdning var, at "vi maa kræve, at Projekt A-folkene arbejder under vor Kontrol", mens Winkel supplerede med en række lidet flatterende bemærkninger om de to danske projekt A-folk, som dog ikke nævntes ved navn: "USA vil på den Maade nok få Folk, men ikke de bedste, til at hjælpe sig". Mørch supplerede: "disse folk er ikke Fagfolk ... Mange Folk i Danmark har siden Krigen arbejdet med E-arbejde".⁸⁵

Den amerikanske repræsentants fremstilling viser, at de to danske "Amatører" havde kontaktet ham i sommeren 1947 for at oprette en underjordisk organisation, hvorefter han straks, i august, kontaktede Nordentoft, som på det tidspunkt endnu var leder af GE. Nordentoft havde ifølge CIA-repræsentanten ingen umiddelbare indvendinger haft. Hertil svarede Winkel, Nordentofts afløser, at der ingen forbindelse var mellem dette projekt og det aftalte under marinekommissionens besøg i Washington i november 1946. CIA-repræsentanten replacerede ironisk, at når nu GE ønskede at kontrollere alle amerikanske forbindelser i Danmark, måtte dette jo også gælde politiet: "jeg kan ikke se nogen forskel på

84 RA, FE's Arkiv, P.A. Mørchs Embedspapirer, kasse 2, læg 24: Afskrift af møde i København 26. maj 1948.

85 Ibid.

dette og på de to Mænd, der er kommet til mig.”⁸⁶ Af denne kommentar fremgår det, at der fra 1948, og som anført andetsteds i beretningen også tidligere, havde eksisteret et samarbejde mellem den amerikanske tjenestes repræsentant i København og REA, forløberen for PET.⁸⁷

De to mænd eller ”Amatører”, der henvises til i ovenstående citater, kan have været Arne Sejr og Erik Husfeldt.⁸⁸ Dette bekræftes af en række oplysninger i Mørchs embedspapirer og PET’s arkiv. Både tidspunktet for igangsættelsen af Arne Sejrs og Husfeldts planer (medio 1947 ifølge Sejrs egne oplysninger til PET), og formålet med deres organisation (indsamling af antikommunistisk materiale, propaganda og efterforskning af internationalt kommunistisk arbejde i Danmark) passer med den beskrivelse, der blev givet fra amerikansk side af de to danske plan A-folk og af deres projekt.⁸⁹ I et efterfølgende udkast til et brev til Washington (skrevet af Mørch eller Winkel) ses desuden, at den ene af de to mænd er omtalt som ”the Professor”, hvilket kunne passe med professor Husfeldt.⁹⁰ Men der er andre lighedspunkter. I de løbende forhandlinger 1946-51 om en amerikansk organisation i Danmark lagde man fra dansk side op til, at den nye organisation skulle fungere på følgende præmisser:

- 1) Den skulle være under dansk opsyn
- 2) Efterretningerne skulle alene tilflyde amerikanerne
- 3) Den måtte ikke have noget med ’stay-behind’-strukturen at gøre

86 Ibid.

87 Om samarbejdet mellem den amerikanske tjeneste og REA se Kommissionens beretning, bind 4.

88 En anden mulighed er Frode Jakobsen, som efter Gladio-afsløringerne i 1990 fortalte, at han fik en føler fra en repræsentant for den amerikanske ambassade, ”som spurgte mig om modstandsbevægelsen var villig til at gå i kamp igen i tilfælde af et fremstød fra Stalin mod Vesteuropa”. Denne kontakt fandt dog sted i 1946, og Frode Jakobsen kontaktede dernæst Erik Husfeldt, men hørte aldrig mere fra amerikanerne. Se Jacob Andersen og Steffen Widtfeldt, ”Frode Jakobsen fik en føler fra USA”, *Information*, 30. november 1990.

89 Husfeldt optræder tillige på en liste over amerikanske efterretningsagenter og kontakter i Danmark fra 1946. Da forbindelsen var kendt af den danske militære tjeneste, var der sandsynligvis tale om en åben kontakt. Det fremgår af en liste fundet i de amerikanske arkiver, at Husfeldt havde kodenavnet ”Babylon”. Se Peer Henrik Hansen, *Da yankeeerne kom til Danmark*, bilag 5.

90 RA, FE’s Arkiv, P.A. Mørchs Embedspapirer, kasse 2, læg 24: Håndskrevet udkast til brev på engelsk, ikke færdiggjort.

Lige præcis disse tre punkter, fremgår det af et senere dokument, havde været omdrejningspunktet på et møde mellem FE, CIA og MI-6 i 1951 vedrørende oprettelsen af Arne Sejrs organisation:

”Som et resultat af en i 1951 truffet beslutning om på trepartsbasis at iværksætte forberedelse af en ”stay-behind”-organisation blev det aftalt med forsvarsstabens efterretningsafdeling at afstå fra unilateral forberedelse på dette område. Arne Sejr og professor Husfeldts gruppe af tidligere medlemmer af modstandsbevægelsen, som skulle have udgjort kernen i en ”stay-behind”-organisation, erklærede sig indforstået med at trække sig ud af en sådan aktivitet og overlade de aktiver, de måtte være i besiddelse af, til forsvarsstabens efterretningsafdeling.”⁹¹

Aftalen er gengivet i et notat, som en udenlandsk allieret tjeneste sendte til PET i 1963. Vi kender imidlertid ikke den danske udlægning af aftalen, hvorfor den naturligvis må tolkes med en vis forsigtighed. Det vides end ikke, om den var mundtlig eller skriftlig. Dog passer beskrivelsen af forhandlingsforløbet, hvorved Firmaet udtrådte af ’stay-behind’-projektet, og tidspunktet herfor, med de danske kilder.

Ovenstående udlægning af 1951-aftalen vidner om, at man efter års forhandlinger var nået frem til et kompromis. Forsvarsstabens Efterretningsafdeling (FE), som tjenesten kom til at hedde efter sammenlægningen af ME og GE i 1950-51, ville nu acceptere en udenlandsk finansieret organisation ledet af Sejr og Husfeldt mod, at denne ikke beskæftigede sig med ’stay-behind’.⁹²

FE havde i månederne inden september 1951 forsøgt at imødekomme amerikanerne ved forsøgsvis at samarbejde med Sejr omkring udviklingen af dele af ’stay-behind’-nettet. Den FE-medarbejder, Gustav Thomsen, der skulle forestå samarbejdet, nedlagde imidlertid protest med henvisning til Sejrs manglende militære indsigt.⁹³ Sejr blev herefter fjernet fra okkuperingsberedskabet. Til gengæld accepterede FE en trepartsaftale med briterne og amerikanerne om udviklingen af det danske ’stay-behind’-net.

91 PET, efterforskningsrapport: Brev fra udenlandsk allieret tjeneste til PET, bilag 15, 30. september 1963.

92 For nemheds skyld anvendes forkortelsen FE både om Forsvarsstabens Efterretningsafdeling og Forsvarets Efterretningstjeneste, som blev den nye betegnelse i 1967: ”Indtil 1967 varetoges de efterretningsmæssige opgaver indenfor forsvaret af Forsvarsstabens Efterretningsafdeling. I 1967 blev afdelingen udskilt som en særlig tjeneste. Forsvarets Efterretningstjeneste (FE), der blev direkte underlagt forsvarsministeriet”. Jf. *Beretning afgivet af Kommissionsdomstolen af 13. juli 1977*, s. 6.

93 Se nedenfor (kapitel 4).

Det internationale samarbejde vedrørende 'stay-behind' styrkedes i årene efter denne trepartsaftales indgåelse. "Lokale tripartite" samt årlige "Stay-Behind Tripartite Policy- og Kommunikationsmøder" med udenlandske allierede tjenestere blev således en fast bestanddel af FE's beredskab frem til nettets nedlæggelse i 1999.⁹⁴ Selve nettet, som det vil fremgå længere nede, udgjordes dog af rent dansk personel.

At briterne, som slet ikke var nævnt i de tre planer A, B og C fra november 1946, kom med i 1951-aftalen, er interessant. Det vidner om, at de britiske stabschefer i stigende grad, og særlig fra sommeren 1947, var blevet bevidste om, at en tæt sikkerhedspolitisk relation til Danmark og de skandinaviske lande var af betydning i tilfælde af krig med Sovjetunionen.⁹⁵ Omvendt opfattede danskerne givet briterne, der havde været en nær samarbejdspartner under besættelsen, som et bolværk mod amerikansk pression. Det er således bemærkelsesværdigt, at de dansk-britiske forbindelser fortættedes i perioden 1948-50 samtidig med, at USA styrkede sit militære engagement i nordeuropæiske anliggender.⁹⁶ Også andre og mere psykologiske forhold kan have øvet indflydelse på ønsket om britisk tilstedeværelse, nemlig den gensidige sympati og det venskab, som prægede de danske og britiske militære efterretningstjenester.⁹⁷

De danske "Amatører"

Flere forhold peger på, at Sejr og Husfeldt var identiske med "De to Mænd", der i sommeren 1947 havde henvendt sig til den amerikanske repræsentant i København. En enkelt oplysning i det materiale, som en udenlandsk allieret tjeneste overdrog PET i 1963, taler dog imod. Her oplystes det, at Arne Sejr var i kontakt med CIA første gang i 1950. Spørgsmålet er imidlertid, om der kan have eksisteret kontakter med tidligere og nu opløste amerikanske efterretningsorganer, som

94 Skriftlige oplysninger indhentet i FE.

95 Rasmus Mariager, *I tillid og varm sympati. Dansk-britiske forbindelser og USA under den kolde krig* (Museum Tusulanums Forlag, 2006), s. 73.

96 *Ibid.*, s. 176.

97 P.A. Mørchs søn, lektor Henning Mørch, har til en repræsentant for Kommissionen fortalt, at britiske efterretningsfolk var flittige gæster i barndomshjemmet i modsætning til de amerikanske. Washington synes i øvrigt at have været opmærksom på denne dansk-britiske affinitet på det sikkerhedspolitiske område. Eksempelvis udtalte H.C. Hansen sig ganske bramfrit herom til BBC's danske radio-afdeling i 1952. *Ibid.*, s. 392.

blot ikke var blevet registreret i det nye CIA. Flere amerikanske tjenester brugte således udenrigstjenesten som dække for deres repræsentanter i udlandet.⁹⁸

I den tidlige efterkrigstid havde GE tilkendegivet sin utilfredshed med kommunikationen mellem den amerikanske repræsentant i København og Washington, ligesom korrespondancen med CIA, efter dansk opfattelse, ikke havde fungeret hensigtsmæssigt. Det er derfor ikke usandsynligt, at oplysningerne om Sejr og Husfeldt strandede et sted i systemet under omstruktureringen af de amerikanske tjenester. En anden mulighed er, at den amerikanske repræsentant i København af sikkerhedshensyn undgik at nævne ”De to Mænd” ved navn. Disse forhold kan muligvis forklare, hvorfor Sejrs kontakter med CIA først blev registreret i 1950.

Det ligger dog fast, at GE/ME under det lange forhandlingsforløb 1946-51 udtrykte undren over, at den amerikanske tjeneste ville bruge danske ”Amatører” til at arbejde for amerikanske interesser i Danmark. Som GE skrev i et udkast til et brev til Washington: ”Eftersom jeg ikke mener, at vi bør acceptere folk, der er amatører, hvem er så den egentlige leder?”⁹⁹ GE oplyste ligeledes, at man fra amerikansk side havde fået at vide, at de to danske ”amatører” nærede mishag ved at samarbejde med den danske tjeneste, hvilket var uacceptabelt for GE:

“Ingen efterretningsofficer fra noget land kan acceptere en sådan opførsel fra sine landsmænd...i det mindste ikke uden at føle sig ilde til mode. Ikke desto mindre accepterede jeg aftalen som et offer til den fælles sag. Efter hr. L’s [den amerikanske repræsentants] seneste opførsel, skulle jeg ikke have gjort det...Jeg forstår ikke, hvorfor min accept af denne nye organisation overhovedet er vigtig, hvis jeg ikke engang er berettiget til at vide noget som helst, bortset fra de to ledere, der er erklærede amatører.”¹⁰⁰

98 Et amerikansk memorandum af 8. januar 1946 viser, at en efterretningsagent arbejdede på ambassaden i København: ”Finn Jensen is a sort of ‘lone-wolf’ who is not working directly with the Legation; his connection with us is merely for the purpose of cover”, National Archives: Record Group 59, Lot Files, Records of the Office of British Commonwealth and Northern European Affairs 1941-1953 Subject Files 1941-53, box 10: Garret G. Ackerson Jr., Confidential Memorandum, January 8, 1946, påhæftet Ackerson til Trimble, March 4, 1946.

99 ”As I do not think we accept people (amateurs), who is then the real leader?”. Jf. RA, FE’s Arkiv, P.A. Mørchs embedspapirer, kasse 2, læg 24: Håndskrevet udkast til brev på engelsk.

100 ”No intelligence officer of whatever nation can accept from countrymen [such] a behaviour...at least [not] without feeling ill at ease. Never-the-less I gave my agreement as an offer to the common cause. With Mr L’s [den amerikanske repræsentants] latest behaviour I should not have done it...I do not understand why my agreement to this new organisation is of any importance if I am not entitled to know anything but two leaders who declares themselves amateurs.” Jf. RA, FE’s Arkiv, P.A. Mørchs Embedspapirer, kasse 2, læg 24: håndskrevet udkast til brev på engelsk, ikke færdiggjort.

I 1951 endte FE med at acceptere Arne Sejrs nye organisation, der var begrænset til primært psykologiske operationer. Aftalen kom derved til at ligne det kompromisforslag til projekt A, der var kommet på forhandlingsbordet efter den amerikanske protest i maj 1948. Det lykkedes dermed Winkel og Mørch at begrænse amerikanernes ”unilaterale” tiltag, ligesom de formåede at beholde ’stay-behind’-nettets på danske hænder, selv om Forsvarsstaben måtte give sine udenlandske allierede partnere en vis indsigt og indflydelse. Man fandt således en løsning, som tilgodeså det amerikanske ønske, uden at dansk suverænitets fra et efterretningsmæssigt synspunkt blev krænket.

Firmaet og ’stay-behind’-nettets, der fik fastlagt rammerne for deres videre virke i 1951, går med andre ord tilbage til den første efterkrigstid og synes at have haft deres oprindelse i de omstridte bilaterale forhandlinger, der blev ført i Washington i november 1946.

PET’s kendskab til Firmaets oprettelse

Der er kun fundet en enkelt oplysning i PET’s arkiv, der muligvis kan kaste lys over PET’s kendskab til Firmaets oprettelse. Et referat fra et møde med de nordiske tjenester viser, at amerikanerne på et tidspunkt før den 24. november 1950 informerede PET’s ledelse om, at to danske forretningsmænd agtede at drive en privat efterretningstjeneste i Danmark. Der kan være tale om en reference til Firmaet. Udlægningen i referatet giver imidlertid det indtryk, at PET havde opfattet det som en oplysning til hjælp for PET’s kontraetterretningsindsats og ikke som en henvendelse om, at amerikanerne agtede at foretage omfattende privat efterretningsvirksomhed i Danmark:

”Haslund forklarede, at man i Danmark havde en udmærket kontakt med amerikanerne, som syntes loyalt indstillet, idet han som eksempel nævnede, at amerikanerne for nylig havde underrettet REA om en henvendelse fra 2 danske forretningsmænd, der havde planlagt at drive privat efterretningsvirksomhed i Danmark og i den anledning havde søgt forbindelse med amerikanerne. Haslund nævnede, at amerikanerne i Danmark fik visse generelle oplysninger om kommunismen, og man i øvrigt gensidigt udvekslede en række konkrete oplysninger, men at der på ingen måde fra amerikansk side var lagt noget pres på de danske myndigheder”¹⁰¹

101 PET, aftalemappe, bilateral korrespondance fra tiden forud for 1. september 1966: Referat af forhandlingerne på mødet i Stockholm den 24. og 25. november 1950. Haslunds bemærkning om, at

Haslunds udlægning kan forstås således, at PET ikke var vidende om amerikanernes reelle hensigter endside om deres komplicerede forhandlinger med FE. En anden mulighed er, at Haslund ikke ønskede at oplyse om disse forhold over for sine nordiske kolleger.

Historikerdebatten om Firmaet og 'stay-behind'

Oprettelsen af Firmaet er blevet opfattet som et eksempel på, at FE og PET yndede at anvende private efterretningsenheder til det beskidte arbejde og tillige overlod efterretningerne herfra til fremmede tjenester.¹⁰² Omvendt har nyere litteratur fremhævet Firmaets patriotiske sindelag og nævnt organisationen som et eksempel på, at der i Danmark var ansvarlige kræfter, der tog den kommunistiske trussel alvorligt og handlede samvittighedsfuldt derefter. Ud fra denne nye synsvinkel er det således afgørende, at historikerne søger at forstå Firmaets tilblivelse, arbejde og ophør på dets egne og ikke nutidens præmisser. Man må derfor ikke lade sig forarge af Firmaets uortodokse metoder, ”men søge at forstå Firmaet på baggrund af de forhold, som herskede fra 1940'erne og op gennem den kolde krig”.¹⁰³ Begge synspunkter kan givet nuanceres.

Med hensyn til det første synspunkt glemmes det ofte, at også sikkerhedspolitik er det muliges kunst, og inden for det internationale efterretningssamarbejde, der typisk består i at udveksle oplysninger, er den ene tjeneste ofte den anden værd. Firmaet blev ikke oprettet ud fra et dansk ønske om en ”grå” efterretnings-tjeneste, der kunne arbejde udenom de gældende retningslinjer. Organisationens oprettelse på dansk jord var derimod en pris, som FE mente, at tjenesten *måtte* betale for at kunne opretholde en rimelig kontrol over det danske 'stay-behind'-net og samtidig sikre fortsat tilførsel af midler og materiel til opbygningen af

amerikanerne kun fik visse generelle oplysninger er en underdrivelse, idet PET-medarbejderen Christian Madsen gav en kopi af alle indsamlede oplysninger i tjenesten frem til 1951. Herom se Kommissionens beretning, bind 4. Hvad der taler imod, at der skulle være tale om reference til Firmaet, er, at en udenlandsk tjeneste normalt ikke ville oplyse PET om detaljerne i samarbejdet med den danske militære tjeneste, FE.

102 ”De officielle tjenester måtte helst have private, uofficielle organisationer til at ordne den slags ting, der kunne give bæ på fingrene”, Kurt Jacobsen og Ole Lange, ”PET, FET og Den Tredje Hemmelige Tjeneste”, *Information*, 30. oktober 1998. Se også Ole Lange, ”Hemmelige Tjenester og officiel politik”, *Information*, 24. oktober 1998.

103 Peer Henrik Hansen, *Firmaets største bedrift*, s. 329.

Forsvarets Centralradio. Som anført af historikeren Wilhelm Christmas-Møller var den tekniske udbygning af Forsvaret Centralradio ”utvivlsomt det projekt, som Mørch tillagde den største E-mæssige værdi”.¹⁰⁴ Da Danmark i begyndelsen af 1970’erne indtog en kritisk holdning over for den amerikanske Vietnampolitik, overvejede det amerikanske udenrigsministerium forskellige sanktionsmuligheder. Af et memorandum kaldet ”Possible Pressure Points on Denmark” fremgår det, at USA blandt andet overvejede at afskære Danmark fra militære efterretninger, men at dette imidlertid indebar, at amerikanerne ”ville blive afskåret fra nyttig information fra danskerne, såsom data om sovjetiske flådebevægelser i Østersø-området”.¹⁰⁵ Centralradioen, som var opbygget delvist med amerikanske midler, sikrede paradoksalt nok en vis variationsmulighed i udenrigs- og sikkerhedspolitikken i forhold til netop USA. Mørchs tiltag på dette område må siges at have været præget af en ikke ubetydelig forståelse for, hvordan man med allieret hjælp kunne sikre danske interesser i fremtiden. Ud fra en overordnet sikkerhedspolitisk betragtning kan Firmaet siges at have været en beskedent pris at betale for øget dansk selvbestemmelse på andre og for datidens militære beslutningstagere mere væsentlige områder. Endelig var Firmaets formål at bekæmpe et parti, DKP, og en ideologi, kommunismen, som Mørch og hans politiske bagland nærrede mistillid til.

Med hensyn til det andet synspunkt, der synes at understrege Firmaets patriotiske sindelag, er det værd at bemærke, at det netop var blandt de militærfolk, der i 1940-50’erne var sat til at forvalte dansk sikkerhed (Mørch, Winkel, Nordentoft og Thomsen), at man så med størst skepsis på Arne Sejrs organisation. Den danske tjeneste stillede sig aldeles uforstående over for, at danske statsborgere, oven i købet ”Amatører”, ville arbejde for en udenlandsk magts interesser i Danmark. Ligesom PET var FE opsat på at begrænse fremmede tjenester, hvad enten de var venligtsindede eller fjendtlige, i deres virkestræk på dansk grund.

Endelig kan en tredje udlægning af Firmaet problematiseres. Efter den kolde krigs afslutning har Niels Frømmelt, en af hovedkræfterne i Firmaet, hævdet, at den antikommunistiske organisation var et konkret resultat af påskekrisen

104 Wilhelm Christmas-Møller har fortalt, hvorledes han i en periode, hvor han havde sin gang i ”Vil-laen” (FCR), af Mørch fik at vide, at den var opbygget uden om de traditionelle bevillingskanaler og bl.a. ved donationer fra amerikanerne. Jf. Wilhelm Christmas-Møller, *Obersten og kommandøren*, s. 103. P.A. Mørchs Embedspapirer (kasse 1+2) indeholder i forskningsmæssig sammenhæng ubenyttet materiale om denne signaltjenestes tekniske udbygning.

105 National Archives, Record Group 59, Subject Numeric Files 1970-73, POL DEN, box 2239: ”Possible Pressure Points on Denmark”, Department of State, Briefing Memorandum, 30. oktober 1973.

og af den frygt for et kommunistisk kup, som fulgte. Det samme synspunkt er gentaget i en ny historisk redegørelse om Firmaet, der betegner organisationen som et ”barn af Påskekrisen”, kort sagt som en *reaktion* på, hvad man i marts 1948 opfattede som en yderst konkret sovjetisk trussel.¹⁰⁶ Der synes her at være tale om en *ex-post facto*-udlægning, som modsiger, hvad de implicerede parter selv lagde vægt på i deres tidligste skriftlige redegørelser om organisationens liv og virke, nemlig at den opstod i 1947.¹⁰⁷ Dette årstal bekræftes ligeledes i de amerikanske oplysninger til GE, hvori det hedder, at mødet med de danske projekt A-folk blev afholdt i sommeren 1947. Set i et internationalt perspektiv giver dette god mening. 1947 var på mange måder et skæringsår i den antikommunistiske kamp: Truman-doktrinen formuleredes, Marshall-planen fremlagdes, CIA dannedes, og budgettet for efterretningstjenesterne forøgedes kraftigt, ligesom kom-munisterne blev isoleret fra magten i de vesteuropæiske lande. I løbet af de første 14 dage af maj opsigde de regeringsbærende partier i både Frankrig og Italien samarbejdet med kommunisterne.

På baggrund af det undersøgte materiale er det ikke muligt at bedømme, hvorvidt PET's og FE's efterretningsmæssige samarbejde vestover var en del af en overordnet og muligvis fra politisk hold sanktioneret strategi, der ad bagvejen skulle få Danmark listet ind i en vestblok, før det blev officiel dansk udenrigs-politik. PET's arkiv indeholder ingen oplysninger herom, mens der i Mørchs embedspapirer ses refleksioner, som kan tolkes i stik modsatte retninger. I et ud-kast til et brev til amerikanerne skrev Mørch, at samarbejdet havde til formål ”at konsolidere [og] udbygge Samarbejdet fra og efter Krigen” samt at agere ”militær Spydspids for den naturligt forsigtige neutrale Regering, der ikke vil [ulæseligt ord men ud fra sammenhængen må det tydes som:] *involvere sig 'storpolitisk'*”.¹⁰⁸ Dette blev i en anden kladde fra 7. juni 1948 udvidet til, at man ”ville udbygge E-samarbejdet mellem de to Lande og derved bidrage til et militært Samarbejde af forberedende Art, der kunde blive af Betydning i Kampen mellem Øst og Vest”.¹⁰⁹ Et bilag udarbejdet af den afgåede chef, Nordentoft, formentlig fra ultimo maj-juni 1948, pointerede imidlertid, at samtalerne i Washington i 1946 slet ikke var bindende for den danske regering, idet GE ”ikke havde hverken ret til eller Mu-

106 Peer Henrik Hansen, *Firmaets største bedrift*, s. 39-41. Indeholder referencer til Frommelts udtalel-ser.

107 Se nedenfor (kapitel 4).

108 RA, FE's Arkiv, P.A. Mørchs Embedspapirer, kasse 2, læg 24: Mørchs håndskrevne kladde, 1948.

109 Ibid., Maskinskreven kladde, 7. juni 1948.

lighed for at indblande andre myndigheder endsige den danske regering i disse samtaler”.¹¹⁰ Begge argumenter blev bortcensureret i det endelige svar til amerikanerne. Det var sandsynligvis Winkel, afløseren for Nordentoft som chef for GE i 1948, der forestod denne afvejning.

¹¹⁰ RA, FE's Arkiv, P.A. Mørchs Embedspapirer, kasse 2, læg 24: Bilag I, udateret.

2. OPBYGNINGEN AF DET DANSKE OKKUPATIONSBEREDSKAB OG AFGRÆNSNINGEN AF PET'S VIRKE, 1948-1953

Dette kapitel redegør for opbygningen af det danske okkupationsberedskab i perioden fra 1948 til ca. 1953. Kildematerialet er fragmentarisk, hvilket gør det vanskeligt at skabe et fuldstændigt overblik over 'stay-behind'-strukturen. Det vidner først og fremmest om et til tider problemfyldt samarbejde mellem PET og FE angående hjemmeværnet og forskellige private antikommunistiske grupper, som var tiltænkt en central rolle i det beredskab, der skulle træde i kraft, såfremt Danmark blev besat.

Det militære beredskab med krig for øje

I efteråret 1945 afsluttedes den militære efterretningstjenestes arbejde med at opulle den tyske efterretningstjenestes virksomhed i Danmark. Samtidig hermed blev den militære tjeneste opmærksom på, at russere bosiddende her i landet i samarbejde med danske kommunister havde iværksat en række efterretningsaktiviteter i Danmark. Dette var en medvirkende årsag til, at GE/ME tog kontra-spionagespørgsmålet op til fornyet overvejelse, og det besluttedes ”med krigsforhold for øje” at opbygge et net af meddelere i hele landet. Af praktiske årsager, som det hed i en senere redegørelse, blev Danmark opdelt i regioner, der omtrent svarede til den regionsopdeling, som modstandsbevægelsen havde organiseret under krigen. I hver region udpegedes en officer, der fik i opdrag at organisere et net af meddelere. Eftersom krigen var forbi, var det tidligere modstandsnet ikke længere intakt, og en udbygning med en bredere kontraefterretningsmæssig basis blev anset for en nødvendighed. Arbejdet med organiseringen af kontra-spionage-nettet afsluttedes i april 1947. Sektionens meddelernet var skabt til at

fungere under krigslignende forhold, men anvendtes også til indsamling af oplysninger om kommunistisk virksomhed rundt om i landet. Som anført i redegørelsen: ”Det er sektionens erfaring, at det er uhyre vanskeligt at holde sammen på et net, hvis nettet ikke får opgaver at løse. Da også sektionens meddelere selv ønskede at arbejde med dette stof, benyttede sektionen dette til fredsmæssigt at træne meddeleren op med en udvikling af deres brugbarhed og duelighed under krig for øje”.¹¹¹ Det skulle imidlertid vise sig, at denne form for efterretningsindhentning skabte problemer i forhold til REA, som i begyndelsen af 1948 tog det antikommunistiske arbejde op. Det nye militære krigsnet synes i vid udstrækning at have benyttet sig af medlemmer af en række private antikommunistiske grupper (de såkaldte A.K.-grupper) med rod i modstandsbevægelsen.

Hjemmeværnet

Sideløbende med etableringen af A.K.-grupperne diskuterede danske politikere og tidligere modstandsfolk, hvorvidt der som led i et forbedret nationalt beredskab skulle oprettes et hjemmeværn. Et kardinalpunkt i debatten var spørgsmålet om, hvorvidt det skulle være en parallel institution og dermed et reelt alternativ til hæren eller en frivillig forsvarsstyrke under hærens kommando.¹¹² Det såkaldte Wagner-udvalg, der blev nedsat af organisationerne bag Frihedsrådet den 9. juni 1945, foreslog, at Frihedsbevægelsens Samråd skulle have afgørende indflydelse på hjemmeværnets sammensætning, hvilket dog blev afvist af forsvarsminister Ole Bjørn Kraft på et regeringsmøde den 9. august 1945. Efterfølgende accepteredes et forslag fremsat af Frode Jakobsen om, at de nye hjemmeværnsforeninger skulle oprettes i Krigsministeriets regi. Den 4. september 1945 modtog modstandsbevægelsens regionale enheder en skrivelse, hvori Generalkommandoen informerede om den kommende oprettelse af hjemmeværnsforeningerne. Skrivelsen pointerede ydermere, at kun de modstandsfolk, der ønskede at indtræde i foreningerne, måtte hjemsendes med våben. Med an-

111 RA, FE's Arkiv, P.A. Mørchs Embedspapirer, kasse 2, læg 22: ”Redegørelse for den militære efterretningstjenestes (generalstabens og marinestabens efterretningssektioner) udvikling siden 5/5 1945 med henblik på samarbejdet med rigspolitiet”, udateret, formentlig 1950.

112 Henrik Lundbak, ”Hjemmeværnsforeningerne” i Hans Kirchhoff, John T. Lauridsen og Aage Trommer (red.), *Gads Leksikon om Dansk besættelsestid 1940-1945* (Gads Forlag, 2002). Følgende beskrivelse af hjemmeværnets tilblivelse bygger hovedsagelig på Henrik Lundbaks artikel.

Frihedsrådet. Set fra venstre: Niels Banke, C.A. Bodelsen, Mogens Fog, Arne Sørensen, Aage Schoch, Frode Jakobsen, Børge Houmann, Alfred Jensen, Erling Foss, Ole Chievitz, Hans Øllgaard og Erik Husfeldt. De afbildede personer var ikke repræsenteret i Frihedsrådet samtidig. Georg Jakobsens billede er derfor konstrueret, således at de forskellige grupper og personer fik hver deres rolle. Kommunisten Alfred Jensen og Erik Husfeldt fra den socialdemokratisk dominerede modstandsgruppe Ringen var under krigen allieret i kampen mod besættelsesmagten. Få år senere fungerede Husfeldt som politisk bindeled mellem regeringen og Firmaet, der aflyttede Alfred Jensen. Husfeldt blev gjort bekendt med operationen i foråret 1954. Efter udrensningen af kommunisterne blev Husfeldt også formand for hjemmeføringsforeningerne, hvorfra FE rekrutterede medlemmer til 'stay-behind'-nettet (Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg).

dre ord var det væsentligt for både hærledelse og politikere at opnå kontrol med de våben, som modstandsfolkene lå inde med. Omvendt ville en indmeldelse ligeledes styrke det overordnede danske beredskab i tilfælde af en ny national krise. I perioden indtil 1948 dannedes ikke mindre end 282 hjemmeføringsforeninger, der alle fik statstilskud. I 1945-46 var foreningernes formand kommunisten Svend Wagner. Ifølge kommunisterne skulle hjemmeføringsnettet fungere som en folkemilitær ved siden af militæret og derved sikre landet mod, at man på ny kom i en situation, hvor politikerne og officerskorpset ville vise eftergivenhed over for en fjendtlig besættelsesmagt (USA og Storbritannien). Omvendt frygtede kommunisterne modstandere, at hjemmeføringsnettet kunne misbruges til et kommunistisk kup eller som femtekolonne i forbindelse med en sovjetisk invasion af Danmark. I 1949 blev hjemmeføringsnettet en statslig institution underlagt

militærets ledelse og kommunisternes indflydelse stækket.¹¹³ Efterfølgende gik formandsposten til Erik Husfeldt, som derved kom til at sidde i en nøgleposition i det danske beredskab.

Hjemmeværnsforeningerne blev en vigtig hemmelig brik i det fremtidige okkuperingsberedskab, idet de af det militære efterretningsvæsen var udset som rekrutteringsgrundlag for dele af 'stay-behind'-nettets. Samtidig anvendtes hjemmevernsforeninger til at indsluse og kontrollere de private antikommunistiske grupper, som myndighederne ønskede at ekskludere fra okkuperingsberedskabet.

Omkring 1949 var det ikke usædvanligt, at hjemmevernsgrupper i samarbejde med det lokale politi udarbejdede anholdelseslister over kommunister til brug for "en given situation", dvs. en krigstruende situation. En FE-ansat udtalte således til Rigspolitiets Rejseafdeling, der i 1978 foretog afhøringer i FE i forbindelse med den såkaldte Hetler-sag, at han havde været med til at udarbejde sådanne lister sammen med politifolk i Ndr. Birk, og at materialet blev overgivet til daværende politimester Platau. Da Brix kom til som chef for PET, blev der imidlertid nedlagt forbud mod et sådant samarbejde. Dette forbud blev fulgt op af civil kommitteret for hjemmevernet, Frode Jacobsen.¹¹⁴ Spørgsmålet om hjemmevernets og PET's involvering i udarbejdelsen af likviderings- eller anholdelseslister er behandlet nedenfor.

PET's første beredskabsplaner

Rigspolitiet udgjorde naturligt den tredje søjle i beredskabet ved siden af militæret og det nyoprettede hjemmevern. I slutningen af 40'erne var REA indstillet på, at det kunne komme til væbnet kamp på dansk grund mod en fremmed besættelsesmagt eller såkaldte '5.-kolonnefolk'. Det vidner en række beredskabsplaner fra den første efterkrigstid om.

Beredskabsplanen for Politiregion VI fra 1951 var reelt en håndbog i guerillakrig. Under titlen "Kamp i byer og om huse", oplystes det, at "Bebyggede arealer begunstiger almindeligvis et forsvar, thi ikke alene kræves der fra angriberens side en særlig indsats for at bemægtige sig sådanne områder, men disse er ofte i stand til at holde ud, selv om angriberen trænger frem til en betydelig dybde på begge sider af disse. Styrker af alle våben må derfor til enhver tid være rede til at organisere forsvar i be-

¹¹³ Se Kommissionens beretning, bind 6.

¹¹⁴ JM, bilag I-6: Rapport for Kommissionsdomstolen af 13. juli 1977, afhøring, 7. april 1978.

byggede områder og vide, hvorledes man kæmper i gader og huse.”¹¹⁵ Planen beto-
nede ligeledes vigtigheden af, at forsvareren skulle have et indgående lokalkendskab
til det forsvarede område. Hvad angik hovedstaden, kom en anden rapport frem til,
at under en trussel om fjendtlig besættelse eller opstand burde følgende politistatio-
ner forsvares: Frederiksberg, Gentofte, Rødovre, Kastrop, Politigården, station 2-7
og 9 samt alle garageanlæg. Denne indsats ville kræve ca. 500 mand i døgnet, forud-
sat at der var tale om et forsvar mod irregulære styrker, der kun var bevæbnet med
håndskydevåben. Bortset fra den helt nødvendige bevogtning af politiets egne byg-
ninger fandt rapporten det uhensigtsmæssigt, at politiet påtog sig ”varige bevogt-
ningsopgaver, der i en kritisk situation, hvor ydre fjender endnu ikke direkte truer
landet, naturligt vil kunne varetages af militæret eller hjemmeværnet.”¹¹⁶ Derudover
nævntes en række ”livsvigtige virksomheder”. Om Slotsholmen hed det, at ”Politiet
har altid betragtet det som en vigtig opgave at sikre rigsdagen og regeringens sæde
på Slotsholmen mod demonstrationer o.l., der kan virke som en trusel. Med hen-
blik herpå eksisterer der en plan for udrykning til Slotsholmen med eventuel efter-
følgende militær bistand.”¹¹⁷ Hvad angik fremmede ambassader var antallet så stort,
at opgaven var uoverkommelig, hvorfor man anså det for nødvendigt kun at kon-
centrere sig om de få, der var særligt truede: Den amerikanske, den engelske, den
franske ambassade samt det polske og sovjetiske gesandtskab. Af særlig vigtighed
var Købmagergades telegraf- og posthus, som ”anses for at være ’hjerne’ i telegraf-,
telefon- og fjernskrivernet til landsdelene uden for Sjælland, hvorfor en sikring
er ganske overordentlig nødvendig”. Det samme gjaldt radiofonien og diverse ra-
diostationer samt kabel- og elektricitetsnet.¹¹⁸ Desuden udpegedes Amalienborg,
Københavns Rådhus, Industrisyndikatet, Knippelsbro, Langebro, Nationalbanken
samt viadukterne på Tagensvej og Lyngbyvej. Industrisyndikatet, det tidligere ”Rif-
felyndikatet”, havde sin egen hjemmeværnsafdeling på 50 mand, der kunne påtage
sig den nødvendige bevogtningsopgave. Under et besøg i virksomheden i marts
1951 fik PET oplyst, at der var indgået en underhåndsaftale ”mellem myndighederne

115 PET, emnesag: ”Kamp i byer og om huse”, s.1. Det pågældende lægs forside angiver Region VI, mens
der på første side i teksten er anført ”III”.

116 PET, emnesag: ”Overvejelser vedrørende politimæssige foranstaltninger i området Storkøbenhavn
under indre uroligheder eller stærkt truende udenrigspolitiske forhold”, s. 5.

117 Ibid., s. 6.

118 Ibid., s. 7-12.

og firmaet om netop det samme emne”.¹¹⁹ Til forsvar af firmaets areal rådede man over ca. 2.000 maskinpistoler samt 25.000 skarpe patroner.¹²⁰

PET's rolle i beredskabsplanen var at holde ”politiets ledelse underrettet om modstanderen og af denne forberedte større aktioner, således at ledelsen bliver i stand til at træffe de rigtige beslutninger.”¹²¹ Der foreligger ikke nærmere instrukser om, hvordan PET skulle organisere en sådan meldetjeneste. I et udkast til forholdsordre for politiet gjordes udtrykkeligt opmærksom på, at såfremt der foregik militære handlinger i det område, som hørte under politistationens jurisdiktion, skulle den del af personalet, der var tilknyttet hjemmeværnet, og som ikke allerede var overført, iføre sig hjemmeværnsuniform og tilslutte sig hjemmeværnet. Instruksen gav endvidere besked på, hvordan kartoteker og andre oplysninger, som fjenden kunne have gavn af, mest hensigtsmæssigt kunne bortskaffes.¹²²

REA og dannelsen af de private antikommunistiske grupper i Danmark

Som en naturlig følge af det eksisterende trusselsbillede var REA opsat på at opspore og optrevle mulige hemmelige kommunistiske grupper rundt om i landet.¹²³ Udbyttet af denne kommunistjagt var sparsomt, og paradoksalt nok var det under denne efterforskning, at REA fik nys om en række illegale og væbnede antikommunistiske grupper. A.K.-grupperne, som de blev kaldt, indgik for fleres vedkommende i de første primitive net, som GE opbyggede i anden halvdel af 40'erne med henblik på at kunne håndtere en krigstruende situation i Danmark. REA/PET's kontaktmænd rundt om i landet indberettede i perioden 1948-52 om disse antikommunistiske enheder, der så det som en hovedopgave at udkæmpe en guerillakrig under en eventuel sovjetisk besættelse af Danmark.

119 Ibid., s. 13. PET, emnesag: bilag 9, rapport fra efterretningsafdelingen ved Kbh. Politi, 14. marts 1951.

120 PET, emnesag: ”Overvejelser vedrørende politimæssige foranstaltninger...”, s. 13. PET, emnesag: bilag 9, rapport fra efterretningsafdelingen ved Kbh. Politi, 14. marts 1951. Om det såkaldte nøglepunktsberedskab, se Kommissionens beretning, bind 8.

121 PET, emnesag: ”Overvejelser vedrørende politimæssige foranstaltninger...”, s. 13.

122 PET, emnesag: ”Udkast til forholdsordre for politiet”, udkast III, 26. juli 1951.

123 I dette afsnit besvares spørgsmål til justitsministeren nr. 200 delvist: ”Hvilke organisationer blev overvåget/registreret op til oprettelsen af Wamberg-udvalget i 1964?”

På diverse møder rundt om i landet i 1950 instruerede PET's Centralafdeling kontaktmændene i politikredsene om, at "vi bekæmper – og skal bekæmpe – et bestemt politisk parti [DKP]. Dette sker ikke for vor egen fornøjelses skyld, men vi skal". Selv om et cirkulære fra 1947 i princippet forhindrede en registrering af kommunister, udtrykte REA's repræsentant i 1950 den opfattelse, at medarbejderne ude i provinsen skulle være klar over, at "det nu var det primære at beskæftige sig med kommunisterne". Han udtalte endvidere, at "ingen – hverken politimester, stationsleder eller medarbejder – ville kunne drages til ansvar for en registrering, *man kunne se bort fra cirkulærets ordlyd og arbejde med opgaverne*".¹²⁴ Som det fremgår af Kommissionens beretning, bind 6, om PET's overvågning af DKP, var der politisk rygdækning for disse udtalelser. Den 4. maj 1948 havde Justitsministeriet nemlig truffet beslutning om i al hemmelighed at fravige cirkulæret, hvorefter PET kunne påbegynde kommunistregistreringen.¹²⁵

En af REA's vigtigste forbindelser til kontaktmændene i provinsen var kriminaloverbetjent Max Weiss, som indtil sin fratræden i 1951 tog sig af spørgsmålet om de illegale grupper. På møder rundt om i landet omtalte han de forskellige illegale organisationer og pointerede nødvendigheden af, at Centralafdelingen fik oplysninger om de A.K.-grupper, der var vigtige at følge. Kriminaloverbetjenten understregede, at REA var nødt til at sikre sig imod, at personer fra disse grupper optrådte som meddelere til andre magter og derved måske udleverede handelspolitiske oplysninger. Ledelsen i REA ønskede at modtage generalia på personer i sådanne illegale grupper samt oplysninger om, hvortil disse var meddelere. Weiss lovede ydermere, at sådanne oplysninger ville blive behandlet fortroligt.¹²⁶ På et kontaktmøde i Kolding gik man så langt som til at sige, at "England og Amerika havde for øjeblikket en stab af betalte spioner her i landet".¹²⁷ Af REA's rejseindberetninger fra juni 1948 fremgik det, at "Det er konst., at den fra modstandsbevægelsen kendte Jens Lillelund for amerikansk regning har organiseret en landsomfattende organisation med spionage for øje".¹²⁸ Denne oplysning virker lidet troværdig, idet GE sandsynligvis ville have skredet hårdt ind over for

124 PET, emnesag: "Beretning vedr. Kontaktmødet i Århus den 4. april 1950", Kommissionens kursivering. Om PET og 1947-cirkulæret se Kommissionens beretning, bind 6.

125 Om fravigelsen af cirkulæret se Kommissionens beretning, bind 6.

126 PET, emnesag: "Beretning vedr. Kontaktmødet i Århus den 4. april 1950".

127 Ibid., "Referat af Stationsleder- og Kontaktmøde i Kolding den 17. februar 1950".

128 PET, administrativ sag: "Rejseberetning, Region IV, Aarhus", 8. juni 1948.

danne aktiviteter. Der var nok snarere tale om en af de danske A.K.-grupper, som havde bibeholdt forbindelserne til de allierede tjenester fra besættelsestiden.

På møder i Viborg, Ringkøbing og Kolding forklarede REA registreringen af A.K.-virksomheden som en ren og skær nødvendighed. Kontaktmændene i Ringkøbing-området havde imidlertid lovet de lokale A.K.-folk, at de ikke ville videregive deres navne af frygt for, at oplysningerne under en sovjetisk besættelse ville falde i de forkerte hænder.¹²⁹ REA lovede, at de våben, som de antikommunistiske grupper havde opbevaret rundt om i Danmark, ikke ville blive beslaglagt. Gruppernes våben ”ville man meget nødtigt interferere med”, men for ikke at forveksle disse våben med eksempelvis kommunisternes, var det ifølge REA nødvendigt med en vis registrering.¹³⁰ REA imødekom dog delvist kravet fra kontaktmændene og accepterede at, ”Hvis kontaktfolkene ikke vil give REA besked om de antikommunistiske grupper, så sørg i hvert fald selv for at få disse oplysninger og gem dem, således at de i givet fald kan benyttes”.¹³¹

En kontaktsmand fra Kolding-egnen fortalte, at ”man fra nogle A.K.-grupper havde hørt, at de skulde have velsignelse fra allerhøjeste sted”.¹³² Dette udsagn er understøttet af det ovenfor anførte citat om, at REA ikke ønskede at ”interferere” med gruppernes våben. I denne periode var det ellers officielt en af politiets og hjemmeværnets pligter at inddrage de mange illegale våben fra krigens tid. En undtagelse herfra var formentlig sanktioneret fra politisk hold.

”29.-august-gruppen”

”Påskepanikken” i 1948 skabte en række problemer for REA's arbejde med at kontrollere de antikommunistiske grupper. En indberetning fra REA's forskellige møder med kontaktmændene rundt om i Danmark skildrede situationen således:

”Som Følge af 'Påskepanikken' opstod der praktisk talt overalt i landet anti-kommunistiske Grupper med Tilslutning fra vidt forskellige Befolkningslag. Rigspoli-

129 PET, emnesag: ”Beretning vedr. Kontaktmødet i Ringkøbing Politikreds den 10. februar 1950”.

130 Ibid., ”Referat af Kontaktmøde i Viborg den 3. april 1950”. Se også ”Referat af Stationsleder- og kontaktmøde i Kolding den 17. februar 1950” samt ”Beretning vedrørende kontaktmøde i Nykøbing Falster den 18. marts 1950”.

131 Ibid., ”Beretning vedrørende kontaktmøde i Nykøbing Falster den 18. marts 1950”.

132 Ibid.

tichefens Efterretningsafdeling har lagt stor Vægt paa gennem de stedlige Kontakt-mænd at opnaa Forbindelse med disse Grupper, dels for at bremse dem i deres ofte overdrevne Virketrang – af og til ogsaa præget af Dramatik og Lysten til at 'lege Røvere og Soldater' – dels for at forsøge paa at faa dem koordineret med Hjemmeværnsforeningerne. Arbejdet har ikke været let, først og fremmest fordi man næsten overalt i disse Kredse har sporet en udtalt Mistillid til Myndighederne og mange steder ogsaa til Hjemmeværnsforeningernes Ledelse. De fleste steder er Politifolk ogsaa aktivt med i disse anti-kommunistiske Grupper. Selv om man gør alt for at faa disse Politifolk til at forstaa, at de først og fremmest er Politifolk og skal blive paa deres Post i Politiet og først efter et almindeligt Sammenbrud kan slutte sig til deres Gruppe, mener jeg, at det maa befrygtes, at mange med den 19 September 1944 in mente vil gaa under Jorden, saa snart det 'brænder løs'.¹³³

Gruppernes mistillid skyldtes en udbredt opfattelse af, at politiet ikke havde udvist tilstrækkeligt nationalt sindelag under krigen, bl.a. på grund af forbindelsen til GESTAPO. De antikommunistiske enheder var præget af stærkt antinazistisk engagement, hvilket sandsynligvis medvirkede til at undergrave politiets autoritet blandt medlemmerne.

Hvordan fungerede de private A.K.-grupper, og hvilke idealer lå til grund for deres virke? I det følgende ses der nærmere på en A.K.-gruppe, der kaldte sig "29. august". Navnet var taget fra den dato i 1943, hvor samarbejdspolitikken brød endeligt sammen. Dokumenter om denne antikommunistiske gruppe, som Frihedsmuseet er kommet i besiddelse af, viser, at gruppen havde rod i den tidligere modstandsgruppe "Ringene". Gruppens primære opgaver var at oprette illegale væbnede grupper samt indhente oplysninger om kommunister og nazister i Danmark.¹³⁴ Et ark med kodeord angiver, at gruppen beskæftigede sig med sabotage og, må man deraf udlede, også var involveret i opbygning af illegale lagre af sprængstof.¹³⁵

Til indhentning af oplysninger om "kommunister eller sympatiserende af det kommunistiske parti" anvendtes et skema, som medlemmet skulle lære udenad og brænde efter gennemlæsning. Følgende skulle derefter oplyses til gruppens leder:

133 PET, emnesag: Udateret indberetning, formentlig fra sommeren 1948.

134 Frihedsmuseet, Vilhelm Hansens privatarkiv: Brev af 20. marts 1948 fra gruppens leder "Bob" til en "kammerat".

135 Ibid., "Regnskabskode for Organisationsarbejdet".

- Navn, adresse, stilling, ansættelsessted, medlemskab af DKP eller sympatisør
- Tilhørsforhold til partiafdeling og evt. tillidserhverv i denne
- Medlemskab af hjemmeværnsforening samt evt. tillidshverv i denne
- Kendskab til evt. illegale våbendepoter
- Supplerende oplysninger, såfremt der var ændringer i allerede afrapporterede personforhold¹³⁶

Det er usikkert, hvornår gruppen opstod, men i en skrivelse fra 8. marts 1948 anmodede gruppens leder, "Bob", medarbejderne om "at forcere Arbejdet mere end i den forløbne Tid". Et vidnesbyrd om, at gruppen var organiseret, inden påskekrisen indtraf.¹³⁷ "Bob" bekendtgjorde videre, at "vi ved ikke hvor lang Tid vi har til at arbejde i, men vi er vidende om at Kommunisterne arbejder meget intensivt, og at vi skulle gerne naa et Hestehoved foran dem inden det skal gaa løs, for selv om dette ikke skulde ske, maa vi indstille os paa, at det kan ske".¹³⁸ Gruppens arbejde var rettet mod alle former for "diktaturtendenser", herunder "nyfascistiske Gruppedannelser". Til brug for indsamling af oplysninger om nazistiske sympatisører anvendtes et skema magen til det ovenfor beskrevne.¹³⁹

"29. august"-gruppen betragtede naturligt den kommunistiske fare som mere overhængende end den fascistiske. De nye medlemmer fik derfor følgende ord med på vejen:

"Kommunisterne har Øjne og Øren aabne i Dag og noterer enhver Antydning om illegalt Arbejde, rettet mod dem. Den dag, Kommunisterne ved Kup eller ved Ruslands Hjælp faar Magten, vil enhver Mistænkt enten blive afhentet med det samme eller blive skygget, indtil vedkommende har ført dem til andre Medlemmer af Or-

136 Ibid., "Strængt Fortroligt. Opgave 3", Vilhelm Hansen afleverede papirerne til Århus Polit og oplyste i den forbindelse, at han havde fået overdraget papirerne af forstander Hans Munck, Århus, i 1942-43. Dette er naturligvis forkert, idet samtlige dokumenter refererer til den umiddelbare efterkrigstid. Jf. brev fra Kriminalpolitiet i Århus til Frihedsmuseet, 7. september 1982.

137 Det har ikke været muligt at identificere den nævnte "Bob", idet der er tale om et hyppigt anvendt kodenavn fra besættelsestiden. Eksempelvis Mogens "Bob" Jarset. Se Jørgen Kieler, *Den første HOLGER DANSKE gruppe. Nordens lænkehunde* (Gyldendal, 1993), bind 2, s. 13.

138 Frihedsmuseet, Vilhelm Hansens privatarkiv: "Strængt Fortroligt", 8. marts 1948, underskrevet "B."

139 Ibid.

ganisationen, som saa vil blive arresteret og samtidig blive sendt i Fængsel eller Koncentrationslejr eller til Henrettelse”.¹⁴⁰

At gruppens ledere følte, at de levede i en højspændt tid, fremgår af en instruks om, at medlemmerne altid skulle lægge pistolen og stavlygten på natbordet eller på en stol ved siden af sengen. Derved kunne en eventuelt indtrængende person blændes af lygten i medlemmets venstre hånd, mens pistolen holdtes klar i højre. Gruppelederne skulle altid tage forholdsregler for at undgå at blive skygget på gaden. Derfor skulle organisatoren ”altid gå på Fortovskanten af Gaden... . Det giver større Reaktions-tid ved pludselige Overfald”, ligesom ”Pistolen skal under saadanne Forhold bero i Pistollommen i Frakken. Pistollommen skal være anbragt lige indenfor Frakken i Mellemgulvshøjde”.¹⁴¹

Forskellige bilag viser, at de illegale lokalgrupper var opbygget efter ganske bestemte principper, der skulle gøre det umuligt for fjenden at identificere medlemmerne af nettet alene på baggrund af et indgående kendskab til det danske samfund og modstandsbevægelsen under 2. Verdenskrig. Således skulle gruppens ledere og medlemmer opfylde bestemte kriterier. Blandt andet måtte de ikke være befalingsmænd i hæren, ej heller tilhøre de årgange af værnepligtige, der havde været indkaldt efter krigen. De måtte heller ikke have indtaget kommando- eller lederstillinger inden for hjemmeværnet eller være aktive medlemmer på optagelsestidspunktet. Desuden måtte de ikke have deltaget i illegalt arbejde under krigen på gruppeleder-niveau eller derover. Et medlems illegale arbejde under krigen måtte ikke have været kendt ud over en snæver kreds. Det var ligeledes vigtigt, at man ikke bestred tillidsposter i de politiske partier, og man måtte naturligvis aldrig have været medlem af DKP eller have været straffet for unational virksomhed efter krigen. Endelig måtte man ikke bestride en økonomisk fremtrædende post i samfundet.¹⁴²

”29.-august”-gruppen var af socialdemokratisk og borgerlig observans. Flere medlemmer havde en fortid i den socialdemokratisk dominerede modstandsgruppe ”Ringens”.¹⁴³ Der var også repræsentanter for Dansk Samling, som havde

140 Ibid., ”Disciplinære Regler”.

141 Ibid., ”INSTRUKTIONER OG RETNINGSLINIER FOR ORGANISATORERNE”.

142 Ibid., ”Direktiver med Hensyn til Organiseringen af illegale Grupper”.

143 Efter 1943 blev ledelsen af Ringen centraliseret omkring Frode Jakobsen, Viggo Villadsen, Niels Busch-Jensen og Erik Husfeldt. Ringens aktiviteter kan også på anden måde have inspireret ”29.-august”-gruppernes organisering på landsplan i den umiddelbare efterkrigstid. Efter aftale med Frode Jakobsen rejste kaptajn Aage Højland Christensen og to assistenter i 1944 land og rige

haft nære forbindelser til SOE siden foråret 1942, og for Frit Danmark, der under krigen havde været involveret i illegal bladvirksomhed. Det var en broget organisation, hvor alle samfundslag var repræsenteret: Postbude, skolelærere, læger, selvstændige mfl. A.K.-gruppen var repræsenteret i de fleste egne af landet, men havde hovedstaden som sit organisatoriske udgangspunkt. Herfra udgik forbindelseslinjer til andre lokalgrupper. Medlemmerne var delt i henholdsvis civile og væbnede medlemmer.

Grupperne valgte af deres midte et antal ”gennemgangsmænd”, en slags forbindelsesofficerer, hvis opgave var at præsentere gruppens ansvarlige ledere, de såkaldte ”organisatorer”, for mulige nye medlemmer, kaldet ”emner”. Ifølge en skrivelse var organisatorernes fornemste opgave at gøre sig selv overflødige, ”d.v.s. at Organisatorerne i det givne Øjeblik trygt skal kunne forlade Landet vel vidende, at enhver Leder, enhver Gruppe og ethvert Medlem er nøje instrueret om sine Opgaver, saaledes at intet Medlem er i tvivl om sin Plads og sin opgave i Organisationens maskineri”.¹⁴⁴ Af et danmarkskort fremgår det, at ”29.-august”-gruppen havde ambitioner om at være landsdækkende, og at den havde udarbejdet en *escape- and evasion*-plan. På kortet ses således opsamlingscentraler, forbindelseslinjer, radioforbindelser, flygtninge- og opsamlingslinjer samt afskibningshavne.

Desuden rådede ”29. august”-gruppen over to efterretningsorganer kaldet ”Slør” og ”Efterretningstjenesten”. Hvori forskellen mellem de to tjenester bestod, fremgår ikke. Dog havde de begge ”til Opgave paa den mest diskrete og forsigtige Maade at søge Forbindelse med Mennesker, der kan give dem Oplysninger og Tegninger over de i nedenstaaende Liste anførte Institutioner.” Det drejede sig om offentlige bygninger, som var egnede til administrations-, fængsels-, politi- og kasernelokaler for en besættelsesmagt, herunder skoler, hoteller, foreningslokaler, selskabslokaler og forsamlingshuse, idræts- og gymnastikhaler samt større forretningsbygninger. Desuden skulle kort over samtlige civile lufthavne, vigtige gasværker og kloaksystemer i de store byer fremskaffes. Dertil kom udførlige oplysninger om telefonnettet i Danmark med opkaldscentraler

rundt og oprettede lokale modstandsgrupper, som blev inddelt efter bestemte regionale principper. Ringen blev opløst i oktober 1945, men blev altså kort tid efter genoplivet som en del af ”29. august”. Se Aage Trommer, ”Ringene”, i Hans Kirchhoff et al (red.), *Gads Leksikon*, s. 404-405.

144 Frihedsmuseet, Vilhelm Hansens privatarkiv: ”INSTRUKTIONER OG RETNINGSLINIER FOR ORGANISATORERNE”.

samt tegninger over elværker og transformatorstationer.¹⁴⁵ Den lokale leder af E-grupperne skulle være ”en ældre og fornuftig Mand med gode Forbindelser til alle lokale Institutioner. Han maa aldrig paa nogen Maade have gjort sig bemærket i det politiske Liv, i Modstandsbevægelsen, i Hjemmeværnsbevægelsen og maa ikke kunne risikere Indkaldelse til Soldat. Han skal altid have ført en rolig og fredfyldt Tilværelse og sørge for, at hans Medmennesker bevarer dette Indtryk af ham. Han maa aldrig blande sig i politiske Diskussioner – hverken i Dag eller senere. Tvinges han til at give Svar, maa det være let sympatisk overfor Kommunisterne”.¹⁴⁶ Her ses et første tegn på, at A.K.-grupperne i Danmark, ligesom de senere kendte danske og italienske ’stay-behind’-strukturer, fandt ældre personer særdeles velegnede. Desuden rådede ”29.august”-gruppen over en nyhedstjeneste, hvis leder for eksempel kunne være ansat på en avis, hvor der var let adgang til oplysninger fra lokalområdet, som man kunne nedfælde og dernæst affotografere. Filmen skulle dernæst afleveres af en kurer i en postkasse på en række opsamlingssteder rundt om i landet. Endelig var der en række bladansvarlige, der skulle stå for trykning og distribution af materiale. Beskrivelsen af disse aktiviteter har visse lighedspunkter med de retningslinjer for illegal blad-distribution, som Frit Danmark havde udarbejdet under besættelsen, dvs. med en central redaktion, som udarbejdede et hovednummer, der blev mangfoldiggjort lokalt af de såkaldte T- eller Tryk-grupper.¹⁴⁷

REA's afsløring af GE's 'stay-behind'-net

Indtil 1948-49 synes forholdet mellem REA og de militære tjenester kun at have været berørt af mindre uoverensstemmelser, men regeringens indskærpelser over for PET om at virke i samme felt som GE gav anledning til konflikt. Regeringen havde nemlig efter påskekrisen tilkendegivet over for PET, at tjenesten på trods af 1947-cirkulæret skulle registrere kommunister. Dertil kom, at regeringen havde ytret ønske om at sammenlægge REA, ME og GE, hvilket ikke bekom

145 Ibid., ”SPECIALOPGAVER FOR SLØR OG EFTERRETNINGSTJENESTE I DAG”.

146 Ibid., ”EFTERRETNINGSTJENESTE”.

147 Ibid., ”BLAD. Omraadets organisering og Arbejdsmetoder”. Se ligeledes John T. Lauridsen, ”Frit Danmark” i Hans Kirschhoff et al. (red.), *Gads Leksikon om Dansk besættelstid 1940-1945*, s. 175-177.

tjenesterne vel.¹⁴⁸ Statsminister Hans Hedtoft henstillede på et møde med udenrigsministeren, forsvarsministeren og justitsministeren i marts 1948, at der blev indledt et tættere samarbejde mellem REA og GE. På et efterfølgende møde mellem departementschef Eivind Larsen (Justitsministeriet) og statsadvokat Hoff samt generalmajor Møller og kaptajn Winkel diskuterede man fremtidige tiltag med henblik på at klarlægge og afgrænse de respektive arbejdsområder. Ifølge en senere redegørelse udarbejdet af GE i 1950 blev der truffet mundtlig aftale om at ”gøre det mulige” for ikke at genere hinandens arbejde, selvom de ”i et vist omfang [ville] komme til at virke i samme felt.”¹⁴⁹ A.K.-grupperne, der så det som deres opgave i fredstid at registrere kommunister, kom til at spille en væsentlig rolle for forholdet mellem REA og GE.

En udateret notits fra REA, formentlig fra 1948, forklarer, at Generalstabens Efterretningssektion, Afdeling B, ”har ganske de samme Opgaver som Politiets særlige Efterretningsvæsen, og det er derfor indlysende, at der bør findes det mest intime Samarbejde med gensidig Udveksling af Oplysninger.”¹⁵⁰ Notatet påpegede endvidere, at udveksling af oplysninger burde finde sted mellem den militære efterretningstjeneste og Rigspolitichefens Efterretningsafdeling og ikke mellem den militære efterretningstjeneste og de enkelte politikredse. Det oplystes, at alle de militære områdechefer (regimentschefer) havde deres eget lokale efterretningsvæsen (”Meldetjeneste”), som arbejdede selvstændigt og uafhæn-

148 Efterretningstjenesterne forsøgte dog i en periode i 1949 at gøde grunden for en fælles indsats mod kommunismen i Danmark. I oktober 1949 tog REA initiativ til et fælles kursus for militær og politi i observation og skygningstjeneste (herunder brevcensur, telefonaflytning mikrofonaflytning, radioaflytning og skygning). En svensk delegation holdt foredragene på det fælles møde, hvor også norsk politi deltog. På dette møde deltog også, hvad der må betegnes som de centrale skikkelser i Forsvarets E-tjeneste i de kommende to årtier. REA stillede med 30 deltagere, mens Københavns Politis efterretningsafdeling stillede med 12. Derudover stillede diverse politikredse med deres politimestre samt kontaktmænd til REA. Blandt de mange politifolk samlet kan nævnes som særlig relevante for den videre læsning: Max Weiss (REA), Pm. Brix (Åbenrå), kob. Peter Bredahl (Århus) og sandsynligvis også kob. Einar Andersen, som senere stod i forbindelse til Firmaet. Jf. PET, emnesag: ”Instruktionsforedrag den 14. og 15. oktober 1949” samt medhørende bilag.

149 RA, FE's Arkiv, P.A. Mørchs embedspapirer, kasse 2, læg 22: ”Redegørelse for den militære efterretningstjenestes (generalstabens og marinestabens efterretningssektioner) udvikling siden 5/5 1945 med henblik på samarbejdet med rigspolitiet”, udateret, formentlig 1950.

150 PET, emnesag: ”Erindringsliste for kriminalpolitiet vedrørende Efterretningsvirksomheden i politikredsen”, stk. 8a. Den 26 sider lange redegørelse er påhæftet en fortrolig skrivelse fra Justitsministeriet, 26. januar 1950.

gigt af Generalstabens Efterretningstjeneste. Disse måtte imidlertid gerne indlede et direkte samarbejde med politikredsene i alle lokale spørgsmål.¹⁵¹

Konfrontationen mellem militær og politi blev for alvor synlig i 1950 på grund af de igangværende planer om at sammenlægge tjenesterne. I en fælles betænkning fra juni 1950 vedrørende ”regeringens overvejelser om en reorganisation af landets efterretningstjeneste” skrevet af oberstløjtnant Lunding og fungerende politiinspektør Haslund ses helt nye signaler i retning af at afgrænse territoriet for hinandens virke. Man gjorde nu opmærksom på ”de problemer, der måtte opstaa ved den forestaaende reorganisation og sammenlægning af tjenesterne”.¹⁵²

Konflikten mellem de to tjenester skærpedes yderligere på et møde i Justitsministeriet den 21. september 1950, hvor departementchef Eivind Larsen, politimester Brix samt Nordentoft, Mørch, Lunding, Schou og Winkel fra GE/ME var til stede. Desuden deltog landsdommer Hermann, der var udpeget til at koordinere sammenlægningen af tjenesterne. Baggrunden for dette møde var en række gensidige beskyldninger. REA var af den opfattelse, at GE ”søger at tilrane sig fordele på bekostning af et loyalt samarbejde og søger at trænge ind på politiets naturlige arbejdsområde, specielt kommunistisk infiltration i offentlige myndigheder...”.¹⁵³ Omvendt beklagede Generalstabens, at CIA havde afbrudt samarbejdet med GE i foråret 1948, efter at REA havde henvendt sig til den amerikanske repræsentant i København. REA havde opført sig uansvarligt og således ikke overholdt ”visse regler for spillet”.¹⁵⁴ Det må på baggrund af kapitel 1 om GE’s samarbejde med CIA konstateres, at GE i denne sag sandsynligvis talte imod bedre vidende. Afbrydelsen af samarbejdet skyldtes ikke kun REA’s mellemkomst, men også, at den danske militære tjeneste i foråret 1948 ifølge eget udsagn havde afskåret den amerikanske tjeneste fra efterretninger i protest mod ”Plan A”.

Mødet den 21. september 1950 tog udgangspunkt i en rapport skrevet af Haslund i slutningen af marts samme år. Det fremgår, at Haslund var blevet udnævnt til chef for REA i august 1949, og at han den 18. august 1949 havde holdt møde med kommandør Mørch om det fremtidige samarbejde mellem de to tjenester.

151 Ibid.

152 RA, FE’s Arkiv, P.A. Mørchs Embedspapirer, Kasse 1, læg 20: Haslund og Lundings betænkning, 21. juni 1950.

153 REA’s beskyldninger byggede på en række rejseindberetninger fra provinsen. Jf. JM, ujournaliseret sag: ”Redegørelse for forholdet mellem Generalstabens efterretningssektion og politiets efterretningsafdelinger”, rapport fra Haslund til Justitsministeriet, 27. marts 1950.

154 RA, FE’s arkiv, P.A. Mørchs Embedspapirer, kasse 2, læg 22: ”Diskussionsgrundlag for møde i GK den 16. marts 1950”.

Ved sammenkomsten havde Mørch fortalt, at der var ”en særlig indstilling hos visse af G.E.s folk, specielt de forhenværende politifolk, der var mere indstillet på konkurrence end paa samarbejde med politiet, og som savnede forstaaelse for, at de opnåede resultater ikke saa meget var personlige gevinster, som de skyldtes effektiviteten af den organisation, personerne tilhørte, og at det vigtigste synspunkt var, at enhver oplysning blev rationelt udnyttet af det organ, der var mest kompetent hertil”.¹⁵⁵ Med andre ord dryssede Mørch salt i såret ved at påstå, at de elementer, som var skyld i det dårlige samarbejde med REA, var kolleger, der af egen drift konkurrerede med deres tidligere arbejdsgiver. Haslund beskyldte oberstløjtnant Winkel for den 7. november 1949 at have forsøgt at afbryde kontakten mellem hjemmeværnet og REA. Ifølge REA havde GE ”heftigt bebrejdet” den tidligere modstandsmand Anker Olesen, at han samarbejdede med Rigspolitiet. Anker Olesen havde angiveligt indvendt, at han ikke var tjenstgørende i hjemmeværnet, men derimod arbejdede for den civilkommitterede, og ”at han i lang tid havde haft og ville vedblive at have samarbejde med REA.” Den 30. samme måned fik REA nys om, at ”G.E. lader sine distriktofficerer instruere hjemmeværnets personale om, at de, selv om de hidtil har været politiets kontaktmænd, ikke må give oplysninger til politiet, men skal lade alle oplysninger, altsaa ogsaa oplysninger om andet end rent militære forhold, gaa ad kommandovejen til G.E.” Det opfattede REA som et forsøg på at bevæge sig ind på den politiske overvågning, hvilket blev bestyrket af en oplysning, som var kommet Haslund i hænde den 8. november 1949. Schou fremhævede angiveligt på interne paroler i GE, at Forsvaret skulle drive efterretningsarbejde mod kommunister og 5.kolonnefolk, hvilket REA opfattede som værende ”i eklatant strid med de aftaler, der er truffet med G.E.’s ledelse”.¹⁵⁶ Haslunds rapport påpegede endvidere,

155 JM, ujournaliseret A-sag fra liste, Samling 1, 10: ”Redegørelse for forholdet mellem Generalstabens efterretningssektion og politiets efterretningsafdelinger”, rapport fra Haslund til Justitsministeriet dateret 27. marts 1950.

156 Haslunds rapport anførte desuden, at Schou fra GE var troppet uanmeldt op til et møde den 10. december 1949, som Haslund holdt med REA’s forbindelsesmand i Haag. Schou havde ved et forudgående møde også forsøgt at få chefen for den nederlandske tjeneste til at sende oplysninger direkte til GE udenom REA. Enden på historien blev, at REA fortsat varetog forbindelsen, men sendte en kopi af de modtagne oplysninger til GE. Ifølge Haslund havde Schou dog forsøgt efterfølgende at overbevise ”Dr. E” om, at GE var ”det eneste danske efterretningsorgan, der havde ret til at opretholde forbindelse med andre efterretningsorganer uden for Skandinavien”. Jf. JM, ujournaliseret sag: ”Redegørelse for forholdet mellem Generalstabens efterretningssektion og politiets efterretningsafdelinger” rapport fra Haslund til Justitsministeriet, 27. marts 1950.

at ledelsen af hjemmeværnets efterretningsgrupper havde orienteret REA om, ”at hjemmeværnets folk var tabu for politiet, der blot havde at holde sig fra dem”. REA fandt, at denne holdning ”maa utvivlsonst være inspireret af G.E. og synes at vise, at G.E. siger et til REA og praktiserer noget andet ude i landet, idet de systematisk søger at lukke politiet ude fra en række af dets oplysningskilder.”¹⁵⁷

GE gjorde omvendt indsigelser over for REA's manglende samarbejdsvilje. Den militære tjenestes bebrejdelser gik på, at REA var i færd med at afdække det militære okkuperingsberedskab:

”Dette uhyre vigtige spørgsmål kan kun løses ved, at man i fredstid hemmeligt uddanner et net af meddelere... . Man har erfaring for, at politiet har interesseret sig for, hvilke meddelere indenrigsafdelingen benyttede sig af. Det bør forklares politiet, at det er af største vigtighed, at de afholder sig fra at snage i efterretnings-tjenestens meddelernet, men på den anden side vil det være af stor nytte for denne at få at vide, når en af efterretnings-tjenestens meddelere har røbet sig. Af sikkerhedshensyn bør denne derefter sættes ud af arbejdet.”¹⁵⁸

Samme dokument omtaler i øvrigt konsekvent REA som politiet og GE som ”efterretningstjenesten”, givet for at understrege, at der efter GE's opfattelse kun fandtes én rigtig efterretningstjeneste i Danmark. Som bevis på, at REA havde forsøgt at optrevle GE's okkuperingsberedskab, vedlagde man et foto af en sten-cileret rundskrivelse fra REA, dateret 19. december 1949. Her kunne man læse følgende henstilling fra REA:

”Efter reorganiseringen her i afdelingen er der oprettet kartotek over samtlige il-legale antikommunistiske grupper her i landet... . Afdelingen ønsker herefter op-lysning om:

Al antikommunistisk virksomhed i kredsen. Hvilken gren af antikommunistisk virksomhed drives der?

(efterretningsvirksomhed el. andet).

Hvilket område dækker den pgl. virksomhed?

Navnene på såvel ledere som underordnede medlemmer”¹⁵⁹

157 Ibid. Det oplyste er således også relevant for besvarelsen af spørgsmål til justitsministeren nr. 420: ”Hvad kan ministeren oplyse om PET's samarbejde med efterretningsenheder inden for Hjemmeværnet inden for det politiske område?”

158 RA, FE's Arkiv, P.A. Mørchs Embedspapirer, kasse 1, læg 20: ”Hemmeligt P.M. vedrørende Indenrigstjenesten”, 7. september 1949.

159 Ibid., Fotografi af REA-skrivelse, 19. december 1949.

GE's harme skyldtes, at REA var i færd med at optrevle grundstammen i det hemmelige melderet, A.K.-grupperne, der skulle fungere, såfremt Danmark blev besat. Dette bekræftes også af følgende passage i en GE-redegørelse fra 1950, som kommenterede REA's registrering af A.K.-grupperne på følgende måde:

”Den fremgangsmåde, der her anvendes fra politiets side, hvor man ikke er i snævret samarbejde med sektionen [GE], må føre til, at politiet afdækker dens net helt eller delvist, hvis dette direktiv gennemføres.

Sektionen må insistere på, at en sådan virksomhed, der vil have en overskuelig og dødbringende virkning på enhver organisering af efterretningssamarbejde i Danmark med krig for øje, snarest bringes til ophør, og at politiets anstrengelser samles om opgaver af umiddelbar betydning for landets sikkerhed.

Det kan tilføjes, at en kriminaloverbetjent fra rigspolitechefens efterretningsafdeling har udtalt, at man agtede at skride til arrestation af sådanne personer, som arbejdede illegalt, for at tvinge dem til overfor politiet at opgive, med hvem og for hvem de arbejdede.”¹⁶⁰

At det net, der var så hemmeligt, at GE ikke engang havde villet indvie amerikanske efterretningsofficerer i det, nu blev noteret og lagt på akterne i REA, var naturligvis problematisk. Mødet på justitsministerens kontor den 21. september 1950 endte på dette punkt i et nederlag for Rigspolitiet, idet det ifølge mødereferatet ”viste sig, at en række af klagerne [fra REA] syntes at få et helt andet udseende, da de blev belyst fra begge sider”.¹⁶¹

Et våbenfund i Århus

Kriminalpolitiet i Assens indberettede via PET's kontaktmænd den 24. oktober 1949, at en tidligere faldskærmsmand fra besættelsen, Jørgen Gertsen, tre uger tidligere havde besøgt en bekendt fra modstandstiden på Vestfyn. Besøget havde angiveligt haft til formål ”at fremskaffe penge til et kortfristet lån til indkøb af radiomateriale til brug ved oprettelse af efterretningsstationer her i landet”.¹⁶² En

160 Ibid., ”Redegørelse for den militære efterretningstjenestes (generalstabens og marinestabens efterretningssektioner) udvikling siden 5/5 1945 med henblik på samarbejdet med rigspolitiet”, ikke dateret.

161 Ibid., ”Referat af møde i justitsministeriet, den 21. september 1950 kl. 10.00, 22. september 1950”.

162 Dette citat og følgende gennemgang frem til næste note bygger på de indberetninger under stikordet ”Jørgen Gertsen”, nr. 352, som REA/PET's kontaktmænd foretog i perioden 1949-1952. Jf. PET, emnesag.

henvendelse til REA's kontaktmand i Århus bragte ikke nogen afklaring. Dog kunne kontaktmanden oplyse, at den tidligere nedkastningschef fra besættelsen, Jens Toldstrup, var i færd med at samle penge ind til indkøb af radiomateriel, men en henvendelse til Toldstrup førte ikke til nyt i sagen. Sidstnævnte hævdede, at han ikke havde været på Fyn. Den 1. december 1949 kunne kontaktmanden i Århus meddele, at han havde identificeret Jørgen Geertsen som værende Elvin Geertsen. Geertsen nægtede dog at have været i Assens med det formål at skaffe radiomateriel.

To år senere, nærmere bestemt den 1. februar 1952, indberettedes det til PET, at Geertsen igen havde forhandlet om køb af radiomateriel, denne gang til brug i det hjemmeværnskompagni, han var chef for. Den 9. april 1952 opstod der ifølge PET uro omkring lederen af den tidligere Toldstrup-organisation. Geertsen var kommet i økonomisk uføre, idet en række personer, som tidligere havde lånt ham penge til indkøb af våben i klar forventning om senere tilbagebetaling, nu krævede deres penge retur. Geertsen hævdede, at han havde brugt alle pengene på våben og opbygget en hemmelig organisation på foranledning af en kaptajn fra Forsvarsstabens Efterretningsafdeling, der havde lovet at tilbagebetale alle udgifter til opbygning og drift af organisationen. Dette forhold var i sagens natur svært at bevise, og Geertsen havde i andres øjne gjort sig skyldig i bedrageri og skyldnersvig. Truslen om politianmeldelse førte til krav fra delingsførerne om hans afgang som kompagnichef i hjemmeværnet.

De økonomiske stridigheder truede også med at udvikle sig til en ubehagelig sag for det militære efterretningsvæsen. PET meddelte FE, at en politianmeldelse mod Geertsen ventedes indgivet når som helst, og at Geertsen ville dække sig ind under sin samtale med ovennævnte kaptajn i FE. Den 28. april 1952 blev det indberettet, at Geertsen sammen med den øverste frimurer fra Århus havde været i København, hvor de havde haft møde med blandt andre oberstløjtnant Schou fra FE. Flere af Geertsens kritikere i Århus var ifølge PET frimurere.¹⁶³ Ifølge PET havde GE på mødet ”ikke kunnet afvise G.s [Geertsens] påstand om, at han har opbygget org. efter opfordring fra [en] kaptajn..., men F.E. afviser et hvert ansvar under henvisning til, at...[den pågældende kaptajn] har handlet uden bemyndigelse, og at G. kunne have søgt bekræftelse hos...[den pågældende kaptajns] overordnede. G. har lånt i alt 137000,- og hovedparten er ikke tilbagebetalt”.

163 Der har dog rettelig været tale om medlemmer af Odd-Fellow Ordenen (se nedenfor).

Den 26. april 1952 blev der afholdt møde hos distriktslederen i hjemmeværnet i Århus, hvor også Geertsen, kaptajn Willumsen (FE), kaptajnløjtnant Erling J. Harder (FE) og en repræsentant for PET deltog. PET meddelte videre den 13. maj 1952, at der var truffet aftale om, at Geertsens våben skulle afleveres til hjemmeværnets depot i Randers. I de våben, som efterfølgende blev opbevaret for politiets regning, var numrene udfilet, hvilket Geertsen begrundede med, ”at de er tænkt anvendt i en partisankrig”. Den 23. juli 1952 indleverede Geertsen yderligere tre stk. tyske rifler, som han ikke havde kunnet inddrage tidligere, da den person, der opbevarede dem, var bortrejst. Geertsen hævdede, at alle våben nu var indleveret, hvilket skulle vise sig senere ikke at holde stik. Den 20. august 1952 blev de af Geertsens indsamlede våben overført til Hærens våbenarsenal. I 1957 udleverede Geertsen et foto til politiet, der viser de våben, som politiet havde registreret i 1952 (se billede på omslaget).

Ved en efterfølgende retssag i 1955 blev Geertsen dømt ved Århus Civilret i de søgsmål, som en række erhvervsfolk havde anlagt i 1953. Geertsens forsvarsposition var svækket, idet de folk, han mente at have indgået aftale med fra Forsvaret og Politiets Efterretningsafdeling, ikke kunne føres som vidner. De implicerede myndigheder nægtede samtykke hertil. Geertsen forklarede under retssagen, at han i foråret 1948 blev opsøgt af en daværende kaptajn i efterretningstjenesten, som tilkendegav, ”at man burde sikre sig på en eller anden måde mod en kommende revolte”. Geertsen sluttede op om ideen og fandt blandt gamle modstandsfolk de elementer, der kunne indgå i et sådant beredskab. FE-kaptajnen fortalte angiveligt, at udgifterne til opstilling mv. af en sådan styrke skulle tilbagebetales af staten, og at der skulle indsamles midler til et sådant udlæg. Geertsen førte regnskab over de indsamlede beløb (100-110.000 kr.), ligesom han foreviste oberstløjtnant Kongstorp en række notater herom under et forsøg på at få udlæggene dækket af FE. Geertsen og Kongstorp havde herefter en samtale med oberstløjtnant Schou, som fortalte, at han vidste, at den pågældende FE-kaptajn ”havde været ude på en ekspedition for at starte korps af den pågældende art, men at dette var sket uden mandat fra efterretningstjenesten, der fralagde sig ethvert ansvar”.¹⁶⁴

Geertsen forklarede i retten i Århus, at hans ”legalt illegale” kompagni talte 125 mand, og at de indsamlede midler var blevet anvendt til indkøb af våben samt til at dække udgifter i forbindelse med fire øvelser på øen Hjelm. Ifølge Geertsens forklaring var den af ham opstillede styrke kendt af Politiets Efter-

164 PET, emnesag: Udskrift af Dombogen for Civildommerembedet i Århus, 23. november 1953.

retningstjeneste, idet han i 1949 fik overladt sprængningsmateriel fra REA: ”i hvert tilfælde blev dette materiel udleveret efter anvisning af daværende kriminaloverbetjent, nu kolonnechef [*i hjemmefærdnet*] [*Max Weiss*], København, og uden betaling”. PET’s arkivmateriale bekræfter, at Weiss på dette tidspunkt var ansat i PET, idet han først forlod PET den 31. januar 1951. Geertsen forklarede, at han ligeledes gik ud fra, at forholdet var kendt af Forsvarsstabens Efterretningsafdeling, idet han foruden den omtalte kaptajn havde drøftet spørgsmålet med blandt andre Willumsen. Kaptajnen og Willumsen forhørte sig således jævnligt om, hvordan det gik med opstillingen.¹⁶⁵

Oberstløjtnant Kongstorp blev dernæst ført som vidne. I retten forklarede han, at han var blevet bedt om at være ”behjælpelig” med en forhandling med FE. Ved en efterfølgende henvendelse til hæren opnåede Kongstorp og Geertsen en samtale med oberstløjtnant Schou. Kaptajn Willumsen deltog ligeledes i mødet. Schou gjorde opmærksom på, at opstillingen og våbenindkøbet måtte være sket på eget ansvar, ligesom det blev oplyst, at den involverede FE-kaptajn var utilregnelig. Schou så desuden ingen mulighed for, at staten overtog våbnene.¹⁶⁶

Et vidneudsagn om PET’s rolle kom fra en civilingeniør og sprængningsekspert, der kendte Geertsen fra besættelsestiden. Civilingeniøren fortalte i retten, at han var blevet bedt om at fungere som underviser i sprængningsteknik og våbenlære ved Geertsens kolonne. Vidnet opsøgte i den forbindelse en kriminaloverbetjent og kontaktmand, der ifølge vidnet virkede som PET’s forbindelsesled til FE. Kriminaloverbetjenten henviste i den forbindelse til den ovenfor nævnte kaptajn og Schou. Civilingeniøren bevidnede, at kriminaloverbetjenten efter en øvelse på Hjelm i 1950 til ham havde oplyst, at ”kolonnen foreløbig fik sine midler fra gamle velyndere af den illegale bevægelse...kolonnens udlæg skulle refunderes ved en lov, vistnok 5te kolonneovens vedtagelse”.¹⁶⁷

Den tidligere nedkastningschef Jens Toldstrup forklarede retten, at Geertsen under en samtale i juli 1950 havde fastholdt, at han arbejdede i forståelse med ”en person fra højere sted i København”. Toldstrup forklarede endvidere, ”at søgte arbejdede for hærens og politiets efterretningstjeneste, i hvert fald i 1948”. Toldstrup fandt det imidlertid ”absurd”, at man kunne finde på at lave illegale korps i 1950.¹⁶⁸ Den retlige afgørelse på affæren blev, at Geertsen skulle betale

165 Ibid.

166 Ibid.

167 Ibid.

168 Ibid.

en række private erhvervsfolk de lånte beløb tilbage med renter af 5 procent per år. Hvorvidt staten havde sanktioneret den hemmelige hær, sådan som oplyst af Geertsen, tog retten i sagens natur ikke stilling til. Det ville ydermere have krævet, at man afhørte ansatte i militærets og politiets efterretningsafdelinger, hvilket de pågældende myndigheder modsatte sig.

Denne bemærkelsesværdige sag kan delvis forstås i lyset af en efterfølgende forespørgsel til PET, som en dansk historiker foretog i september 1973. Anmodningen om aktindsigt var ledsaget af en anbefaling fra forsvarsminister Kjeld Olesen. I anbefalingen af 11. april 1972 havde Olesen givet den yngre historiker sin skriftlige opbakning til at søge supplerende oplysninger om Toldstrup i Forsvarets institutioner. Historikeren var imidlertid af den opfattelse, at politiet måtte være den institution, der havde flest oplysninger i sagen, hvorfor han rettede henvendelse til PET. Ansøgningen til PET blev imidlertid afvist af Justitsministeriet ”af principielle grunde” efter indstilling fra politiinspektør Skat-Rørdam.¹⁶⁹ I et internt notat til Skat-Rørdam hed det:

”så vidt jeg erindrer, er der noget om snakken, men det tør vist betegnes som en tilsnigelse, når Politiets Efterretningstjeneste nævnes. P.E.T. som sådan var efter min mening overhovedet ikke impliceret, hvorimod for længst afdøde Max Weiss (også i dette tilfælde) konspirerede – enten på helt personligt initiativ eller, måske, sammen med Christian Madsen. Udadtil har hans (deres) samarbejdspartnere sikkert haft indtryk af, at han (de) aldrig præciserede, at han (de) optrådte som privatpersoner”.¹⁷⁰

Oplysningen om, at de pågældende PET-medarbejdere optrådte som privatpersoner og ofte agerede på den socialdemokratiske politiker H.C. Hansens vegne, er som anført andetsteds i beretningen korrekt.¹⁷¹ Dog synes det ikke at have været tilfældet i den konkrete sag. Notatet ignorerer således to forhold, nemlig at PET, formelt repræsenteret ved Max Weiss, rejste landet rundt og instruerede de forskellige kontaktmænd i deres håndtering af de A.K.-grupper, som ledelsen i København ønskede at følge. Et notat fra PET fra den 23. juli 1952 lyder da også: ”Politiets efterretningstjeneste har haft nær føling med Geertsens organisation under hele dens beståen, og det må skønnes, at de afleverede våben svarer til

169 PET, emnesag: Brev fra Justitsministeriet til den pågældende historiker, 19. februar 1974 og brev fra Skat-Rørdam til JM den 11. januar 1974.

170 Ibid., notat, 28. juni 1973.

171 Se Kommissionens beretning, bind 4.

den udrustning, organisation vides at have haft¹⁷². Desuden må det formodes, at ansatte i politiets og hærens efterretningsvæsen, der var kommet under vejr med sådanne illegale aktiviteter, ville skride ind over for dannelsen af private hære og opbygning af private våben- og sprængstofdepoter på dansk grund. Det er derfor nærliggende at antage, at når dette ikke skete, var det fordi, grupperne var sanktioneret fra højere sted, enten i efterretningstjenesterne eller fra politisk hold. Deraf den selvmodsigende betegnelse, ”legalt illegale kompagni”, som Geertsen selv anvendte om sin gruppe.

I forbindelse med en ransagning af Geertsens ejendom i 1957 fandt politiet yderligere et antal våben, blandt andet maskinpistoler, 16 stk. karabiner og geværer samt 14-15 pistoler, ammunition og sprængstof og detonatorer.¹⁷³ Geertsen forklarede politiet, at lageret skyldtes en række ”efternølere”, dvs. våben, som de tidligere kolonnefolk havde afleveret siden politiets besøg i 1952. Af forskellige avisnotitser fremgår det, at Geertsen fik en bøde på 500 kr. for ulovlig våbenbesiddelse.¹⁷⁴

Spørgsmålet er, hvilket regi Geertsens private hær indgik i. Det fremgår af dokumenter, som PET modtog i 1972, at konteksten for organisationens opståen kan have været de igangværende nordiske forsvarsforhandlinger i 1948. Direktør Viggo Bjerregaard, som var aktiv i modstandsbevægelsen i Nordjylland, flygtede på et tidspunkt under krigen til Sverige, hvor han tog kontakt til Anders Grafström fra den svenske generalstab. I foråret 1948 fik den tidligere nedkastningschef Toldstrup via Grafström og Bjerregaard en henvendelse om at mødes med to svenske officerer i Bjerregaards villa i Randers. Godsejer Flemming Juncker deltog også i sammenkomsten. Årsagen til mødet, som var strengt fortroligt, skulle angiveligt have været en stigende svensk bekymring over den danske regerings holdning i sikkerhedspolitikken. De to svenskere spurgte Juncker og Toldstrup, hvorvidt de så sig i stand til at genoplive dele af den gamle modstandsbevægelse, og bekræftede, at man i positivt fald ville påtage sig fra svensk side at levere de fornødne våben. Toldstrup accepterede planen, og mødet sluttede med, at de svenske officerer lovede at sende en forbindelsesofficer, som Toldstrup kunne forhandle detaljerne på plads med. Toldstrup orienterede politiet i Randers, hvor

172 Ibid., notat ”Vedrørende de hos Elvin Geertsen inddragne vaaben”, 23. juli 1952.

173 Ibid., rapport vedr. ”Fængslede Elvin Jarnoff Geertsen”, 5. november 1957.

174 Ibid., avisudklip fra 25. november 1957 og 26. juni 1958. Avisens navn fremgår ikke, men der må være tale om en lokalavis fra Århus-området.

man ikke mente, at der lå nogen efterretningshensyn i vejen for en fortsættelse af forhandlingerne. Imidlertid iværksatte REA en skygning af Toldstrup.

I maj 1948 modtog Toldstrup en anmodning om et møde fra en advokat i Göteborg. Mødet blev holdt i Sverige med Elvin Geertsen som repræsentant for Toldstrup. Det eneste konkrete, der kom ud af samtalen, var at Geertsen fik overrakt en lang liste over militært materiel – hovedsagelig rester fra den finske vinterkrig – som svenskerne i øvrigt krævede et millionbeløb for. Da Toldstrup hverken var interesseret i gamle våben eller så sig i stand til at betale de beløb, svenskerne nævnte, blev det til et afslag.

Herefter henvendte Geertsen sig til den danske efterretningstjeneste. Ifølge de oplysninger, som PET modtog i 1972, mødtes Geertsen med en repræsentant for GE, men det anførte navn på efterretningsofficeren, Max Weiss, viser, at han var tilknyttet REA. Geertsen blev angiveligt opfordret af den pågældende REA-medarbejder til at gå videre med sagen, men at gøre det uden om Toldstrup-folkens kendskab. I sommeren 1948 blev Toldstrup kontaktet af to direktører, der havde penge i klemme i Geertsens private guerillahær. De var begge medlemmer af Odd Fellow Logen, hvor også Geertsen havde sin gang. De to direktører havde fundet ud af, at de begge var blevet afkrævet et større pengebeløb af Geertsen til brug for indkøb af våben, som ville blive betalt tilbage ”når loven blev vedtaget”. Som en yderligere garanti havde Geertsen gjort opmærksom på, at ”Toldstrup stod bag”, hvilket Toldstrup benægtede over for de to direktører. Dette førte til det sagsanlæg mod Geertsen, som er beskrevet ovenfor. I oktober 1948 modtog Toldstrup et brev fra chefen for den svenske generalstab, generalmajor Nils Swedlund, der meddelte, at man efter grundige overvejelser fra svensk side nu også så sig nødsaget til at trække sig ud af projektet.¹⁷⁵

Toldstrup benægtede både over for de to direktører med penge i klemme og over for retten i Århus at have stået bag det pågældende ’stay-behind’-initiativ, som han fandt ”absurd”. 40 år senere var han imidlertid af en anden opfattelse. Under overskriften ”Jeg var partisanchef i Gladio” fortalte Toldstrup i Ekstra Bladet om sin egen ledende rolle i opbygningen af ’stay-behind’-nettet i Jylland.

175 Ibid., brev fra Niels Swedlund til J. Toldstrup, 7. oktober 1948. Det fremgår af den svenske historiker Lars Olof Lampers undersøgelse, at Swedlund var fortaler for en skærpet antikommunistisk indsats i Sverige i denne periode. Jf. Lars Olof Lampers, *Det grå bröderskapet – en berättelse om IB. Forsker-rapport til Säkerhetstjänstkommissionen* (Stockholm, 2002), s. 61.

Geertsen nævner han slet ikke, og ej heller at denne måtte stå alene med det retlige ansvar, da sagen fik politiets opmærksomhed i 1950'erne.¹⁷⁶

Geertsens partisanhær opstod som følge af en genoplivning af den gamle modstandsbevægelse. Hvorvidt det har været et privat og til dels svensk sponsoreret forsøg på at få Danmark med i et nordisk forsvarsforbund ad bagvejen kan ikke afgøres på det foreliggende grundlag. En anden forklaring kunne være, at svenske officerer blot så en mulighed for at afsætte nogle udtjente våben fra den finske vinterkrig til en god pris på det illegale danske marked. I hvert fald studsede de danske forhandlere over svenskernes pris.

Da Geertsens hemmelige hær kom frem i offentlighedens søgelys, mistede projektet enhver støtte fra efterretningstjenesterne. En yderligere grund hertil var, at FE i perioden 1950-53 iværksatte en reorganisering og professionalisering af hele 'stay-behind'-nettet, hvorfor der med tiden ikke længere blev plads til besættelsestidens "amatører", som tjenesten få år forinden ellers havde opmuntret til at organisere sig med henblik på en mulig sovjetisk invasion. FE kan udmærket have opfordret Geertsen til at danne en sådan gruppe i 1948 for siden at afgive kontraordre. En sådan kontraordre har givet været svær at acceptere for flere tidligere modstandsfolk, hvorfor de fortsatte med deres private initiativer en rum tid endnu.

PET's forhold til hjemmeværnet, herunder spørgsmålet om eksistensen af likviderings- og anholdelseslister

Efter at hjemmeværnet i 1949 fik status af statslig institution, dukkede en række historier op i pressen om, at hjemmeværnet lå inde med ulovlige likviderings- og anholdelseslister over kommunister. Disse rygter kan sammenlignes med avis-skriverier og kritiske skrifter om GLADIO i andre europæiske lande. De betoner alle, at der under den kolde krig eksisterede paramilitære enheder, der havde til opgave at bekæmpe kommunister med særdeles håndfaste midler, hvilket også skal have ført til ukontrolleret efterretningsvirksomhed og blodsudgydelser. Den italienske undersøgelsesdommer Felice Casson hævder, at GLADIO-folkene muligvis havde "licens til at dræbe".¹⁷⁷

176 Interview med Toldstrup i *Ekstra Bladet*, 26. november 1990.

177 "In some operations the secret stay-behind soldiers together with the secret military services monitored and filed left-wing politicians and spread anti-Communist propaganda. In more vio-

Det fremgår af PET's arkiv, at hjemmeværnet allerede fra begyndelsen af 50'erne indgik som et led i NATO's planer for et fælles forsvar. En primær opgave for hjemmeværnet var rettet mod at stække eventuel femtekolonnevirksomhed, idet det ansås for sandsynligt, at sovjettro femtekolonner i Danmark skulle hindre, at ordren "Hjemmeværnet er på plads" kom til udførelse.¹⁷⁸

På et møde den 3. marts 1952 mellem repræsentanter for Forsvaret (herunder FE), hjemmeværnet og PET fremkom der forskellige opfattelser af, hvor reel truslen fra femtekolonnevirksomhed var. Oberst Kragh indledte mødet med at fastslå, at "Bekæmpelsen af femte-kolonne er af uhyre vigtighed for at sikre, at hjemmeværnet kommer på plads", og at forholdsregler derfor skulle træffes i fredstid. Brix udtrykte den opfattelse, at det snarere gjaldt om at sikre sig det relativt lille antal ledere af femte-kolonnevirksomheden, dvs. "agitor-gruppen" og de aktionsgrupper, der forventedes at ville udføre sabotage.¹⁷⁹ Et problem i den forbindelse var dog, at de pågældende givet ville opholde sig på dækadresser, og spørgsmålet var, om beslutningen om at iværksætte en sådan politiaktion kunne træffes tidligt nok i forløbet. Brix understregede tillige sin opfattelse af, at den taktiske efterretningsvirksomhed alene skulle følge femte-kolonnevirksomhed rettet mod vitale punkter som højspændingsværker, broer mv. Overordnet mente PET-chefen ikke, at "egentlige bevæbnede femte-kolonnegrupper til militære aktioner eksisterer, selv om der er enkelte våben fra 5. maj ude."¹⁸⁰ Brix påpegede, at skydeøvelser ikke fandt sted, ligesom våbendepoter ikke var konstateret af PET. Oberst Kragh indvendte, at sagen havde to sider: En politisk og en militær-taktisk. Førstnævnte var militæret uvedkommende. Hjemmeværnets efterretningsgrupper havde ifølge Kragh lokaliseret en del femtekolonnefolk, hvilket fik Brix til at komme med følgende bemærkning: "Ja, men mange udpeges som femte-kolonnefolk, som slet ikke er det."¹⁸¹ Chefen for FE, oberst Lunding, tiltrådte, at eksistensen af militærgrupper af betydning ikke var bevist,

lent operations the secret war led to bloodshed. Tragically the secret warriors linked up with the right-wing terrorists, a combination that led – in some countries including at least Belgium, Italy, France, Portugal, Spain, Greece and Turkey, to massacres, torture, coup d'états and other violent acts", Daniele Ganser, *NATO's Secret Armies*, s. 246. Se også den italienske undersøgelsesdommer Felice Cassons anklageskrift mod generalerne Fulvio Martini og Paolo Inzerilli. Anklageskriftet er trykt som supplement til *Avvenimenti*, 48, 1991, s. 24.

178 PET, emnesag: Mogens Jensen til Justitsministeriet, brev af 2. februar 1953.

179 Ibid., referat af møde vedr. femtekolonne den 3. marts 1952.

180 Ibid.

181 Ibid.

men efterretningsafdelingen var af den opfattelse, at planlagt sabotage ”i videste forstand samt en udpræget efterretningsvirksomhed finder sted fra femte-kolonnes side”.¹⁸² Det var derfor nødvendigt ”i påkommende tilfælde” at sætte et fåtal fast og overvåge de resterende femtekolonnefolk. Frygten fra hjemmeværnets side, sådan som den udtryktes af oberstløjtnant Skjoldager, var, at femtekolonnefolk ville likvidere hjemmeværnslederne og således hindre værnets opstilling. Det befrygtedes, at politiet ikke vil kunne yde den fornødne beskyttelse. Et andet problem, set fra hjemmeværnets side, var, at man ikke fik tilbagemeldinger fra PET om de oplysninger, man videregav om mistænkelige personer, ”hvilket bevirker, at man er nervøse for flere, end der er grund til.”¹⁸³ PET-chefen replicerede, at PET af princip ikke kunne oplyse sine kilder om resultaterne af de oplysninger, tjenesten modtog. Brix understregede, at hjemmeværnskompagnicheferne ikke i fredstid måtte ligge inde med kommunistlister, da det kunne give anledning til ”snak” og ”måske få politiske følger”. Skjoldager var derimod betænkelig ved, om oplysninger om femtekolonnefolk i krigstilfælde ville nå frem til hjemmeværnet i tide. Der blev på mødet nået til enighed om, at det egentlige samarbejde skulle finde sted mellem hjemmeværnsdistriktslederen og regionspolitilederen, og hjemmeværnskompagnicheferne ville herefter få meddelelse om, at distriktslederen lå inde med de påkrævede oplysninger, som ville blive overbragt i en krigstruende situation. Som det vil fremgå nedenfor, blev det endelige forhandlingsresultat, der forelå godt et år senere, nemlig i marts 1953, dog et lidt andet, idet listerne ikke kom til at bero i hjemmeværnet.

På mødet den 3. marts 1952 enedes parterne ligeledes om, at det daglige efterretningsarbejde med at indsamle oplysninger om kommunisterne stadig skulle finde sted på lavere niveau mellem det lokale politi og hjemmeværnskompagniet. Men, understregedes det i referatet, ”Af politiske grunde er det sikkert udelukket at give bestemmelser for hele efterretningsvirksomheden.”¹⁸⁴

Et brev fra politiinspektør Mogens Jensen til Justitsministeriet den 2. februar 1953 opsummerede den endelige aftale med hjemmeværnet. Ifølge Mogens Jensen havde hjemmeværnets ledelse over for PET betonet behovet for at være ”orienteret om de enkeltpersoner, der kan påregnes under krig eller overhængende krigsfare at ville gribe ind over for hjemmeværnet og dets virksomhed, og som

182 Ibid.

183 Ibid. Der er i referatet anvendt en forkortelse, som normalt henviser til efterretningsgrupperne i hjemmeværnet, men konteksten sandsynliggør, at der her henvises til PET.

184 Ibid.

derfor kan tænkes at frembyde en fare for løsningen af de af hjemmeværnet pålagte opgaver.¹⁸⁵ Det kunne tænkes, at hjemmeværnets taktiske opgaver (som for eksempel sikringen af en bro) ville blive forhindret af lokale femtekolonnefolk. Der fandtes derfor i ”kgl. Anordning af 6. marts 1952 om forholdsordre for det militære forsvar ved angreb på landet og under krig” følgende bestemmelse: ”Femtekolonnevirksomhed skal bekæmpes. Politiet vil på dette område bistå de militære myndigheder”. Bestemmelsen forudsatte, som betonet af politiinspektør Mogens Jensen, at bekæmpelse af femtekolonnevirksomhed ”nødvendigvis må være forberedt i fredstid”.¹⁸⁶ PET så sig derfor forpligtet til at levere oplysninger om en sådan virksomhed til hjemmeværnet. Det var dog ikke uden betænkkeligheder, at man videregav disse oplysninger, og det var under forhandlingerne blevet fremsat som et krav fra PET’s side, at informationerne blev begrænset til det absolut nødvendige, og at man måtte sikre sig mod, at de blev misbrugt, for eksempel til at hjemmeværnsforeninger drev klapjagt på kommunister i fredstid: ”Efter forhandling med regionschefen (og/eller regionsledelsen) og distriktslederen om omfanget af de oplysninger, der må anses for nødvendige, vil regionspolitilederen (evt. politimesteren) derefter udarbejde en som hemmeligt klassificeret fortegnelse in duplo over de personer, der inden for hvert kompagniområde (objekt) kan påregnes under krig eller krigsfare at ville gribe aktivt ind over for hjemmeværnet...”.¹⁸⁷ Disse femtekolonnelister skulle revideres to gange årligt, og det betonedes af Mogens Jensen, at fortegnelserne kun måtte omfatte de personer, som det var ”absolut nødvendigt at have kendskab til”.¹⁸⁸ De to sæt lister skulle opbevares på regionalt niveau, det ene sæt hos regionspolitimesteren, det andet hos de militære regionschefer (der ikke var tilknyttet hjemmeværnet). Listerne skulle kun udleveres til hjemmeværnet, såfremt man fra centralt hold modtog et bestemt kodeord. Det understregedes, at ”Det er forbudt på grundlag af de meddelte oplysninger eller på andet grundlag at foretage nogen aktion mod de på fortegnelserne anførte personer, og det skal ved fortegnelsernes udlevering til kompagnichefen meddeles denne, at han personlig er ansvarlig for, at ingen af hans undergivne på egen hånd foretager noget indgreb, som f.eks. arrestationer eller lignende over for de pågældende, med mindre disse ved angreb eller over-

185 PET, emnesag: Mogens Jensen til Justitsministeriet, brev af 2. februar 1953.

186 Ibid.

187 PET, emnesag: ”Endelig Instruktion”: vedhæftet Mogens Jensen til Justitsministeriet, brev af 2. februar 1953.

188 Ibid., Mogens Jensen til Justitsministeriet, brev af 2. februar 1953.

hængende væbnet angreb selv giver anledning til, at man i nødværge sikrer sig deres personer”.¹⁸⁹ Politiinspektør Mogens Jensen uddybede betydningen heraf i brevet til Justitsministeriet: ”Der vil således ikke blive tale om fra de enkelte politikredse at give oplysninger om alle personer indenfor kredsen, der kan tænkes at blive farlige for statens sikkerhed, men kun om personer, der er farlige i relation til de opgaver, der skal løses af hjemmевærnskompagnierne”. Mogens Jensen pointerede videre, at han mundtligt ville orientere Justitsministeriet om de ”retningslinjer efter, hvilken de i den her henseende farlige personer påtænkes udpeget...”.¹⁹⁰ For at sikre imod misbrug skulle den fremtidige procedure være, at regionspolitiledelsen kun i tilfælde af overhængende krigsfare måtte udlevere de forseglede kuverter til distriktslederen, og at beslutning herom skulle træffes af hjemmевærnschefen og PET’s chef i forening, dog først efter forelæggelse for regeringen.

Det fremgår af brevet til Justitsministeriet, at PET opfattede den systematiske indsamling og bearbejdelse af oplysninger som sit vigtigste middel til at forebygge anslag mod rigets sikkerhed.¹⁹¹ Derfor var det med nogen undren, at Mogens Jensen havde noteret sig, at instrukserne til hjemmевærnet ikke indeholdt nogen formulering om, at det var medlemmernes pligt i fredstid at oplyse politiet om mistænkelige hændelser eller tegn på femtekolonnevirksomhed. Det hed for eksempel i hjemmевærnsinstruktionen af 11. juli 1952, at sådanne oplysninger skulle indberettes til hjemmевærnsmedlemmets foresatte.¹⁹² Mogens Jensen havde gjort Forsvaret opmærksom på, at dette indsamlingsarbejde efter PET’s opfattelse var ”identisk med størstedelen af det politimæssige arbejde, der udføres af det til efterretningsvirksomhed særligt udpegede personel”.¹⁹³ Mogens Jensen havde derfor henstillet til chefen for hærkommandoen og chefen for hjemmевærnet, at instruktionen af 1. juli 1952 blev tilbagekaldt, og at der udformedes en ny instruks, som understregede, at meldepligten også gjaldt det stedlige politi. Hærkommandoen indføjede efterfølgende en bestemmelse i beredskabsbestemmelserne om, at alle hændelser, som må formodes at være forbrydelser eller forsøg herpå, burde anmeldes også til politiet.¹⁹⁴

189 Ibid.

190 Ibid.

191 Ibid.

192 Instruktion cit. i ibid.

193 Ibid.

194 PET, emnesag: Takkebrev fra Mogens Jensen til generalmajor E. Kragh af 11. november 1954.

Det fremgår af et referat fra et møde 6. maj 1952, at hjemmeværnets ledelse på dette tidspunkt var begyndt at nære betænkeligheder ved kommunistlisterne. Man så derfor med velvilje på, at disse oplysninger opbevaredes hos politiet. Det måtte heller ikke komme frem i offentligheden, at disse lister i krigssituationer ville blive overdraget til hjemmeværnet. General Johnstad-Møller fra hjemmeværnet udtalte på mødet, hvor vicepolitichef Brix og politiinspektør Mogens Jensen fra PET deltog, at:

”det under hensyn til den såvel på rigsdagen som i dagspressen stedfindende debat om kartoteker m.v. hos hjemmeværnet er af afgørende betydning, at hjemmeværnets ledelse fortsat med sandhed kan hævde, at hjemmeværnet ikke har hverken lister eller kartoteker over 5. kolonne folk. Generalen måtte derfor være betænkelig ved den udformning, der i instruksen er givet i punkt 4 under afsnit II, idet det heraf fremgår, at konvolutter med de omhandlede lister [over kommunister] på et vist tidspunkt vil være i hjemmeværnets (distriktledernes) besiddelse. Generalen oplyste, at folketingsmand Frode Jacobsen, for hvem det foreliggende udkast er forevist, havde været meget utilfreds med denne bestemmelse. Hjemmeværnet så derfor helst, at bestemmelsen om fortegningernes overlevering til og opbevaring hos distriktslederen blev slettet, således at man lod denne del af punkt 4 bero på en mundtlig aftale mellem politi og hjemmeværn”.¹⁹⁵

Mødet den 6. maj 1952 vidner også om fortsatte kompetencestridigheder mellem politi og militær og om den mistro, som særlig Forsvaret havde til politiet på grund af dets stilling under besættelsen. Brix udtrykte sin utilfredshed med, at instruktionen til hjemmeværnet ikke præciserede tydeligt nok, at hjemmeværnsfolk som civile borgere havde oplysningspligt til politiet, og at ”alle de opgaver, der var opregnet i instruktionen, jo netop var politiets område”.¹⁹⁶ General Johnstad-Møller forklarede hertil, ”at det nu engang ikke kunne hjælpe alene at regne med politiet, og spurgte om ikke det var sådan, at det den 9. april 1940 var en politimester i Middelfart, der ydede bistand til de tyske invasionsstyrker, ligesom generalen mente at vide, at der også i andre tilfælde havde været et samarbejde den 9. april mellem politifolk og tyskere”.¹⁹⁷ Brix spurgte om disse bemærkninger skulle opfattes som en mistillid til politiet, hvad Johnstad-Møller benægtede, dog med en tilføjelse om, at ”brændt barn skyer ilden”.¹⁹⁸ Mødet end-

195 Ibid., udateret referat af møde hos hærchef oberst Kragh, den 6. maj 1952.

196 Ibid., referat fra møde hos general Kragh, 19. november 1952.

197 Ibid.

198 Ibid.

te med, at man tiltrådte en ordning om, at det i instruktionen til hjemmeværnet skulle præciseres, at hjemmeværnsmanden var ligestillet med den almindelige borger i henseende til at melde mistænkelige forhold til politiet.

Det er på baggrund af ovenstående muligt at fremdrage tre væsentlige forhold vedrørende 1953-aftalen om kommunistfortegnelserne:

1. Det var den danske regering, der i sidste instans skulle træffe en afgørelse om listernes eventuelle udlevering til hjemmeværnet.
2. Listerne indeholdt kun navne på personer, der kunne tænkes at ville hindre udførelsen af hjemmeværnets taktiske operationer; der var således ikke tale om fuldstændige kommunistlister fordelt på de enkelte regioner.
3. Det var forbudt at foretage nogen form for aktion mod de pågældende, medmindre man blev angrebet, eller der var overhængende fare for et umiddelbart angreb.

Der var således politisk kontrol med kommunistfortegnelserne, og vigtige begrænsninger var indføjet i aftalen mellem politi, militær og hjemmeværn for at hindre misbrug. Det betonedes af Mogens Jensen, at ”Det har været mig magtpåliggende så stærkt som muligt at præcisere, at de udleverede oplysninger ikke må misbruges...”.¹⁹⁹ På et møde den 6. maj 1952 var Brix gået så vidt som at pointere, ”at en aktion i form af likvidation fra et hjemmeværnsmedlems side på et tidspunkt, hvor lovlige danske myndigheder, herunder politiet, endnu udøvede deres funktioner her i landet, ville være at betragte som mord, og vedkommende hjemmeværnsmand ville derfor givetvis blive tiltalt for drab”.²⁰⁰ Et synspunkt, som general Johnstad-Møller angiveligt havde erklæret sig enig i.

Det er på denne baggrund svært at genkende den udlægning af listerne som anholdelses- eller likvideringslister, som var fremme i den offentlige debat på dette tidspunkt. Kommunisten Alfred Jensen havde fra Folketingets talerstol i april 1952 fremsat beskyldninger om, at hjemmeværnet lå inde med likvideringslister. En beskyldning, som Land og Folk gentog i avisens spalter. Frode Jakobsen (S), der tillige var kommitteret for hjemmeværnet, svarede, at dette ikke var korrekt, og opfordrede Alfred Jensen til at afsløre sin kilde til de fremsatte beskyld-

199 PET, emnesag: Mogens Jensen til Justitsministeriet, brev af 2. februar 1953.

200 Ibid., udateret referat af møde hos hærchef oberst Kragh, den 6. maj 1952.

ninger.²⁰¹ Alfred Jensens oplysninger viste sig at stamme fra formanden for de københavnske murere, kommunisten Carlo Hermansen, der dog kun ville vedstå, at der var tale om arrestationslister. Oplysningerne havde han angiveligt fra et medlem af hjemmeværnet, som skulle have set sådanne lister.²⁰² Den 25. april 1952 valgte næstformanden for Murersvendenes Fagforening af 1919 for København og Omegn, Egon Hansen, og et andet bestyrelsesmedlem, H. Chr. Andreasen, at afgive en erklæring om, at et medlem af hjemmeværnets ”polititropper”, havde fortalt dem, at ”På Københavns Politigård findes et kartotek over danske statsborgere, som efter ordre, umiddelbart foran en krigs- eller strejkesituation, øjeblikkelig skal arresteres”. Erklæringen blev trykt i Land og Folk.²⁰³ De to fagforeningsmænd var ifølge erklæringen blevet varskoet herom af et medlem af politikompagnerne ved hjemmeværnet, angiveligt ”fordi han aldrig havde haft grund til at betvivle vort hæderlige, nationale sindelag, tværtimod.”²⁰⁴ Sammenhængen var rettelig en anden end den, der var blevet fremsat af Alfred Jensen i Folketinget: Listerne var ikke i hjemmeværnets varetægt, men beroede derimod hos politiet, som i en krigslignende situation ville overdrage listerne til hjemmeværnet. Der var heller ikke tale om likvidationslister.²⁰⁵ Frode Jakobsen pointerede gentagne gange i 1952, f.eks. i Politiken den 6. november 1952, at hjemmeværnet ikke lå inde med kartoteker, og at hjemmeværnet kun uddannede folk i taktisk efterretningsvirksomhed.²⁰⁶

PET's tilbageholdenhed med at udlevere fortegnelser over kommunister og hjemmeværnets stigende bekymring ved at ligge inde med sådanne lister i fredstid skal givet også forstås i lyset af denne offentlige debat. Alfred Jensens beskyldninger mod hjemmeværnet var dog ikke uden fundament, idet de faktisk refererede til en reel situation, der dog ikke længere var gældende. PET havde nemlig ved en tidligere lejlighed, i 1950-51, konstateret, at hjemmeværnsgrupper i en række politikredse var begyndt at udarbejde fortegnelser over kommunister.

201 Ibid., ”Kommunisterne nervøse for hjemmeværnet”, *Socialdemokraten*, 3. april 1952.

202 Ibid., ”Nu ikke likvidering, men arrestation”, *Information*, 24. april 1952.

203 Ibid., ”Hvad hjemmeværnet skal bruges til”, *Land og Folk*, 25. april 1952.

204 Ibid.

205 Det bemærkes, at PET i slutningen af 1949 havde truffet beslutning om at udarbejde et såkaldt ”anholdelseskartotek” over kommunister, der skulle interneres i tilfælde af krig. Det vides ikke, om et sådant specialkartotek rent faktisk blev etableret, men det politikreds-opdelte kommunistkartotek kunne eventuelt anvendes som anholdelseslister. Jf. Kommissionens beretning, bind 6.

206 PET, emnesag: ”Hjemmeværnet har ikke kartoteker”, *Politiken*, 6. november 1952.

Den indgåede aftale i 1953 mellem PET og hjemmeværnets ledelse om en forsvarlig deponering af kommunistfortegnelserne skal således også ses som en måde til at dæmme op for de lokale kommunistlister, som ifølge PET's oplysninger havde været under forberedelse i en række hjemmeværnsafdelinger. I den forbindelse iværksatte PET i maj 1951 en undersøgelse af forholdene i hjemmeværnet, ”nærmere bestemt om hjemmeværnets eventuelle ’illegale’ efterretningstjeneste”.²⁰⁷ Undersøgelsen tog konkret sigte på, hvorvidt hjemmeværnet ud over ”den naturlige meldetjeneste”, dvs. forpligtelsen til at indberette om mistænkelige forhold til foresatte myndigheder, også foretog en bred registrering af danske kommunister ”for i en given situation at kunne foretage anholdelser, likvideringer eller andre forholdsregler”. Såfremt dette var tilfældet, var det et yderligere opdrag at søge belyst, om initiativet hertil var opstået lokalt eller på baggrund af afgiven ordre.²⁰⁸ Det var ikke uden betænkeligheder, at den af PET udpegede medarbejder påbegyndte undersøgelsen af hjemmeværnet. Den skulle nemlig udføres i samarbejde med FE, som PET mistænkte for at stå bag kommunistregistreringen i hjemmeværnskredse. Den pågældende medarbejder hæftede sig ved, at Johnstad-Møller på mødet med PET den 18. maj. 1951, hvor det var blevet vedtaget at gennemføre undersøgelsen af hjemmeværnets efterretningsevne, indrømmede at have instrueret de lokale hjemmeværnsledere om at holde øje med mulige femtekolonnefolk. PET-medarbejderen mente, at en sådan instruktion ganske naturligt ville blive opfattet af hjemmeværnsfolk, som væsentligst bestod af tidligere frihedskæmpere, som et *carte blanche* til at udarbejde internerings- og likvidationslister. Det var PET-medarbejderens opgave i samarbejde med en FE-medarbejder at undersøge, hvad der foregik i hjemmeværnsafdelingerne med henblik på at skabe grundlaget for en ny og forbedret instruks til hjemmeværnet.²⁰⁹ Resultatet af undersøgelsen kendes ikke, men det fremgår af en række af de indberetninger fra politikredsene til Centralafdelingen, der lå til grund for undersøgelsen, at man i visse hjemmeværnsafdelinger i perioden 1950-1951 lå inde med eller var i færd med at udarbejde likviderings- eller anholdelseslister (22 politikredse). Indberetningerne fra politikredsene (særlig Nykøbing Falster, Stege, Køge, Nykøbing Sjælland, Hillerød, Åbenrå) giver det indtryk, at der var tale om lokale initiativer, hvor hjemmeværnsforeninger var gået i gang med at skaffe eller udarbejde komplette lister over alle kommu-

207 Ibid., notits, 28. maj 1951.

208 Ibid.

209 PET, emnesag: Notits, 28. maj 1951, samt referat af møde den 18. maj 1951.

nister; i andre politikredse blev kun ”de skrappeste” kommunister sat på listen. Det ene sted var ordet ”likvideringslister” blevet brugt eksplicit, andre steder var det den lokale PET-kontaktmands indtryk, at listerne skulle bruges til dette formål i tilfælde af krig. Det fremgår ligeledes, at PET’s kontaktmænd i politikredsene afviste at lade de lokale hjemmeværnsfolk kigge i PET’s kartoteker.²¹⁰ Det synes således at være noget usikkert, hvilke ordrer der var blevet afgivet til hjemmeværnet, og hvordan sådanne eventuelle ordrer var blevet efterlevet. Det er imidlertid ganske givet, at PET’s undersøgelse af hjemmeværnet fik betydning for det videre forhandlingsforløb 1952-53, hvis hovedresultat var:

- En ny og mere entydig instruks til hjemmeværnet.
- Det blev præciseret over for hjemmeværnet, at hjemmeværnsfolk som civilborgere også havde indberetningspligt til det lokale politi.
- Det blev meddelt hjemmeværnskompagnerne, at der var taget hånd om femtekolonnespørgsmålet fra centralt hold. Den lokale registrering skulle derfor ophøre, idet relevante lister ville blive overdraget i en krigstruende situation.

Et vigtigt spørgsmål, der manglede afklaring, var, hvordan man bedst sikrede, at eventuelle femtekolonnefolk ikke fik optagelse i hjemmeværnet. Spørgsmålet om femtekolonnevirksomhed inden for hjemmeværnets rækker var blevet aktualiseret af en undersøgelse, som PET havde iværksat i 1952. Det fremgår af en PET-notits af 14. februar 1952, at hjemmeværnets distriktsledelse, der stod for optagelse af nye medlemmer i hjemmeværnet, kun i en tredjedel af landets distrikter havde rettet henvendelse til det lokale politi med henblik på at modtage oplysninger om ”ansøgernes egnethed”, hvilket vil sige, om de var kommunister.²¹¹ Eksempelvis var en kommunist blevet optaget på trods af, at politiet lå inde med oplysninger om, at han havde været opstillet for DKP ved kommunevalget den 12. marts 1946 og var stiller ved folketingsvalget den 28. oktober 1947 samt var formand for kommunistpartiets afdeling i en mindre by.²¹² Det lå således Brix på

210 Ibid., notits af 24. august 1950, rejseberetning af maj 1950, notits af 31. august 1950, rejseberetning af 8. september 1950, rejseberetning af 13. september 1950, rejseberetning af september 1950 (præcis dato mangler), rejseberetning af september 1950 (præcis dato mangler også her), rejseberetning af september 1950 (præcis dato mangler tillige her).

211 PET, emnesag: Notits af 14. februar 1952.

212 Ibid., brev fra Brix til Lunding, 19. februar 1952.

sinde at undersøge, hvorvidt de allerede trufne foranstaltninger til hindring af infiltration af hjemmeværnet var tilfredsstillende.²¹³ FE's svar på PET's gentagne forespørgsler herom var i første omgang ikke at besvare PET's henvendelser, for siden at svare med henvisning til, at problemet hørte under den kommitteredes ressort, dvs. det socialdemokratiske folketingsmedlem Frode Jakobsen. Det ses af en påtegning på lægget, dateret 13. februar 1953, at sagen skulle stilles i bero indtil videre, idet man afventede udfaldet af ”kartoteksdebatten”. Den 10. april 1953 meddelte Mogens Jensen landets politimestre, at Justitsministeriet nu havde bestemt, at der ikke længere måtte meddeles ”belastende” oplysninger til distriktsudvalgene, der stod for optagelsen af nye medlemmer til hjemmeværnet, uden at spørgsmålet forinden havde været forelagt Centralafdelingen. Der måtte kun meddeles ”negative” svar, dvs., at der ikke forelå belastende oplysninger om den pågældende ansøger.²¹⁴ Opstramningen skal givet forstås under indtryk af den såkaldte ”kartoteksdebat”.

Opsummering

I den første efterkrigstid var FE's forsøg på at etablere et krigsnet baseret på udvalgte A.K.-grupper. Dog synes flere af disse private organisationer, der ofte var båret af spontan virkelyst blandt tidligere modstandsfolk, ikke i alle tilfælde at have været under myndighedernes kontrol. Hvor langt PET og FE's autoritet i virkeligheden rakte blandt disse grupper, kan der kun gisnes om. Gustav Thomsen, der kom til at spille en central rolle i den videre opbygning af okkupationsberedskabet, har nævnt tidsrummet 1950-1953 som den periode, hvor man forsøgte at få så mange af disse aktiviteter som muligt overført fra privat initiativ til FE.²¹⁵ Det er sandsynligt, at oprettelsen af hjemmeværnet bidrog positivt til at få bragt disse grupper og deres våben under kontrol.

Hjemmeværnet kom efter Danmarks indtræden i Atlantpagten til at udgøre en vigtig del af det danske beredskab i tilfælde af krig, og det kan lægges til grund, at PET traf beslutning om at udarbejde kommunistlister til hjemmeværnet til brug for en krigssituation. Listerne, der kun indeholdt navne på personer,

213 Ibid., brev fra Brix til Lunding, 25. august 1952.

214 Ibid., Mogens Jensen til landets politimestre, rundskrivelse af 10. april 1953.

215 RA, Forsvarets Arkiver, Mørchs Arkiv, kasse 161, læg Thomsen: Thomsen til Mørch, brev af 6. august 1978.

der kunne tænkes at hindre udførelsen af hjemmeværnets taktiske opgaver, ville blive udleveret til hjemmeværnet i en krigstruende situation. Listerne var ment som orientering, og hjemmeværnet måtte ikke foretage sig noget over for de pågældende; de måtte kun reagere i nødværge. Det billede, der tegner sig på baggrund af PET's materiale, er, at der var tale om en defensiv foranstaltning underlagt regeringskontrol.²¹⁶

Fra 50'erne og frem til nedlæggelsen i 1999 fik 'stay-behind'-nettet en professionel udformning og hørte nu entydigt under FE. Det betød imidlertid ikke, at PET mistede føling med okkuperingsberedskabet.

216 Hermed besvares også spørgsmål nr. 420 til Justitsministeren: "Hvad kan ministeren oplyse om PET's samarbejde med efterretningsenheder inden for Hjemmeværnet inden for det politiske område?"

3. NATIONAL SELVBESTEMMELSE OG INTERNATIONALE FORPLIGTELSE: UDVIKLINGEN AF DET PROFESSIONELLE OKKUPATIONSBEREDSKAB EFTER 1951

William Colby og de ”unilaterale” tiltag

Et vigtigt skriftligt vidnesbyrd om det amerikanske bidrag til ’stay-behind’-nettet i Danmark findes i den tidligere CIA-chef William Colbys selvbiografi. Colby blev under dække af en stilling i den amerikanske udenrigstjeneste sendt til Stockholm i april 1951.²¹⁷ Her ledede han Office of Policy Coordination-kontoret, der lighed i med OPC-kontorerne ved de andre ambassader var etableret med henblik på at iværksætte ”propaganda, politiske og paramilitære projekter”.²¹⁸ Om situationen generelt i Skandinavien skriver Colby:

”Mit arbejde med at udvikle stay-behind-nettene i Skandinavien varierede markant fra land til land. I et land, som skal forblive uden navn, kunne jeg arbejde frit og åbent med de lokale efterretningsmyndigheder i forbindelse med udvælgelsen i hver region af gode potentielle ledere, der blev sendt udenlands for at træne i guerillakrig, sabotage og psykologiske operationer på skoler ledet af CIA og NATO. I et andet land, som også er uden navn, udpegede de lokale efterretningsmyndigheder, med deres regerings billigelse, en repræsentant, der skulle samarbejde med mig omkring udviklingen af et guerilla-net og en [repræsentant, der skulle samarbejde med mig] omkring det politiske og psykologiske krigsførelses-net.”²¹⁹

217 William Colby & Peter Forbath, *Honourable Men. My Life in the CIA* (New York, 1978), s. 89.

218 *Ibid.*, s. 92.

219 *Ibid.*, s. 93. Kommissionens oversættelse.

Med trepartsaftalen fra 1951 in mente synes det oplagt, at det danske tilfælde har flest lighedspunkter med det sidstnævnte land, hvor CIA's handlefrihed var begrænset, og hvor der var foretaget en adskillelse mellem organisationen til psykologisk krigsførelse (Arne Sejrs Firmaet) og 'stay-behind'. Dette forhold bekræftes også af en ny studie i Colbys efterretningsaktiviteter, hvor den danske holdning til samarbejdet beskrives som "lukewarm".²²⁰ Problemet med den videre skildring i Colbys bog er, at den helt bevidst sammenblander forholdene i de enkelte skandinaviske lande, for at læseren ikke skal kunne udlede noget specifikt om de forskellige samarbejdsaftaler med CIA.²²¹

Colby gør opmærksom på, at CIA foretog såkaldte "unilaterale" tiltag på 'stay-behind'-området i de lande, hvor den lokale regering ikke ville samarbejde, ikke engang hemmeligt, med CIA. Derudover, fortæller Colby, bestod arbejdet i "at opbygge uafhængige aktiver i de lande, hvor regeringen byggede nettene i samarbejde med os, som sikringsforanstaltninger, såfremt de originale operationer blev kendt eller elimineret, i det øjeblik, der var brug for dem, eller hvis regeringerne, der var ved magten på invasionstidspunktet besluttede, at samarbejde var ønskeligt og dermed accepterede besættelsen og forrådte nettet".²²² Det fremgår med andre ord af Colbys udsagn, at CIA arbejdede "unilateralt" både i de skandinaviske lande, hvor man havde indgået hemmeligt samarbejde, og i de lande, hvor regeringen ikke ville kendes ved CIA's planer. En ny studie i Colbys CIA-aktiviteter hævder, at OPC-chefen i ét tilfælde brugte en familieskovtur i Danmark som dække for transport af en række radiosendere til forskellige våbendepoter i Danmark. Radioerne vejede så meget, at bagenden af Colbys bil sank mistænkeligt. Colby frygtede derfor, at politiet ville stoppe ham. Ved omhyggeligt planlagte steder stoppede han og familien op og forlod bilen for at gå en tur, alt imens lokale agenter tømte bilen for indhold.²²³ Det er imidlertid usikkert, hvilke kilder der ligger til grund for bogens skildring på dette punkt.

I det materiale, som Kommissionen har kunnet fremdrage i PET's og FE's arkiver, er der ingen spor af, at allierede tjenester har arbejdet "unilateralt" på

220 John Prados, *Lost Crusaders. The Secret Wars of CIA Director William Colby. The True Story of one of America's most Controversial Spymasters* (Oxford, 2003), s. 48.

221 "...I will merge the separate operations into one story, so that amateur (and some professional) cryptologists will not be able to identify the specifics of the activity", William Colby & Peter Forbath, *Honourable Men*, s. 93. Der findes ligeledes en beskrivelse af to personer i Colbys bog, som synes at passe med Mørch og Sejr. Se *ibid.*, s. 95-96.

222 *Ibid.*, s. 96. Kommissionens oversættelse.

223 John Prados, *Lost Crusaders*, s. 48.

'stay-behind'-området i Danmark efter trepartsaftalens indgåelse i 1951. I et interview til *Berlingske Tidende* den 25. november 1990 ændrede Colby da også syn på, hvad han tidligere havde forklaret: "Jeg ved virkelig intet om den danske organisation. Jeg var aldrig i kontakt med den, tror jeg ikke. Jeg husker det i hvert fald ikke... . Alt hvad jeg ville have vidst noget om, ville have været andenhåndsviden"²²⁴

Niels Arne Frommelt, der plejede forbindelser med en udenlandsk allieret myndighed i 50'erne, har over for Kommissionen vidnet om forhold, der kan tyde på et amerikansk bidrag til 'stay-behind'-nettet i Danmark, men med dansk bemyndigelse:

"Så vidt vidnet husker, kom der fra Sverige en amerikaner, der senere blev leder af CIA, William Colby. Han gik meget ind for dette "stay-behind-arbejde" og har talt meget med FE om det. Kommandørkaptajn Gustav Thomsen havde mest med det at gøre. Omkring 1955 begyndte amerikanerne at levere våben til "stay-behind"-gruppen. Det var blandt andet maskinpistoler og de lå i vidnets kælder i et par måneder, indtil hans kone forlangte dem fjernet fra sin vaskekælder. Vidnet havde en god ven..., der var murer, og denne byggede en ekstra mur op i garagen hos Karl Bjarnhof, og bag denne blev våbnene opbevaret.

Våbnene blev opbevaret hos Karl Bjarnhof. Da han døde, og datteren Hannah Bjarnhof, der intet kendte til våbenlagret, arvede huset, blev de fjernet, formentlig af FE. Vidnet går ud fra, at der kom andre våben, men har ikke kendskab hertil."²²⁵

Som det fremgår af Frommelts vidneudsagn, havde Gustav Thomsen en koordinerende rolle på 'stay-behind'-området, hvilket i øvrigt støttes af Thomsens egen forklaring til PET i 1963 og af supplerende oplysninger indhentet i FE i 2006.²²⁶ Interessant i denne forbindelse er også et brev fra Thomsen til Mørch skrevet umiddelbart efter udgivelsen af Colbys bog i 1978. Bogen afstedkom en vis bekymring hos Mørch, der straks telefonerede til Thomsen for at høre nærmere om blandt andre Arne Sejr-folkene, som kom i et bestemt FE-kontor. Thomsens

224 Iver Høj, "Også Danmark havde hemmelig hær", *Berlingske Tidende*, 25. november 1990. Samme artikel citerer en tidligere norsk efterretningsmand for, at Colby blot var en biperson i denne historie: "Colby er ganske enkelt utroværdig".

225 RB, Niels Anders Frommelt, 6. februar 2001. Til *Politiken* har Frommelt ligeledes fortalt, at "der kom en del våben. USA-carabiner, maskin-pistoler og sprængstoffer. De kom i lastbiler. Formentlig fra de amerikanske baser i Tyskland." i "Firmaets mand", *Politiken*, 20. november 2005.

226 Bilag 18, afhøring af Thomsen, 4. november 1963, PET, efterforsknings sag, samt oplysninger indhentet i FE. Se i øvrigt det følgende kapitel.

skriftlige og delvist krypterede svar til Mørch kan tolkes i retning af, at en udenlandsk allieret tjeneste i den umiddelbare efterkrigstid havde været ivrig efter at oprette et *escape and evasion*-program (forkortet ”E og E”) i Danmark.²²⁷

Ejendom på Asgårdsvej, Frederiksberg. Radiomanden Karl Bjarnhof havde ifølge Land og Folks oplysninger et lager af maskingeværer, plastisk sprængstof og andre våben gemt i sin kælder, der var udlejet til major Svend Truelsen. Da de nye ejere af huset i 1958 ombyggede ejendommen, opdagede de ved et tilfælde våbenlagret, der skulle forsyne anti-kommunistiske enheder med våben i tilfælde af krig. Billedet af kældertrappen blev bragt i Land og Folk i december 1990 i forbindelse med de internationale GLADIO-afsløringer. Niels Frommelt har i sin forklaring for Kommissionen knyttet våbenlagret, som han dog mente lå i husets garage, til amerikanske våbenleverancer (Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv).

Der foreligger således kun lidet præcise oplysninger om allierede tjenesters virke på dansk grund i 50'erne, og om hvorvidt disse tiltag var ”unilaterale” eller godkendt af de danske myndigheder. En præcis bedømmelse på dette punkt er ydermere vanskeliggjort af, at vi ikke kender det eksakte indhold af den trepartsaftale, som blev indgået med MI-6 og CIA i 1951. En skriftlig henvendelse fra Kommissionen til FE, via Forsvarsministeriet, førte ikke til nye oplysninger om treparts-

227 RA, Forsvarets Arkiver, Mørchs Arkiv, kasse 161, læg Thomsen og Hvid: Thomsen til Mørch, brev af 6. august 1978, J.B. Holmgårds klumme ”Sket i ugen” i *Politiken*, søndag 21. maj 1978, samt udklip fra ikke navngiven avis, 19. maj 1978.

aftalens indhold.²²⁸ Dog viser en undersøgelse foretaget af Forsvarsministeriet i forbindelse med forsvarsminister Poul Søgaards svar til Folketinget i 1978, at ingen allierede tjenester havde trænet private grupper i Danmark i 1950'erne.²²⁹

En oplysning fra 60'erne understøtter Colbys oprindelige udsagn om, at der eksisterede "unilaterale" amerikanske 'stay-behind'-planer for, hvad der skulle ske, såfremt Danmark blev besat af Sovjetunionen, muligvis i tilfælde af, at de allerede eksisterende net, som var blevet oprettet af FE efter fælles aftale, blev optrevet af fjenden eller forrådt. I 1969 publicerede en gruppe venstrefløjsaktivister i Tværpolitisk Kontaktgruppe en række amerikanske militærplaner. Materialet havde gruppen fået fra en KGB-agent, der ønskede planerne offentliggjort med henblik på at skade USA's omdømme i Danmark. Pjecen "Oberstakup i Danmark?" skulle vise, at "græske tilstande" ikke var en umulighed i Danmark. Hermed mente gruppen, at USA under særlige omstændigheder med militær magt ville undertrykke civilbefolkningen i Vesteuropa. Pjecens forfattere argumenterede for, at "der for alle NATO-lande herunder Danmark af USA's militære ledelse er udarbejdet nøje plan for, hvordan NATO militæret i en given situation kan overtage magten i landet".²³⁰ Både PET og FE orienterede i den forbindelse statsminister Hilmar Baunsgaard om, at dokumenterne sandsynligvis var ægte, og at de i 1962-63 var blevet overgivet til Sovjetunionen af en amerikansk sergent, der var hvervet af KGB. Som en analytiker i FE rigtigt påpegede, vedrørte dokumentet ikke "græske tilstande", dvs. indsættelse af militær magt mod befolkningen i Vesteuropa. Planerne havde heller ikke tilknytning til NATO, men var derimod et udtryk for unilaterale amerikanske tiltag: "Der er ikke tale om iværksættelse af aktioner mod landenes lovlige myndigheder, men der er tale om forberedelse til 5. kolonnevirksomhed bag fjendens linjer, hvis ulykken er sket, hvis området er blevet løbet over ende af fjendtlige styrker... At de amerikanske militære myndigheder er i besiddelse af planer til iværksættelse i tilfælde af, at en sovjetisk eller anden aggression mod Vesteuropa eller andre områder har fundet

228 Jf. skrivelse fra FE til Forsvarsministeriet: "Anmodning fra Undersøgelseskommissionen vedrørende PET om adgang til materiale i relation til en række konkretiserede emner", 5. juli 2006.

229 Oplysninger indhentet i Forsvarsministeriet den 17. maj 2006.

230 Hanne Reintoft, Svend Jensen og Georg Jørgensen, *Oberstakup i Danmark?*, s. 3. Et eksemplar af pjecen findes i RA, privatarkiver, Hilmar Baunsgaard, arkiv nr. 8064, pk. 56, læg II. Pjecen er nærmere omtalt i Kommissionens beretning, bind 13.

sted, kan ikke undre eller forurolige. Tværtimod må det tages som et tegn på, at USA tager sin garanti alvorligt.”²³¹

FE, PET og NATO-samarbejdet

Danmark gjorde princippet om national selvbestemmelse gældende i forholdet til NATO. Det synes endda at være tilfældet, at Danmark holdt sine militære partnere uden for okkuperingsberedskabet helt frem til 1959. Det fremgår af den norske Lund-rapport, at USA, Storbritannien og Frankrig i 1959 forsøgte at få kontrol over 'stay-behind'-nettene i Nordeuropa ved at oprette en fælles ledelse i NATO. Et krisemøde fandt derfor sted den 23. september 1959 med deltagelse af den norske forsvarsminister og ledende embedsmænd og officerer. Forslaget ville ifølge referatet fra mødet medføre, at de små landes ressourcer til okkuperingsberedskabet fra åbningsfasen af en konflikt ville blive underkastet stormagternes kontrol, hvilket Norge fandt uacceptabelt. Det fremgår ligeledes af Lund-rapporten, at ”Danskerne delte dette syn og resultatet af forhandlingerne i NATO ble et kompromiss, felles ledelse ble organisert, men ledelsen av de norske og danske organisasjoner skulle koordineres av et organ under Nordkommandoen med et innslag av nasjonale offiserer”.²³² FE har i den forbindelse oplyst, at der ikke forefindes materiale i tjenestens arkiv om den danske holdning til denne beslutning, men på baggrund af den nedenfor følgende gennemgang af FE og PET's samarbejde på beredskabsområdet kan man sætte spørgsmålstegn ved, om Danmark, som hævdede i den norske rapport, vitterlig afgav megen suverænitet i 1959. Grundlaget for okkuperingsberedskabet var trepartsaftalen fra 1951 samt en række NATO-planer, som Danmark nok var forpligtet af, men som ikke betød, at NATO ville få beføjelser over FE i krigstid.

Op gennem 50'erne og 60'erne fik PET og FE i opdrag at arbejde videre med de overordnede beredskabsplaner, som også angik antikommunistiske foranstaltninger. Det skulle dog vise sig, at det eneste, tjenesterne reelt kunne blive enige om, var, at de så fundamentalt forskelligt på en række af de opgaver, der skulle løses. I takt med et stigende allieret krav om, at NATO skulle koordinere beredskabstiltagene i de enkelte lande, blev de to tjenester imidlertid påmindet

231 Jf. RA, privatarkiver, Hilmar Baunsgaard, arkiv nr. 8064, pk. 56, læg II: FE-notits ”pjeccen Oberstkup i Danmark”, 25. marts 1970.

232 *Lund-rapporten*, s. 457.

om at vise sammenhold udadtil og forsøge at samarbejde om de opgaver, der efter aftale med den danske regering blev pålagt fra internationalt hold. På et møde i Justitsministeriet den 3. august 1955, afholdt på foranledning af det interministerielle koordinationsudvalg for NATO, rejstes spørgsmålet om ”i tilfælde af forstærket overgangsberedskab at etablere en nærmere forbindelse mellem den civile sikkerhedsmyndighed [politiet] og forsvarschefen med henblik på underretning af SHAPE [Supreme Headquarters Allied Powers Europe: NATO’s hovedkvarter] om opl. vedr. sikkerhedstjeneste og kontraspionage af betydning for SACEUR’s [Supreme Allied Commander Europe: NATO’s øverstkommanderende i Europa] ansvarsområde”.²³³

På mødet fremhævedes, at et forstærket overgangsberedskab måtte ligge tæt på selve krigsudbruddet, hvorfor såvel det civile som det militære beredskab måtte forudsættes iværksat inden. Mødet sluttede med en anmodning til cheferne for henholdsvis PET og FE om nærmere at ”overveje at fremsætte forslag om, hvorledes efterretnings og sikkerhedstjenesten her i landet organisatorisk bør tilrettelægges i en krigssituation”. På et efterfølgende møde mellem tjenesterne orienterede FE PET om det internationale såvel som det nationale grundlag for den militære efterretningstjenestes opbygning i tilfælde af krig.²³⁴ PET blev således orienteret om, at en kontraefterretningsafdeling under SHAPE havde til hensigt at inddele Danmark i en ”communication zone omfattende den del af Jylland beliggende nord for en linje ca. fra Varde til Vejle, mens den resterende del af landet skulle være en såkaldt ’combat zone’”. Denne plan stred imidlertid imod en dansk regeringsbeslutning, hvor man forudsatte, at sikkerhedstjenesten forblev et udelukkende dansk anliggende, hvorfor den førnævnte inddeling ikke ville blive aktuel i det danske tilfælde. Det bemærkedes under mødet, at uanset udfaldet af disse forhandlinger skulle sikkerhedsorganerne, hvad enten de var under dansk eller fælles kommando, ”stå til rådighed for SACEUR ved evt. krigsudbrud uanset ansvarsfordeling”.²³⁵ Disse sikkerhedsorganer skulle forestå en række vigtige kontraefterretningsopgaver.

FE havde til mødet udarbejdet en nærmere plan for en sådan kontraefterretningsorganisation i Danmark, der på nationalt plan skulle oprettes ved de to landsdelskommandoer i krigstruende situationer. FE fremkom med en række

233 PET, administrativ sag: ”Vedr. samarbejde mellem den civile sikkerhedsmyndighed (pol. efterretntj.) og den militære efterretntj.”, 13. februar 1957.

234 Ibid.

235 Ibid.

ønsker om, hvad PET kunne bidrage med, men PET afviste med det samme FE's ønsker, idet tjenesten betragtede "den praktiske udførelse af de ønskede foranstaltninger som sig uvedkommende". PET ville kun bidrage med rent efterretningsarbejde og henviste FE til at kontakte andre politimyndigheder med henblik på udførelsen af disse foranstaltninger. På mødet fremhævedes imidlertid betydningen af, at der blev etableret "et meget snævert samarbejde mellem den militære og civile sikkerhedstjeneste".²³⁶

Dette samarbejde måtte ikke indsnævres til kun at omfatte de to tjenesters øverste ledelse, men "udstrækkes til et direkte samarbejde med de lokale militære 'counter intelligence' afdelinger, der i krigstillf. vil blive oprettet ved landsdelskommandoerne".²³⁷ Der blev derfor på mødet fremsat den gamle tanke om at fusionere de to tjenester. FE og PET blev dog hurtigt enige om, at det var formålstjenstligt at opretholde de to tjenester som selvstændige institutioner. I forlængelse af beslutningen om at oprette de såkaldte "counter intelligence"-afdelinger ved landsdelskommandoerne skulle PET dog ved siden af oprette tilsvarende civile afdelinger, der kunne fungere under optræk til krig. Oprettelsen af en sådan civil sikkerhedstjeneste, påpegede PET, ville imidlertid påvirke de fremtidige PET-ansattes folkeretlige stilling, da de involverede politifolk nu skulle samarbejde med militære enheder på militært område. PET foreslog da, at sikkerhedstjenesten skulle indtage en særstatus inden for politiet.²³⁸ Bedømt ud fra det historiske materiale i PET's arkiv synes denne pågældende civile sikkerhedstjeneste aldrig at være blevet oprettet. PET bemærkede i en skrivelse den følgende dag blot, at "Civil sikkerhedstjeneste er rigspolitiet og politiets efterretningstjeneste".²³⁹

Krigstidskontraefterretningstjenesten (KKE)

I løbet af 60'erne og 70'erne blev der på møder mellem de to tjenester opnået en vis enighed vedrørende definitionerne af de forskellige beredskabsniveauer. Af forskellige FE- og PET-skrivelser fremgår det imidlertid, at FE var den instans, der var længst fremme med planlægningen. Ved indførelse af et såkaldt

²³⁶ Ibid.

²³⁷ Ibid.

²³⁸ Ibid.

²³⁹ Ibid., følgeskrivelse, 14. februar 1957.

”forstærket fredsberedskab” skulle der oprettes kontraefterretningsenheder ved efterretningssektionerne i forsvarskommandoen. I tilfælde af, at forbindelserne til forsvarskommandoen blev afbrudt, skulle tjenesten ledes fra de respektive landsdelskommandoer. Kontraefterretningstjenesten havde ansvaret for opretholdelse af militær sikkerhed samt iværksættelse af foranstaltninger til bekæmpelse af spionage, sabotage og anden nedbrydende virksomhed.²⁴⁰ Den såkaldte KKE (krigstidskontraefterretningstjeneste) skulle særligt efterleve anvisningerne i en navngiven allieret militærplan. Ligeledes var det danske beredskab forpligtet i forhold til en anden navngiven allieret militærplan.²⁴¹ I korte træk kan beredskabet skitseres således: Ved ”forstærket beredskab” skulle officerer fra FE, designeret til landsdelskommandoerne og regionsstabe som kontraefterretningsofficerer, møde til tjeneste ved de respektive stabe. Ved ”overgangsberedskab” skulle der iværksættes forholdsregler over for ”personel, hvis loyalitet kan drages i tvivl”.²⁴² Ligeledes skulle man skærpe kontrollen med militære anlæg, ligesom alle østmagtskibe i dansk farvand og østmagtsfly i danske lufthavne skulle undersøges. Ydermere påbegyndtes tilintetgørelse af sager, ligesom en skærpet postcensur og kontrol med telefoner skulle indføres. Ved ”forstærket overgangsberedskab” sattes de i militær straffelov for ”krigstilstand” fastsatte regler i kraft.²⁴³ Af samme dokument fremgår det, at henimod 60’ernes slutning opererede PET endnu kun med forskellige ”udkast til skr. fra PET til Justitsministeriet vedr. sikretjenestens organisation i krigstid”.²⁴⁴

Feltsikkerhedssektionerne

I løbet af 60’erne fandt PET og Justitsministeriet flere argumenter for ikke at ville tiltræde FE’s planer, før nærmere drøftelser om dette og hint havde fundet sted.²⁴⁵ En af knasterne var de såkaldte feltsikkerhedssektioner under hjemmeværnet, der i FE’s udkast også var udset til at varetage opgaver, der lå uden for det rent

240 Ibid., ”Den militære efterretningstjeneste under spændingsperioder og i krig”, skitse fra politiudvalget vedr. kontraefterretningstjeneste, 25. februar 1971.

241 Ibid., notat ”Samarbejde mellem Politiet og forsvaret”, 9. december 1968.

242 Ibid.

243 Ibid.

244 Ibid.

245 Jf. PET, administrativ sag: kopi af brev fra Justitsministeriet til Forsvarsministeriet, 17. juni 1968 samt PET til JM, 30. november 1967.

forsvarsmæssige og derved betrødte civilsfæren, som var PET's domæne.²⁴⁶ Felt-sikkerhedsfolkene bestod af særligt udvalgte hjemmeværnsfolk, der blev tilbudt en række kurser i den ”kommunistiske trussel”, ”kommunistisk teori”, ”østlige efterretningstjenesters organisation”, ”den danske militære efterretningstjenestes organisation”, ”taktisk efterretningstjeneste”, ”politimæssig efterforskningslære”, ”forhøringer”, ”advisering af civilbefolkningen i potentielle landsætningsområder, dropzoner samt i områder, hvor specialtropper, som faldskærmsjægere, frø-mænd m.v. kan tænkes at tage ophold uden for det tidsrum, hvori de er i aktion samt i de områder, hvor special-tropper kan tænkes indsat, alt med henblik på at aktivere befolkningen i disse områder til at indgive meldinger om påfaldende iagttagelser”.²⁴⁷ De 33 feltsikkerhedssektioner, der kun skulle operere i krigstid, var delt op på forskellige hjemmeværnsregioner. Det fremgår af samme notat, at man tilstræbte en styrke på 15-20 mand pr. sektion, i alt ca. 750-800 mand, mens det aktuelle styrkeforhold var på ca. 450-500 mand.²⁴⁸ De opstillede sikkerhedssektioner blev ledet af kontraefterretningsofficerer ved hver enkelt region. De pågældende kontraefterretningsofficerer indgik ikke i regionsstaben under fredsforhold, idet der var tale om officerer fra FE. PET hæftede sig særligt ved de forskellige oplysninger om, at personalet var uddannet til arrestationer, hvilket PET mente var dets domæne. Ligeledes var PET bekymret over forskellige bemærkninger i FE-materialet om ”efterforskningsmæssige skridt”, hvor hjemmeværnet var tiltænkt at bistå militæret i krigstid.²⁴⁹ Den udtalte bekymring i PET var, hvorvidt FE via hjemmeværnet forsøgte at danne et kontraefterretningsorgan, der i krise- eller krigssituationer reelt ville overtage PET's funktioner. PET havde for at skabe sig et overblik over situationen meddelere i feltsikkerhedssektionen. Hvorvidt FE var orienteret herom, vides ikke.²⁵⁰

Af indhentede oplysninger i Forsvarsministeriet fremgår det, at de specielle efterretningsenheder i hjemmeværnet var et af midlerne til at indsamle efterretninger om en given fjende i krigstid. Patruljerne blev uddannet til at løse en række opgaver på dansk territorium bag fjendens linjer, såsom: opklaring, assistance til eventuelle militære enheder og begrænset kamppatruljevirkomhed.

246 Ibid., PET til JM, 30. november 1967.

247 Ibid., fortroligt notat vedr. ”Bestemmelser for den militære kontraefterretningstjeneste i krigstid”, 21. september 1967.

248 Ibid.

249 Ibid.

250 Det fremgår også af PET's arkiv, at en PET-medarbejder i 1980'erne underviste ved Feltsikkerhedsuddannelsen i hjemmeværnsregion III. Jf. PET, administrativ sag: skrivelse af 11. november 1987.

Det fremgår også, at ”der er således ikke tale om, at patruljerne har opgaver, før en eventuel fjende har indsat enheder her i landet”. I en notits fra 1990 ses følgende præcisering: ”dette denne tilføjelse dækker, er situationen forud for krig, hvor patruljerne planlægges indsat mod fjendtlige såkaldte diversionsenheder. (Speznaz-enheder med opklarings- sabotage- og likvidationsopgaver forud for eventuel invasion)”.²⁵¹

Materiale i PET’s arkiv vidner om, at man op gennem 60’erne fra dansk side gik langt for at udhule den indflydelse, som man fra SHAPE forsøgte at udøve i forhold til det danske efterretningsnet i krigstid. Det fremgår blandt andet, at den danske militære ledelse den 20. maj 1960 fik ændret ordlyden i et NATO-direktiv fra:

”at den direkte udøvelse af K[ontra]E[fterretnings]-mæssige funktioner på dansk landområde, stilles af den nationale KE-tjeneste som organisatorisk hører til dette område, under operativ ledelse af den allierede chef. Han overtager tillige de sikkerhedsmæssige beføjelser, som var tillagt den nationale chef i området.”

til:

”Såfremt en allieret chef af den danske regering får overdraget den operative ledelse af de danske styrker på dansk territorium...udøves denne ledelse på det kontraetterretningsmæssige område gennem en dansk chef (fortrinsvis landsdelskommando) og under anvendelse alene af danske kontraetterretnings- og feltsikkerhedsorganer. Dersom der på dansk landområde opererer allierede enheder af ikke-dansk nationalitet, skal der til disse knyttes dansk forbindelsespersonel til varetagelse af de KE-mæssige funktioner, herunder forbindelsen til det vedkommende nationale KE-organ”.²⁵²

Der synes med andre ord at være tale om en betydelig imødekommelse og accept af de danske krav om selvbestemmelse.

I modsætning til FE forholdt PET sig passivt på beredskabsområdet. Wamberg-udvalget påpegede fra dets oprettelse i 1964 og frem til begyndelsen af 80’erne en række utilstrækkeligheder i det danske beredskab, blandt andet manglen på en realistisk destruktionsplan for sensitive dokumenter, herunder PET’s eget

251 Indhentede oplysninger i Forsvarsministeriet.

252 PET, administrativ sag: Udkast til FCH-ordrer: ”Bestemmelser for den militære efterretningstjeneste i krigstid”, ikke dateret, sandsynligvis fra 1962.

arkiv.²⁵³ Politiudvalgets arbejdsgruppe vedr. de to efterretningstjenester konkluderede i 1971, at ”Politiets Efterretningstjeneste fortsætter [i krig] længst muligt uden ændringer. Der foreligger ikke nogen endeligt udarbejdet beredskabsplanlægning, men det forudsættes, at chefen for Politiets Efterretningstjeneste følger justitsministeren, og at afdelingen deles op på de to landsdelskommandoer og på politiregionerne”.²⁵⁴ Der var med andre ord stort set intet sket på beredskabsområdet siden det tidligere beskrevne møde med FE den 13. februar 1957. Med henvisning til diverse NATO-dokumenter, som politiet blev delagtiggjort i, og som indskærpede, hvad politiet skulle tage sig af i en evt. krisesituation, fortalte en PET-medarbejder på et regionsmøde i 1976, at ”det er altså hele det problemkompleks vi har med at gøre i dag, og man kan jo umiddelbart sige, hvad skal det nytte”.²⁵⁵

Skjoldungerne

I 1977-78 opdagede Rigspolitiets rejseafdeling, at Forsvarsstabens Efterretningsafdeling i 1956-57 havde oprettet endnu et ’stay-behind’-net efter oplæg fra Oberst Lunding.²⁵⁶ Nettet, som blev opløst den 14. januar 1964, bestod ifølge dets tidligere leder og oberstløjtnant i FE af 14-16 personer, der ligesom medlemmerne af feltsikkerhedssektionerne hovedsageligt var hvervet i hjemmeværnet. Nettets opgaver lå inden for ”det taktiske operationsområde”, men, understregede FE-

253 PET, administrativ sag: Wamberg-udvalgets stikordsregister: ”katastrofesituation”. En egentlig plan for destruering af klassificeret materiale synes først at være blevet til efter udvalgets indskærpelser over for vpm. Niels Schmidt den 25. august 1982. Se i øvrigt PET, administrativ sag: udateret notits vedr. destruktionsplan for klassificeret materiale i PET-beredskabsplan for spændingsperioder og krig.

254 PET, administrativ sag: ”Politiets Efterretningstjeneste under spændingsperioder og i krig”, 8. marts 1971.

255 PET, administrativ sag: Referat fra regionsmødet på ”Fjordgaarden”, Ringkøbing i dagene 9. og 10. november 1976, bilag 3. Se også Kommissionens beretning, bind 6 om PET’s overvågning af DKP samt ”notat P.9 -Politiets krigstidsefterretningstjeneste”, maj 1969, hvor der gives en summarisk oversigt over de sikkerhedsopgaver, der var omhandlet i en navngiven NATO-plan omtalt i et NATO-dokument af 30. marts 1965, og som tænkes varetaget af politiet. Kun på ganske få punkter kunne politiet bidrage til NATO-planens udførelse.

256 Opdagelsen skete som led i det arbejde, som rejseafdelingen udførte for Kommissionsdomstolen af 13. juli 1977, der efterforskede den såkaldte Hetler-sag. Om Hetler-sagen se Kommissionens beretning, bind 3.

medarbejderen over for Rigspolitiet, det havde aldrig beskæftiget sig med evt. anholdelses-, internerings- eller likvideringslister.²⁵⁷ Den daværende FE-chef Erik Fournais bekræftede over for Rigspolitiet, at ”skjoldunge-nettet” blev opløst på hans direkte ordre i 1964, men efter hans vurdering var der på opløsningstidspunktet ca. 30-40 skjoldunger. Han bekræftede, at nettets opgaver primært var af taktisk efterretningsmæssig art.²⁵⁸

Oplysningen er interessant i og med, at ’stay-behind’-nettet indtil 1956-57 havde hørt under Mørch og Thomsens ansvarsområde. Thomsen omtalte da også skjoldungerne med foragt og kaldte dem for et ”røver og soldater-net”.²⁵⁹ Det vides ikke, hvad der har ansporet Lunding til at træffe en beslutning, som de ansvarlige for okkuperingsberedskabet var imod, men afgørelsen er bemærkelsesværdig, idet den efter alt at dømme førte til dannelsen af en parallel struktur ved siden af det eksisterende okkuperingsberedskab. Måske var den blot et udslag af det notorisk dårlige forhold mellem Mørch og Lunding. Der kan også have været tale om en ekstra sikkerhedsforanstaltning, såfremt det eksisterende net måtte blive forrådt. Hvorom alting er, vakte Lundings skjoldunger ingen begejstring i FE, og en af Fournais første embedshandlinger som Lundings afløser var at opløse nettet. Der foreligger ikke oplysninger om en eventuel forbindelse mellem Skjoldungerne og PET.

Meldenettet og medlemskabet af Allied Coordination Committee (ACC)

I 1970’erne og 1980’erne var det danske okkuperingsberedskab fokuseret på at kunne fremskaffe brugbare efterretninger til brug for danske beslutningstagere, der ville være tvunget i eksil i en krise- eller krigslignende situation. FE havde siden begyndelsen af 1950’erne haft kontakt til en gruppe danske statsborgere, der frivilligt havde påtaget sig det ansvar at ville drive dette meldesystem. Der var tale om helt almindelige borgere fordelt på almindelige danske erhverv, og både mænd og kvinder var involveret. De havde en gennemsnitsalder på ca. 50 år. De pågældende personer havde ingen særlig politi- eller militærmæssig baggrund, ligesom de heller ikke modtog uddannelse i udlandet. De blev trænet

257 JM, bilag I-6: Rapport for Kommissionsdomstolen af 13. juli 1977, afhøring, 7. april 1978.

258 Ibid.

259 Ibid.

som enkeltpersoner, de kendte ikke hinanden og blev ej heller lønnet for deres indsats i okkupationsberedskabet. Denne organisation var et rent dansk og nationalt ansvar. NATO havde som anført ovenfor ikke nogen beføjelser over FE's virksomhed, hverken i fredstid eller i krig.

Indtil midten af 1970'erne var beredskabet organiseret med henblik på at opfylde nationale myndigheders behov for informationer. Nettets medlemmer skulle i krigstruende situationer via moderne kommunikationssystemer melde om primært militære aktiviteter i Danmark. I 1976 blev beredskabet imidlertid omorganiseret med henblik på bedre at kunne bidrage med efterretninger til SHAPE og med henblik på senere dansk optagelse i Allied Coordination Committee, som koordinerede de vestlige sikkerhedstjenesters indsats på blandt andet 'stay-behind'-området. Danmark blev først en del af ACC i 1980. At Danmark på trods af ACC-medlemskabet har håndhævet dansk suverænitet på okkupationsberedskabsområdet fremgår indirekte af det belgiske ministersvar fra 1990. Her understreges det, at ACC var sammensat af repræsentanter fra efterretningstjenesterne i en række NATO-lande med henblik på i fredstid at kunne planlægge 'stay-behind'-aktiviteter i krigstid. Medlemmerne opretholdt dog fuldstændig autonomi og kontrol over de nationale organisationer, selvom de koordinerede deres handlinger med deres partnere.²⁶⁰

ACC blev nedlagt i 1991, men det danske 'stay-behind'-net overlevede helt frem til 1999, hvilket igen vidner om nettets løse tilknytning til dette internationale organ. De internationale forbindelser, der var af størst betydning på 'stay-behind'-området, var givet de internationale trepartsaftaler, der lå uden for ACC, og som resulterede i hyppige militære øvelser i Danmark og Norge op gennem 70'erne, 80'erne og 90'erne. Øvelserne havde typisk med *escape and evasion* at gøre, eksempelvis om, hvordan man i krigstruende situationer fik "eksfiltreret" personer, såkaldte "klienter", fra Danmark til et sted i udlandet. Enkelte øvelser forudså "klandestine" eller hemmelige operationer foretaget af en allieret part-

260 "LACC est un comité de concertation composé de représentants des services de sécurité qui tous sont membres de l'OTAN et qui a pour mission de préparer en temps de paix la coordination des activités STAY Behind en temps de guerre. Chaque pays maintient son entière autonomie et le contrôle sur son organisation nationale, en concertation avec les autres pays", PET, emnesag: Justitsminister og vicesstatsminister M. Wathelets svar af 29. november 1990, „Chambre des Représentants de Belgique, Compte Rendue Analytique, Réunion publique de la Commission de la Défense nationale“, s. 10, kopi tilsendt PET fra den danske ambassade i Bruxelles via Udenrigsministeriet, 3. december 1990.

ner på dansk grund.²⁶¹ PET, som havde en afdeling med særligt ansvar for NATO-samarbejdet, deltog ikke i disse hemmelige militære øvelser på dansk grund, men var altid informeret om stedet og tidspunktet for deres gennemførelse.²⁶² Det skete ud fra den betragtning, at hvis politiet eller borgere i almindelighed registrerede mærkelige hændelser i et bestemt område, kunne PET blot meddele det lokale politi, at der ikke skulle gribes ind, eller at eventuelle nysgerrige skulle holdes på behørig afstand.

261 Oplysninger indhentet i FE.

262 Oplysninger indhentet i FE. RB, PET-medarbejder, 3. december 2002.

4. FIRMAET

Arne Sejr var engageret i Studenternes Efterretningstjeneste (SE) under 2. Verdenskrig. Organisationen blev dannet i 1940 af en kreds af konservative studerende. SE var primært beskæftiget med bladvirksomhed, men var også involveret i illegale transporter over Øresund. Det illegale arbejde medførte, at Sejr måtte flygte til Sverige, hvor han knyttede kontakt til blandt andre P.A. Mørch, Niels Bjarke Schou, Ebbe Munch og en amerikansk efterretningsofficer. I SE havde Sejr tillige et tæt samarbejde med kriminalassistent Einar Andersen, som senere varetog en række uformelle PET-kontakter til Firmaet.²⁶³ Det var således i årene 1944-45, at Arne Sejr knyttede de personlige forbindelser, der muliggjorde den senere opbygning af en ”grå” organisation i det danske efterretningsmiljø. Efter trepartsaftalens indgåelse mellem CIA, MI-6 og FE i 1951 kom Sejrs hemmelige organisation, Firmaet, primært til at løse forskellige opgaver inden for psykologisk krigsførelse. I 1952 påbegyndte Firmaet rumaflytningen af næstformanden i DKP, Alfred Jensen, som boede i en lejlighed i Vester Søgade 78 i det indre København. Oplysningerne fra aflytningsoperationen blev anvendt i Firmaets psykologiske krigsførelse mod DKP.

Firmaet har været genstand for megen medieomtale, og i 2005 udkom tillige den første monografi om organisationen.²⁶⁴ PET’s forbindelser til Firmaet og viden om Arne Sejrs forskellige aktiviteter er i den forbindelse blevet gjort til genstand for forskellige vurderinger. Det er endda blevet hævdet, at PET overtog Firmaets aflytning af Alfred Jensen.²⁶⁵

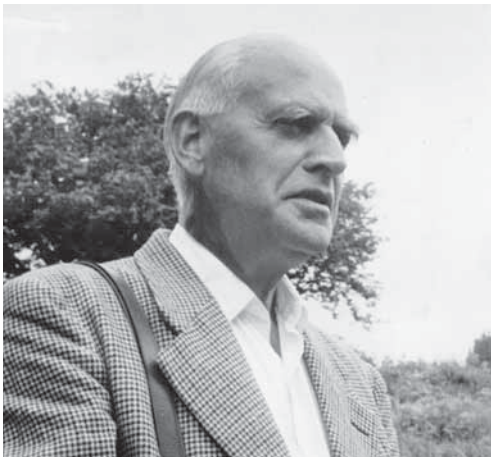
Kommissionens undersøgelse kan bekræfte, at PET spillede en central rolle i Firma-sagen, men først efterfølgende, da Arne Sejrs organisation reelt var op-

263 Om relationen mellem Sejr og Einar Andersen under Besættelsen se Arne Sejr, *En kamp for frihed* (Hans Reitzels Forlag, 1995), s. 128, 139, 140, 159, 171, 172, 175, 177, 181, 185, 192, 195, 224, 251.

264 Peer Henrik Hansen, *Firmaets største bedrift*.

265 Jf. Frank Poulsens udtalelser i Jesper Knudsen og Niels Rohleder, ”DKP også aflyttet efter 1960”, *Information*, 21. november 1998. Se også Davidsen-Nielsen, *En højere sags tjeneste*, s. 72-73.

hørt med at eksistere. I 1963 gennemførte PET en omfattende undersøgelse af hele aflytningssagen. Baggrunden herfor var en intern lækage, hvorved chefen for FE, oberst Lunding, fik nys om Firmaets aflytning af Alfred Jensen. Lunding gik straks til sin minister, der iværksatte en hemmelig undersøgelse. Som resultat af et møde mellem forsvarsministeren og justitsministeren den 7. august 1963 fik PET i opdrag at undersøge ”de nærmere omstændigheder vedrørende en efterretningsoperation, som en af direktør Arne Sejr ledet privat sammenslutning af tidligere medlemmer af modstandsbevægelsen i et vist samarbejde med nogle enkeltstående officerer fra forsvarsstabens efterretningsafdeling (kommandør P.A. Mørch og oberstløjtnant N.B. Schou)...samt [en udenlandsk efterretnings-tjeneste] angiveligt havde gennemført i årene 1952-1959 mod et fremtrædende medlem af Danmarks kommunistiske parti”.²⁶⁶ At valget faldt på PET skyldtes dels ønsket om størst mulig diskretion, dels behovet for en uvildig undersøgelse. Ydermere var der intet, som tydede på, at PET’s ledelse havde været involveret i aflytningen. Med PET’s anstrengte forhold til søstertjenesten in mente kunne man tillige være sikker på, at rapporten ville trænge til bunds i forhold, der vedrørte FE.

Oberst H.M. Lunding. Billedet af den tidligere FE-chef blev bragt i Land og Folk i april 1971 i forbindelse med en omtale af et TV-program om Danmarks sikkerhedspolitik. Billedet viser Lunding med et jagtgevær hængende over skulderen. Avisens opsætning af billede og tekst er en slet skjult reference til myndighedernes påståede kommunistjagt (Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv).

²⁶⁶ PET, efterforsknings sag: ”Beretning vedrørende en af politiets efterretnings-tjeneste foretaget undersøgelse af en i årene 1952-1959 af en kreds af privatpersoner foretaget mikrofonaflytning af den af næstformanden i Danmarks Kommunistiske Parti, tidligere folketingsmand Alfred Jensen beboede lejlighed Vester Søgade nr. 78, 2. sal, København, side 1 (af 52 sider). Beretningen blev afgivet den 17. december 1963. I det følgende henvises der til ”beretning”.

Der er givet tale om en af de grundigste sikkerhedsundersøgelser, som PET har foretaget under hele den kolde krig, i hvert fald bedømt ud fra de sager, som Kommissionen har kunnet fremfinde i PET's arkiv.²⁶⁷ PET's chef, politispektør

267 Bilagsfortegnelsen giver et ganske godt overblik over undersøgelsens omfang. PET, efterforsknings-sag: Bilag 1) Rapport af 7/8-63, hvorefter Justitsministeriet har pålagt PET at iværksætte en undersøgelse af de nærmere omstændigheder vedrørende en aflytningsoperation, der fra 1952 til 1959 har fundet sted mod et fremtrædende medlem af Danmarks kommunistiske parti; 2) 2 skrivelser fra oberst Lunding af 9/8-63 vedrørende de fra obersten foreliggende oplysninger om aflytningsoperationen; 3) Rapport af 12/8-63 indeholdende oversigt over forskelligt fra oberst Lunding modtaget materiale; 4) Rapport af 14/8-63, hvorefter Frommelt har udleveret 3 brevordnere indeholdende aflytningsresultaterne for årene 1953 og 1954; 5) Rapport af 16/8-63 med continuation af 18/11-63 vedrørende afhøring af kommandør P.A. Mørch; 6) Rapport af 20/8-63 indeholdende en række af kommandør P.A. Mørch under afhøringen den 16/8-63 givne oplysninger, som kommandøren ikke ønskede nedskrevet; 7) Rapport af 19/8-63 med continuationer af 10/9-63 og 21/11-63 vedrørende afhøringer af oberstløjtnant Schou; 8) Rapport af 21/8-63 vedrørende 2 fra oberst Lunding modtagne breve vedrørende samtaler, obersten har haft med Frommelt og Randlev; 9) Rapport af 21/8-63 med continuationer af 25/11-63 og 29/11-63 vedrørende afhøringer af Niels Frommelt; 10) Rapport af 23/8-63 indeholdende oplysninger om Niels Frommelts personlige og økonomiske forhold; 11) Rapport af 23/8-63 vedrørende tilmeldingsforholdene for lejlighederne Vester Søgade nr. 78, l. sal, og nr. 78, 2. sal; 12) Rapport af 5/9-63 med continuation af 2/12-63 vedrørende afhøringer af oberst Lunding; 13) Rapport af 10/9-63 vedrørende 3 fra oberstløjtnant Schou modtagne eksemplarer af de af Arne Sejr-bevægelsen i tidens løb udsendte "sorte breve"; 14) Oversigtsrapport af 26/9-63 vedrørende indholdet af det fra Frommelt modtagne aflytningsmateriale for årene 1952-59; 15) Rapport af 30/9-63 vedrørende de fra en allieret efterretningstjeneste modtagne oplysninger om dennes samarbejde med Arne Sejr; 16) Rapport af 7/10-63 med continuationer af 6/11-63 og 12/11-63 vedrørende afhøringer af direktør Arne Sejr; 17) Notits af 1/11-63 vedrørende en samtale med ingeniørassistent Vagn Randlev; 18) Rapport af 4/11-63 vedrørende en den 29/10-63 stedfunden samtale med kommandørkaptajn Thomsen; 19) Rapport af 11/11-63 vedrørende en samme dag stedfunden samtale med professor Erik Husfeldt; 20) Rapport af 11/11-63, hvorefter Arne Sejr samme dag har udleveret en af ham i 1949-50 udarbejdet plan for det psykologiske forsvar; 21) Rapport af 14/11-63 vedrørende 2 fra oberst Lunding modtagne breve fra 1954 til forsvarsministeren vedrørende tilskud til Arne Sejr-bevægelsen fra FE; 22) Rapport af 15/11-63 vedrørende en anden allieret efterretningstjenestes kendskab til aflytningsoperationen; 23) Rapport af 15/11-63, hvorefter Arne Sejr den 6/11-63 har udlånt kopier af 2 breve fra 1959 henholdsvis til professor Husfeldt og til Niels Frommelt vedrørende aflytningens standsning; 24) Rapport af 15/11-63 indeholdende en oversigt over det fra Arne Sejr modtagne aflytningsmateriale for tiden 1/12-53 til 9/8-58; 25) Rapport af 15/11-63 vedrørende en samme dag foretaget afhøring af kommandør Mørch, bilagt en fra kommandøren modtaget redegørelse vedrørende hans kendskab til aflytningsoperationen; 26) Rapport af 21/11-63 vedrørende afhøring af oberstløjtnant Kaj Christiansen, FE; 27) Rapport af 25/11-63 vedrørende en samme dag foretaget af høring af kriminalassistent Einar Andersen, tidligere tjenstgørende i PET; 28) Rapport af 29/11-63, hvorefter Frommelt samme dag har afleveret de hos ham endnu beroende

E. Mogens Jensen og politifuldmægtig Arne Nielsen forestod de mange afhøringer, mens førstnævnte forfattede den 52 sider lange beretning til Justitsministeriet. Sagen viser, at de to PET-folk tog deres opgave seriøst og ofte bragte de afhørte personer i vanskeligheder ved at sammenholde deres forklaringer med tidligere erklæringer eller med andre vidneudsagn. På et punkt virker beretningen og den bagvedliggende spørgeteknik ensidig, idet den konsekvent søger at placere et hovedansvar hos kommandør Mørch. Som en konsekvens heraf forbigik PET-undersøgelsen i nogen grad Firma-sagens internationale dimension, samt at generalstaben i de løbende forhandlinger med Washington 1946-51 faktisk havde gjort en betydelig indsats for at håndhæve danske suverænitæt og begrænse Firmaets virke.

Af historisk interesse er en hidtil ukendt rapport, som Arne Sejr afleverede til PET i 1963.²⁶⁸ Sejrs fremstilling er på væsentlige punkter sammenfaldende med, hvad der uden hans viden lå oplyst fra anden side, særligt hvad angår forhandlingerne med forskellige politikere og erhvervsfolk. Oplysningerne om ministres og erhvervsfolks indblanding er alligevel behæftet med usikkerhed, da PET's chef Mogens Jensen efter et møde med Justitsministeriets departementschef Vilhelm Boas den 7. august 1963 fik i opdrag at gennemføre undersøgelsen med den størst mulige diskretion. Det fik som konsekvens, at erhvervsfolk og politikere ikke blev indkaldt som vidner.²⁶⁹ Det fremgår ikke, hvorvidt beslutningen herom var PET's egen, eller om der var tale om en direkte ordre fra ministeriet. Mogens Jensen anførte i rapporten, at Boas på det pågældende møde havde oplyst, "at regeringen måtte lægge stor vægt på, at handlingsforløbet blev fuldstændigt klarlagt, og at det herunder navnlig blev belyst, om kommandør Mørch, oberstløjtnant Schou eller eventuelle andre medarbejdere i forsvarsstabens efterretningsafdeling uhjemlet havde medvirket ved aflytningen eller formidlingen af aflytningsresultaterne til den... [*allierede*] efterretningstjeneste. Det blev af departementschefen pålagt undertegnede at gennemføre de fornødne undersøgelser under

originalspoler hidrørende fra aflytningsoperationen; 29) Rapport af 12/12-63 vedrørende afhøring af muremester Mogens Christensen; 30) Rapport af 12/12-63 vedrørende en af Arne Sejr den 11/12-63 afleveret redegørelse vedrørende de forhandlinger og den aktivitet, hans organisation i årenes løb har gennemført. I gennemgangen af Arne Sejrs virksomhed henvises herefter blot til bilagsnummer.

268 Bilag 30, Sejr: "Redegørelse" overrakt PET, 11. december 1963.

269 "Beretning", s. 3-4, 37-38.

iagttagelse af størst mulig diskretion”.²⁷⁰ Boas nævnte i hvert fald ikke positivt, at regering og erhvervsliv, som var to centrale aktører i sagen, skulle undersøges.

Tilrettelæggelsen af undersøgelsen bevirkede, at hovedansvaret for det hændte reelt kun kunne placeres hos Arne Sejr, dennes medarbejdere og enkelte FE-folk. Arne Sejr havde hele tiden været orienteret om, at han en dag kunne risikere at havne i en sådan situation, og da kommandør Mørch, som ligeledes kendte spillets regler, ikke længere var tjenestegørende, udgjorde hans medvirken i Firma-sagen ikke noget større problem for FE. Omvendt kunne Sejr og Mørch under afhøringerne lægge noget af ansvaret for det hændte over på regeringen og dennes internationale forbindelser, uden at dette kunne modsiges fra politisk hold. Som en logisk følge af de begrænsninger, der lå i undersøgelsens kommissorium, kom ansvaret for de trufne beslutninger til at svæve i et tomrum mellem regering, udenlandske allierede myndigheder, efterretningstjeneste og privat initiativ.

Opbygningen af Arne Sejrs organisation

Arne Sejr forklarer i sin redegørelse til PET, at han efter 2. Verdenskrigs slutning var optaget af tanken om at opbygge et hemmeligt forsvar, der kunne udfylde det tomrum, som ledende medlemmer af Frihedsrådet mente at kunne identificere i det danske forsvar. Hans planer om et 'stay-behind'-net, der kunne fungere under en eventuel fremmed besættelse, fik opbakning fra Erik Husfeldt, Ebbe Munck og nok så vigtigt også fra GE.²⁷¹ Sejrs redegørelse udtrykte således ikke viden om, at generalstabens tilslutning til projektet primært skyldtes overordnede hensyn til samarbejdet med Washington og kun i ringe grad entusiasme for Sejrs ideer.²⁷² Ved årsskiftet 1947-48 påbegyndte organisationen den virksomhed, som Arne Sejr ifølge eget udsagn havde grundlagt i løbet af de forudgående måneder.²⁷³

270 Bilag 1, Mogens Jensen, 7. august 1963.

271 Bilag 30, Sejr: "Redegørelse".

272 Mørchs holdning var som tidligere nævnt, at "vi maa kræve, at Projekt A-folkene arbejder under vor kontrol", mens Winkel bemærkede: "USA vil på den Maade nok få folk, men ikke de bedste, til at hjælpe sig". Mørch supplerede: "disse folk er ikke Fagfolk ... Mange Folk i Danmark har siden Krigen arbejdet med E-arbejde", cit. i RA, FE's Arkiv, P.A. Mørchs Embedspapirer, læg 24: Afskrift af møde i København 26. maj 1948.

273 Bilag 30, Sejr: "Redegørelse".

Under PET's afhøring i 1963 forklarede Sejr, at "i 1947 var Arne Sejr og en del af hans nærmeste medarbejdere fra modstandsårene nået til den opfattelse, at det under hensyn til den forsvarsløse situation, landet da befandt sig i, ville være urigtigt ikke fortsat at udnytte de erfaringer, der var indhøstet under modstandskampen, og det blev derfor besluttet at danne en organisation med det formål dels at søge oprettet et stay-behind-net, der kunne træde i funktion, hvis Danmark på ny blev besat, dels at etablere et organ, der skulle være ansvarlig for iværksættelse af et psykologisk forsvar i fredstid".²⁷⁴ Efter Danmarks tilslutning til NATO i 1949 kom organisationens primære opgave til at bestå i at opbygge et psykologisk forsvar i fredstid. Samme år påbegyndte Arne Sejr et længere teoretisk udredningsarbejde. Der er tale om en afhandling i to dele: "Krigen vi ikke kæmper" (129 sider) og "Demokratiske Modforholdsregler" (83 sider). Første del af afhandlingen belyser kommunismen i teori og praksis. "Det kommunistiske Krigsbillede" fremstilledes som et dobbelt motivkompleks, hvor det uofficielle mål var "Verdensherredømmet og Verdenskontrollen", mens det officielle var "Verdensrevolutionen og Proletariatets Diktatur". "Midlet" var ifølge Arne Sejr "Krig under enhver form", og "Maalets Resultat" at vinde "verdensherredømmet paa den letteste og billigste maade".²⁷⁵ Fremstillingen gennemgik detaljeret måden, hvorpå Sovjetunionen kunne tænkes at penetrere og undergrave de frie vestlige samfund.

2. del af afhandlingen vedrører "psykologisk krigsførelse", der defineres som en

"...systematisk metode, som ved psykologiens hjælp og gennem samfundets kommunikationsmidler prøver at paavirke det menneskelige sind og fremkalde en forandring af psyken. Psykologisk krigsførelse arbejder ikke i geografier, men i tid og psykologiske interessesfærer. Det tager en vis tid at skabe en ændret psykisk tilstand, og denne tid kan ikke afkortes uden fare for, at pågældende individ reagerer mod paavirkningen og indtager en defensiv holdning, der endog kan resultere i en offensiv stilling".²⁷⁶

Sejr gennemgik derefter forskellene mellem bevidst og ubevidst påvirkning og sluttede med nogle generelle betragtninger om, at det vigtigste princip i den psy-

274 Bilag 7, Sejr, 7. oktober 1963. Afhøringen er nedskrevet i 3. person.

275 PET, efterforskningsrapport. Nærværende resumé bygger på afhandlingens to selvstændige dele, der findes i PET.

276 Ibid., afhandlingens 2. del.

kologiske krigsførelse var gentagelsen: ”Mens de [kommunisterne] gentager deres løgne, maa vi gentage sandhederne”.²⁷⁷ Betegnelsen psykologisk krigsførelse måtte aldrig anvendes af organisationen i forbindelse med det praktiske arbejde: ”Det er den første og vigtigste grundregel”.

Et centralt problem for Arne Sejr var at finde en form for psykologisk krigsførelse, ”der på én gang opfylder demokratiets krav og samtidig besidder kommunisternes effektivitet”. Mens kommunisterne havde ét talerør,

”...staar vi overfor en uhomogen masse af organisationer, foreninger og grupper... Demokratiet rummer et utal af organisationer, hvilket betyder, at vi maa samle nogle af de mest primære, de største og de mest indflydelsesrige i et kontaktnudvalg, og gennem dette formidle den ydre aktivitet... Enhver, der ønsker at gøre en indsats gennem den psykologiske afdeling, maa igennem en træning, der omfatter kommunistisk teori og praktik med en redegørelse for, hvordan de fører den psykologiske krig, hvilke metoder de anvender, hvilken operationsteknik og hvilke maal, de har. Derefter maa vi træne dem i den operationelle teori, der ligger til grund for den psykologiske krig”.²⁷⁸

Endvidere forklarede Sejr, at det bedste stof mod kommunisterne leverede kommunisterne selv: ”Der er tale om to slags informationer: 1) teoretisk og 2) konkret”.²⁷⁹ Den første gik ud på at finde teoretiske svagheder i den kommunistiske teori og anvende disse offensivt. Det kaldte Sejr for ”teoretisk psykologisk krigsførelse”. Det var således vigtigt at udarbejde eksempelvis håndbøger til journalister, hvor man kunne finde informationer om denne og hin ’isme’s teoretiske svagheder. Til samme formål foreslog Sejr opført en studiecentral indeholdende et ”omfattende bibliotek med teoretisk litteratur, der belyser alle sider af kommunismen og videnskabens kaar i Sovjet”. Den ”konkrete information” kunne være oplysninger om Sovjetunionen, biografier, citater, statistikker, diagrammer og bibliografier. Organisationens skulle tillige råde over en pressetjeneste, som skulle være ”den psykologiske stabs forbindelse med de psykologisk trænede journalister, forfattere, foredragsholdere etc. Gennem denne udsendes regelmæssige analyser fra den kommunistiske presse for at holde dem underrettet om propagandalinierne og for at informere dem om kommende kommunistiske kampanjer”. Desuden beskrev 2. del af afhandlingen, hvordan anti-kommunistiske

277 Ibid.

278 Ibid.

279 Ibid.

frontorganisationer skulle arbejde i hverdagen, nemlig ved at distribuere anti-kommunistisk materiale til ”presse, radio, økonomiske bagmænd og politiske repræsentanter”.

Interessante er også Arne Sejrs betragtninger om behovet for en civil efterretningstjeneste. I Arne Sejrs selvforståelse krævede de styrker, som Danmark ville stå over for i den civile krig, særdeles omfattende modforholdsregler. Det var derfor nødvendigt at oprette en civil efterretningstjeneste, der skulle stå i forbindelse med de civile styrker:

”Hvis vi beslutter os til at forsvare os i den civile krig, hvis vi beslutter at oprette civile styrker, maa den civile efterretningstjeneste oprettes som en meget væsentlig del af disse. Problemerne i den civile krig kan ikke løses af de eksisterende militære eller politiefterretningstjenester, men der maa oprettes et meget nært samarbejde, et centralt efterretningsbureau, hvor alle oplysninger fra de tre afdelinger kan samarbejdes.”²⁸⁰

Med andre ord så Arne Sejr sin egen fremtidige efterretningsorganisation som en *primus inter pares* i det danske efterretningsmiljø, et synspunkt, som næppe deltes af hverken generalstaben eller REA.

Arne Sejr anførte, at den civile efterretningstjeneste skulle have to hovedopgaver. Da efterretningstjenesten var at betragte som en del af de kæmpende styrker, måtte den bestå af en spionageafdeling og en kontraspionageafdeling. Opgaven for spionageafdelingen skulle være at infiltrere de kommunistiske styrker for at skaffe oplysninger om:

- ” - Deres hensigter i kampen i dag
- Forberedte angreb
- Virkningen af vor aktivitet
- Anden kommunistisk aktivitet
- Moralen i de kommunistiske Styrker paa forskellige Planer: i Ledelsen og blandt medlemmerne”.

Opgaven for kontraspionageafdelingen var:

²⁸⁰ Ibid.

- at udpege de kommunistiske sympatisører, neutralister, alle grupper og individer, der bevidst eller ubevidst samarbejder med de kommunistiske styrker
- at være ”ildleder” i den psykologiske krigsførelse mod vigtige stillinger, der holdes eller er alvorligt truet af kommunisterne
- at afsløre enhver hemmelig aktivitet, alle skjulte og indirekte styrker
- at indsamle oplysninger om virkningen af den kommunistiske psykologiske krigsførelse og anden aktivitet i offentligheden
- at indsamle enhver oplysning om de mål, den psykologiske stab har planlagt at angribe og besætte

Efterretningstjenesten stod ifølge Arne Sejr over for så store problemer, at en løsning af opgaven krævede systematiske og nye efterretningsteknikker. De personer, som skulle udvælges til arbejdet, skulle være trænedede i:

- grundlæggende efterretningsteknik
- speciel efterretningsteknik
- psykologisk efterretningsteknik
- sikkerhed
- kommunistisk teori og praktik
- organisatorisk teknik
- operationsteknik

Disse minimumskrav var vigtige, idet Danmark efter Sejrs opfattelse stod over for en særdeles velforberejdet fjende, der anvendte et sofistikeret hemmelighedsprincip, som var ”arketypisk” for den kommunistiske virksomhed. Ved at holde deres legale og åbne aktiviteter inden for partiet hemmelige søgte kommunisterne bevidst at

”tiltrække opmærksomheden fra den hemmelige til den legale aktivitet. Derved opnår de at binde vore efterretningsstyrker i et arbejde med at afsløre deres fuldt legale aktivitet. I mellemtiden kan de fortsætte og udvide deres skjulte aktivitet... De hemmelige medlemmer optræder som neutralister, liberale og fremskridtvenlige folk. De kan tale med og knytte forbindelse med alle uden hensyn til politiske anskuelser. De dækker sig bag den demokratiske opfattelse og idé om individets rettigheder. De forsvarer deres stilling mod forsøg paa at fjerne dem, idet de anvender demokratiets love og moral”.

Arne Sejr. Den tidligere leder af Studenternes Efterretningstjeneste, Arne Sejr, fortsatte efter krigen sin efterretningsvirksomhed i Firmaet. Firmaets aflytning af Alfred Jensen blev offentlig kendt i 1976, men gik herefter i glemmebogen. I forbindelse med GLADIO-afsløringerne i 1990 fornyedes interessen for Arne Sejrs virke, og billedet af Sejr blev bragt i en kritisk artikel i Land og Folk om CIA (Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv).

Politisk opbakning til Firmaet

Arne Sejr har udtalt sig forskelligt om, hvordan danske politikere fik kendskab til Firma-planerne. Til Weekendavisens Ulrik Høy kom Arne Sejr med to forskellige udlægninger, der blev trykt i henholdsvis 1997 og 2001. Begge versioner nævner Sejrs teoretiske skrifter og Erik Husfeldts entusiasme for hele projektet som afgørende faktorer i den politiske proces. Den markante forskel mellem de to beretninger i Weekendavisen er tidspunktet for den politiske kontakt, som angives til henholdsvis 1948 og 1949.²⁸¹ Sejrs teoretiske skrift er, i den udgave der forefindes i PET's Arkiv, ikke dateret, men et hoslagt bilag anfører, at det er

²⁸¹ *Weekendavisen*, 14.-20. november 1997 samt 8.-15. november 2001. Se også Peer Henrik Hansen, *Firmaet største bedrift*, s. 42.

skrevet i 1949-50, dvs. på et senere tidspunkt end angivet i den første forklaring til Weekendavisen.²⁸² Det er interessant, at begge avisartikler nævner Husfeldt som den person, der, efter at have læst afhandlingen, kontaktede H.C. Hansen, for i Arne Sejrs redegørelse til PET fra 1963 er Husfeldt slet ikke nævnt i første ombæring. I redegørelsen til PET erindrers Sejr en række militære efterretningsfolk, deriblandt kommandør Mørch, og en amerikansk efterretningsmand som de centrale skikkelser, der rådede ham til at tage ideen op med ledende danske politikere og modstandsfolk:

”Jeg rettede mig efter deres Ønsker, og Aftalen blev at Planerne kun skulde produceres i et lille Antal. Der blev i alt lavet ca. 15. Eksemplarer. Det blev bestemt, at følgende skulde have tilsendt Planerne:

- 1) Statsminister Erik Eriksen,
- 2) Udenrigsminister Ole Bjørn Kraft,
- 3) Formanden for Socialdemokratiet Hans Hedtoft,
- 4) Generalsekretær i Socialdemokratiet H.C. Hansen,
- 5) Forsvarsminister Harald Petersen,
- 6) Handelsminister Axel Møller,²⁸³
- 7) Civilingeniør T.K. Thomsen,
- 8) Professor, Dr. med. Erik Husfeldt.”²⁸⁴

Da Erik Eriksen først tiltrådte 30. oktober 1950, må henvendelsen være sket efter denne dato.

Forholdet er sandsynligvis det, at Husfeldt har været inde over planerne i flere omgange, både da Arne Sejr i 1947 tog initiativ til Firmaet (jf. kapitel 1), og igen efter at afhandlingen blev endelig udfærdiget i 1949-50, hvilket synes afspejlet i de noget forvirrende udmeldinger om Husfeldts rolle, som Sejr kom med gennem årene.

Forud for udsendelsen af planerne var der allerede etableret kontakt til Hans Hedtoft, der ifølge Arne Sejr nåede at udtrykke sig positivt om projektet inden sin fratræden i efteråret 1950. Forhandlingerne fortsattes dernæst med ministeriet Erik Eriksen. Mod slutningen af året 1953, efter at Hedtofts andet ministerium blev dannet, var forhandlingerne med de ledende politikere nået så langt,

282 PET, efterforsknings sag: Jf. note vedlagt Sejrs afhandling.

283 Aksel Møller var ikke handelsminister, som anført i Sejrs redegørelse, men derimod indenrigsminister og boligminister.

284 Bilag 30, Sejr: ”Redegørelse”.

at Arne Sejr nu følte sig overbevist om, at en løsning på Firmaets finansielle problemer var umiddelbart forstående. Forsvarsminister Rasmus Hansen (S) anmodede dernæst Lunding om sammen med den centrale skikkelse i AIC og senere overborgmester Urban Hansen at gennemgå Sejrs budgetforslag og undersøge, om nogle af udgifterne eventuelt kunne afholdes over FE's budget.²⁸⁵

Det oprindeligt udarbejdede budgetforslag var på ca. 300.000 kr. årligt, men blev hurtigt reduceret til 165.200 kr. årligt. Efter samråd med Urban Hansen indstillede oberst Lunding i januar 1954 til forsvarsministeren, at man i det første år bevilgede organisationen en statslig støtte på ca. 130.000 kr. I dette beløb var der indregnet månedlige udgifter på 1.200 kr. til den ”biografiske leder”, 800 kr. til dennes sekretær, 500 kr. til driftsudgifter (husleje, telefon, lys m.m.) ved det af den ”biografiske leder” drevne kontor.²⁸⁶ Stillingen som ”biografisk leder” var tiltænkt Niels Frommelt, der dermed skulle varetage den ”biografiske afdeling”, hvor alle oplysninger indsamledes og registreredes. Urban Hansen nævntes dog af Mørch som værende ”skeptisk og nærmest negativt indstillet over for hele projektet”.²⁸⁷ Om dette har haft nogen indvirkning på, at bevillingen ikke blev givet, er svært at afgøre. Anden dokumentation peger på, at statstilskuddet udeblev som en konsekvens af, at den socialdemokratiske regering ikke kunne opnå tilslutning fra den borgerlige opposition.²⁸⁸ Efter at H.C. Hansen i februar 1955 havde overtaget ledelsen af regeringen, genoptog Sejr drøftelserne med regeringen med henblik på at skaffe midler fra staten til finansiering af Firmaets antikommunistiske virksomhed. Disse forhandlinger forliste ligeledes. I oktober 1956 meddelte statsminister H.C. Hansen angiveligt, at han ikke så nogen umiddelbar mulighed for at hjælpe organisationen med statslige midler, men han stillede i udsigt, at der med nedsættelsen af Zeuthen-udvalget, som skulle beskæftige sig med diverse beredskabsordninger, herunder psykologisk krigsførelse, kunne banes vej for økonomisk støtte til organisationen på lidt længere sigt. H.C. Hansen opfordrede til, at organisationen som hidtil søgte at skaffe de fornødne midler fra erhvervskredse. Ifølge Sejrs redegørelse blev der afholdt et

285 ”Beretning”, s. 7; Bilag 30, Sejr: ”Redegørelse”; Bilag 23: brev fra Arne Sejr til Frommelt, 25. juni 1959.

286 Jf. posterne 60, 62 og 65 i ”Nødbudget”, der er vedlagt bilag 21.

287 Bilag 6, Mørch, samt continuationer.

288 Jf. oberst Lundings brev til forsvarsministeren af 18/2 1954, sagens bilag 21.

sådan møde hos general Møller i Kastellet, hvor det lykkedes at sikre private tilskud til organisationens fortsatte virke i en treårig periode.²⁸⁹

I 1960 henviste statsminister Kampmann angiveligt organisationen til at tage en forhandling med departementschef Zeuthen, der imidlertid ikke var indstillet på at lade organisationen indgå i det da planlagte arbejde med en beredskabsordning. Efter Krags konstituering som statsminister i 1962 rettede Husfeldt på ny henvendelse og søgte om økonomisk støtte til organisationen. Ifølge Mørchs vidneudsagn til PET gav statsminister Krag under dennes samtale med Husfeldt, ”formentlig i slutningen af 1962”, sin opbakning til Firmaet.²⁹⁰ Husfeldts henvendelse skyldtes, at de arbejdsgiverkredse, der hidtil havde bidraget med penge, mente, at staten nu burde overtage denne forpligtelse. Husfeldt fik bemyndigelse til på et møde med arbejdsgivernes repræsentanter i januar 1963 at nævne, at ”statsministeren med sympati så på det arbejde, der blev udøvet fra Arne Sejr og organisationens side”.²⁹¹ Dette udsagn skal dog næppe tages for mere end høflighedsfraser, og efter henvendelsen til Krag gik organisationens virksomhed da også i stå. Det fremgår af samme bilag, at Krag formentlig først på dette tidspunkt er blevet orienteret om Firmaets aktiviteter. Om det var under denne samtale, at han fik kendskab til aflytningen af Alfred Jensen, vides ikke, men han blev senest orienteret herom i foråret 1964, nærmere bestemt den 3. april 1964, i forbindelse med regeringens sikkerhedsudvalgs drøftelse af sagen.²⁹²

De forskellige vidneudsagn i PET-redegørelsen peger i retning af, at skiftende regeringer har været vidende om Firmaet og accepteret dets virke. Hvorvidt forløbet er foregået præcist som beskrevet ovenfor vides ikke med sikkerhed. De to hovedkilder, Mørch og Sejr, havde begge en klar interesse i, at politikernes rolle fremstod markant. Det må da også konstateres, at de nævnte ministre og ledende oppositionspolitikere tydeligvis ikke har villet involvere sig eller på anden måde

289 Rekonstruktion foretaget på baggrund af Arne Sejrs redegørelse (bilag 30) samt PET's vurdering af forholdet i beretningen sammenholdt med forskellige underbilag, særligt bilag 6 (afhøring af Mørch samt continuationer).

290 Bilag 6, afhøring af Mørch 20. august 1963.

291 ”Det seneste forsøg, der fra bevægelsens side er gjort for at skaffe politisk interesse for denne og dens arbejde er en henvendelse, som professor Husfeldt har rettet til statsminister Krag... . Professor Husfeldt havde da en samtale med statsminister Krag i Kandestederne, hvorunder professoren orienterede statsministeren om Arne Sejr og hans organisation”, cit. i bilag 6, Mørch.

292 ”På statsministerens forespørgsel oplyste Mogens Jensen, at der ikke i aflytningsmaterialet var oplysninger af interesse for danske myndigheder”, PET, efterforsknings sag: Ekstrakt af møde i regeringsudvalget i sikkerhedsspørgsmål, den 3. april 1964.

udvirke et økonomisk bidrag fra staten. Antagelig har deres entusiasme for Sejrs projekt været ganske beskedent. Man kan således ikke frigøre sig for den tanke, at den manglende opbakning til Firmaet skyldtes, at det var et delvist udenlandsk finansieret foretagende, som man kun nødtvungent havde accepteret. Efterretningstjenesternes negative indstilling over for unilaterale allierede initiativer på dansk grund kan have spillet ind på skiftende regerings holdninger. Ligeledes ville det være uligt nemmere for regeringen at benægte ethvert kendskab til Firmaet, såfremt den ikke var økonomisk involveret i foretagendet. Den eksisterende konstruktion, som indebar, at den danske støtte til organisationen skete fra arbejdsgiverside, bekom givet skiftende regeringer vel. På den måde viste Danmark sin udenlandske allierede fuld opbakning, samtidig med at regeringen holdt ryggen fri, såfremt organisationens virke ved et uheld blev eksponeret.²⁹³

Ifølge Arne Sejr var der i 1963 kommet en ny opfordring fra erhvervskredse. Den skyldtes nervøsiteten for Socialistisk Folkeparti, der havde fået tag i vælgerne. Sejr oplyste derfor PET om, at ”arbejdet vil derfor nu blive søgt genoptaget i beskedent omfang og med hovedinteressen vendt mod Socialistisk Folkeparti og dette partis aktivitet”.²⁹⁴ På grund af PET’s makulering af dets sag på SF fra den tidlige overvågning har det ikke været muligt for Kommissionen at fastslå, hvorvidt Arne Sejr kan have fortsat en virksomhed rettet mod SF.²⁹⁵ Det forekommer dog ikke sandsynligt, idet PET efterfølgende tilkendegav over for Arne Sejr, at han ikke længere måtte have med efterretningsarbejde at gøre. Sejr måtte den 19. marts 1964 underskrive en erklæring herom.²⁹⁶

Hvorom alting er, har ledende danske politikere været vidende om Firmaets eksistens og virke. Det samme var en række erhvervsfolk, som støttede Arne Sejr økonomisk. På PET’s opfordring udfærdigede en samarbejdende udenlandsk allieret tjeneste en liste over de involverede personer:

”Kommandør Mørch, Arne Sejr, professor Husfeldt, folketingsmand Ole Bjørn Kraft, Ebbe Munck, Statsminister H.C. Hansen, oberst Lunding, ingeniør TK. Thomsen, sekretær Jutta Graae, Schou, kommandørkaptajn Gustav Thomsen, direktør Aage Rytter, kommandørkaptajn Jørgen Hvid, direktør Ole Lippman, Svend Aage Nielsen²⁹⁷ samt et ukendt antal personer i Arne Sejrs gruppe. Det kan formo-

293 Dette forhold er yderligere uddybet i næste kapitel.

294 Bilag 16, Sejr, 7. oktober 1963.

295 Om PET’s overvågning af SF se Kommissionens beretning, bind 7.

296 PET, efterforskningsrapport: Justitsministeriet til Erik Fournais, chef for FE, København 2. april 1964.

297 Svend Aage Nielsen var ingeniør og svoger til Arne Sejr. Jf. bilag 16, Sejr, 12. november 1963.

des, at et mindre antal personer har været klar over aflytningsoperationen, men da vi ingen sikker viden har, kan vi kun gisne herom.”²⁹⁸

Det bemærkes, at den udenlandske tjeneste undlod at nævne Frommelt direkte, hvilket givet skyldtes, at han nu stod i forbindelse med selv samme myndighed. Mørch hævdede over for PET den 20. august 1963, at Frommelts rejse til De Kanariske Øer i 1959-60 samt køb af villa i 1955 angiveligt var sket med midler fra den allierede tjeneste.²⁹⁹

Arne Sejrs ’stay-behind’-planer

I 1963 fremsendte PET som nævnt en række spørgsmål vedrørende Firmaet, som en allieret tjeneste besvarede udtømmende.³⁰⁰ Disse svar stemmer i vid udstrækning overens med oplysninger, som PET formåede at indhente i sagen fra andre aktører. Ifølge den allierede myndighed havde Arne Sejr efter 2. Verdenskrig foreslået at oprette et centraliseret civilt efterretningsorgan, der skulle have ”officiel status og være ansvarlig for forberedelse af ’stay-behind’-operationer i tilfælde af en ny besættelse og for løbende psykologiske operationer samt for efterretningsmæssige funktioner, som lå uden for forsvarsstabens efterretningsafdelings og politiets efterretningsstjenestes specielle arbejdsområder”.³⁰¹ Efter trepartsdrøftelser mellem MI-6, CIA og forsvarsstabens efterretningsafdeling besluttedes det i 1951, at Arne Sejrs og Husfeldts gruppe af tidligere modstandsfolk nu skulle trække sig ud af ’stay-behind’-aktiviteter og udelukkende koncentrere sig om psykologisk krigsførelse. Efter i første omgang at have afvist det indrømmede Mørch over for PET, at FE med trepartsaftalen havde overdraget ansvaret for psykologiske operationer i fredstid til Arne Sejr.³⁰²

298 Bilag 15. Jutta Graae blev efter befrielsen arkivar for den militære efterretningstjenestes arkiver. I 1960 blev hun gift med modstandsmanden og skovejeren Flemming Juncker, som også havde forbindelse til E-tjenesten fra krigens tid.

299 Den udenlandske tjeneste ”skal angiveligt bl.a. uden om Arne Sejr have hjulpet Türmer [identisk med Frommelt] med penge i forbindelse med købet af hans nuværende villa og skal have finansieret en rejse for ham til de canariske øer”, bilag 6, Mørch, 20. august 1963.

300 Dansk oversættelse og udateret original skrivelse fra udenlandsk allieret tjeneste, modtaget i København den 23. september 1963, begge i bilag 15.

301 Bilag 15, 30. september 1963.

302 Bilag 5, Mørch, 8. november 1963.

Meget tyder på, at det var et anstrengt forhold mellem Arne Sejr og kommandørkaptajn Gustav Thomsen, der medvirkede til beslutningen om at fjerne Sejr fra 'stay-behind'-tiltagene. Til PET forklarede Thomsen i 1963:

”at han i nogle år indtil september 1951 havde haft et tjenstligt samarbejde med Arne Sejr efter ordre fra kommandør Mørch. Samarbejdet havde vedrørt opbygelsen af et stay-behind-net i Danmark. Samarbejdet mellem kommandørkaptajn Thomsen og direktør Arne Sejr var imidlertid blevet bragt til ophør, efter at kommandørkaptajnen i et indlæg af 7. september 1951 til kommandør Mørck havde taget kraftigt afstand fra Arne Sejrs planer om, hvordan et stay-behind-net burde opbygges”.³⁰³

Arne Sejrs 'stay-behind'-net trådte derfor aldrig i funktion. Dog nåede han så vidt som at skitsere dets opbygning, ligesom han udarbejdede lister over, hvem der skulle medvirke i organisationen. Materialet blev overrakt PET af oberst Lunding i 1963, og det fremgår af en note, at samtlige dokumenter blev arkiveret i PET's arkiv. Det har imidlertid ikke været muligt for Kommissionen at finde materialet, som nu synes makuleret. Dog forefindes en liste over materialets indhold, som kan give en idé om, hvad det var for planer, Sejr syslede med. Særligt punkterne f-n synes relevante for forståelsen af, hvordan Arne Sejrs 'stay-behind'-net skulle opbygges, før han blev bedt om at udtræde af denne funktion og overlade beredskabsinitiativet til FE:

f) En navnefortegnelse med følgende overskrift: '1958 - Nedennævnte havde kendskab til og kom på Arne Sejrs kontor, Rosenvængets Alle I.'

g) En navnefortegnelse omfattende 34 navne.

h) En navnefortegnelse, udateret, omfattende 19 navne.

i) En navnefortegnelse, udateret, omfattende 25 navne.

j) En navnefortegnelse, udateret, omfattende 8 navne.

k) 4 sammenhæftede ark omfattende i alt 131 navne. Fortegnelsen er udateret.

303 Bilag 18, Thomsen, 4. november 1963.

l) Et udateret stykke papir, der i øverste højre hjørne er mærket: "Afskrift", og som indledes således: 'Første illegale kontakt efter en eventuel besættelse vil, så snart muligheden er til stede, blive foretaget på følgende positioner, idet kontaktbåden vil sejle mellem 2 punkter nemlig: ...'

m) 6 evakueringsplaner for henholdsvis Esbjerg, Skagen, Lemvig, Horne og Strandby.

n) 2 sammenhæftede ark indeholdende skitse over flygtningeruter fra Danmark.³⁰⁴

Materialet synes således ikke at have indeholdt noget om, hvordan Danmark tænkt forsvar med illegale kampenheder, hvilket kan skyldes Sejrs manglende militære indsigt. GE's vurdering var, at de pågældende danske modstandsfolk i militær forstand var amatører uden egentlige taktiske og efterretningsmæssige kundskaber. Teoretisk var Sejr langt bedre rustet til at udføre psykologiske operationer.³⁰⁵

PET undersøger en allieret myndigheds kendskab til Firmaet

En udenlandsk allieret tjeneste fandt på baggrund af PET's forespørgsel dokumentation for, at Arne Sejrs organisation i 1955 fortsat ikke havde fået den officielle status i det danske efterretningsmiljø, som man havde håbet på. Omvendt var organisation heller ikke selvstændig, idet den havde opnået en "quasi-officiel karakter". PET sluttede, at der i denne formulering hentydedes til Mørchs uofficielle overdragelse af ansvaret for psykologiske operationer i fredstid til Arne Sejr.³⁰⁶

304 PET, efterforskningssag: Udateret liste. Ifølge PET blev "De ovenfor under pkt.erne d og f - å om-talte aktstykker... udsendt af sagen som værende uden direkte betydning for undersøgelsen og beror nu i politiets efterretnings-tjeneste." Kommissionen har forespurgt hos PET, der oplyser, at man ikke er i besiddelse af dette materiale.

305 Peer Henrik Hansen vurderer i sin bog om Firmaet, at Sejrs 'stay-behind'-net "meget vel" kan have bestået af en "omfattende organisation med et vidtforgrebet, landsdækkende netværk" med op til 1.000 mand. Jf. Peer Henrik Hansen, *Firmaets største bedrift*, s. 62-63. Denne vurdering modsiges af kilderne, som viser, at det ikke lykkedes Sejr at få nettet til at materialisere sig. Jf. Nikolaj Petersens bemærkninger i anmeldelsen af Peer Henrik Hansens bog i *Historisk Tidsskrift*, 1, 2006, s. 422-423.

306 "Beretning", s. 10.

Ifølge den udenlandske allierede tjeneste var Arne Sejrs detaljerede planer for psykologisk krigsførelse blevet forelagt ledende politikere, herunder statsminister Hedtoft, Ole Bjørn Kraft og Erik Eriksen, i håbet om, at disse kunne skaffe midler til at drive Firmaet. Et tilsagn om tilførsel af officielle midler via FE blev givet i oktober 1952, men aldrig indfriet. På baggrund af dette tilsagn rettede Arne Sejr en henvendelse til den udenlandske allierede tjeneste og anmodede om et lån for at sætte organisationen i stand til at påbegynde sin virksomhed. Arne Sejrs anmodning blev senere støttet af kommandør Mørch.

Skal man tro den allierede tjenestes svar til PET, havde Arne Sejr under forhandlinger fortalt, at de danske politikere ikke havde noget ønske om at overvåge de psykologiske operationer. Det besluttedes derimod at danne et forretningsudvalg bestående af Husfeldt, Ebbe Munck og Mørch. Sidstnævnte skulle komme med præcise anvisninger og dessiner, som Arne Sejr, den operative leder af organisationen, skulle tilrettelægge sit arbejde efter. Den udenlandske allierede tjeneste deltog i et af disse forretningsudvalgsmøder den 16. januar 1953. Tjenestens stedlige repræsentant ved den lejlighed fremkom med en rapport, der forklarer den politiske beslutningsproces og de risici, som Arne Sejrs organisation måtte løbe, nemlig at politikerne til gengæld for deres uofficielle støtte til projektet forbeholdt sig retten til at nægte ethvert kendskab til organisationen, såfremt den skulle blive afsløret:

”Ebbe Munck stillede adskillige spørgsmål vedrørende retningslinierne for ansvaret og kompetencen i Arne Sejrorganisationens kompleks; hvorvidt retningslinierne var klart defineret, og alle uenigheder glattet ud. Kommandør Mørch svarede, at for hans vedkommende var alt arrangeret tilfredsstillende. I planlægningen og udførelsen af egentlige operationer påhvilede det fulde ansvar Arne Sejr, og såfremt en af hans planer skulle give bagslag og ministrene gøre ophævelser, måtte Arne Sejr påtage sig skylden herfor. Det skulle påhvile en anden dansk deltager, professor Husfeldt, som leder af den politik, organisationen skulle føre, at virke som kontaktperson mellem regeringen og organisationen og i forvejen skaffe rygdækning for eventuelle operationer, hvis Arne Sejr skønnede, at dette var påkrævet. Forsvarsstabens efterretningsafdeling ville i almindelighed forvente at blive holdt underrettet til enhver tid og blive rådspurgt, når efterretningsmæssige anliggender var involveret. Dette bragte emnet: efterretningsvirksomhed, som uvægerligt måtte spille en rolle i organisationens arbejde, på bane. Kommandør Mørch erkendte, at det var uundgåeligt, at der ville opstå efterretningsmæssige spørgsmål.

Da sådanne spørgsmål berørte forsvarsstabens politik, måtte han som dens repræsentant i organisationen rådspørges.³⁰⁷

Samme passage vidner om et andet forhold, som er oversat af den eksisterende forskning, der bygger på Frommelts og Sejrs udsagn, nemlig at Erik Husfeldt var øverste politiske leder af organisationen. Under PET's afhøring af Husfeldt kom det frem:

”at denne betegnelse godt kan forsvares under hensyn til, at han havde påtaget sig over for politikkerne, der blev nævnt i rækkefølge Hans Hedtoft, H.C. Hansen samt Erik Eriksen – at tilkendegive sin faste overbevisning, at et arbejde af den af Arne Sejr generelt skitserede karakter var ikke blot vigtigt, men også nødvendigt. Professoren søgte på denne måde at medvirke til, at organisationen vandt ikke blot politikernes sympati, men også deres direkte støtte... . Professor Husfeldt udtaler, at han fra begyndelsen har været fuldt ud informeret om de generelle retningslinier for organisationens virksomhed, herunder også om de mellem Arne Sejr, kommandør Mørch og amerikanerne trufne generelle samarbejdsaftaler.”³⁰⁸

Mørch bekræftede også over for PET, at Husfeldt var ”en art overleder for hele foretagendet og organisationens politiske forbindelsesled til regeringen”.³⁰⁹ Det var med andre ord den kontakt, der muliggjorde, at politikkerne havde mulighed for at få hånd i hanke med foretagendet, og at der samtidig ikke formelt kunne drages forbindelseslinjer mellem Sejrs virksomhed og Christiansborg. Under en afhøring den 8. november 1963 forklarede Mørch, at han ikke huskede alle de indgåede aftaler om Firmaet i detaljer, men at han stod inde for de på ovennævnte forretningsudvalgsmøde trufne foranstaltninger, herunder også at han var den, som Firmaet skulle rådføre sig med i efterretningsspørgsmål. Mørch pointerede dog, at dette ikke var ensbetydende med, at FE havde givet deres opbakning til aflytningen af Alfred Jensens lejlighed, som han først blev orienteret om på et senere tidspunkt (se næste kapitel). Mørch gjorde endvidere opmærksom på, at han havde bemyndigelse til at indgå samarbejdsaftaler med udenlandske efterretningstjenester. Han forklarede desuden, at han i årenes løb havde ført utallige samtaler med de af den allierede myndighed i aflytningsperioden i København stationerede repræsentanter om problemerne i forbindelse med den

307 Bilag 15, 30. september 1963.

308 Bilag 19, Husfeldt, 11. november 1963.

309 Bilag 6, Mørch, 20. august 1963.

psykologiske krigsførelse over for DKP.³¹⁰ Lunding ville over for PET da heller ikke bestride, at det var Mørch, der suverænt forestod forbindelserne til allierede tjenester.³¹¹ Mørch forklarede PET, at han ikke orienterede Lunding nærmere om sit arbejde for Arne Sejr og dennes organisation, idet den tidligere chef for forsvarsstaben, Einar Nordentoft, på et tidspunkt indskærpede ham ikke at indvie oberst Lunding i mere end nødvendigt. Begrundelsen var, at Lunding ”ved adskillige lejligheder under samvær med uvedkommende havde lagt en efter hans opfattelse til tider ganske chokerende åbenmundethed for dagen”.³¹² Tillige havde Lunding været fjendtligt indstillet over for tidligere modstandskredse.³¹³

Arne Sejr fortalte PET, at der ved årsskiftet 1951-52 blev indgået en aftale om at samarbejde med en udenlandsk allieret tjeneste på alle områder inden for den psykologiske krigsførelse. Aftalen omfattede både de ”helt åbne”, de ”halvt lukkede” og ”helt lukkede” operationer. Lukkede operationer, forklarede Sejr, var lig med rent efterretningsmæssige opgaver, eksempelvis udsendelsen af ”de sorte breve”, som organisationen sendte til ledende kommunister, og som indeholdt afsløringer af partiets interne konflikter og fraktionsdannelser (se næste kapitel). Ved alle operationer kunne Arne Sejr efter aftale modtage penge eller materiel fra den udenlandske partner, men kun efter Mørchs forudgående godkendelse. Mørch bekræftede over for PET, at en sådan aftale, som anført af Arne Sejr, blev indgået mellem dem.³¹⁴

Finansieringen af Arne Sejrs virksomhed

De udenlandske betalinger til Arne Sejr fandt ifølge den udenlandske allierede tjeneste sted fra 1952 til 1. september 1959. Mørch og Sejr blev den 21. juli 1959 underrettet om, at udbetalingerne ville ophøre ved udgangen af tredje kvartal.³¹⁵ Da Mørch efterfølgende kontaktede den udenlandske allierede tjeneste med henblik på at få oplyst årsagen hertil, fik han den besked, at lukningen af aflytningen af Alfred Jensens lejlighed kun var en af flere grunde til, at man havde stoppet for

310 Bilag 5, Mørch, 8. november 1963.

311 Bilag 12, Lunding, 2. december 1963.

312 Bilag 6, Mørch, 20. august 1963.

313 Ibid., Mørch, 2. august 1963.

314 Bilag 5, Mørch, 16. august 1963.

315 Spørgsmål 1, bilag 15.

tilførslen af midler. Vigtigere var det, at man ikke havde følt sig tilstrækkeligt underrettet om Firmaets gøren og laden, og at organisationen havde bevæget sig bort fra den oprindelige målsætning.

Mørch var af den formodning, at de udenlandske midler til Arne Sejr ikke stammede direkte fra den udenlandske efterretningstjeneste ”som sådan, men fra general Mac Cloyds organisation”, og at de herværende efterretningsfolk kun havde været formidlere af pengene.³¹⁶ Den omtalte person har Kommissionen ikke kunnet identificere nærmere, men måske var det John McCloy, som ikke var general, men derimod højkommissær i Tyskland, som Mørch refererede til. McCloy var ifølge et autoritativt værk involveret i psykologisk krigsførelse og i hemmelige operationer i Europa.³¹⁷ Mørchs udlægning støttes af Sejrs egen redegørelse, hvor det hedder: ”I efteråret [1956] meddelte statsminister H.C. Hansen os, at han alligevel ikke kunde finde Udveje og skaffe os den ønskede og lovede Bevilling... Vi foreholdt ham, at vi jo ikke kunde fortsætte med mindre vi fik en økonomisk Støtte fra dansk Side eftersom vi for Øjeblikket fik de fleste Midler gennem Kommandør Mørch fra NATO-fonds”.³¹⁸ En årsrapport fra januar 1959, fundet i FE’s arkiv, viser dog, at Sejr var på lønningslisten hos to allierede tjenester fra samme land.³¹⁹

Den udenlandske økonomiske håndsækning udgjorde i begyndelsen 5.000 kr. om måneden, steg senere til 8.000 kr. og på et endnu senere tidspunkt til 13.000 kr. I den sidste periode inden aflytningen blev afbrudt, var beløbet steget til ca. 15.000 kr.³²⁰ Arne Sejr forklarede den 6. november 1963, at 3/5 af de samlede månedlige udgifter blev dækket af danske penge, mens de udenlandske udbetalinger skønmæssigt dækkede de resterende 2/5 af organisationens udgifter.³²¹ Den samlede sum penge, som Arne Sejr har haft til rådighed på månedsbasis, må ifølge en beregning foretaget på grundlag af Arne Sejrs oplysninger i den sidste fase således have udgjort i underkanten af 40.000 kr. Et betragteligt beløb i 1950’ernes Danmark. Til sammenligning havde hele politiets efterretningsvæsen

316 Bilag 5, Mørch, 8. november 1963.

317 Richard J. Aldrich, *The Hidden Hand. Britain, America and Cold War Secret Intelligence* (John Murray, London 2001), s. 361.

318 Bilag 30, Sejr: ”Redegørelse”.

319 Oplysning indhentet i FE. Referat fra årsrapport 1959, set under møde den 4. juli 2006 i Elefantstok.

320 Bilag 15.

321 Bilag 16, Sejr, 6. november 1963.

i begyndelsen af 1950'erne 80.000 kr. om året at gøre godt med til dækning af samtlige meddelere i Danmark.³²²

Ifølge den udenlandske allierede tjeneste blev pengene i begyndelsen udbetalt via Mørch. Samme myndighed opfattede betalingerne som et ”lån, der skulle tilbagebetales, når de officielle danske pengemidler blev frigivet”.³²³ Hvorvidt den danske regering har været af samme opfattelse er nok tvivlsomt. Regeringen synes aldrig for alvor indstillet på direkte at tilføre organisationen midler, og da Firmaets efterretningsmæssige ”produktion” alene tilfaldt den allierede tjeneste, har det givet også været svært for den danske regering at se, hvorfor den skulle tilbagebetale Arne Sejrs ”lån”.

Mørch forklarede PET, at han i perioden 1952-54 formidlede forskellige beløb fra udlandet til Sejr. Da den stedlige repræsentant for den allierede tjeneste forlod ambassaden i København, blev denne praksis imidlertid ændret, og pengene blev derefter udbetalt direkte til Sejr. Mørch blev dog altid orienteret om størrelsen på de udbetalte beløb.³²⁴ Ifølge PET's egne oplysninger blev den pågældende repræsentant afmeldt af ambassaden den 17. december 1954, hvilket i nogen grad understøtter Mørchs forklaring.³²⁵

Frommelt redegjorde over for PET den 21. august 1963, at han foruden en del materiel modtog et månedligt beløb på 500 kr. direkte fra udlandet.³²⁶ Beløbet anvendtes til at ansætte Mogens Christensen, der skulle bistå ved aflytningen. Derudover modtog Frommelt via Sejr et fast månedligt honorar, der i begyndelsen var på 1.000 kr. Det steg senere til 1.200 kr. for til sidst at ende på 1.500 kr. pr. måned. Desuden gav Sejr ham penge til at betale huslejen. Mod operationens slutning var den månedlige udgift til Frommelt fra Arne Sejr således 3.000 kr., heri medregnet de 1.500 kr., som var Frommelts løn. PET's afhøring af Frommelt resulterede i nye oplysninger om FE's håndtering af Firma-sagen. Frommelt nævnte, at en anden af Lundings underordnede, der imidlertid kun refererede til Mørch, havde deltaget i udbetalingerne til Sejr. Der var tale om oberstløjtnant Schou. Arne Sejr bekræftede over for PET, at han havde modtaget en række lukkede kuverter fra Schou, men erindrede ikke, hvorvidt disse indeholdt penge.³²⁷

322 RA, FE's Arkiv, P.A. Mørchs Embedspapirer, kasse 2, læg 20: Budgetoversigt vedlagt Haslund og Lundings fælles redegørelse, 21. juni 1950.

323 Bilag 15.

324 Bilag 5, Mørch 16. august 1963.

325 ”Beretning”, s. 14.

326 Bilag 9, Frommelt, 21. august 1963.

327 Bilag 16, Sejr, 7. oktober 1963.

Schou fastholdt derimod, at han ikke kendte til den allierede tjenestes udbetalinger via FE, før Mørch orienterede ham i 1959.³²⁸ Han erkendte dog over for PET, at han omkring 1953 i et enkelt tilfælde havde udbetalt 2.-3.000 kr. til Arne Sejr efter anmodning fra Mørch, der dog ikke havde oplyst om formålet.³²⁹

PET undlod at afhøre de implicerede politikere om deres mulige godkendelse af de udenlandske udbetalinger til Sejrs og Frommelts organisation. Ifølge Mørchs erklæring af 20. august 1963 havde afdøde statsminister H.C. Hansen kendt til Arne Sejrs økonomiske forbindelse til den udenlandske allierede tjeneste, ”for hvem det i øvrigt var lykkedes selv at etablere direkte personlig kontakt til statsminister H.C. Hansen og muligvis også andre medlemmer af regeringen”.³³⁰ Mørch gav imidlertid udtryk for, at han ikke vidste, hvad der nærmere konkret var blevet diskuteret på de pågældende møder. Derfor kunne Mørch ikke udtale sig om, hvorvidt H.C. Hansen havde kendskab til aflytningen af Alfred Jensen, ”men han erindrer dog, at det over for ham er blevet refereret, at statsminister H.C. Hansen skal have udtalt, at politiets efterretningstjeneste ikke måtte få noget at vide herom. Baggrunden herfor skulle have været personen Brix”.³³¹ Ligesom PET’s Mogens Jensen og Arne Nielsen under afhøringen hele tiden forsøgte at presse Mørch til indrømmelser angående FE’s medansvar, gengældte kommandøren ved at inddrage en tidligere regeringschef og samtidig understrege den daværende statsministers mistillid til PET’s ledelse. Politiinspektøren kvitterede med en bemærkning om, at Mørch ”besvarede konkrete spørgsmål med omstændelige filosofisk prægede udredninger om det psykologiske forsvars betydning”.³³²

328 Bilag 7, Schou, 19. august 1963.

329 ”Denne udbetaling ligger 10 år tilbage i tiden...”. Jf. bilag 7, Schou, 19. august 1963.

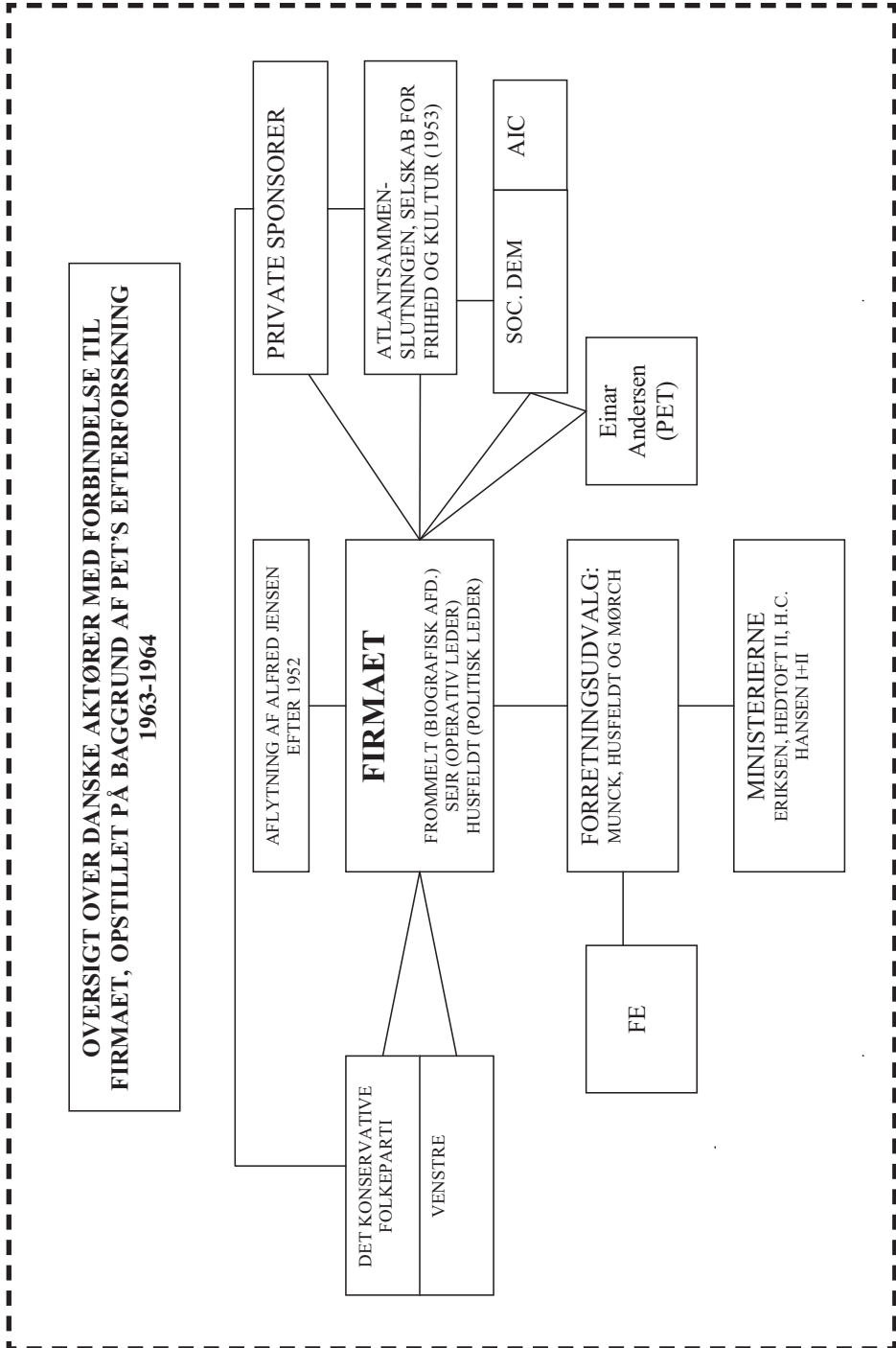
330 Bilag 6, Mørch, 20. august 1963. H.C. Hansens forbindelse til allierede udenlandske tjenester gik tilbage til besættelsestiden. Det fremgår af en liste over efterretningskontakter og agenter i Danmark fra 1946, at H.C. Hansen var blevet tildelt kodenavnet ”Big Horn” af amerikanerne. Da den af Mørch omtalte forbindelse til en udenlandsk allieret tjeneste var kendt af den danske militære tjeneste, har der sandsynligvis været tale om en åben kontakt. Det fremgår også af ovenstående gennemgang, at H.C. Hansen ikke var imødekommende over for Sejrs og den udenlandske allierede tjenestes ønske om, at den danske regering skulle støtte Firmaet økonomisk. H.C. Hansen handlede i den konkrete sag om økonomisk støtte ud fra danske nationale interesser. Listen fra 1946 er optrykt i Peer Henrik Hansen, *Da yankee’erne kom til Danmark*, bilag 5. Om H.C. Hansens kontakt til amerikanerne i den umiddelbare efterkrigstid via Christian Madsen og Max Weiss fra REA se Kommissionens beretning, bind 4.

331 Bilag 6, Mørch, 20. august 1963.

332 Bilag 25, Mørch, 15. november 1963.

Hvad angår Arne Sejrs private danske sponsorer, findes der en præcis liste i Mørchs Arkiv. Listen er ikke dateret, men den giver alligevel et godt indblik i den brede vifte af danske virksomheder, som interesserede sig for og støttede Sejrs antikommunistiske virke: Thomas B. Thriges hovedkontor, A/S Otto Mønsted, A/S Haustrups Fabrikker, A/S Zeuthen & Aagard, Danfoss, A/S Automatic, Aarhus Privatbank, Dansk Arbejdsgiverforening, Industrirådet, Tuborg Bryggerierne, Carlsberg Bryggerierne, F.L. Smidth & Co., A/S Handelsbanken, Landmandsbanken, Privatbanken, Dansk Svovlsyre- og Superphosfat-Fabrik, De Danske Sukkerfabrikker, A/S Aarhus Oliefabrik og endelig Assurance Comp. Baltica A/S. Alle bidrog med 5.000 kr.³³³ Det fremgår ikke, hvor mange måneders virke de enkelte bidrag gjaldt for.

333 RA, Forsvarets Arkiver, Mørchs Arkiv, kasse 172: læg Rusland, Finland-Sverige 1955-1957 (givet fejll-placeret), fortrolig liste.

5. AFLYTNINGEN I VESTER SØHUS

Operationen mod Alfred Jensens lejlighed blev offentligt kendt, da journalisten Christian Winther i 1975 med tidligere statsminister Jens Otto Krag som kilde afslørede, at der i 1950'erne havde fundet en aflytning sted. I de efterfølgende måneder forsøgte aviser, radio og tv at komme til bunds i sagen og placere et politisk ansvar for det hændte. Opmærksomheden i medierne skal også ses i lyset af Kejsergadesagen og Watergate. Det var således med inspiration fra den amerikanske præsidentskandale, at Firmaet af pressen blev døbt ”Blikkenslagerbanden”. Sagen gik herefter i glemmebogen, men efter den kolde krigs afslutning opstod der fornyet interesse for aflytningsoperationen. Kjeld Olesen og Niels Frommelt vurderede på dette tidspunkt, at tiden var inde til at stå offentligt frem og vedkende sig et ansvar for det antikommunistiske arbejde, de tidligere havde været involveret i.³³⁴ Kjeld Olesens medvirken i aflytningsoperationen havde dog været kendt af flere politikere på Christiansborg siden 1970, blandt andre af Erik Ninn-Hansen. Sidstnævnte brugte angiveligt sin viden politisk til at hindre Kjeld Olesen i at stille kritiske spørgsmål i det udvalg, som skulle kulegrave den såkaldte Kejsergadesag. Ninn-Hansen har siden fortalt, at Kjeld Olesen, som normalt var ”ret aggressiv”, nu sad ”fuldstændig stille uden at sige et ord”.³³⁵ Den tidligere modstandsmand Poul Dam (SF) nævnte ved samme lejlighed aflytningen uden dog at nævne Kjeld Olesens navn direkte.³³⁶

Tanken om at iværksætte en aflytning opstod ifølge Arne Sejr og Frommelts forklaringer til PET i 1963 ved et rent sammentræf.³³⁷ Det lykkedes i 1952 From-

334 For en opsummering af den lange debat om ’Firmaet’, se Jacob Krummes, ”Historien om historien om ’Firmaet’”, i Klaus Petersen og Nils Arne Sørensen, *Den kolde krig på hjemmefronten* (Syddansk Universitetsforlag, 2004), s. 219-232.

335 Jf. forfatterens interview med Ninn-Hansen i Peer Henrik Hansen, *Firmaets største bedrift*, s. 229.

336 *Ibid.*, s. 229.

337 Bilag 16, Sejr, 16. oktober 1963; bilag 9, Frommelt, 21. august 1963. Forholdet bekræftes i øvrigt af indholdet af et brev, som Arne Sejr den 25. januar 1959 sendte til Frommelt og siden overdrog til PET. Jf. bilag 23.

melt, med Sejr som økonomisk garant, at disponere over en lejlighed i Vester Søgade 78, 1. sal, som tilhørte en bekendt, der stod for at skulle rejse til udlandet. Efter overtagelsen af lejligheden blev Arne Sejr en dag spurgt af Urban Hansen fra Arbejderbevægelsens Informations-Central, om han var klar over, hvem der boede i lejligheden over det nyoprettede kontor. Urban Hansen gjorde den intetanende Sejr opmærksom på, at næstformanden i DKP, Alfred Jensen, var lejer af den pågældende lejlighed. Sejr henvendte sig efterfølgende til en udenlandsk allieret tjenestes repræsentant, som gav tilsagn om teknisk bistand til etablering af aflytningen.³³⁸

Vester Søhus. Billedet er taget ud for nr. 78, hvor Alfred Jensen boede til leje på 2. sal. Det lykkedes i 1952 Niels Frommelt at disponere over en lejlighed i Vester Søgade 78, 1. sal. Efter overtagelsen af lejligheden blev Arne Sejr en dag spurgt af Urban Hansen fra Arbejderbevægelsens Informations-Central, om han var klar over, at næstformanden i DKP, Alfred Jensen, var lejer af lejligheden ovenover. Umiddelbart herefter iværksattes aflytningsoperationen. Ifølge PET's oplysninger flyttede Alfred Jensen kort tid efter lukningen af aflytningsoperationen i 1959 ind i en anden lejlighed på 4. sal i samme opgang (Kommissionens Arkiv).

Henvendelsen førte til, at en udenlandsk specialist i aflytningsudstyr kom til København, hvor han fik held til via en luftkanal at få anbragt en mikrofon i Alfred Jensens lejlighed. Udstyret viste sig at fungere efter hensigten, dog kunne

³³⁸ Ibid., Sejr, 7. oktober 1963.

samtalerne kun følges, når de fandt sted i lejlighedens opholdsstue.³³⁹ Arne Sejr hævdede endvidere, at iværksættelsen af aflytningsoperationen lå inden for rammerne af de opgaver, han efter forhandlingerne med kommandør Mørch havde fået til opgave at løse, og at det heller ikke gik ud over den givne bemyndigelse, når han indlod sig i et samarbejde med en udenlandsk tjeneste om iværksættelse af en sådan operation.³⁴⁰

Da det præcise indhold af trepartsaftalen fra 1951 ikke kendes, kan det være svært at forholde sig til rigtigheden af Arne Sejrs udtalelse om, at aflytning af danske politikere faldt inden for det aftalte. Når man påtænker FE's traditionelle uvilje mod at lade udenlandske tjenester operere på dansk grund, må man forledes til at tro, at Mørch må have været bekymret ved udsigten til en privat og udenlandsk finansieret aflytningsoperation. På den anden side var han bevidst om, at Firmaet var den pris, som den danske tjeneste måtte betale for at opnå støtte på en række andre og for FE mere væsentlige områder. Faktum er, at Mørch ikke skred ind over for operationen, da han blev vidende om dens eksistens.

I det daglige var det Frommelt, som stod for aflytningen, der fik dækbetegnelsen "Buret". Operationen foregik på den måde, at samtalerne i Alfred Jensens hjem blev optaget på bånd og efterfølgende renskrevet. Renskrivningen af båndene blev ligeledes varetaget af Frommelt og dennes hustru. Da arbejdet med tiden tog overhånd, fik han som nævnt bistand fra en af sine venner fra modstandsbevægelsen, Mogens Christensen. Også Kjeld Olesen, som han har forklaret for Kommissionen, var fra oktober 1955 tilknyttet aflytningsprojektet i fem-seks måneder.³⁴¹ Opgaven med at aflytte og renskrive spolerne var så om-

339 Historikerne Kurt Jakobsen og Ole Langes antagelse om, at aflytningen gjaldt soveværelset, er således ubegrundet: "blandt de sikkert interessante lyde fra soveværelset fremkom der oplysninger, der førte til beslutning om et usædvanligt skridt, der dels skulle bidrage til en sprængning af DKP, dels til at partiets formand endte i CIA's net". Jf. Kurt Jacobsen og Ole Lange, "Larsen, Inf. CIA", *Information*, 31. oktober/1. november 1998.

340 Bilag 16, Sejr, 7. oktober 1963.

341 "Et par måneder efter vidnets faders begravelse den 29. august 1955, fik vidnet en henvendelse fra Arne Sejr. Arne Sejr betonedede, at det var en meget fortrolig samtale, og dette har vidnet følt sig bundet af og efterlevet. Vidnet kendte kun Arne Sejr gennem Atlantsammenslutningen og vidste, at han havde været en særdeles aktiv person i modstandskampen. Arne Sejr forklarede, at det drejede sig om aflytning af parret Alfred Jensen og Ragnhild Andersen. Vidnet spurgte, hvem der stod bag beslutningen om aflytningen, og fik at vide, at aflytningen skete i samarbejde med FE og 2 toppolitikere, henholdsvis Urban Hansen og Ole Bjørn Kraft. Ole Bjørn Kraft havde vidnet kun tidligere mødt i kraft af sit job som elevatorfører på Berlingske Tidende, hvor Kraft kom jævnligt og

fattende, at Frommelt ikke havde mulighed for at tage andet arbejde endsige at passe sine studier, hvorfor Sejr begyndte at udbetale et fast månedligt honorar.³⁴²

I løbet af 1952 flyttede Frommelt med sin familie ind i lejligheden Vester Søgade 78, 1. sal. Han opretholdt samtidig formelt folkeregisteradresse hos sin mor på Enghavevej. I sommeren 1955 købte Frommelt ejendommen Rosbæksvej 16. Efter dette tidspunkt kom han kun i i Vester Søgade i de perioder, hvor selve aflytningen blev foretaget. Renskrivningsarbejdet foregik derimod i det væsentligste på hans private bopæl på Rosbæksvej.³⁴³

Frommelt forklarede PET, at de optagne spoler blev renskrevet i tre eksemplarer, hvoraf han selv beholdt en kopi, mens en anden kopi blev overladt til den udenlandske allierede tjeneste. Det tredje eksemplar blev ifølge Frommelts sidst afgivne forklaring, der, som PET rigtigt bemærkede, afveg fra hans oprindelige vidnesbyrd, i begyndelsen også afleveret til den udenlandske samarbejdspartner, der derefter skulle videregive det til Arne Sejr. På et senere tidspunkt blev proceduren ændret, hvorefter han gav den udenlandske allierede tjeneste et eksemplar og det andet til Arne Sejr.³⁴⁴ Foranlediget af PET's direkte spørgsmål konkluderede den allierede tjeneste i 1963, at den havde modtaget det meste af "produktionen" fra aflytningsoperationen i Vester Søgade. Det skete nogle gange via Sejr, andre gange via Frommelt, idet der ikke eksisterede en fast procedure. Derimod havde den allierede tjeneste ikke sikre oplysninger om, hvilke andre personer eller organisationer der modtog genparter af aflytningen.³⁴⁵

Arne Sejr forklarede, at Mørch oprindeligt havde truffet beslutning om, at Frommelt ikke måtte have direkte kontakt til de udenlandske repræsentanter. Senere dispenseredes der herfra, således at Frommelt fik tilladelse til at have forbindelse med den udenlandske tjeneste på den betingelse, at han skulle holde Arne Sejr orienteret om samarbejdet. Denne dispensation blev ifølge Sejr givet på et tidspunkt, da aflytningen endnu ikke var påbegyndt. Da aflytningen iværksattes, blev Frommelt instrueret om, at han til den allierede partner kun måtte videregive, hvad der rent analytisk kunne uddrages om situationen inden for kommunistpartiet og de kommunistiske dækorganisationer. Selve produktionen

afleverede noget på redaktionen. Vidnet sagde ja til "jobbet" om at deltage i aflytningen.", RB, Kjeld Olesen, 6. juni 2001.

342 "Beretning", s. 19.

343 Ibid., s. 19.

344 Bilag 9, Frommelt, 21. august 1963.

345 Bilag 15, 30. september 1963.

måtte ikke videregives. Sejr blev imidlertid klar over, at Frommelt blev ved med at opretholde kontakter til den allierede myndighed, og det kom omkring december 1953 til et opgør med Frommelt, hvor Sejr forlangte at få en afskrift af samtalerne. Samtidig indskærpede Sejr over for Frommelt, at de allierede repræsentanter ikke måtte få en fuldstændig afskrift af de førte samtaler, men kun et resumé af deres indhold. Frommelt efterlevede ikke disse direktiver. Ifølge egen forklaring modtog Sejr først fra 1956 regelmæssigt genparter af aflytningsrapporterne. Som PET rigtigt noterede, bekræftes Arne Sejrs forklaring kun i nogen grad af en enkelt bemærkning i et brev til Frommelt dateret den 25. januar 1959, hvori det hedder: ”Din reaktion var ikke at komme i møde, at give mig, hvad der manglede, at åbne op ...”³⁴⁶

Sejrs forklaring om, at den udenlandske allierede tjeneste kun måtte modtage resuméer af aflytningen, forekommer at være en efterrationalisering. I betragtning af det betydelige pekuniære bidrag, som den pågældende myndighed begavede Sejrs virksomhed med, virker det usandsynligt, at Sejr kunne nøjes med at give den udenlandske samarbejdspartner et mindre koncentrat af diskussionerne i Alfred Jensens hjem. Hvad uenigheden snarere grundede i, var, at Frommelts stigende engagement for den allierede myndighed udfordrede og på væsentlige områder tilsidesatte Arne Sejrs autoritet. Frommelt bestred da også Sejrs udlægning og afviste på det bestemteste, at han havde fået pålæg om ikke at måtte overdrage genparter af afskrifterne til sin udenlandske arbejdsgiver.³⁴⁷

PET's vurdering af aflytningsmaterialet

Det eksemplar af aflytningsrapporterne, som PET modtog fra Arne Sejr i 1963, var i flere henseender mangelfuldt.³⁴⁸ Sejr forklarede under afhøringen den 7. oktober 1963, at han havde ladet den ældste del af materialet makulere efter operationens ophør i 1959. Frommelt overlod PET det mest komplette sæt afskrifter. Hans materiale var samlet i 9 springbind og omfattede i alt 3.038 tætskrevne sider. Indholdet var for det meste gengivelser af konversationer mellem Alfred Jensen og dennes hustru. Når ledende partifolk havde været på besøg i lejligheden, blev samtalerne i regelen refereret ordret. PET, der straks iværksatte en

346 Bilag 23, brev fra Sejr til Frommelt, 25. januar 1959.

347 Bilag 9, Frommelt, 21. august 1963.

348 Jf. bilag 24, rapport af 15. november 1963.

analyse af materialet, erklærede sig overrasket over, hvor få gange Aksel Larsen havde besøgt hjemmet. Ifølge PET ophørte de ordrette gengivelser fra og med den 12. august 1958, hvorefter renskriften hovedsageligt bestod af resuméer af de aflyttede samtaler, og Frommelt indføjede i den forbindelse adskillige personlige betragtninger, der, som PET bemærkede, var medvirkende til at svække materialets autentiske karakter.³⁴⁹

Sammenfattende konkluderede PET, at udbyttet af aflytningen utvivlsomt havde givet dem, der løbende havde fået udskrifter af de aflyttede samtaler – herunder to udenlandske allierede tjenester – ”et væld af oplysninger ikke blot om udviklingen inden for såvel det danske kommunistparti og den internationale kommunisme, men også om forskellige fremtrædende politikere m.v.”³⁵⁰

I et særskilt bilag redegjorde Arne Nielsen for indholdet af aflytningen, inden han beordrede de beslaglagte bånd og afskrifter tilintetgjort. PET’s analyse af afskrifterne viser, at aflytningen blev påbegyndt den 25. maj 1952 og fortsatte til den 30. januar 1959. Den sidste kommentar i renskriften lød således:

”Den hjemlige aktion over for [Vester Søgade] nr. 78, der løb af stabelen den 30. januar om eftermiddagen har i hvert tilfælde lukket for videre orientering om forholdene ad denne direkte vej, hvorved 7 års arbejde med konversationerne mellem Alfred Jensen og Ragnhild Andersen herved er tilendebragt.”³⁵¹

Koncipisten, formentlig Frommelt, havde følgende kommentar til afbrydelsen af operationen, nemlig at det ”forekommer fuldstændigt uovervejet og tåbeligt”³⁵²

Skal man tro PET’s tolkning af aflytningsmaterialet, var de to aflyttede DKP’ere, Alfred Jensen og dennes hustru Ragnhild Andersen, på intet tidspunkt klar over aflytningen. Under en samtale den 18. januar 1958 med en navngiven gæst omtalte Alfred Jensen, at et stort stykke puds var faldet ned fra lejlighedens loft, hvilket fik gæsten til at fremkomme med den teori, at en mikrofoninstallation kunne have forårsaget skaden. Hertil svarede Alfred Jensen:

”Jeg tror ikke på det, for jeg har regnet ud, at de skal have mindst 5 mand i arbejde. Det vil koste 100.000 kr. De skal have 20.000 kr. hver om året. Så skal de have

349 Bilag 14.

350 Ibid.

351 Ibid.

352 Ibid.

installationer, og jeg ved ikke alt det, de skal have for at arbejde. Nej, jeg tror ikke på det”.³⁵³

Derimod fremgik det flere gange af renskrifterne, at Alfred Jensen følte sig overbevist om, at hans telefonsamtaler blev aflyttet.

To ydre omstændigheder var lige ved at ødelægge operationen. Den ene var, at Alfred Jensen den 24. maj 1957 meldte flytning fra adressen i Vester Søgade til Århus. Det fremgik af PET’s analyse af aflytningsmaterialet, at årsagen til flytningen var DKP’s dårlige folketingsvalg i maj 1957. Alfred Jensen håbede øjensynligt, at han ved at flytte til Århus kunne rette op på situationen i sin egen valgkreds. Hustruen, Ragnhild Andersen, skulle derimod blive i København af hensyn til sit arbejde i de københavnske partiafdelinger. Af en samtale den 24. maj 1957 kunne det udledes, at Alfred Jensen havde lejet lejligheden i Århus af en partikammerat, der var på skole i Moskva. Til Frommelt og Sejrs lettelse flyttede Alfred Jensen ikke fast til Århus, men opholdt sig også efter maj 1957 de fleste af ugens dage i hjemmet i Vester Søgade. Det andet forstyrrende element, der kunne have lukket operationen, var, at Alfred Jensen på et tidspunkt i 1957 forsøgte at bytte sig til en større lejlighed. Lejlighedsbyttet gik imidlertid ikke i orden.³⁵⁴

Nedenfor redegøres der for indholdet af aflytningsmaterialet. Det vurderes som værende af særlig historisk interesse, idet DKP i denne periode var præget af stærke uoverensstemmelser som følge af Sovjetunionens politik over for Jugoslavien og Ungarn. Disse brydninger var medvirkende til partiets sprængning i 1958. Kildesituationen er dog vanskelig: Der er tale om PET’s analyse og referat af et materiale, der bygger på en antikommunistisk gruppes aflytning, renskrift og resumeer af ledende DKP’eres ytringer. Det svækker materialets troværdighed på flere punkter. Materialet er derimod en glimrende førstehåndskilde til belysning af PET-ledelsens opfattelse af Firmaets og DKP’s aktiviteter i 50’erne.

DKP’s interne forhold

Ifølge PET gav aflytningsmaterialet et ”levende indblik i, hvad der har rørt sig af tanker inden for DKP’s øverste ledelse”, selv om det naturligvis ikke kunne und-

353 Ibid.

354 Ibid.

gås, at beretningerne var farvet af Alfred Jensens egne holdninger.³⁵⁵ Tjenesten noterede sig i den forbindelse, at ”Alfred Jensen er den gamle tro stalinist, og hverken den 20. partikongres i Sovjetunionen, Ungarnsbegivenhederne i 1956 eller noget andet er i stand til at rokke ham i denne opfattelse”.³⁵⁶

PET hæftede sig særligt ved oplysningerne om bruddet med Aksel Larsen og citerede en række udtalelser fra maj 1957 og frem, der efter tjenestens opfattelse viste, at ”taktikken fra Aksel Larsen og hans tilhængeres side oprindelig var den at trække tiden ud så længe som muligt med henblik på at skabe en situation, hvor han og hans tilhængere kunne komme i flertal inden for partiledelsen og således forblive i DKP”.³⁵⁷ Eksempelvis refererede politifuldmægtig Arne Nielsen til en afskrift fra den 5. august 1958, hvor Alfred Jensen og Ib Nørlund diskuterede Aksel Larsens fremtid. De var begge af den overbevisning, at Larsens taktik var at trække tiden ud i et års tid, hvorefter den situation eventuelt kunne opstå, at han fik flertal inden for partiledelsen. Og endelig den 21. november 1958 fremkom Alfred Jensen med følgende udsagn: ”Jeg tror nu nok det er bedre for os, at opgøret med Aksel skete nu og ikke i forbindelse med Ungarn. At Aksel ventede med at bryde indtil nu, kommer af, at han havde regnet med, at han havde kunnet ordne de andre.”³⁵⁸ PET pointerede endvidere, at gennemlæsningen af materialet ikke gav anledning til at tro, at Aksel Larsens opgør med DKP var sket i samspil med russerne.

PET ledte forgæves efter oplysninger om partiets økonomiske forhold. Alt, hvad der forelå, var nogle enkelte og spredte bemærkninger, som alle havde adresse til Aksel Larsen. Den 8. maj 1953 fortalte Alfred Jensen sin hustru, at Aksel Larsen fik ”snart det ene og det andet fra Sovjetunionen”.³⁵⁹ Den 18. marts 1958 kom spørgsmålet om Aksel Larsens pekuniære forbindelse til Moskva op igen:

Alfred Jensen: ”Han (d.v.s. Aksel Larsen) blokker dem derovre (d.v.s. Moskva) for penge. Jeg ved ikke hvor mange tusinde kroner om året. Så gav de ham 30-40.000 kr.”

Raghild Andersen: ”Da han var derovre?”

355 Ibid.

356 Ibid.

357 Ibid.

358 Ibid.

359 Ibid.

Alfred Jensen: ”Ja, efter krigen. Jeg ved ikke, hvordan fanden det var, han har fået dem, men det er blevet ordnet”.³⁶⁰

PET bed desuden mærke i oplysninger vedrørende B & W’s bygning af tankskibet ”Apsheron” til Sovjetunionen. Denne transaktion havde ifølge PET udløst skarpe amerikanske reaktioner i juli 1952. Både Alfred Jensen og Aksel Larsen, fremgår det af citatet fra 4. februar 1953, havde drøftet denne sag i Moskva:

Alfred Jensen: ”Så sagde han (Tijoskin) om de penge for ’Apsheron’, at der havde centralkomiteén besluttet: ikke nogen penge i dette tilfælde”.

Aksel Larsen: ”Det ved jeg godt, for det har fagforeningsformanden fortalt mig og givet mig en begrundelse, nemlig at eftersom ’Apsheron’ var kommet til dem på en illegal måde – nemlig ved arbejderne aktion, for ellers var det ikke blevet frigivet – så kunne de ikke give penge, for så ville de sige, at de havde betalt arbejderne for denne aktion”.

Alfred Jensen: ”Akkurat”.

Aksel Larsen: ”Så sagde jeg: Vil du hilse din ven Tijoskin og sige, at argumentet er tåbeligt, og at jeg ikke godkender afgørelsen, og at jeg er meget utilfreds med den”.
Alfred Jensen: ”Jeg sagde det samme”.

Aksel Larsen: ”Det er helt tåbeligt”.

Alfred Jensen: ”Der er ingen, der kigger efter, hvad der betales her”.

Aksel Larsen: ”Nej, men man kan da ikke forlange, at B & W-arbejderne en anden gang skal optræde sådan. Hvis det havde været for en kapitalist, de havde bygget, så havde de fået pengene. Nu vil de vel sige, ’Så vil vi kraft ædeme’ hellere bygge for kapitalister’ ”.

Alfred Jensen: ”Der er ikke noget at gøre ved det, for centralkomiteén har talt, sagde han”.

Aksel Larsen: ”Det er anden gang, det har været i politbureauet. Første gang er det blevet afslået med een motivering, nemlig på Vetrovs præmisser. Anden gang er der en eller anden idiot, der har fundet på det andet, men det er ikke udelukket, at

360 Ibid. Det fremgår ikke, hvorvidt de indskudte parenteser er PET’s eller koncipisten Frommelts.

Vetrov har blandet sig i det også, for papirerne blev nemlig sendt herover, medens Malguine regerede”.³⁶¹

Politifuldmægtig Arne Nielsen bemærkede efterfølgende, at ”Vetrov” utvivlsomt var identisk med daværende sovjetiske ambassadør i København, og ”Malguine” med daværende sovjetiske ambassaderåd i København Malgin. Tijoskin var givet identisk med Tjerjoskin, som arbejdede i SUKP som ansvarlig for de skandinaviske partier.³⁶²

Aflytningsmaterialet fra den 1. juni 1954 viser, at DKP angiveligt havde foreslået kommunistpartierne i Frankrig, Belgien, Holland, England, Norge, Sverige og Finland at afholde en kongres i København med det formål at drøfte, hvorledes arbejdet mod en vesttysk oprustning kunne forstærkes og koordineres. DKP ønskede at afholde en hemmelig konference om emnet, hvorfor ledelsen foreslog, at det internationale møde fandt sted på Martin Andersen Nexø's 85-års fødselsdag, der således kunne anvendes som den officielle anledning til at besøge Danmark.³⁶³

Om samspillet mellem DKP, SUKP og den sovjetiske ambassade faldt der også en del bemærkninger, som PET noterede sig. Den 4. februar 1953 omtalte Aksel Larsen under et besøg i Vester Søgade den daværende russiske ambassaderåd i København Malgin:

”Men hvad falder ham ikke ind. Uden at tale med mig om det går han den næste dag op i udenrigsministeriet og protesterer mod en påtænkt radioudsendelse, der rakker Stalin og Sovjetunionen ned. Til trods for han har instrukser om, at han ikke må blande sig i dansk politik uden at tale med os”.³⁶⁴

Flere gange i aflytningsmaterialet refereredes der til beslutningen om at lade DKP indgå i samlingsregeringen efter 5. maj 1945 og om det indledte samarbejde med socialdemokraterne. Dette var blevet kraftigt kritiseret af, hvad PET tolkede som værende de ”revolutionære kredse” inden for DKP, men Alfred Jensen forsvarede over for sin kone den 18. oktober 1958 denne beslutning med, at ”Sovjetunionen gav os den besked, at vi skulle søge samarbejde med socialdemokratiet.

³⁶¹ Ibid.

³⁶² Se Kurt Jakobsen, *Aksel Larsen. En politisk biografi*, (Vindrose, 1993), s. 458, 493.

³⁶³ Bilag 14.

³⁶⁴ Ibid.

Det var for at få en garanti for, at de ikke i første omgang fik en borgerkrig i Danmark”.³⁶⁵

Materialet bekræfter også, at DKP blev holdt hen i uvidenhed, da Nikita Khrusjtjov på den 20. partikongres den 14. februar 1956 valgte at fordømme Stalin. Af samtaler den 2. juni og 12. september 1956 mellem Alfred Jensen og den i Østtyskland bosatte Charlotte Møller (se nedenfor) fremgik det, at DKP ikke var blevet orienteret om talen. Den 12. september udtalte Alfred Jensen således til Charlotte Møller, ”at det ikke var muligt for ’Land og Folk’ at få noget materiale direkte ad de sædvanlige kanaler, og at partiet, da alle andre diskuterede problemerne i Sovjet og gik til angreb på vore kammerater på arbejdspladserne, var nødsaget til at bringe de meddelelser, som blev tilsendt fra vestlige pressebu-reauer. Vi havde ikke andre kanaler”.³⁶⁶

På et centralkomitemøde i maj 1957 besluttede DKP at sende en partidelegation til Moskva for at forhandle med det sovjetiske kommunistparti. En hovedkritik, der skulle rejses over for SUKP, var den manglende orientering af DKP forud for Khrusjtjovs tale på den 20. partikongres. Aksel Larsen, Alfred Jensen, Poul Thomsen, Einar Kruse og Willy Brauer blev valgt til delegationen. Den 26. juni orienterede Moskva imidlertid om, at delegationens besøg måtte udsættes en måned. Alfred Jensen var fortørnet over, at russerne ikke havde givet nogen nærmere begrundelse. Under et besøg i sovjetambassaden den 1. juli fik han en forklaring om, at en større udrensning i Moskva var i vente. Den 4. juli – tre dage senere – offentliggjordes udrensningen af Molotov, Malenkov med flere. Rejsen til Moskva blev derfor først foretaget i perioden fra den 6. august 1957 til den 14. august 1957. Forhandlingerne med russerne forløb efter Alfred Jensens vurdering ”meget utilfredsstillende”. De danske delegerede kom, som Alfred Jensen udtrykte det ifølge afskriften, ”ikke til at tale med nogen helt oppe i toppen”.³⁶⁷ De forhandlede med Ponomarjov, Kuusinen og en vis ’Tajjoskin’.³⁶⁸ SUKP havde bl.a. på grund af Willy Brauers optræden under besøget fået indtryk af den store

365 Ibid.

366 Ibid.

367 Ibid.

368 Ponomarjov var leder af Centralkomiteéns internationale afdeling. Den finske kommunist Otto Kuusinen var medlem af partipræsidiets, SUKP’s øverste organ. Jf. Kurt Jakobsen, *Aksel Larsen*, s. 557. Sidstnævnte Tajjoskin lykkedes det ikke PET at identificere nærmere, andet end at det af Alfred Jensens udtalelser fremgik, at han havde været tilknyttet ambassaden i København. PET var af den opfattelse, at den omtalte ikke var identisk med den tidligere nævnte Tjerjoskin, eller Tijjoskin, som PET kaldte den ansvarlige i SUKP for de skandinaviske partier.

uenighed i DKP's ledelse. Brauer stod som bekendt på den fløj, der senere gik over i SF. De sovjetiske værter skulle ifølge Alfred Jensens have givet udtryk for, ”at der er 4 kommunistiske partier her i verden, der har gået og fjumset i det. Det er det norske, det danske, det svenske og amerikanske parti”.³⁶⁹ Alfred Jensen udtrykte endvidere sin utilfredshed med, at delegationen ikke havde fået svar på de spørgsmål, den havde besluttet at stille inden afrejsen.

Aflytningsmaterialet viser, at DKP var orienteret om invasionen af Ungarn forud for dens iværksættelse i 1956. Den 2. november 1956 fremkom Alfred Jensen med en fortrolig oplysning herom. Den sovjetiske ambassadør havde under en samtale samme aften mellem Aksel Larsen og ham angiveligt fortalt, at sovjetiske tropper ville gribe ind i Ungarn, og ”at det formentlig ville ske næste dag”.³⁷⁰ Den militære operation blev påbegyndt den 4. november.

Partiopgøret med Aksel Larsen

Ifølge materialet opsøgte Alfred Jensen den 13. januar 1957 den sovjetiske ambassadesekretær Kobutjko på dennes bopæl for ved hans hjælp at få et møde i stand med den sovjetiske ambassadør Slavin inden dennes afrejse til Moskva. Resultatet af Alfred Jensens anstrengelser blev, at et møde til sidst kom i stand mellem Alfred Jensen og ambassaderåden Mikhajlov. Alfred Jensens ønskede at advare russerne om Aksel Larsen, eftersom partiformanden, i Alfred Jensens vurdering af situationen, nu var nået til den konklusion, at ”hvad de laver i Sovjetunionen – det er forkert”, og at russerne ”skulle ikke have grebet ind i Ungarn”. Aksel Larsen havde endvidere gjort sig til talsmand for, at DKP fremover ikke bare skulle godkende alt, hvad der kom af dessiner fra Moskva. Partiet måtte tage selvstændig stilling til sagerne.³⁷¹ Umiddelbart inden mødet med Mikhajlov fortalte Alfred Jensen til Johannes Hansen, at han ville fortælle ambassaderåden alt om Aksel Larsens Moskva-kritiske linje. PET-chefen bed i den forbindelse mærke i følgende replikskifte i renskriften:

Alfred Jensen.: ”Ib Nørlund står på linie med mig”

369 Bilag 14.

370 Ibid.

371 Det er nærliggende at antage, at PET's oplysninger samt citater stammer fra oplysningsmaterialet i dagene omkring 13. januar 1957, men det fremgår ikke præcist af bilaget.

Johannes Hansen: ”Sig mig engang, er der nogen, der ligefrem bevidst har sat en kampagne i gang mod dig og Ib Nørlund?”

Alfred Jensen: ”Ja - det er jo de intellektuelle. Men jeg vil ikke sige det, men der er nogen, der kommer og siger til mig, at Aksel Larsen står bagved”.³⁷²

Dagen efter Alfred Jensens besøg hos Mikhajlov lagde Johannes Hansen igen vejen forbi Vester Søhus:

Johannes Hansen: ”Hvordan gik det i aftes?”

Alfred Jensen: ”Det gik sådan set meget godt. Men jeg kom ikke sådan videre frem ad banen, for han kunne ikke hjælpe mig på nogen måde. Det var jo sådan set det, man havde brug for”.³⁷³

I løbet af samtalen blev Johannes Hansen, der netop var vendt tilbage efter et længere ophold i Sovjetunionen, spurgt om følgende:

Alfred Jensen: ”Hvad siger de om vores formand derovre?”

Johannes Hansen: ”De siger ikke noget til mig. De sagde bare, at ’Taposki’ kender jo Aksel Larsen særdeles godt, og han kunne godt sige, at han på mange måder forstod ham”.³⁷⁴

Den 16. april 1958 orienterede Alfred Jensen Mikhajlov om et DKP-forretningsudvalgsmøde, hvor det var blevet vedtaget, at partiet skulle lade sig repræsentere på den jugoslaviske partikongres, uagtet DKP af SUKP var blevet informeret om, at SUKP ikke vil sende delegerede. Blandt de forretningsudvalgsmedlemmer, der havde stemt for deltagelse, nævnte Alfred Jensen: Aksel Larsen, Ingmar Wagner, Poul Thomsen og Svend Nielsen. Om sin egen stilling til spørgsmålet fortalte Alfred Jensen: ”Jeg har da ikke noget imod at rette mig efter SUKP”.³⁷⁵ Den 15. juni 1958 fortalte Alfred Jensen sin hustru, at han var på vej til den sovjetiske ambassade ”for at tale med dem om Larsen”, der var i Polen med en dansk folketingsdelegation. Alfred Jensen forlod dernæst lejligheden. Ved sin tilbagekomst refererede han en del af samtalen for sin hustru. Alfred Jensen havde tilsyneladende fået foretræde for den sovjetiske ambassadør.³⁷⁶ Formålet med henvendelsen:

372 Bilag 14.

373 Ibid.

374 Ibid.

375 Igen er det nærliggende at antage, at PET’s oplysninger samt citater stammer fra oplysningsmateriale i dagene omkring 13. januar 1957, men det fremgår ikke præcist af bilaget.

376 Bilag 14.

”var ikke at lægge gift for Aksel Larsen, men at fastslå, at han går væk fra partiet Han kan ikke tolerere angrebet på Jugoslaviens kommunistiske parti, og han vil have, at vi her i Danmark bør gå ind for fuld afrustning”.

Alfred Jensen havde ifølge udsagnet til hustruen også fortalt russerne, ”at hvis Larsen kan bibringes den opfattelse, at hverken partiet – CK [Centralkomiteen], forretningsudvalget – eller den internationale arbejderbevægelse står bag ham, så tror jeg, at han vender tilbage”.³⁷⁷ Ifølge PET’s tolkning af afskrifterne havde Alfred Jensen over for den sovjetiske ambassade også nævnt muligheden for at rejse til Leningrad og tale med en fremtrædende repræsentant for SUKP om Aksels Larsens afvigende meninger og om splittelsen i DKP, som var opstået i kølvandet på SUKP’s brud med det jugoslaviske kommunistparti. Han ønskede så vidt muligt, at rejsen til Leningrad skete under dække af, at der var tale om en turistrejse. Ambassadøren havde dog ikke taget endelig stilling til Alfred Jensens ønske, idet han først ville spørge i Moskva. Den 4. juli 1958 sagde Alfred Jensen angiveligt til sin hustru: ”Der er ikke kommet noget svar på det med Aksel. Hvis jeg ikke kan få noget svar, så vil jeg ikke til Leningrad. Jeg har været der før”.³⁷⁸ PET tilføjede her, at rejsen aldrig kom i stand.

Mødet i centralkomiteen 23. og 24. august 1958 endte ifølge Alfred Jensen med et nederlag for Aksel Larsen. Alfred Jensen fortalte efter mødet Ib Nørlund, at han den 26. august kl. 14 havde aftalt et møde på den sovjetiske ambassade: ”De vil jo gerne vide besked. Mikhailov sagde til mig: ’Ib Nørlund og Jensen er altid velkomne’. Vi må holde forbindelse med jer’...”.³⁷⁹ Den 19. oktober 1958 havde Alfred Jensen igen været en tur forbi Mikhailov, hvad han fortalte sin hustru samme dag:

”Jeg indrømmer, at jeg over for Mikhailov gav dem allesammen det glatte lag, for jeg synes, de alle er en stor samling idioter, men Mikhailov kendte det alt sammen. Han vidste meget mere om det der”.³⁸⁰

PET gengav efterfølgende et resumé af samtalerne fra den 19. oktober 1958, som koncipisten (formodentlig Frommelt) havde foretaget:

377 Ibid.

378 Ibid.

379 Ibid.

380 Ibid.

”Det fremgår i øvrigt, at det er et krav fra sovjetisk side, at Kaj Moltke skulle suspenderes. Anklagen mod Moltke gik ud på, at han under sit ophold i Sovjetunionen skulle have fremsat beskyldninger mod ledende partikammerater. Der omtales dog intet om, hvad disse beskyldninger gik ud på.”³⁸¹

PET bemærkede i den forbindelse, at spørgsmålet om Moltkes udelukkelse fra DKP allerede havde været på tale i 1954 på grund af hans mulige forbindelse til ”Furibotnn”. Der var givet tale om Peder Furubotn, ledende norsk kommunist og tidligere medlem af Kominterns præsidium. Furubotn blev udstødt af NKP i 1950.³⁸²

Af det 39 sider lange referat af aflytningsmaterialet var det naturligt nok ud-sagnene om den i Østtyskland bosatte danske statsborger Charlotte Møller, der havde PET’s største bevågenhed. Alfred Jensens forbindelse til det østtyske kommunistiske partiapparat formidledes gennem de besøg, som Charlotte Møller med mellemrum aflagde hos Alfred Jensen. Hun var dansk statsborger, men havde siden 1945 været bosat i den sovjetiske besættelseszone/Østtyskland. Af aflytningen den 19. august 1957 fremgik det, at hun efter sin ankomst til Danmark i 1933 havde arbejdet for Ernst Wollweber, der ledede et sabotagenetværk i 1930’erne, og som senere blev et fremtrædende SED-medlem og i 1953 østtysk minister for statsikkerhed. PET havde i forvejen en lang række oplysninger om Charlotte Møller, som Arne Nielsen valgte at fremhæve inden selve gennemgangen af hendes besøg i Vester Søgade 78:

”Charlotte Møller ankom første gang til Danmark i begyndelsen af 1930erne som kommunistisk emigrant fra Tyskland og tilsluttede sig umiddelbart efter indrejsen DKP. I 1935 indgik hun ægteskab med en dansk statsborger og er i kraft heraf den dag i dag legitimeret ved dansk nationalitetspas, som hun benytter ved sine rejser til Danmark. Ægteskabet var rent proforma. Hendes ”ægtefælle” udrejste få uger efter ægteskabets indgåelse af Danmark og døde i 1942 på et hospital i Valparaiso af tb. I juli 1941 blev hun anholdt som kommunist, og den 2. oktober 1943 overføres hun fra Horserødsljeren til tysk kz-lejr. Hun har ikke siden da haft fast bopæl i Danmark. Af en oplysning fra 1952 fremgår det, at hun på daværende tidspunkt skulle være ansat i KPD’s arbejdsbureau. I marts 1955 oplyste en kilde, at Charlotte Møller i 1953 skulle have indgået ægteskab med den østtyske statsborger Max Georg Ferdinand Spangenberg, men at de var interesseret i, at dette ikke blev bekendt i Danmark – formentlig af hensyn til Charlotte Møllers danske paslegitimation.

381 Ibid.

382 Om Furubotn, se Kurt Jakobsen, *Aksel Larsen*, s. 46, 387, 397, 401.

Om Max Spangenberg vides det, at han allerede i 1927 tilsluttede sig det kommunistiske parti i Tyskland og arbejdede illegalt for dette i Hitlertiden. Den 11. marts 1939 flygtede han til Danmark, hvor han blev anerkendt og understøttet af Danmarks Røde Hjælp. I september 1940 blev han eftersøgt på sin bopæl, men var da gået under jorden. I maj 1945 meldte han sig på ny til danske myndigheder, og i december samme år udrejste han til den russiske besættelseszone i Tyskland. Han har siden indtaget en fremtrædende stilling inden for det østtyske kommunistparti. I en indberetning af 14. september 1949 omtales han som det østtyske partis særlige sagkyndige i skandinaviske og grønlandske spørgsmål.³⁸³

Det var med andre ord en vigtig person i det østtyske partiapparat og efterretningstjeneste, som Arne Sejrs gruppe havde mulighed for at overvåge. Af aflytningsmaterialet fremgik det, at Charlotte Møller i aflytningsperioden var en hyppig gæst hos Alfred Jensen, i hvis lejlighed hun overnattede under opholdene her i landet.³⁸⁴ Eksempelvis kan nævnes besøget 8.-16. juni 1955. Det var mellem Alfred Jensen og Charlotte Møller blevet aftalt, at hun udadtil skulle foregive at være i Danmark for at ordne noget i forbindelse med en Nexø-udstilling.³⁸⁵ Den 8. juni fandt følgende ordveksling angiveligt sted:

Charlotte Møller: ”Vi skal snakke lidt om, hvordan I ser på situationen nu her i landet efter tilslutningen til NATO, og hvilke kredse der er imod det. Dernæst: Hvordan er mulighederne for, at man bygger et eller andet op her - altså også i Vesteuropa ... Altså hvad for kredse der kan komme i betragtning. Hvilke kredse der er imod genoprustningen. Det skal ikke ligefrem være partikredse, men andre kredse - som er sympatisører, som man siger”.

Alfred Jensen: ”Men er det kredse eller et illegalt apparat, som har forbindelse med jer? Eller er det kredse, man kan henvende sig til for at få en opinion i gang?”

Charlotte Møller: ”Nej - det er sådan - at hvis du nu hører om folk, som er imod Amerika - ikke?”

Alfred Jensen: ”Ja, men det er meget om at gøre for mig at vide, om det er personer, som man kan henvende sig til og sige, at nu må der protesteres imod det overgreb, eller det er personer ...”

Charlotte Møller: ”Nej, det er personer, som har specielle formål - illegale formål”.

383 Bilag 14.

384 PET noterede på baggrund af aflytningsmaterialet følgende besøg: 11. marts - 17. marts 1955, 8. juni - 16. juni 1955, 29. november - 10. december 1955, 28. maj - 9. juni 1956, 10. september - 13. september 1956, 19. januar - 22. januar 1957, 17. august - 23. august 1957, 15. maj - 18. maj 1958, 11. november - 14. november 1958, 21. november - 25. november 1958.

385 Det må antages, at denne oplysning stammer fra Frommelts aflytning, men det fremgår ikke direkte af PET's bilag 14.

Alfred Jensen: ”Som er indstillet på at hjælpe. Det er straks meget vanskeligere”.

Charlotte Møller: ”Men der skal ikke snakkes om det i øjeblikket, undtagen med dig. Jeg har kun lov til at snakke med dig fra partiet om det”.³⁸⁶

PET bed også mærke i Charlotte Møllers interesse for politiske flygtninges vilkår og udlændinges tilmeldingspligt i Danmark. PET var af den opfattelse at Møller havde forsøgt at ”pumpe” Alfred Jensen for informationer, som kunne hjælpe til at indsende østtyske agenter i Danmark under påskud af at være flygtninge:

Charlotte Møller: ”Nu sådanne politiske flygtninge, som kommer her til landet. Hvad må de have af beviser for at bevise, at de er flygtninge?”

Alfred Jensen: ”Det ved jeg ikke”.

Charlotte Møller: ”Kan I heller ikke finde ud af det?”

Alfred Jensen: ”Det ved jeg ikke. Man kan jo se”.³⁸⁷

Under et besøg fra 29. november til 12. december 1955 foretog Charlotte Møller ifølge aflytningmaterialet et decideret hvervningsforsøg. Den 6. december fik hun besøg i Vester Søhus af en sekretær i Boligministeriet. Der forekom ifølge afskriften følgende replikskifte:

Sekretæren: ”Jeg kan godt udvide kredsen af folk”.

Charlotte Møller: ”Nej, det skal du ikke, og den ene må ikke vide noget om den anden”.

I samtalens løb nævnte sekretæren to ”emner” til Charlotte Møller – en ansat ved Atlas og en kollega i Boligministeriet. Charlotte Møller spurgte sekretæren om de pågældendes holdning til Amerika og Sovjet. Det diskuteredes også, at lade ”emnet” fra Boligministeriet foretage en rejse til Østberlin. Charlotte Møller instruerede sekretæren om at sørge for, at han i så fald ikke rejste direkte til Østberlin, men fulgte følgende rute: Hamburg, Vestberlin og derfra med toget til Østsektoren.

PET’s Arne Nielsen kommenterede ikke dette forhold nærmere, men oplysningerne indikerer, at Charlotte Møller kan have været føringsofficer for den pågældende sekretær i Boligministeriet. Charlotte Møller, fremgår det af de øvrige citater, udnyttede typisk opholdet i København til at pleje og udbygge de kontakter, hun havde i byen, og til at presse forskellige informanter for oplysninger om DKP og om danske politiske forhold i almindelighed. Hvorvidt Alfred

386 Bilag 14.

387 Ibid.

Jensen har været klar over Charlotte Møllers reelle forehavende er usikkert. Det bemærkes, at det nævnte hvervningsforsøg skete, mens Alfred Jensen var ude af lejligheden.³⁸⁸

I det gennemlæste materiale fandt Arne Nielsen en hel del oplysninger om fremtrædende danske politikere – fortrinsvis socialdemokratiske – samt om en del navngivne tjenestemænd og et par universitetsprofessorer. Disse oplysninger blev fremhævet ”bl.a. på baggrund af, at disse informationer også er tilgået... [*den allierede myndighed*], der som indledningsvis anført løbende modtog en kopi af de på grundlag af de optagne spoler udfærdigede renskrifter”.³⁸⁹ PET afstod fra at vurdere ”farligheden” af de indsamlede oplysninger, men gav som eksempel en samtale fra den 17. juli 1952 med en norsk kommunist, under hvilken Alfred Jensen fremkom med følgende udtalelse:

”Hedtoft, H.C. Hansen, Rasmus Hansen og Buhl har fået gennemtvunget, at de militære anlæg, der skal placeres her i landet, skal godkendes af et rigsdagsudvalg. Det betyder i praksis, at den socialdemokratiske rigsdagsgruppe afgør, hvor de skal placeres. De kan selvfølgelig ikke lave det sådan, at der ingen militære baser placeres, men det betyder altså i praksis, at når man nu ville anbringe en base for jet-jagere lige nord for København ved Værløse, tvinger de den væk, og sådan har de tvunget meget væk. Ham, der står i spidsen, hedder Smørum (Jens S., fhv. indenrigsminister). Han er en gammel mand, men han er modstander af Atlantpagten, men han har ligesom bøjet sig for realiteten og stemt for den, men er modstander af den, og det er ham, der er fører for den gruppe”.³⁹⁰

Uanset troværdigheden af de her fremførte oplysninger kan det næppe siges at have været i overensstemmelse med danske suverænitetsprincipper, at informationer om taktiske overvejelser og interne partiopgør vedrørende Danmarks for-

388 Oplysningerne om Charlotte Møller blev tillige forelagt Aksel Larsen, da en allieret myndighed debriefede ham i november 1958. Jf. PET, Aksel Larsens personsag, notits 17. februar 1961. Se Kommissionens beretning, bind 7.

389 Bilag 14.

390 Ibid. Ifølge den sovjetiske afhopper Mitrokhins materiale havde KGB i 1950'erne en række kontakter i den socialdemokratiske folketingsgruppe. KGB-residenturet i København havde blandt andre kontakt til Jens Smørum, som ifølge KGB-materialet var modstander af NATO. Hvilken type kontakt, der har været tale om, fremgår ikke af materialet. Sandsynligvis har der blot været tale om en åben ”politisk kontakt”. Jf. PET, operationssag: Notat. Om Mitrokhin-materialet se Kommissionens beretning, bind 7 og 13.

hold til vestmagterne blev viderebragt af danske statsborgere i ucensureret form til en allieret udenlandsk tjeneste.

De sorte breve

Oplysningerne fra aflytningerne blev gjort til genstand for nærmere analyse på Arne Sejrs kontor for psykologisk krigsførelse. Her indgik de i de såkaldte ”lukkede operationer”, en betegnelse, som dækkede organisationens mere offensive efterretningsarbejde.

Den videre analyse af aflytningsmaterialet førte til produktionen af de såkaldte ”sorte breve”, det vil sige anonyme breve, der rundsendtes fortrinsvis til ledende kommunister. De indeholdt afsløringer af DKP’s interne gnidninger, og forholdene blev skildret med en sådan indsigt, at læseren uvægerligt måtte få det indtryk, at oplysninger stammede fra partiets inderkreds. I forbindelse med PET’s undersøgelse af Firmaet fik politiet overdraget tre sorte breve af oberstløjtnant Schou.³⁹¹ Bilagene var ikke daterede, men en efterfølgende sammenligning af indholdet med renskrifterne fra aflytningen viste ifølge PET, at det første brev var forfattet i oktober 1957 (hvilket bekræftes af en henvisning til 40-årsdagen for den russiske revolution), mens de to andre var forfattet henholdsvis 25. august og 14. november 1958.

Et andet af PET’s bilag viser fremgangsmåden ved produktionen af brevene. Brev-eksemplet her er fra 14. november 1958: ”En anden fraktion omkring Hartvig Sørensen, Alvilda Larsen og Laurits Lynnerup Nielsen ønskede at få Villy Fuglsang som formand”. Dette udsagn byggede på følgende afskrift fra aflytningsmaterialet: ”Inden for ’fraktionen’ har der ikke været enighed om Knud Jespersens kandidatur til formandsposten, idet bl.a. Hartvig Sørensen, Alvilda Larsen og Laurits Lynnerup ønskede Villy Fuglsang valgt til partiformand”.³⁹²

Som et eksempel på, hvordan brevene udnyttedes til at skabe yderligere splid og had mellem den revisionistiske og stalinistiske fløj i partiet, kan citeres et ”sort brev” fra 25. august 1958:

391 Bilag 13, Schou, 10. september 1963.

392 Ibid., Arne Nielsens kommentarer.

”Gode kammerat:

Partiet befinder sig i dag i den værste krise i sin historie. Det har længe stået klart for enhver, der tilstræber partiets enhed og styrke, at stridighederne i ledelsen måtte føre til en sådan krise. I forståelse af partiets afgørende rolle for alle arbejdende og i troskab mod den proletariske internationalisme har vi stadig modarbejdet visse ledes personlige ambitioner og intrigerne i ledelsen.

Aksel Larsen har med sine revisionistiske synspunkter skabt de politiske uoverensstemmelser, der i dag splitter partiet. Hans memorandum viser klart, hvorledes han fremover stadig ønsker at agitere for sine separate synspunkter imod forretningsudvalgets flertal. Aksel Larsen har endda ikke undset sig for at informere ’Social-Demokraten’ og ’Information’ om partiets interne forhold i den hensigt at hindre centralkomiteén i at afsætte ham ved det kommende møde. Vi må slå fast, at hvis Aksel Larsen skal fortsætte i partiets ledelse, må han underkaste sig centralkomiteens vedtagelser og i fremtiden overlade det til en kollektiv ledelse at føre partiet videre på marxistisk-leninistisk grundlag i troskab mod den proletariske internationalisme.

Dette må rent konkret betyde, at han på det kommende CK-møde over for medlemmerne må tage afstand fra sine revisionistiske synspunkter og klart bekende sig til marxismen-leninismen.

Splittelsen går nu så dybt, at forretningsudvalget på mødet den 12. ds. sprængtes på spørgsmålet om hvem der i fremtiden skal lede partiet. Ved denne lejlighed opstillede både Svend Nielsen og Poul Thomsen, der hver opnåede fire stemmer.

Ingen af disse to opportunister vil kunne samle partiets kræfter.

Poul Thomsen har rejst rundt i landet og sæt mistillid til de gamle kammerater, der gennem årene har ofret enhver personlig interesse for partiets sag. Hans virkelige mål har været at bygge sin egen position op på deres bekostning. Han er ikke den rigtige mand. Vi har ikke brug for en opportunist, der i forbindelse med begivenhederne i Ungarn med Inger Merete Nordentoft åbenlyst diskuterede den mulighed at forlade partiet, og som under partiforhandlingerne i Moskva i 1957 sagde til vore sovjetiske kammerater, at han efter 20. partikongres ikke længere kunne have virkelig tillid til dem, og at han i fremtiden måtte kræve enhver meddelelse fra Moskva dokumenteret.

Svend Nielsen kan partiet heller ikke bruge.

Det var ham, der under begivenhederne i Ungarn krævede FN-observatører til Ungarn.

Det var ham, der efter 20. partikongres sagde: ’Man skal ikke stole for meget på Moskva’.

Det var også ham, der fik gennemtrumfet, at partiet lod sig repræsentere på den jugoslaviske partikongres, og som bagefter var den ivrigste til at fordømme beslutningen. I sine bestræbelser for at skaffe sig magt i partiet har han ikke været kræsen i sit valg af midler.

Vi kan ikke bruge en mand, der ustandselig drikker sig fuld og braldrer ud med fortrolige oplysninger. Ingen vil misunde ham hans forskellige piger. Men man kan i høj grad bebrejde ham, at han for at give indtryk på dem bryster sig af sin egen

og partiets aktivitet. Svend Niensens åbenmundethed har antagelig voldt partiet stor skade.

Både Poul Thomsen og Svend Nielsen er trods deres store ord rede til at kapitulere over for den revisionistiske gruppe i forretningsudvalget og har som de store opportuniste, de er, overladt til Børge Houmann og Carlo Hermansen at udarbejde den udtalelse, som på CK-mødet skal vise forretningsudvalgets svar på Aksel Larsens Memorandum.

Det vil være CK-medlemmernes opgave at skaffe os en ledelse, der er fri for revisionister og opportuniste. Skal partiet overvinde krisen og genvinde sine positioner i den danske arbejderklasse, må centralkomiteén vælge en erfaren partikammerat, som i kritiske situationer har bestræbt sig for at skabe samling om partiet, og som i dag kan mobilisere partiets sunde kræfter og i samarbejde med vore broderpartier føre DKP frem til nye sejre.³⁹³

Som det fremgår, er brevet et forsøg på at slå på de antirevisionistiske strømninger i partiet, der enten ønskede Aksel Larsen ekskluderet eller presset tilbage i en mere traditionel DKP-kurs. Brevet skulle således foregive at være skrevet af en person tæt på Alfred Jensen-kredsen. Bemærkningerne om Svend Nielsen skulle givet medvirke til, at hvad der var en politisk uenighed også udviklede sig til egentligt fjendskab.

Brevenes indhold stemmer godt overens med Frommelts forklaringer til PET i 1963. I en rapport af 21. august 1963 fortalte Frommelt, at han, da aflytningerne afslørede, at det i 1958 bar hen imod et internt opgør inden for kommunistpartiets øverste ledelse, introducerede Arne Sejr for en af sine bekendte, der var beskæftiget som journalist ved dagbladet Information. Journalisten blev ikke nævnt ved navn, men det har antagelig været Knud Bidstrup eller J.B. Holmgaard.³⁹⁴ Frommelt var af den opfattelse, at oplysningerne fra aflytningen om splittelsen i kommunistpartiet kunne udnyttes propagandamæssigt ved hjælp af dagbladet "Information". Sædvanen tro beskyldte Frommelt Arne Sejr for ikke at gøre nok for at udnytte denne forbindelse, hvorfor Frommelt selv lod oplysningerne tilgå journalisten på Information, der prompte udnyttede materialet.³⁹⁵

393 Ibid. Samme og andre breve er i øvrigt opbevaret i Arbejderbevægelsens Arkiv, DKP's Arkiv, kasse 205, mærket „Kontrollkommissionen: personsager + diverse“, læg „de sorte breve og tilknyttet korrespondance“.

394 Knud Bidstrups forbindelser til Frommelt, kaldet Peter Listesko, er erindret i J.B. Holmgaard, *Sket i livet* (Gyldendal, 1990), s. 138-145.

395 Bilag 9, Frommelt, 25. november 1963.

Arne Nielsen opdagede under gennemgangen, at Sejr og hans medhjælpere i den første del af aflytningsperioden havde benyttet sig af Berlingske Aftenavis i en propagandakampagne rettet mod DKP. Firmaet fik således avisen til at bringe en række artikler, som byggede på de oplysninger om interne forhold inden for kommunistpartiet, som organisationen havde skaffet via aflytningen af Alfred Jensens lejlighed.³⁹⁶

Alfred Jensen og Ragnhild Andersen. Billede fra folketingsdebat i februar 1976 om borgernes grundlovssikrede rettigheder, hvor Alfred Jensen og Ragnhild Andersen følger interesseret med fra tilhørerslogen. Debatten var foranlediget af Danmarks Radios afsløring af aflytningsoperationen mod DKP's næstformand. DR's korrespondent i Washington, Christian Winther, fik oplysningen af tidligere statsminister Jens Otto Krag (Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv).

PET lavede en oversigt over de steder i aflytningsmaterialet, hvor det fremgik, at anonyme breve var blevet udsendt, og hvilken reaktion de havde afstedkommet hos Alfred Jensen og andre. I renskriften for den 12. november 1953 var der indsat en kopi af et anonymt brev, der var angivet til at være udsendt den 11. december 1953. Et anonymt brev blev også afsendt efter kommunevalget, som blev afholdt den 2. marts 1954. Ragnhild Andersen bemærkede i den forbindelse:

396 Bilag 14.

”De gavtyve, der har udsendt til medlemmerne har vel også givet det til ’Information’ ”, hvortil Alfred Jensen replicerede: ”Det er nok folk i partiet, men det er også socialdemokrater”. Den 14. december 1954 modtog Alfred Jensen med morgenposten et nyt anonymt brev. Alfred Jensen var angiveligt chokeret over indholdet, der efter hans opfattelse kun kunne stamme fra partiets inderkreds. Han nåede dog til sidst til den konklusion, at ”det er socialdemokratiets propagandaapparat, der laver det, men oplysningerne har de ikke på 7. eller 8. hånd, men på 2. hånd”.³⁹⁷

Den 30. april 1955 diskuterede ægtefællerne nogle breve, som var blevet sendt til forskellige partimedlemmer øjensynlig med det formål at så splid i partiet. Alfred Jensen troede dog ikke på, at afsenderen havde ”adresserne fra politiets kartoteker”, men mente, at han havde ”en kontakthand i toppen, der skriver de breve. Men det vil ikke være let at finde ham nu, fordi de i brevene indeholdte informationer nu er to-tre måneder gamle”. Den 20. september 1956 modtog Alfred Jensen et nyt anonymt brev, denne gang om Aksel Larsen. Alfred Jensen ytrede i den forbindelse, at forræderen givet var at finde inden for deres egen kreds.³⁹⁸

Den 22. oktober 1957 fik Alfred Jensen et anonymt brev, der angreb partiet for dets manglende forståelse og samarbejde med SUKP. Alfred Jensen fandt denne gang brevets indhold ”raffineret”. Ragnhild Andersen var af den opfattelse, at politiet havde fabrikeret skrivelsen, hvilket Alfred Jensen prompte afviste. Han var derimod af den opfattelse, at brevet måtte stamme fra AIC. Af renskriften for den 25. august 1958 fremgik det, at et nyt anonymt brev var blevet udsendt til DKP’s medlemmer. Der var her tale om det ovenfor og i fuld længde citerede brev, som PET fik fra Schou i FE. En navngiven person, som var på besøg i lejligheden, forklarede, at brevet havde gjort flere partimedlemmer nervøse og usikre over for de ledende partifunktionærers levned og opførsel.

Den 14. november 1958 modtog Alfred Jensen igen et anonymt brev. Om brevets ophavsmand sagde han: ”Det er én, der har gået inde på bladet. Men de må have et fantastisk apparat”. Ragnhild Andersen bemærkede hertil, at ”Jeg er rædselsslagen over det brev. Det er frygteligt. Man forstår ikke noget af det. Det med at sætte folk op mod hinanden er raffineret gjort, men det betyder endnu mere splittelse og uro i partiet. Men det er måske også hensigten”. Den 29. januar 1959 fik Alfred Jensen tilsendt endnu et anonymt brev, som formodentlig har været

397 Samtlige citater i ibid.

398 Citater i dette afsnit i ibid.

det sidste i kraft af ophævelsen af operation ”Buret”.³⁹⁹ Set i bakspejlet kan det måske undre, at Alfred Jensen ikke var mere opmærksom på, at han selv kunne være kilden til oplysningerne. Som det fremgår af PET’s analyse var der en slående lighed mellem Alfred Jensen og Ragnhild Andersens egne udmeldinger og indholdet i brevene.

PET fandt yderligere spor af Firmaets samarbejde med diverse aviser. I renskriften for den 21. april 1953 fandt PET en forbindelse til en artikel i Berlingske Aftenavis, der nedgjorde Svend Nielsen. Den glædede Alfred Jensen så meget, at han ville lade den sætte i glas og ramme. Til sin hustru sagde han angiveligt: ”Det kan være, de har nogle telefonsamtaler, for det er et pletsjud af rang ... det er første gang, jeg har set, de har været rigtig i centrum med deres artikler”. Efter at have læst den pågældende artikel i Berlingske Aftenavis med overskriften ”Alvorlige brydninger i kommunistpartiet. Magtkamp inden for Ledelsen. Svend Nielsen på vej mod magten. Alfred Jensens stilling er truet” vurderede PET’s Arne Nielsen i 1963, at den byggede på oplysninger indhentet via aflytningen. Den 20. maj 1953 diskuterede Alfred Jensen med sin hustru endnu en artikel, som Berlingske Aftenavis dagen forinden havde bragt under overskriften ”Skærpet magtkamp i kommunistpartiet”. Alfred Jensen udtalte, at indholdet formentlig kunne føres tilbage til, hvad en journalist havde hørt fra Svend Nielsen. Sidstnævnte var efter Alfred Jensens opfattelse ”slem til at sidde og bavle op”. Også denne artikel, vurderede PET’s Arne Nielsen i 1963, byggede utvivlsomt på oplysninger, der stammede fra aflytningen. Berlingske Aftenavis bragte den 30. november 1953 under overskriften: ”To slags oplysninger om Kinas kultur” en artikel om forholdene inden for Dansk-Kinesisk Selskab. Renskriften efterlod ifølge PET det indtryk, at stoffet til artiklen også stammede fra Vester Søhus.⁴⁰⁰

Den 25. august 1958 omtaltes Informations artikler om spliden i kommunistpartiet for første gang i aflytningsmaterialet. Den pågældende dag fremkom koncipisten, formentlig Frommelt, med følgende randbemærkning: ”At Information’s artikler om partiets indre forhold og udsendelsen af brevet har bevirket en kraftig reaktion og har haft indflydelse på mange partimedlemmer, fremgår igen tydeligt”. Den 8. september 1958 omtaltes et interview, som Aftenbladet havde haft med Aksel Larsen. Ragnhild Andersen fortalte, at Aksel Larsen havde sagt, at han ikke havde betænkeligheder ved at gå til Aftenbladet, når han ikke kunne få sine synspunkter fremført i Land og Folk. Herefter var der ifølge PET

399 Citater i dette afsnit i *ibid.*

400 Citater i dette afsnit i *ibid.*

indføjede en parentes i renskriften med følgende ordlyd: ”Dette forhold er blevet bekræftet af Holmgård på ’Information’, idet denne fra en kilde på ’Aftenbladet’ har erfaret, at Aksel Larsen personligt har henvendt sig til bladet og ønsket et interview offentliggjort”. Både den 16. og 27. september 1958 fandtes der nye referencer til artikler i Information. På sidstnævnte dato fremgår det, at Alfred Jensen udtrykte den opfattelse, at mindretallet i partiet havde den klare fordel, at Information hver dag skrev for mindretallet, mens Land og Folk ikke skrev noget som helst for flertallet, hvorfor ”Informations artikler bliver accepteret som en støtte for Aksel Larsen og mindretallet, hvilket for så vidt også er hensigten med artiklerne”. Den 9. oktober 1958 oplyste aflytningmaterialet angiveligt, at Informations artikel fra samme dag om et møde, der blev afholdt i Svend Nielsens lejlighed på Fuglefængervej, ”fuldstændig har chokeret Alfred Jensen”. Politifuldmægtig Arne Nielsen kunne efterfølgende oplyse, at det af det aflyttede materiale fremgik, at Alfred Jensen havde deltaget i mødet og efterfølgende havde givet et fyldigt referat for sin hustru. Med andre ord havde aflytningen igen været kilden til avisens dækning af spliden i DKP.⁴⁰¹

I resumeet af de aflyttede samtaler for den 3. og 4. november 1958 anførte koncipisten:

” ’Information’s artikel den 3. november om partikongressens afslutning med forlydende om, at forholdet mellem Ib Nørlund og Alfred Jensen er kølnet, får begge til at udtale: ’Hvor ved bladet det fra? Der står alt, altså om vores placering’. Ragnhild Jensen udtalte i den forbindelse: ”Jeg begynder også, som du siger, at have mistro til alle og enhver. Jeg mistænker både Jørgen Groth og selv Knud Jespersen”. Hertil føjede koncipisten følgende private bemærkning: ”Om selve det forhold, at partiets nyvalgte formand, Knud Jespersen, mistænkes for at være kilde til ’Information’s oplysninger om de indre partiforhold, kan det vist siges, at derved har de oplysninger, ’der er sivet ud’, vist deres berettigelse”.⁴⁰²

Koncipisten var ved udgangen af 1958 ikke i tvivl om sit eget bidrag til partiets splittelse gennem Informations kampagne mod DKP. Således anførte han i bemærkningerne til renskriften 25. november - 3. december 1958:

” ’Information’s artikel den 9. oktober om hemmeligt topmøde hos Svend Nielsen giver Ib Nørlund anledning til at fremkomme med følgende bemærkning: ’At nu

401 Ibid.

402 Ibid.

må det høre op'. Denne udtalelse af partiets førende teoretiker, Ib Nørlund, er uden tvivl det bedste bevis, som overhovedet kan opnås, på, at 'Information's artikler om de interne partiforhold og de udsendte sorte breve virkelig har udgjort en umådelig faktor ved svækkelsen af DKP'.⁴⁰³

På baggrund af renskrifterne er det vanskeligt at vurdere aflytningsoperationens betydning for splittelsen i DKP. De sorte breve bidrog til uenigheden, men i hvor høj grad pressedækningen fik indflydelse på partiets splittelse sammenlignet med de fundamentale politiske spørgsmål, som skilte revisionister og anti-revisionister, afhænger formentlig af øjnene, der ser. To historikers vurdering er, at "Den aflytning medvirkede stærkt til splittelsen i DKP og Aksel Larsens eksklusion i efteråret 1958".⁴⁰⁴ Dette synspunkt bakkes op af en ny historisk undersøgelse, der kalder desinformationskampagnen for "en medvirkende årsag" og konkluderer, at "Firmaet spillede indiskutabelt en rolle i DKP's sammenbrud og den ekskludering af formand Aksel Larsen, som senere førte til dannelsen af Socialistisk Folkeparti".⁴⁰⁵ Spørgsmålet er, om aflytningsoperationens betydning for DKP's sprængning kan sidestilles med den grundlæggende uenighed i de vestlige kommunistpartier, som striden mellem SUKP og det jugoslaviske kommunistparti, den 20. partikongres og invasionen af Ungarn medførte.

I Italien var Palmiro Togliatti, lederen af det italienske kommunistparti PCI hurtigt ude med en fordømmelse af Stalin efter den 20. partikongres i 1956. Han anklagede Moskva for ikke at være gået vidt nok i opgøret med fortiden og opfordrede dernæst til oprettelsen af en såkaldt "polycentrisk" partistruktur, hvor Moskva ikke længere skulle udgøre den internationale kommunismes centrum. Det lykkedes på den måde at tage brodden af den revisionistiske kritik, på trods af at den italienske partileder må have haft et årelangt og indgående kendskab til Stalins diktatoriske magtudøvelse. Togliatti havde nemlig i 1930'erne haft en ledende rolle i Komintern.⁴⁰⁶ Den italienske kommunistleders position var tillige godt hjulpet af, at han allerede ved hjemkomsten til Italien i 1944 havde tilkendegivet offentligt, at PCI ville respektere de demokratiske spilleregler. Togliatti formåede via sit angreb på Moskva at holde sammen på det italienske kommu-

403 Ibid.

404 Kurt Jakobsen og Ole Lange, "PET FET og Den Tredje Hemmelige Tjeneste", *Information* 30. oktober 1998.

405 Peer Henrik Hansen, "Firmaet, DKP og de sorte breve", *Arbejderhistorie. Tidsskrift for Historie, kultur og politik*, 1, 2006, s. 1, 12.

406 Paul Ginsborg, *A History of Contemporary Italy. Society and Politics in Italy 1943-1988* (London, 1990), s. 205.

nistparti. En manøvre, der blot tilnærmelsesvist kunne sammenlignes med den italienske kommunistleders, blev aldrig iværksat af Aksel Larsen. Man kunne hævde, at fraværet af sådanne tiltag gjorde livet besværligt for de danske kommunister. At holde opgøret om DKP's linje og alle personstridighederne inden for partiets egne rækker var vel nærmest en umulighed, med eller og uden Firmaets påvirkningsoperationer.

Blandt historikere skelner man traditionelt mellem forskellige forklaringsmodeller, mellem overordnede/længerevarende og mere umiddelbare faktorer, og lige så sandt, som det er, at man alt for ofte undervurderer efterretningsoperationers indflydelse på politiske brydninger, lige så rigtigt er det, at de involverede efterretningsfolk ofte vil overdrive betydningen af deres virke. I dette tilfælde afhæng flere personers levebrød af, at man til den allierede myndighed konstant leverede efterretninger, der dokumenterede den igangværende operation som en succes, hvorfor det ikke kan undre, når Frommelt i aflytningsmaterialet hyppigt gjorde opmærksom på betydningen af egne resultater. Om splittelsen i partiet skyldtes overordnede ideologiske uoverensstemmelser eller det kiv, som Firmaet yppede blandt DKP-medlemmer, må da også have været nærmest umuligt for Firmaets udenlandske velynder at vurdere. Men så længe udviklingen i DKP bar tydeligt præg af splittelse, var der ingen grund til at betvivle Sejr og Frommelts indsats.⁴⁰⁷

Bedre dokumenteret er den indre splittelse i Firmaet, som brevene var med til at skabe. Frommelt forklarede i 1963, at ”De sorte breve” vel var et godt resultat, men at initiativet til disse var hans og ikke Arne Sejrs. De to havde således haft helt forskellige opfattelser med hensyn til vurderingen af aflytningsmaterialet. Frommelt nævnte over for PET, at han havde den opfattelse, at opgøret med kommunistpartiet i 1958 var et ægte brud fra Aksel Larsens side, hvorimod Arne Sejr troede fuldt og fast på, at bruddet var et aftalt spil mellem Aksel Larsen og Moskva. Dette førte bl.a. til, at Arne Sejr blev fortørnet over, at Frommelt lod oplysningerne tilgå Information, som udnyttede dem propagandistisk og dermed bidrog yderligere til, at partiets splittelse blev en realitet. Desuden forklarede

407 Det er usikkert, hvorvidt det var den allierede efterretningstjenestes intention at sprænge partiet, eller om den blot ønskede, at partiet befandt sig i en permanent tilstand af handlingslammelse. På den amerikanske ambassade i København var holdningen til spørgsmålet delt. Se NA, RG 59, CDF 1955-59, box 3469; Ward P. Allen, AMEmbassy Copenhagen to Department of State, No. 356, 7. november 1958, 759.001/11-758; Livingston Satherwaite, AMEmbassy, Copenhagen to Department of State, No. 16, 8. juli 1958, 75.001/7-858, Om partiopgøret i DKP se også Kommissionens beretning, bind 6.

Frommelt, at Arne Sejr var jaloux, bl.a. på grund af Frommelts evne til at trække oplysninger ud af spolerne. Denne jalousi gav sig udslag i, at Sejr lagde hindringer i vejen, når Frommelt ville drøfte situationen med FE. Arne Sejr begyndte ifølge Frommelt også at blive bange for, at hans egen lederposition skulle blive svækket derved.⁴⁰⁸

Lukningen af ”Operation Buret”

Uoverensstemmelserne med Frommelt førte til, at Sejr i januar 1959 besluttede at lukke aflytningsposten i Vester Søgade. Sejr forklarede, at han efter fire års skænderier havde mistet lysten til at fortsætte. Desuden anførte han som begrundelse, at kommunistpartiet efterhånden var kommet til at spille en beskedent rolle, bl.a. fordi partiet havde mistet sin repræsentation i Folketinget.⁴⁰⁹ Her synes hukommelsen dog at have svigtet Sejr, idet kommunisterne først måtte forlade Folketinget efter katastrofevalget i 1960, det vil sige på et tidspunkt, hvor operationen allerede var afbrudt. På et tidspunkt i slutningen af januar 1959, da Frommelt var på rejse til Gran Canaria, udskiftede Sejr lejlighedens låse, således at Frommelt ikke kunne komme ind til aflytningsposten ved hjemkomsten. Sejr skrev derefter et brev til Frommelt, hvori han underrettede ham om, at han havde lukket operationen.⁴¹⁰ Frommelt fortalte Arne Nielsen, at han godt kunne huske brevet, og at han blev overrumplet af Sejrs beslutning, på trods af at forholdet imellem dem ikke havde været godt i lang tid. Arne Sejr havde ikke været ”sin opgave voksen”, hvilket var årsagen til, at Firmaet ikke havde opnået de resultater, som man med rimelighed kunne forlange i betragtning af de midler, gruppen havde fået stillet til rådighed dels af den allierede myndighed, dels fra arbejdsgiverkredse.⁴¹¹

Husfeldt var ligesom Frommelt bortrejst, da Sejr afbrød operationen. Han blev også underrettet skriftligt. En kopi af dette brev, hvori en række navne var streget ud med blæk, blev udlånt af Arne Sejr til PET i 1963. Da tjenesten fotokopierede brevet, blev det imidlertid muligt at læse de overstregede navne. Det fremgår ligeledes af konteksten, at kodeordet ”A.”, der optrådte i brevet, henviste til en samarbejdende udenlandsk allieret myndighed. Brevets indhold bekræf-

408 Bilag 9, Frommelt, 25. november 1963.

409 Bilag 16, Sejr, 12. november 1963.

410 Bilag 23, brev fra Sejr til Frommelt.

411 Bilag 9, Frommelt, 25. november 1963.

tede det forhold, at Arne Sejr lukkede operationen som en slags straf over for Frommelt og især dennes udenlandske arbejdsgiver: ”Jeg er fuldstændig klar over, hvilke konsekvenser det eventuelt kan få”, skrev Sejr, som håbede på, at man nu kunne få klarlagt, om det arbejde, organisationen på anden måde havde udført, kun havde været et dække for aflytningsoperationen: ”Eksisterer arbejdet kun på grund af Specialoperationen [aflytningen], maa denne Side af Arbejdet være under en sådan kontrol, at den kommer det samlede Arbejde til gode og ikke er et middel til social sikkerhed for en person og fra den anden Side kun tjener A.’s specielle interesser.”⁴¹²

Andetsteds i brevet nævnes, hvad der kan have været den egentlige grund til afbrydelsen af samarbejdet, nemlig at Frommelt og dennes udenlandske arbejdsgiver havde kørt Sejr ud på et sidespor. Tilsyneladende havde Sejr ikke engang fuld adgang til Firmaets ”biografiske afdeling”, som blev ledet af Frommelt: ”Den biografiske Afdeling var efterhaanden uden for enhver Kontrol. Vi vidste ikke, hvad der fandtes af materiale, Vi anede ikke, hvordan det var ordnet og fungerede, vi havde ingen åben adgang til det. Vi havde ingen Gavn af den i det øvrige Arbejde og A. diskuterede aabenlyst at starte nye Operationer paa grundlag af Materialet uden Hensyn til den Retningslinje for Samarbejde, der var givet... Det var et Arbejde, der udelukkende tjente A.’s interesser.”⁴¹³ Udsagnet er interessant, idet det indikerer, at Frommelt og den allierede udenlandske tjeneste havde sat sig på disse værdifulde oplysninger. Da PET henvendte sig til den pågældende tjeneste i 1963, benægtede den at have stoppet pengestrømmen på grund af Sejrs prompte lukning af ”Buret”.⁴¹⁴ Det er dog bemærkelsesværdigt, at beslutningen om at lukke for tilførslen af midler til Arne Sejr blev truffet umiddelbart efter, at Sejr havde afskåret den allierede tjeneste fra dens kilde i DKP, Alfred Jensen. Arne Sejr ville være herre i eget hus og måtte efterfølgende klare sig med arbejdsgiverbidrag alene.

I den skriftlige meddelelse til Frommelt gentog Sejr sin utilfredshed med Frommelts udenlandske arbejdsgiver, der havde handlet helt på egen hånd:

”De har gennem mange Aar paa den anden Side af Vandet, uselvisk og idealistisk ydet os en meget stor Hjælp, og ofte kun faaet Utak som Løn. Der er ikke noget at sige til, hvis de er godt trætte af den Behandling og siger: Nu kan det være nok. Skal vi yde, vil vi ogsaa byde og nyde. Paa den anden Side tror jeg ikke det

412 Bilag 23, brev fra Sejr til Husfeldt.

413 Ibid.

414 Bilag 5, Mørch, 30. september 1963.

er en varig Linie. Det er i strid med deres ret idealistiske Natur. For mit eget vedkommende maa Jeg sige. Jeg er indstillet paa Samarbejde i vid Udstrækning, men under behørig Hensyntagen til dette Firma som en udelelig Enhed med allieret uafhængig Respekteret Status.⁴¹⁵

Den allierede udenlandske partners nyanlagte stil med at bemærte sig dele af Firmaet som en slags *quid pro quo* for den givne pekuniære støtte faldt ikke i Arne Sejrs smag. Tilsyneladende forsøgte Sejr at benytte Frommelts fravær fra kontoret december-januar 1958-59 til at få fat i de oplysninger, som han ifølge brevet til Husfeldt ikke længere havde ubetinget adgang til. Da han besøgte Frommelts kontor, fandt han imidlertid ”alle vigtige Ting fjernet og gabende tomme skuffer og hylder”.⁴¹⁶ Dette blev Sejr for meget, hvorfor han ifølge brevet til Frommelt besluttede at lukke operation ”Buret”: ”Den forretning med Buret kan ikke fortsætte mere”.⁴¹⁷

Om FE's rolle i lukningen fik Arne Nielsen følgende forklaring fra oberstløjtnant Schou: I april 1959, da han fra Mørch erfarede om aflytningsoperationen, blev Schou meget oprørt over oplysningen om, at udlændinge i samarbejde med privatpersoner skulle have rettet en aflytningsoperation mod Alfred Jensen, uden at Forsvarsstabens Efterretningsafdeling eller Politiets Efterretningstjeneste var blevet underrettet herom. Han følte, at den udenlandske partner havde optrådt meget ukorrekt. Han fandt dog ikke, at der burde reageres over for den pågældende udenlandske allierede tjeneste, idet det måtte være helt op til Mørch at afgøre dette. Schou hævdede retteligt, at Mørch havde ”en meget hyppigere og videregående forbindelse” til denne tjeneste, end han selv havde.⁴¹⁸ Han spurgte muligvis senere Mørch om, hvad han agtede at foretage sig, men huskede ikke længere Mørchs svar.

Schou fastholdt denne forklaring, også efter han var blevet gjort bekendt med, at både kommandør Mørch og professor Husfeldt havde oplyst over for PET, at Mørch, da han fik besked om, at aflytningen var standset, blev vred, fordi han frygtede, at standsningen af operationen kunne skabe vanskeligheder i det fremtidige samarbejde med den pågældende udenlandske allierede tjeneste. Schou havde i 1963 heller ingen erindring om, hvorvidt det mellem Mørch og ham blev drøftet, om oberst Lunding burde orienteres, men han mente, at både han og

415 Bilag 23, brev til Frommelt, 25. januar 1959. Understregningen synes at være Arne Sejrs.

416 Ibid.

417 Ibid.

418 Bilag 7, Schou, 19. august 1963.

Mørch tog for givet, at Lunding under ingen omstændigheder skulle underrettes. Lundings reaktion var nemlig ikke til at forudse. En voldsom reaktion ville efter Schous opfattelse ikke have gavnet sagen, da operationen jo var afsluttet.⁴¹⁹

Ifølge Schou blev det i 1959 også drøftet, hvorvidt PET skulle underrettes, men FE besluttede sig for ikke at gøre det. Schous tvivl skyldtes, at Frommelt og Arne Sejr efter hans opfattelse havde begået lovovertrædelser. På den ene side følte han sig nødsaget til at lade sin viden gå videre til PET, på den anden kunne PET muligvis føle sig forpligtet til at iværksætte en egentlig efterforskning af sagen. Schou foretog sig derfor ingenting og undlod at underrette Lunding, PET eller for dens sags skyld den udenlandske allierede tjeneste. Derimod tog han en samtale med Frommelt for at få indblik i, hvad der var kommet ud af aflytningen. For et beskedent pengebeløb lovede Frommelt Schou at udarbejde et resumé over aflytningens indhold. Schou udbetalte Frommelt et pengebeløb, formentlig et sted mellem 500 eller 1.000 kr., men han modtog efter eget udsagn aldrig det lovede resumé. I november 1959 opgav Schou at gøre mere ved sagen.

Schous udsagn fik dog ikke lov til at stå uimodsagt hen. Frommelt afviste pure, at Schou skulle have bedt ham om at foretage en bearbejdelse af efterretningmaterialet, ligesom han benægtede at have modtaget noget forskud. Schou turde efterfølgende ikke afvise, at han kun havde stillet Frommelt en betaling i udsigt, men han fastholdt, at han havde bedt Frommelt om at få indblik i aflytningmaterialet.⁴²⁰ Frommelt forklarede endvidere, at Schou havde vist interesse for at få aflytningen genoptaget, hvorfor Frommelt efterfølgende spurgte en repræsentant for den udenlandske allierede tjeneste, om denne var interesseret i, at aflytningen kom i gang igen. Den stedlige udenlandske repræsentant svarede, at det kun kunne komme på tale, hvis Schou og dermed FE ville stå som garant for aflytningen. Desuden skulle Arne Sejr holdes helt udenfor. Da Schou ikke ville påtage sig den garanti, faldt operationen til jorden.⁴²¹

419 Bilag 7, Schou, 21. november 1963.

420 Ibid.

421 Bilag 9, Frommelt, 21. august 1963.

Elefantstok. Billede af FE's hovedkvarter bragt i Land og Folk den 17. december 1977 i forbindelse med den såkaldte "Hetlersag". Avisen mente, at "Her har FET sit hovedkvarter hvor mange forbrydelser mod venstrefløjens partier og organisationer er iværksat". Det var i denne bygning, at en intetanende oberst Lunding under et møde med Niels Frommelt og Vagn Randlev i 1963 blev orienteret om Firmaets aflytning af Alfred Jensen (Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv).

FE's og PET's ledelse inddrages

Oberst Lunding forklarede under PET's afhøring i efteråret 1963, at han ikke kendte til aflytningen, før han i sommeren samme år blev orienteret herom.⁴²² Dette blev ikke modsagt af nogen af de andre afhørte personer. Oplysningen passer ligeledes med andre udsagn om, at Mørch sammen med Winkel suverænt forestod forbindelserne med den udenlandske allierede tjeneste i den umiddelbare efterkrigstid. Lunding blev sandsynligvis orienteret første gang via en samtale i maj 1963 med ingeniørassistent og tidligere modstandsmand Vagn Randlev. I et brev af 29. april 1963 anmodede Randlev om en samtale med Lunding "vedrørende en udløbersag fra besættelsestiden". Ingeniørassistenten hævdede

⁴²² Bilag 12, Lunding, 5. september og 2. december 1963.

desuden, at ”Der synes at være en del snavs i denne sag”, og fortsatte: ”Den ender sandsynligvis med en oberstløjtnant som impliceret”.⁴²³ Oberst Lunding meddelte Randlev, at han ville kunne modtage ham på sit kontor enten den 7. maj eller den 20. maj 1963.

Som PET's beretning gjorde opmærksom på, var forholdet sandsynligvis det, at Randlev ikke kendte til operationen i detaljer, før Frommelt fortalte om den på et fælles møde med Lunding den 1. juli 1963, og at det først var på dette tidspunkt, at Lunding blev orienteret om operationen. Frommelt forklarede PET, at mødet med Lunding ikke var sket på hans initiativ.⁴²⁴ Frommelt havde fået en henvendelse fra Vagn Randlev, der havde meddelt ham, at Lunding gerne ville have en samtale med ham om forskellige ting. Frommelt var interesseret i et sådant møde, idet han agtede at diskutere værdien af Arne Sejrs virksomhed, som efter hans opfattelse var overvurderet. Ligeledes var han utilfreds med måden, hvorpå aflytningsmaterialet var blevet udnyttet. Under mødet med Lunding opdagede Frommelt til sin forbavselse, at Lunding intet kendskab havde til, hvad der var foregået i Vester Søgade, eller til den udenlandske allierede myndigheds udbetalinger til Sejr. Ifølge Frommelt skulle Lunding på mødet have fortalt, at han en gang korporligt havde smidt Arne Sejr ud af sit kontor på Vesterport og havde forbudt sine folk at have forbindelse med Sejr. Arne Nielsen gjorde efterfølgende Lunding bekendt med Frommelts forklaring.⁴²⁵ Lunding fastholdt imidlertid, at Randlev, allerede inden Frommelt første gang blev inddraget i samtalerne, havde udtrykt kendskab til operationen.⁴²⁶

Under mødet med Lunding og Randlev gik det også op for Frommelt, at FE-chefen næsten intet kendte til den aktivitet, der var blevet udført af Arne Sejrs organisation, og at han heller ikke var orienteret om aflytningsoperationen. Frommelt tilkendegav over for obersten, at der var noget, han gerne ville tale alene med obersten om, men da Lunding ikke ønskede, at Randlev skulle forlade lokalet, fortalte han alligevel om aflytningen, selv om han egentlig fandt det forkert, at Randlev dermed fik indsigt.⁴²⁷

Dette skulle vise sig at være en fejldisposition fra Lundings side, idet Randlev kom til at udgøre en sikkerhedsrisiko. PET og FE frygtede med rette, at Randlev

423 Jf. sagens bilag 3, underbilag A. N. Den nævnte oberstløjtnant er givet Schou.

424 Bilag 9: ”Beretning”, s 34.

425 Ibid.

426 Bilag 12, Lunding, 5. september 1963.

427 Bilag 9, Frommelt, 25. september 1963.

ville fortælle offentligheden om, hvad han netop var blevet indviet i. Som anført i PET's beretning til Justitsministeriet, var der således en del personer, der havde kendskab til den foretagne aflytning, og dette indebar i sig selv en vis risiko for, at uvedkommende kunne erfare om det passerede:

”Ingen af de foran nævnte personer er dog nationalt yderligtgående, og det er derfor næppe sandsynligt, at nogen af disse skulle lade tilflyde underretning til de kredse, som i første række ville være interesseret i at få kendskab til aflytningen. To af dem, der kender til sagen - nemlig Frommelt og Vagn Randlev – kunne muligvis ud fra andre motiver tænkes at ville udnytte deres viden”.⁴²⁸

I de følgende måneder og år blev Randlev ved med at rippe op i aflytningssagen og kæde den sammen med en historie om, at han på grund af Sejrs ondskabsfuldheder var blevet forbigået til en stilling på Holmen. I et brev til forsvarsminister Victor Gram (S) af 14. september 1963 beklagede Randlev sig tillige over PET's Arne Nielsen og Mogens Jensen, og i et efterfølgende brev til Gram, dateret 30. oktober 1966, truede han med at gå til pressen og afsløre sin viden om Firmaet.⁴²⁹ Den 12. december samme år mødtes PET's Arne Nielsen med Randlev i et forsøg på at få sidstnævnte til at falde til ro. Det viste sig under mødet, at Randlev sad inde med oplysninger om ”Operation Buret”, men dog næppe havde nogen fysiske beviser for dens eksistens. Hans oplysninger om ’stay-behind’-nettet hidrørte fra den tidlige fase i opbygningen af Arne Sejrs organisation og var dermed stærkt forældede og uden tilknytning til det rigtige ’stay-behind’-net.⁴³⁰ Randlev truede også med at indvie ”sin gode ven”, Erik Ninn-Hansen, ”der som oppositionsleder ikke kunne være uinteressert i oplysninger, der kunne bruges imod den siddende regering”.⁴³¹ Randlevs trusler om at gå til pressen blev dog ikke ført

428 ”Beretning”, s. 39.

429 ”Jeg lovede for et par år siden at jeg såfremt jeg kom under vejr med mere ’materiale’ ville aflevere til Dem – Dette løfte trækker jeg nu tilbage da jeg hvor bittert det end er at måtte erkende er lige ved at have mere tillid til gode journalister”, PET, efterforsknings sag: Randlev til forsvarsminister Gram, 20. oktober 1966.

430 Ibid., referat af møde på Damhuskroen med Vagn Randlev, 13. december 1966.

431 Ibid. Randlev er sammen med Frommelt og Sejr en mulig kilde til Ninn-Hansens viden om Firmaets aflytningsoperation. Se i øvrigt Erik Ninn-Hansen, *Syv år for VKR* (Det Schönbergske Forlag, 1974), s. 148.

ud i livet, og noget uventet var det en af de mest fremtrædende socialdemokratiske politikere i efterkrigstiden, Jens Otto Krag, der lækkede oplysningerne.⁴³²

Hvem vidste besked?

En særskilt opgave for PET var at finde ud af, hvem der vidste besked om aflytningen og hvornår. Ledende politikeres viden herom forblev som følge af undersøgelsens tilrettelæggelse uafklaret, men tjenesten fik dog tegnet et relativt præcist billede af situationen blandt de personer, der havde tættest kontakt til Firmaet.

Frommelt oplyste, at Arne Sejr en aften ikke så længe efter, at aflytningen var påbegyndt, muligvis i 1952, kom på besøg i aflytningslejligheden ledsaget af ingeniør T.K. Thomsen fra ingeniørfirmaet Wright, Thomsen og Kier. Ingeniør Thomsen fik ved selvsyn konstateret, hvordan aflytningsinstallationen fungerede. Thomsen sad i nogle timer og fulgte aflytningen. Anledningen til Thomsens besøg var, at Sejr ønskede at vise et praktisk eksempel på det arbejde, der blev udført for de midler, som Thomsen var behjælpelig med at fremskaffe.⁴³³

Husfeldts kendskab til aflytningen kom frem under afhøringen af Arne Sejr den 6. november 1963.⁴³⁴ Sejr forklarede, at Husfeldt blev orienteret om aflytningen i foråret 1954. Orienteringen skyldtes, at Sejr ønskede at drøfte de uoverensstemmelser, der var opstået mellem ham og Frommelt som følge af aflytningen. Mødet mellem Sejr og Husfeldt førte til, at det blev besluttet at afholde et møde med den udenlandske allierede myndighed. Husfeldt bekræftede Arne Sejrs udlægning over for PET den 11. november 1963.⁴³⁵ Husfeldt fortalte, at han blev ”meget ilde berørt” over operationen, dog ikke mere end han intet praktisk fore-

432 Det bemærkes, at PET i forbindelse med undersøgelsen af Randlev-sagen benyttede sig af ”uformelle kontakter” til belysning af både Randlev og Frommelts økonomiske forhold. Som der stod at læse i et notat, var der ”rettet henvendelse til pålidelig kontakt inden for Københavns Kommunes Skattevæsen, hvor det er oplyst, at Niels Arne Frommelt for året 1964 har selvangivet sin indkomst...”. PET, efterforskningsag: Bilag i læg om Randlev-sagen. Samme formulering anvendtes i forbindelse med undersøgelsen af Randlevs skatteforhold. Der synes at have været tale om rutineprægede undersøgelser, idet begges indkomstforhold var opstillet efter det samme skema vedrørende indkomst, gæld og formue.

433 Bilag 9, Frommelt, 21. august 1963.

434 Bilag 16, Sejr, 6. november 1963.

435 Bilag 19, Husfeldt, 11. november 1963.

tog for at få den afbrudt. Husfeldt dækkede sig i den forbindelse ind under, at han ikke havde nogen praktisk erfaring med efterretningsarbejde, ligesom han ”føjte sig trøstet ved bevidstheden om, at kommandør Mørch kendte forholdet og dermed dækkede operationens forsvarlighed”.⁴³⁶ Hermed var der lagt op til et krydsforhør af Mørch, idet Arne Nielsen og Mogens Jensen gik målbevidst efter en indrømmelse fra kommandøren om, at han havde sanktioneret aflytningen. En indrømmelse lod imidlertid vente på sig. Ved den første afhøring gjorde Mørch gældende, at han først erfarede om aflytningen af Alfred Jensens lejlighed på et tidspunkt umiddelbart efter eller lige inden, den blev indstillet. Under en ny afhøring den 8. november 1963 holdt Mørch stadig fast i denne forklaring.⁴³⁷

Arne Sejr var som nævnt indforstået med, at han måtte tage ansvaret for aflytningen, men var efter Husfeldts udtalelser nødt til at medgive Mørchs delagtighed, men han ville ikke gå længere end til at indrømme, at Mørch muligvis var orienteret i begyndelsen af 1953, kort efter det nævnte forretningsudvalgsmøde fandt sted.⁴³⁸ Da Arne Sejr var til fornyet afhøring hos PET den 6. november 1963, blev han imidlertid klar over, at han muligvis var gået for langt i sine indrømmelser, og ændrede nu forklaring til, at Mørch først var blevet orienteret om aflytningsoperationen i forbindelse med dennes afbrydelse i 1959.⁴³⁹

Den 11. november 1963 oplyste Husfeldt, at han i foråret 1954 havde trøstet sig med, at Mørch kendte til forholdet og dermed dækkede operationens forsvarlighed. Ved nærmere eftertanke ville Husfeldt dog ikke udelukke, at:

”hans overbevisning om, at Mørch kendte denne konkrete operation, kan have været baseret på det ifølge Husfeldt eneste logiske ræsonnement, at det under hensyn til Mørchs snævre forbindelse såvel med...[den allierede udenlandske tjeneste] som med Arne Sejr samt til Mørchs centrale stilling under samarbejdsdrøftelserne – herunder også Mørchs rolle som ”postbud” ved overleveringen af de månedlige bidrag til Arne Sejr – måtte være helt klart, at Mørch og dermed forsvarsstabens efterretningsafdeling kendte operationen og således stod som garant for denne”.⁴⁴⁰

436 Ibid.

437 Bilag 5, Mørch, 8. november 1963.

438 Bilag 16, Sejr, 7. oktober 1963.

439 Ibid., Sejr, 6. november 1963. At FE i hvert fald var orienteret om aflytningens ophør i januar 1959, fremgår også af oplysninger, som Kommissionen har indhentet i FE.

440 Bilag 19, Husfeldt, 11. november 1963.

Adspurgt, hvorvidt Mørch deltog i et møde med den allierede tjeneste om aflytningsoperationen i 1954, svarede Husfeldt, at han ikke kunne huske dette, ”men han ville dog ikke udelukke, at Mørch kunne have været til stede ved mødet, hvori foruden ham selv også deltog Arne Sejr og Frommelt”.⁴⁴¹

Da Husfeldt blev foreholdt, at Arne Sejr under en afhøring den 6. november 1963 havde gjort gældende, at Mørch ikke havde haft kendskab til aflytningsoperationen før 1959, erklærede han, at Arne Sejr til ham havde fortalt noget ganske andet.⁴⁴² Dette udsagn brugte PET’s Arne Nielsen til at lægge pres på Arne Sejr. Under en ny afhøring den 12. november 1963 blev Sejr nødt til at ændre sin tidligere afgivne forklaring.⁴⁴³ Han fortalte nu, at forholdet rettelig var det, at han havde orienteret Mørch om aflytningen, endnu mens denne stod på, formentlig i foråret 1957, fordi ”striden med Frommelt på ny var blusset op, og ikke mindst fordi han havde fået en stadig stærkere følelse af, at...[den allierede udenlandske tjeneste] søgte at knytte Frommelt endnu tættere til sig, og at Frommelt var tilbøjelig til at være...[den allierede udenlandske tjeneste] følgagtig”. Sejrs henvendelse til Mørch havde derfor til formål at få den pågældende allierede tjeneste til at respektere de bestående samarbejdsaftaler. Mørch blev ifølge Sejr fortørnet over, at en sådan operation var blevet iværksat uden hans vidende, men ønskede derudover ikke at vide mere. Mørch fik blot at vide, at operationen var rettet mod et medlem af DKP’s centralkomite, men udbad sig dog en ”karakteristik af det resultat, aflytningen hidtil havde givet”. Arne Sejr forklarede ham herefter, at de via aflytningen indsamlede oplysninger var blevet anvendt i de udsendte ”sorte breve”, hvoraf forsvarsstabens efterretningsafdeling fik overladt et eksemplar. Sejr gjorde gældende over for PET, at det mellem Mørch og oberst Lunding bestående ”spændingsforhold” gjorde, at det var bedst, hvis Mørch ikke vidste for meget. Mørch blev ikke forevist nogen del af aflytningsmaterialet, og han bad heller ikke derom. Sejrs møde med Mørch mandede ud i, at Mørch forhandlede en ny aftale med den allierede udenlandske partner på plads. Herefter udskiftedes det medlem af den stedlige allierede efterretningsafdeling, der hidtil havde været forbindelsesofficer, og som havde været den, der havde været mest aggressiv og pågående over for Frommelt.⁴⁴⁴

441 Ibid.

442 Ibid.

443 Bilag 16, Sejr, 12. november 1963.

444 Frommelt benægtede dog under en afhøring den 25. november 1963, at den pågældende forbindelsesofficer havde været specielt pågående over for ham. Jf. bilag 9, Frommelt, 25. november 1963.

PET foreholdt Arne Sejr det faktum, at det efter de foreliggende oplysninger forekom endog meget sandsynlig, at Mørch havde deltaget i ovennævnte møde i foråret 1954 med den udenlandske allierede tjeneste. Sejr svarede, at han i dag ingen erindring havde herom, men han kunne på den anden side heller ikke udelukke, at Mørch havde været til stede.⁴⁴⁵

Arne Sejr erklærede over for PET, at han havde handlet i direkte strid med Mørchs ordrer om ikke måtte modtage aflytningsudstyr fra udenlandske samarbejdspartnere. Sejr forsvarede løftebruddet med, at han ville undgå, at ”operationen skulle komme Mørch til skade, hvis den på et eller andet tidspunkt skulle blive kendt af udenforstående eller på anden måde give bagslag, og det samtidig skulle komme frem, at Mørch havde kendt og sanktioneret operationens gennemførelse”.⁴⁴⁶ I denne særegne formulering lå der muligvis en indirekte indrømmelse af, at Mørch havde kendt til forholdet og muligvis sanktioneret det, men at det var Sejr, der skulle stå med ansvaret, såfremt arrangementet blev opdaget. Præcis som det var nedfældet i den allierede myndigheds referat fra forretningsudvalgsrådet den 16. januar 1953.⁴⁴⁷

På baggrund af Husfeldt og Sejrs forklaringer indkaldte PET Mørch til en tredje afhøring den 15. november 1963. Mørch medbragte nu et notat, hvori han anførte, at han ikke kendte aflytningsoperationen i begyndelsen, og at han heller ikke, mens operationen stod på, vidste, hvor den udførtes eller mod hvem, men ”at han på et eller andet tidspunkt, der i dag ikke kan rekonstrueres”, inden for den såkaldte ”sorte breve”-periode, fik kendskab til aflytningen.⁴⁴⁸ Mørch havde imidlertid været af den opfattelse, at efterretningsresultaterne var af stor vigtighed for det samlede psykologiske forsvar, hvorfor han havde valgt ikke at gribe ind. Mørch tog derved det direkte ansvar for operationens fortsættelse efter denne dato. Mørch ville ikke udelukke, at han allerede fra slutningen af 1953, da det første ”sorte brev” blev udsendt, var orienteret om aflytningen, men han mente dog at vide, at det først var på et relativt sent tidspunkt, at han fik kendskab til operationen. Han tog det forbehold, at spørgsmålet herom måtte forblive åbent.⁴⁴⁹

445 Bilag 16, Sejr, 12. november 1963.

446 Ibid.

447 Bilag 15, 30. september 1963.

448 Bilag 25, Mørch, 15. november 1963.

449 Ibid.

En vesteuropæisk efterretningstjenestes viden om aflytningen

Hvor den udenlandske allierede tjenestes rolle i Firmaet var relativt klar, især efter dennes udtømmende skriftlige besvarelse af PET-chef Mogens Jensens spørgsmål, udgjorde en vesteuropæisk efterretningstjenestes andel i Firmaet og mulige viden om aflytningen et mere dunkelt kapitel. Chefen for den pågældende vesteuropæiske tjeneste var således lidet imødekommende over for PET's gentagne forespørgsler om Firmaet. Den vesteuropæiske tjeneste bekræftede, at den havde modtaget oplysninger stammende fra Alfred Jensen-aflytningen, men understregede samtidig, at den ikke aktivt havde opsøgt dette materiale. Materialet var blevet overdraget af en person, som tjenesten havde afbrudt forbindelsen til for flere år siden. Den vesteuropæiske tjeneste nægtede, på trods af flere opfordringer fra PET, at oplyse navnet på den pågældende person. Mogens Jensen var dog overbevist om, at det måtte være en medarbejder i FE, som var kilden.⁴⁵⁰ Den vesteuropæiske tjeneste svarede, at den kun ville oplyse, at kilden ikke havde været ansat i FE.⁴⁵¹ Frommelt afviste at have videregivet oplysningerne.⁴⁵² Hvem kilden var, kom PET ikke nærmere på sporet af.

PET undersøger PET

Vedrørende ét bestemt forhold blev PET sat til at undersøge sig selv, nemlig i forbindelse med tidligere PET-medarbejder Einar Andersens udveksling af oplysninger med Frommelt i aflytningsperioden 1952-59. Einar Andersen, der i 1963 gjorde tjeneste hos Glostrup Politi, indfandt sig hos Mogens Jensen og Arne Nielsen i PET som en af de sidst afhørte.⁴⁵³

Kriminalassistenten bekræftede, at han havde haft forbindelser til Frommelt, og påpegede, at han havde arkiveret en del af de modtagne oplysninger: ”Hvad Einer Andersen fik af materiale af denne art, lod han indgå på de respektive akter i politiets efterretningstjeneste”.⁴⁵⁴ Dog erklærede han sig uvidende om,

450 PET, efterforsknings sag: E. Mogens Jensen, brev til den vesteuropæiske efterretningstjenestes øverste chef, 24. oktober 1963.

451 Ibid., Vesteuropæisk efterretningstjenestes øverste chef til E. Mogens Jensen, 4. november 1963.

452 Bilag 9, Frommelt, 25. november 1963.

453 Bilag 27, Andersen, 25. november 1963.

454 Ibid.

hvordan Frommelts viden var indhentet, ”men han har ikke på noget tidspunkt haft indtryk af, at den kunne stamme fra en aflytningsoperation”,⁴⁵⁵ Dette udsagn stemte også overens med, hvad Frommelt tidligere havde bevidnet. Til PET’s rapport den 21. august 1963 udtalte Frommelt, at ”han gjorde dog ikke på noget tidspunkt Einar Andersen bekendt med selve aflytningen, men camouflerede over for Einar Andersen oprindelsen til sine oplysninger på den måde, at han over for Einar Andersen gav udtryk for, at han fra kilder i partiet havde erfaret sådan og sådan.”⁴⁵⁶ Einar Andersen erkendte imidlertid at have modtaget en del skriftligt materiale fra Frommelt. Materialet, som stammede fra Alfred Jensen, bar synligt præg af at være samlet op fra en skraldespand eller nedfaldsskakt. Einar Andersen spurgte ved en lejlighed Frommelt, hvor han fik materialet fra, hvortil sidstnævnte svarede, at det stammede fra en inspektør eller varmemester ansat i Vester Søhus.⁴⁵⁷ Hvad angik de oplysninger, som Einar Andersen overlod Frommelt, svarede Einar Andersen, at han ”som led i dette samarbejde... foretog en del identificeringer af personer nævnt af Frommelt, primært med det formål for øje at sikre, at det var den rette person, der blev talt om dem imellem, og resultatet af identificeringerne fik Frommelt som led i den almindelige udveksling af erfaringer og oplysninger, der foregik dem imellem.”

Der findes således kun få oplysninger i PET’s beretning til Justitsministeriet og i de forskellige underbilag om PET’s forbindelse til Firmaet. Det skyldes ikke, at PET ikke interesserede sig for spørgsmålet, men at PET valgte at holde disse oplysninger internt i tjenesten. Der blev således den 20. september 1963 udformet et bilag om PET og Firmaet i tre eksemplarer, hvoraf de to på et tidspunkt blev tilintetgjort, mens det tredje eksemplar blev lagt på Frommelts personsag, da denne blev registreret i PET i 1977.⁴⁵⁸ Hvordan bilaget har været akteret i den mellemliggende periode vides ikke.

Bilaget kan ses som et supplement til det tidligere nævnte bilag 14, hvor PET analyserede aflytningsmaterialet fra Vester Søhus. Bilaget anfører, hvilke oplysninger i aflytningsmaterialet der synes at stamme fra PET. I renskriften af samtalerne for den 19. januar 1955 var følgende sætninger indskudt af Frommelt:

455 Ibid.

456 Bilag 9, Frommelt, 21. august 1963.

457 Ibid.

458 PET, Frommelts personsag: Bilag 1, ”hemmeligt”, underskrevet Arne Nielsen, 20. september 1963 samt continuation 18. oktober 1963.

”Fra PET refereres det, at Bekker har været til middag hos Kobouchko. Da radioen har været meget høj, havde deres samtale været særdeles vanskelig at forstå.”⁴⁵⁹

Politifuldmægtig Arne Nielsen var ikke i tvivl om, at disse oplysninger stammede fra en af PET's overvågningsoperationer. Frommelt forklarede under afhøringen den 21. august 1963, at de citerede oplysninger havde han fået af Einar Andersen, mens denne var tjenestegørende i PET.⁴⁶⁰ I renskriften for aflytningen den 15. september 1954 var der indføjet, at ”Det erfares fra PET, at Alfred Jensen om aften har besøgt... [*en udenlandsk repræsentant*] på dennes bopæl...PET har fået installeret mikrofon i lejligheden [*på dennes bopæl*].”⁴⁶¹

Samarbejdet resulterede tillige i, at Frommelt skaffede Einar Andersen et medlemskartotek fra en kommunistisk domineret organisation for besættelsestidens politiske fanger, med andre ord en oversigt over danske kommunister. I de år, Frommelt var involveret i aflytningsoperationen, gav han ”adskillige gange Einar Andersen oplysninger, som hidrørte fra aflytningen, uden at han dog på noget tidspunkt gjorde ham bekendt med selve aflytningen, idet han over for Einar Andersen camouflerede oprindelsen til sine oplysninger på den måde, at han sagde, at de hidrørte fra kilder i partiet”.⁴⁶² Der var tale om oplysninger, som Frommelt ikke kunne dechifrere, hvorfor Einar Andersen med sin baggrundsviden og indsigt i PET's materiale kunne hjælpe Frommelt. Det drejede sig især om at identificere de personer, der refereredes til under Alfred Jensens samtaler. Også Urban Hansen hjalp Frommelt, idet han overlod ham DKP's ”valgliste”⁴⁶³, som var et glimrende personregister til brug for dechifrerings af de samtaler, der førtes i lejligheden.

Et andet sted i renskriften fandt politifuldmægtig Arne Nielsen følgende inserat, som sandsynligvis var resultatet af en briefing fra Einar Andersen:

”Fra anden side erfares, at Georg Laursen er indrejst til Danmark den 15. december 1957. Vedkommende er ikke blevet tilmeldt Københavns folkeregister. Det er blevet oplyst, at Georg Laursen bor på adressen Holger Danskesvej 25”.⁴⁶⁴

459 Ibid.

460 Ibid.

461 Ibid.

462 Ibid.

463 Sandsynligvis refererer udtrykket ”valgliste” til lister over DKP's stillere.

464 PET, Frommelts personsag: Bilag 1, ”hemmeligt”, underskrevet Arne Nielsen, 20. september 1963.

Efter gennemgang af PET's akter fandt politifuldmægtig Arne Nielsen kun få eksempler på sådanne udvekslinger mellem Frommelt og Einar Andersen, men han understregede samtidig, at en mere grundig gennemgang af det omfangsrige materiale givet ville have kastet flere eksempler af sig.

Ved at sammenligne PET's egne oplysninger om Charlotte Møller med, hvad der var oplyst i renskriften fra aflytningen, kom Arne Nielsen frem til den klare konklusion, "at til eksempel en række af de informationer, der findes i PET's sag beroende notits hidrørende fra kriminalassistent Einar Andersen og i øvrigt uden kildeangivelse, netop stammer fra aflytningen".⁴⁶⁵ Arne Nielsen understregede dog samtidig, at notitsens indhold på ingen måde gav indtryk af at stamme fra en aflytningsoperation "og modbeviser således ikke på nogen måde Frommelts udtalelse om, at han over for kriminalassistent Einar Andersen camouflerede oprindelsen til sine oplysninger...".⁴⁶⁶ Arne Nielsen konkluderede derfor, at "der intet indicium [er] for, at kriminalassistent Einar Andersen har været vidende om, hvorfra Frommelt reelt har hentet sine oplysninger".⁴⁶⁷ Kommissionen har i den forbindelse gennemgået PET's materiale om DKP, hvoraf meget er makuleret. Det har ikke været muligt herigennem at få endeligt klarlagt, hvorvidt PET lagde oplysninger på akterne, hvor det var påført, at de stammende fra Alfred Jensen-aflytningen. Det skal dog bemærkes, at det var ganske normalt i 50'erne, at der til PET ikke indberettedes oplysninger om kildens navn eller oprindelse, idet tjenesten på dette tidspunkt endnu ikke opererede med kodenavne. Derfor ville Einar Andersen, selv hvis han havde været vidende om aflytningen, næppe have påført en sådan oplysning.

Under Kommissionens afhøring i 2001 ændrede Frommelt forklaring i forhold til det referat af PET's afhøring, som han underskrev i 1963. Frommelt forklarede for Kommissionen, at Einar Andersen vidste besked om aflytningen, mens den stod på: "Det var nok først fra midten af 1950'erne, at vidnet [Frommelt] fortalte Einar Andersen, at oplysningerne stammede fra Alfred Jensen aflytningerne".⁴⁶⁸ Under den følgende afhøring blev dette ændret til at, "Einar Andersen kendte først noget til aflytningen af Alfred Jensen i 1956-57, hvor vidnet [Frommelt] fortalte ham om den. Einar Andersen var på grund af sit arbejde i PET meget

465 Ibid.

466 Ibid.

467 Ibid.

468 RB, Frommelt, 6. februar 2001.

interesseret i aflytningen, men han har aldrig fået afskrifter af aflytningen”.⁴⁶⁹ Er disse nye oplysninger korrekte, har én PET-medarbejder, Einar Andersen, været vidende om, at de oplysninger han fik fra Frommelt frem til hans forflyttelse fra PET 1. april 1957, stammede fra en privat organisations aflytning af Alfred Jensens lejlighed i Vester Søgade 78. Der er ikke fundet dokumentation for, at PET’s ledelse har haft kendskab til aflytningssagen, eller at PET skulle have bidraget til Firmaet økonomisk.⁴⁷⁰

Det kan ikke udelukkes, at de oplysninger, som Einar Andersen gav Frommelt, kan være blevet videregivet til en udenlandsk allieret myndighed, som Frommelt samarbejdede med. Frommelt kan have arkiveret sådanne oplysninger i Firmaets ”biografiske afdeling”, som den allierede myndighed havde fri adgang til. Det er imidlertid usikkert, hvorvidt Einar Andersen var vidende om Frommelts forbindelse til den udenlandske allierede myndighed.⁴⁷¹

Aflyttede PET Alfred Jensen?

Det er fra flere sider blevet hævdet, at PET overtog Firmaets aflytning af Alfred Jensen. Hovedkilden til denne oplysning er tidligere præsident for Sø- og Handelsretten Frank Poulsen, der i 1960’erne var ansat i Justitsministeriets 6. kontor.⁴⁷² Han udtalte i 1998, at han på et tidspunkt blev præsenteret for PET’s aflytningsrapporter vedrørende Alfred Jensen, og at disse stammede fra perioden, efter at DKP havde forladt Folketinget i november 1960. Er oplysningerne korrekte, stiller det PET i et uheldigt lys. PET blev i 1963 udpeget til at lede undersøgelsen af Firmaet, idet Forsvarsministeriet og Justitsministeriet antog, at PET ikke var part i aflytningssagen.

PET måtte som en logisk følge af Frank Poulsens udtalelser have haft kendskab til Firmaets tidligere aflytning. Desuden måtte PET have overtalt Arne Sejr, som havde fremlæjet lejligheden i Vester Søhus, til enten at fortsætte operationen eller til at overlade lejligheden til PET, som så skulle have forestået den videre

469 RB, Frommelt, 4. september 2002.

470 Det skal i denne forbindelse også bemærkes, at der før 1972 ikke fandtes regler i retsplejeloven for politiets anvendelse af rumaflytning. Jf. Kommissionens beretning, bind 15.

471 Jf. Spørgsmål til justitsministeren nr. 283: ”Har informationer indsamlet af PET om lovlig politisk virksomhed nogensinde været videregivet til en efterretningstjeneste i udlandet?”

472 Jesper Knudsen og Niels Rohleder, ”DKP også aflyttet efter 1960”, *Information*, 21. november 1998. Se også Davidsen-Nielsen, *En højere sags tjeneste*, s. 72-73.

aflytning. Det virker umiddelbart usandsynligt, at Sejr skulle have indladt sig på en ny rumaflytning, idet han i forbindelse med afbrydelsen af operationen i 1959 netop påpegede over for Husfeldt og Frommelt, at han ikke længere ville vide af en sådan, og han i stedet ville koncentrere sig om andre og for ham mere væsentlige aktiviteter inden for psykologisk krigsførelse. Frank Poulsens udlægning modsiges tillige af Frommelt, der har fortalt, at hans ven, murer Mogens Christensen, reparerede og tilstoppede det hul, som mikrofonen havde været ført op igennem.⁴⁷³ Historien modsiges tillige af den omhu, som PET lagde for dagen i undersøgelsen af den passerede aflytning. Det var således magtpåliggende for PET at søge alle oplysninger, der kunne belyse, hvorvidt aflytningen vitterlig var blevet fuldstændigt afbrudt i 1959. Desuden ville en overtagelse af operationen have været ganske omkostnings- og mandskabskrævende for PET, og da DKP efter 1960 var marginaliseret politisk, er der grund til at tro, at PET prioriterede anderledes. Et vigtigt modargument er endvidere, at Alfred Jensen på et ikke nærmere kendt tidspunkt efter lukningen af aflytningsoperationen og inden den 26. september 1961 flyttede ind i en anden lejlighed på 4. sal i samme opgang.⁴⁷⁴

Nærlæser man interviewet med Frank Poulsen, fremgår det da heller ikke, om der var tale om en rumaflytning eller blot en telefonaflytning. Der refereres blot til en ”aflytning”. Måske har Frank Poulsen læst telefonaflytninger af personer, som Alfred Jensen har ringet til. Den mest nærliggende forklaring er, at Frank Poulsen har set den i dette kapitel analyserede aflytningsrapport, der blev udformet af PET den 26. september 1963, men som i virkeligheden var et referat af Firmaets aflytning i 50’erne (jf. bilag 14). Rapporten blev fremsendt til Justitsministeriet sammen med PET’s redegørelse og var genstand for yderligere granskning forud for mødet i regeringens sikkerhedsudvalg den 3. april 1964, hvor aflytningssagen skulle diskuteres. Frank Poulsen var netop den 1. marts 1964 blevet konstitueret som kontorchef i 6. kontor og havde efter denne dato endnu tættere kontakt til tjenesten.⁴⁷⁵ Han kan derfor meget vel have set den pågældende aflytningsrapport efter den 1. marts 1964. Måske har datoen på af-

473 Peer Henrik Hansen, *Firmaet største bedrift*, s. 209.

474 ”I september 1961 blev det fra en kilde til politiets efterretningstjeneste oplyst, at Alfred Jensen skulle flytte til en ny lejlighed stadig under adressen Vester Søgade 78. Ved eftersyn i ejendommen den 26. september 1961 blev det konstateret, at der på en dør på 4. sal var anbragt et dørskilt med navnet Alfred Jensen.” Jf. bilag 11, rapport af 23. august 1963.

475 RB, Frank Poulsen, 25. januar 2001.

lytningsrapporten (26. september 1963) samt det faktum, at den var skrevet på PET's brevpapir, foranlediget Poulsen til i 1998 at erindre, at det var PET, der stod bag aflytningen. Frank Poulsen har i en efterfølgende erklæring til Kommissionen af 2. november 2006 tilkendegivet, at han ”givetvis har taget fejl, da han fortalte til Information, at PET havde overtaget aflytningen. Der er på den baggrund, der nu er oplyst, ingen grund til at tro, at det var noget aktuelt, han erfarede, da han så rapporterne”.⁴⁷⁶ Der er således ikke belæg for påstanden om, at PET overtog aflytningen af Alfred Jensen.

PET's retlige vurdering

PET-chef Mogens Jensens beretning til Justitsministeriet mundede ud i en vurdering af, hvem der kunne pålægges et ansvar for aflytningsoperationen. Følgende personer blev nævnt: Arne Sejr, Niels Frommelt, Mogens Christensen, kommandør Mørch og oberstløjtnant Schou. PET fandt imidlertid ikke, at der var grundlag for at gøre strafferetligt ansvar gældende, men konkluderede dog, at ”den af kommandør Mørch og oberstløjtnant Schou i forbindelse med aflytningsoperationen udviste adfærd må betegnes som kritisabel”.⁴⁷⁷ Hvor PET fandt Einar Andersens udveksling af oplysninger med Frommelt for ”bagatelagtig”, fik Mørch en nådesløs, men ud fra formelle kriterier berettiget kritik:

”Efter den mellem forsvarsstabens efterretningsafdeling og politiets efterretnings-tjeneste fastlagte ansvarsfordeling påhviler det politiets efterretningstjeneste at iværksætte det fornødne til overvågning, forebyggelse og modvirkning af sådanne foretagender og handlinger, som må antages at rumme en fare for rigets indre sikkerhed, at holde Justitsministeriet underrettet om alle forhold af sikkerhedsmæssig betydning og specielt at holde Justitsministeriet underrettet om sager, der må påregnes at kunne give anledning til offentlig kritik. Det ligger principielt uden for den militære efterretningstjenestes ansvarsområde at iværksætte eller medvirke til efterretningsoperationer med den i nærværende sag omhandlede målsætning, også selv om operationen havde været iværksat med lovlige midler. Mørch var fuldt ud bekendt hermed.

Ved at medvirke til aflytningsoperationen uden at orientere chefen for politiets efterretningstjeneste har Mørch derfor handlet i strid med de mellem de to efter-

476 Kommissionens arkiv: Underskrevet referat af samtale med Frank Poulsen, 2. november 2006.

477 ”Beretning”, s. 51.

retningstjenester bestående aftaler og samtidig afskåret chefen for politiets efterretningstjeneste fra at foretage de i sagens anledning fornødne dispositioner.”

I forhold til udenlandske allierede tjenesters indblanding i aflytningen skrev PET:

”må Mørchs dispositioner have fremkaldt et ejendommeligt indtryk af de interne samarbejdsforhold imellem de danske efterretningstjenester. Det må således også, for den...[*allierede*] efterretningstjeneste have været kendeligt, at Mørch har truffet beslutninger på et område, der henhørte under politiets efterretningstjeneste, og Mørch har derved modarbejdet de af de 2 efterretningschefer i øvrigt udfoldede bestræbelser for specielt over for udlandet at understrege et indbyrdes godt og loyalt samarbejde.

d) Man finder det særlig kritisabelt, at Mørch har meddelt medlemmer af en privat organisation de i sagen refererede vidtgående bemyndigelser til selvstændigt at samarbejde direkte med en fremmed efterretningstjeneste uden samtidig at sikre sig nøje indsigt i og kontrol med samarbejdets indhold og omfang. Specielt burde han efter at have fået kendskab til aflytningsoperationen have iværksat en nøje undersøgelse af såvel de nærmere omstændigheder vedrørende aflytningens etablering som af de derved indvundne resultater og disses videregivelse til den... [*allierede*] efterretningstjeneste.

På grund af de af Mørch til Arne Sejr og Frommelt meddelte bemyndigelser og som en følge af den manglende kontrol med, hvorledes disse bemyndigelser blev benyttet, har Mørch direkte givet anledning til, at der i en årrække er tilflydt den... [*allierede*] efterretningstjeneste og dermed den herværende...[*udenlandske*] ambassade en strøm af oplysninger om interne danske politiske forhold og om fremtrædende danske politikere og embedsmænd af en karakter og i et omfang, der må betegnes som ganske uforsvarligt, og som i alle tilfælde går langt ud over, hvad der efter herværende tjenestes opfattelse ligger inden for rammerne af en normal udveksling af oplysninger mellem danske og fremmede efterretningstjenester.”

Det var magtpåliggende for PET at håndhæve dansk suverænitet, og der er ingen tvivl om, at PET opfattede aflytningsoperationen som endnu et eksempel på, at udenlandske tjenester havde optrådt aggressivt på dansk grund. I 1960 havde PET ved et tilfælde opdaget, at en udenlandsk allieret myndighed havde taget kontakt til SF's formand Aksel Larsen. PET protesterede ved den lejlighed over den etablerede kontakt, da den var i strid med dansk lovgivning.⁴⁷⁸

478 Se Kommissionens beretning, bind 7.

PET's kritik af FE's handlemåde skal givet også forstås ud fra tjenestens belastede forhold til søstertjenesten. PET har givet opfattet aflytningsaffæren som en kærkommen lejlighed til at manifestere sig selv over for regeringen som den ansvarlige og modne tjeneste. Præcis på samme måde som FE havde gjort det i 50'erne ved at omtale sig selv som "efterretningstjenesten" og PET som politiet. Selv om PET's kritik af FE formelt var berettiget, fandt den det ikke væsentligt, som forsøgt i nærværende fremstilling, at se Firma-sagen som en brik i et større udenrigs- og sikkerhedspolitisk spil, hvor det altafgørende var opretholdelsen af en dansk kontrol med 'stay-behind'-nettet og opbygningen af en dansk signal-efterretningstjeneste, der kunne øge dansk sikkerhed og råderum. Det er tankevækkende, at der intetsteds i Mørchs Arkiv eller i PET's materiale om Firma-sagen, på nær Frommelts og Sejrs egne udtalelser, er oplysninger, der kan tolkes i retning af, at Firmaets antikommunistiske arbejde var målet i sig selv. Firmaet skulle ud fra en dansk militær og sikkerhedspolitisk synsvinkel først og fremmest forstås i sammenhæng med andre bilaterale aftaler.

PET's kritik fik ikke indflydelse på Mørchs videre karriere. Mørch var allerede den 1. april 1960 meddelt afsked fra sin tjenestemandstilling på grund af alder, og som PET skrev i sin beretning, "han er heller ikke siden 1/4 1963 på anden måde tilknyttet forsvarsstabens efterretningsafdeling. Da det næppe kan antages, at der som følge af de foran under [punkt] a-d kritiserede forhold er begået sådanne tjenstlige forseelser, at der – såfremt forseelserne var blevet kendt, inden Mørch fratrådte sin tjeneste i forsvarsstaben – kunne være blevet rejst spørgsmål om afsked med nedsat pension, er det formentlig nu uden interesse at søge klarlagt, hvorvidt der ville have været grundlag for irettesættelse eller anden disciplinær reaktion i henhold til tjenestemandsløven".⁴⁷⁹ PET meddelte derfor både Mørch og Schou, at "de efter omstændighederne ikke ville blive draget til ansvar".⁴⁸⁰ Det blev ligeledes tilkendegivet Arne Sejr, at hans autorisation til at udføre psykologisk krigsførelse og tage kontakt til repræsentanter for fremmede tjenester var bortfaldet.⁴⁸¹ Efter først at have indhentet godkendelse i Justitsmi-

479 "Beretning", side 46.

480 Referat, RSU, 3. april 1964, punkt 2.

481 PET, Frommelts personsag. Jf. bilag 7, Mogens Jensen, 19. marts 1964: "Enhver bemyndigelse, der tidligere måtte være meddelt ham fra forsvarsstabens efterretningsafdeling eller nogen anden dansk myndighed til at udføre psykologisk krigsførelse eller til at træde i forbindelse med fremmede efterretningstjenester er bortfaldet, og at konsekvensen heraf vil være, at han vil blive draget til ansvar efter straffeloven, såfremt han iværksætter operationer af lignende karakter som omhandlet i nærværende sag".

nisteriet tilintetgjorde Arne Nielsen sammen med en kontorbetjent i PET aflytningsmaterialet. Makuleringen fandt sted den 24. marts 1964.⁴⁸² Mogens Jensen udfærdigede dernæst et kort referat af hele undersøgelsen, der intet indeholdt om ledende danske politikeres mulige kendskab til Firmaets aflytning. Referatet blev forelagt og godkendt i regeringsudvalget i sikkerhedsspørgsmål fredag den 3. april 1964.⁴⁸³ Sagen var, som Mogens Jensen havde forudset i et brev til den nye chef for FE, Erik Fournais, at betragte som afsluttet.⁴⁸⁴

Det bemærkes, at efterfølgende var Arne Sejr den eneste, som blev pålagt at underskrive en erklæring om at afstå fra yderligere efterretningsaktiviteter. Frommelt blev derimod blot orienteret om, hvad Sejr havde måttet underskrive.⁴⁸⁵ Forskelsbehandlingen skyldtes givet, at en allieret udenlandsk efterretnings-tjeneste fortsat ønskede at gøre brug af Frommelt. I 1979 fattede PET begrundet mistanke om, at Frommelt fra sit hjem i Hellerup var involveret i en anden teknisk efterretningsoperation. Dette førte til en korrespondance mellem PET og Frommelts udenlandske arbejdsgiver, som oplyste, at der i november 1965, godt halvandet år efter at undersøgelsen af aflytningsoperationen i Vester Søhus var blevet henlagt, var blevet indgået en aftale med PET angående Frommelt. Den daværende chef for den allierede myndigheds repræsentation i Danmark havde truffet aftale med Arne Nielsen om, at ”Frommelt kunne ansættes som operationel støtte af [*den udenlandske allierede tjeneste*]. Der var ingen indvendinger fra PET’s side mod en ordning, hvorefter Frommelt i begyndelsen fik udbetalt ca. 50 \$ om måneden for sit arbejde”.⁴⁸⁶ Der er ikke noget i PET’s materiale, der mod-siger denne oplysning. Tværtimod bekræfter forskelsbehandlingen i forhold til Sejr forløbet. Hensynet til Frommelts udenlandske forbindelser bevirkede sandsynligvis, at PET’s ledelse undlod at afkræve ham en skriftlig erklæring. Den udenlandske allierede myndighed havde derimod afbrudt samarbejdet med Sejr, hvorfor PET uden problemer kunne afkræve ham et løfte om aldrig mere at be-drive efterretningsvirksomhed.

482 PET, efterforsknings-sag: Rapport, 24. marts 1964, underskrevet Arne Nielsen.

483 Referat, RSU, 3. april 1964, punkt 2.

484 PET, efterforsknings-sag: Mogens Jensen til Erik Fournais, 2. april 1964.

485 PET, Frommelts personsag: Bilag 8, Mogens Jensen, 19. marts 1964.

486 Ibid., notits vedr. Frommeltsagen, bilag 71, 11. juli 1979.

Firmaets overjordiske og underjordiske aktiviteter

Slutningen af 50'erne og begyndelsen af 60'erne blev en selvransagelsens tid for Firmaet. Den udenlandske finansiering ebbede ud, og de danske kommunister udgjorde en stadig mere ubetydelig del af det politiske billede. En udateret rapport fra Sejr til Mørch, sandsynligvis forfattet i begyndelsen af 1959, var da også præget af en vis modløshed.⁴⁸⁷ Den bekræftede, at Firmaet havde foretaget en vis registrering af kommunister: ”Med Hensyn til den biografiske Afdeling har vi skaffet os et ganske godt Overblik over vor Modstanders Styrker, Antal og Placering, samt Viden om hans Aktivitet”.⁴⁸⁸ Af samme redegørelse ses, hvordan den hemmelige organisation på forskellig vis havde forbindelse til en række ”overjordiske” eller offentlige kendte organisationer, der var tydeligt antikommunistiske, men som ikke formelt kunne forbindes til Arne Sejrs person og de udenlandske og indenlandske penge, han formidlede:

”Over flere af disse Organisationer har Firmaet opbygget og opretholdt en stærk kontrollerende Indflydelse. Det gælder Seminarieeleverne, Unge Hjem Bevægelsen, K.U., Konservative Studenter, Liberale Studenter. Derudover har Firmaet udført mindre Operationer i Forbindelse med Fritidsklubbernes Organisation... Resultatet betyder at Firmaet har realiseret den Del af Planen, der gaar ud paa i ungdomslaget at sikre sig en bred Indflydelse, der hindrer Kommunisterne i at vinde frem ad den Vej”.⁴⁸⁹

Arne Sejr nævnte dernæst, at han havde foretaget ”udrensninger” i forskellige organisationer med henblik på, at disse tonede rent flag i spørgsmålet om øst-blokken. Disse operationer var alle tilrettelagt i Firmaet. Sejr hævdede eksempelvis, at det var en Firma-operation, der i 1957 fik KFUM til at fjerne dets ”meget neutralistiske Sekretær Pastor Orla Møller”.⁴⁹⁰ Sejr nævnte også dannelsen af det danske Selskab for kulturel Frihed, der angiveligt blev oprettet i 1953, og som var en lokalafdeling af den CIA-støttede Congress for Cultural Freedom.⁴⁹¹ Firmaet bidrog herigennem til tidsskriftet ”Perspektiv”, som redigeredes af Jørgen Schlei-

487 Det kan udledes af teksten, at den i hvert fald er skrevet på et tidspunkt efter Aksel Larsens brud med DKP i efteråret 1958 og afbrydelsen af aflytningen i Vester Søgade i januar 1959.

488 RA, FE's Arkiv, P.A. Mørchs Embedspapirer, kasse 1, læg 14: ”Redegørelse” til Mørch.

489 Ibid.

490 Ibid.

491 Den internationale antikommunistiske organisation blev oprettet af en tidligere OSS-officer i 1950. Se Frances Stonor Saunders, *Who Paid the Piper? The CIA and the Cultural War* (London, 1999).

mann.⁴⁹² I en anden rapport fra slutningen af 60'erne berettede Sejr også om aktiviteterne i organisationen Frihed og Folkestyre og i Atlantsammenslutningen, ”der har til formål gennem sin aktivitet at modvirke kommunismens fremtrængen på de indre fronter og eventuelt fortrænge den kommunistiske kontrol og indflydelse fra vigtige nøglestillinger og nøglegrupper i samfundet, således som man med held har gjort på flere områder i de forløbne år”.⁴⁹³

Der har været spekuleret i, hvorvidt Sejr ved siden af aflytningen i Vester Søgade foretog andre aflytninger. Hverken Sejrs redegørelse til Mørch (1959) eller til PET (1963) indeholder oplysninger herom. Der nævnes ”flere” enkeltoperationer, men Sejr er kun i stand til at uddybe enkelte, der i sammenligning med Vestersøhus-sagen synes ganske harmløse, såsom da han i 1959 angiveligt forhindrede, at Danmarks Radios Pigekor deltog i Rostock-ugen.⁴⁹⁴

Sejr redegjorde over for PET for den virksomhed, som hans organisation i årenes løb havde udfoldet på det psykologiske område.⁴⁹⁵ Firmaet havde angiveligt udarbejdet ugentlige analyser over, hvad Arne Sejr betegnede som ”propagandaindholdet” i Land og Folk. Efter at DKP røg ud af Folketinget, blev disse ugentlige analyser erstattet af en månedlig analyse af Socialistisk Folkepartis ugeblad ”S.F.” Derudover udarbejdede Sejrs gruppe kvartalsanalyser over de ”propagandatemær”, som kommunisterne havde kørt på i de forløbne tre måneder. Sejrs andre analyser, der udsendtes halvårligt eller helårligt, diskuterede de temaer, som løbende behandlede i bestemte tidsskrifter, som ansås for prokommunistiske. Derudover foretog Sejr-gruppen analyser af arrangementer og konferencer, som ”den internationale kommunisme løbende stod for”. Sejrs folk holdt desuden kurser om ”kommunismens teori og praksis” for yngre lærere, seminarieelever, studenter, ledere fra ”Unge Hjem”-bevægelsen og for forskellige politiske ungdomskurser samt for officerer. Desuden producerede Firmaet uddannelsesmateriale, pjecer og lignende til Atlantsammenslutningen, flygtningeorganisationer, foreningen Frihed og Folkestyre og Selskabet for kulturel Frihed. Sejr betragtede disse organisationer som ”den åbne Aktivitet, som Firmaet di-

492 Om Schleimann og dennes engagement i selskabet og møde med Sejr, se Sune Aagaard, *For tidligt ude. Jørgen Schleimann. En biografi* (Lindhardt og Ringhof, 2003), s. 59-61

493 RA, Forsvarets Arkiver, Mørchs Arkiv, Kasse 172, læg Rusland-Finland-Sverige 1955-57: Stencileret skrivelse, uden dato og titel, Efter registraturen at bedømme er placeringen i dette læg fejlagtig. Om Atlantsammenslutningen se i øvrigt Sarah Von Essen, ”NATO sikrer freden”. *Atlantsammenslutningen 1950-1960*, speciale (Kbh. Universitet, Institut for Historie 2003).

494 RA, FE's Arkiv, Mørchs Embedspapirer, kasse 1, læg 14: ”Redegørelse” til Mørch.

495 Bilag 30, Sejr: ”Redegørelse”.

rekte har Ansvar for”.⁴⁹⁶ Endnu et tegn på den tætte forbindelse, der var mellem Arne Sejrs overjordiske og underjordiske initiativer.

Som Sejrs rapporter angiver, lå Firmaets styrke i dets propagandavirksomhed, gode forbindelser og i nogen grad kontrol med diverse borgerlige og anti-kommunistiske foreninger og tidsskrifter. Det var da også en ren tilfældighed, der gjorde, at Firmaet fik mulighed for at aflytte næstformanden i DKP, Alfred Jensen. Sådanne aktiviteter var der efter alt at dømme slet ikke taget højde for i de oprindelige trepartsdrøftelser om Firmaet og 'stay-behind'-nettet i Danmark. Aflytningen drev med tiden en kile ind mellem Sejr og Frommelt og bevirkede, da arrangementet blev opdaget, at Arne Sejr blev frataget både midler og retten til at drive efterretningsvirksomhed i Danmark. På den baggrund kan aflytningen af Alfred Jensen, eller "Firmaets største bedrift", som den er blevet kaldt, næppe siges at have været en ubetinget succes.⁴⁹⁷

Firmaet. En socialdemokratisk aflægger?

Firmaets forbindelse til Socialdemokratiet er blevet udlagt forskelligt. En historiker har i diverse avisindlæg og i en bog om Aksel Larsen kritiseret Firmaet for lovovertrædelser og betegner i den forbindelse Arne Sejrs organisation som en "aflægger af Socialdemokratiets virksomhed", idet dens oprettelse skete med ledende socialdemokraters billigelse.⁴⁹⁸ En anden historiker har omvendt rost Hans Hedtoft og H.C. Hansen for at have set rigtigt: "De så den kommunistiske trussel og forholdt sig til den".⁴⁹⁹ Begge tolkninger tillægger det gamle arbejderparti stor betydning for Firmaets dannelse. Der har således blandt historikerne været særligt fokus på forbindelsen mellem Firmaet og Arbejderbevægelsens Informations-Central (AIC). Ser man imidlertid på personkonstellationen omkring Firmaet og på de kontakter, der muliggjorde Firmaets virke på dansk jord, er forbindelsen til det borgerlige Danmark tydelig. Der tænkes særlig på

496 RA, FE's Arkiv, P.A. Mørchs Embedspapirer, kasse 1, læg 14: "Redegørelse" til Mørch.

497 Udtrykket "Firmaets største bedrift" er Peer Henrik Hansens. Jf. Peer Henrik Hansen, *Firmaets største bedrift*.

498 Kurt Jakobsen, *Aksel Larsen*, s. 381.

499 Interview med Peer Henrik Hansen i Charlotte Aagaard, "Blikkenslagerbanden", *Information*, 21. november 2005.

Det Konservative Folkeparti, men også partiet Venstre og danske erhvervskredse.

Frygten for kommunister havde været latent i Socialdemokratiet lige siden den russiske revolution og blev givet mere konkret efter 1945, hvor Sovjetunionens militære styrke og DKP's indflydelse steg markant.⁵⁰⁰ Lige så rigtigt er det, at Firmaet blev godkendt af ledende socialdemokrater, præcist som der udgik forbindelseslinjer fra Firmaet til ledende kræfter i Arbejderbevægelsens Informations-Central, eksempelvis Urban Hansen, og Niels Matthiasen. At Socialdemokratiets ledelse fik tæt føling med Firmaet skyldtes dog primært, at partiet var regeringsbærende i hele den periode, hvor Firmaet eksisterede (på nær 1950-1953), og dermed også ansvarlig for udenrigs- og sikkerhedspolitikken, hvor forholdet til USA stod centralt. Det var primært i deres egenskab af statsministre, at Hedtoft, H.C. Hansen, Kampmann og Krag kom i kontakt med Arne Sejrs organisation. Man bør samtidig huske på, at partipolitisk var Arne Sejrs organisation tættere på Det Konservative Folkeparti og den uformelle gruppe af erhvervsfolk, politikere, diplomater og embedsmænd, som er blevet kaldt for ”højrekomplekset”, end den var på Socialdemokratiet.⁵⁰¹ Også kommandør Mørch, som forhandlede aftalen om Firmaet på plads med amerikanerne, var nærmere knyttet til Det Konservative Folkeparti end Socialdemokratiet.⁵⁰² Og det må ligeledes medtages i betragtningen, at det var under ministeriet Erik Eriksen (V), at Sejr blev overdraget ansvaret for psykologiske operationer i Danmark, og at det forretningsudvalg, der skulle orientere regeringen, blev dannet.

Dette var dog ikke ensbetydende med, at de borgerlige partier automatisk bakkede op om Firmaets anmodninger. Tværtimod. Det bemærkes, at hverken Socialdemokratiet, Venstre eller Det Konservative Folkeparti, på trods af Sejrs gentagne opfordringer, fandt anledning til at støtte Firmaet via skjulte poster på finansloven. Partierne mente givet, at en indirekte støtte via erhvervscontakter var den bedste måde at holde sig fri af eventuelle problemer på og samtidig vise en udenlandsk allieret tjeneste, som ifølge Mørch havde knyttet direkte kontakt til den øverste socialdemokratiske ledelse, at Danmark bakkede op om de indgå-

500 Jf. Wilhelm Christmas-Møller, *Obersten og kommandøren*, s. 80.

501 Herom se eksempelvis Christmas-Møllers beskrivelse af tiden i Studenterforeningens konservative fraktion og sin tilknytning til Firmaet i 1952-53 som arbejdsdreng. I disse miljøer mødtes han med Sejr, Ninn-Hansen, Kristian Mogensen og andre. Se *ibid.*, s. 162-165.

502 Lektor Henning Mørch har til Kommissionen fortalt, at der var et nært forhold mellem faderen P.A. Mørch og Ole Bjørn Kraft. Oberst Lunding, lederen af FE, synes at have været tættere på Socialdemokratiets ledelse.

ede aftaler. Firmaet synes at have virket inden for de overordnede rammer, som atlantpagtalliancen mellem Socialdemokratiet, Det Konservative Folkeparti og Venstre havde udstukket.⁵⁰³

Firmaet skal først og fremmest forstås i lyset af et kompliceret forhandlingsforløb mellem ME/GE og Washington, som fandt sted i perioden 1946-51. At de danske myndigheder endte med at acceptere Arne Sejr og Erik Husfeldts virksomhed skyldtes, at Firmaet i 1951 blev radikalt omdefineret i forhold til, hvad man fra amerikansk side oprindeligt havde tænkt sig, samt at GE opnåede vitale fordele på andre og for Danmark mere væsentlige områder. Det er sigende, at da Mørch som ovenfor beskrevet fik at vide, at aflytningen af Alfred Jensen var standset, blev han vred. Hans vredesudbrud skyldtes dog ikke, at en givtig kilde i DKP dermed var tørret ud. Hans bekymringer var et helt andet sted, nemlig hos de eksisterende bilaterale aftaler med en udenlandsk allieret partner. At ledende danske politikere fra både Det Konservative Folkeparti, Venstre og Socialdemokratiet havde forståelse for Mørchs dispositioner, siger mere om deres prioritering af råderummet for udenrigspolitikken, end det gør om deres ellers oprigtige antikommunistiske holdninger.

For Mørch og de politikere, der måtte have været orienteret om aflytningen, har valget mellem at undgå at krænke et ledende DKP-medlems privatliv eller acceptere en krænkelse, men samtidig styrke Danmarks selvbestemmelse og sikkerhed på andre områder, givet været et relativt nemt valg. Firma-sagen illustrerer med al tydelighed politikeres og embedsmænds dilemma i forhold til det civile samfund og dets moralbegreber, når der skal træffes beslutning om, hvad der er i landets interesse.

503 Om den oprindelige grundlæggende konsensus i NATO-spørgsmålet mellem de tre partier se Rasmus Mariager, "Den brede enigheds ophør. Om baggrunden for det sikkerhedspolitiske opbrud i begyndelsen af 1980erne – og noget om socialdemokratisk exceptionalisme i dansk samtidshistorie", *Historisk Tidsskrift*, 2, 2005.

6. ABSALON OG "OPERATION SURVIVAL"

En privat organisation, der i lighed med Firmaet er blevet omtalt i de danske aviser, er Absalon. Årsagen til denne mediebevågenhed var en artikel i Berlingske Tidende den 25. november 1990, hvor et tidligere medlem af Absalon, kaldet "Q", afslørede en række sensationelle forhold vedrørende organisationens tilknytning til GLADIO i Danmark. Kommissionen har fundet dokumentation for, at PET havde en kilde i Absalon, hvorfor der er grund til at se nærmere på oplysningerne i Q's forklaring:

"En hemmelig dansk organisation blev oprettet af CIA i 1950'erne for at stå klar til straks at danne et effektivt modstandsnet i tilfælde af en kommunistisk magtovertagelse. Organisationen fik navnet 'Absalon' og var navnlig aktiv i sit antikommunistiske arbejde i 1960'erne og 1970'erne, indtil den opløste sig selv omkring 1978-79. Det siger et tidligere fremtrædende medlem af organisationen Absalon... . Ja, vi var Gladio i Danmark... . Der blev også oprettet en række våbendepoter rundt omkring i Danmark. Jeg vil ikke sige, hvor mange – men det er under 10... . Våbnene stammede fra den 'skæve' våbenfordeling i forbindelse med befrielsen, hvor de militante ventegrupper – 'O-grupperne' – fik en god bid af de svenske våben, mens kommunisterne ikke fik nogen... . Absalons opløsning falder sammen med, at E.J Harder, Erik Fournais, Gustav Thomsen og mange gamle modstandsfolk nåede pensionsalderen. Q er ikke i tvivl om, at Absalon blev afløst af en ny organisation med yngre folk: 'Jeg kender intet til, hvad der er sket siden hen. Men det er jo rystende at se den amatøragtige måde de to reserveofficerer for et par år siden blev afsløret på i Polen. Det var med garanti ikke sket for os' siger den gamle modstandsmand"⁵⁰⁴

Hvor Daniele Gansers standardværk om "Operation GLADIO" finder Q's udlægning troværdig og følgelig sætter lighedstegn mellem Absalon og den danske

504 Iver Høj, "Også Danmark havde hemmelig hær", *Berlingske Tidende*, 25. november 1990. Dette synspunkt er blevet gentaget i det seneste internationale værk om fænomenet GLADIO. Hermed bevares delvist spørgsmål til justitsministeren nr. 208: "Hvilke organisationer blev overvåget/registreret fra regeringserklæringen i september 1968 til februar 1983?"

afdeling af GLADIO, er Kommissionen skeptisk over for Q's fremstilling i Berlingske Tidende.⁵⁰⁵ Nogle oplysninger er faktisk forkerte, mens andre er unuan- cerede.

Oplysningen om CIA kan ikke bekræftes noget sted i det indhentede ma- teriale og synes at stamme enten direkte eller indirekte fra en læsning af Col- bys bog, der, som tidligere nævnt, angiver oprettelsen af 'stay-behind'-nettet i Danmark til begyndelsen af 1950'erne. En oversigt over specialkartotekerne i PET's arkiv fra oktober 1951 viser, at PET i efteråret 1949 lå inde med oplysnin- ger om en organisation ved navn Absalon. Organisationen var arkiveret under "antikommunistiske grupper". Det fremgår ligeledes, at Absalon havde nummer II-3-3A og dermed var rubriceret under II-3-3, som vedrørte "andre nazistiske bevægelser".⁵⁰⁶ Absalon optrådte her på en liste med andre organisationer som Frontkæmperne, Frie Folkeparti og Danmarks frie Ungdom. Absalon var en na- zistisk gruppering, for hvem den historiske figur Absalon var en dansk national- helt.⁵⁰⁷ Det fremgår af PET's akter, at Absalon i 1949 blev indlemmet i Danmarks Reformbevægelse, der ville kæmpe "de udrensedes sag".⁵⁰⁸ Det materiale, som PET indsamlede om Absalon i løbet af 1970'erne, pegede også i en højrenationa- listisk retning, men der ses ikke nogen sammenhæng med den Absalon-gruppe, der er omtalt i PET's specialkartotek fra 1949.

PET betegnede i perioden 1974-76 Absalon som en "ekstremistorganisation på højrefronten", ligesom PET fandt oplysninger om mulige medlemmer, der passede med Bovrup-kartoteket fra 1946.⁵⁰⁹ At organisationen med tiden har kunnet tiltrække personer fra modstandsmiljøet, der delte dens stærkt anti- kommunistiske retorik, er som anført nedenfor rigtigt, men Absalon var ikke, som anført i Berlingske Tidende, en udløber af modstandsbevægelsen. Gruppen blev sandsynligvis dannet i 1973.

505 Se Daniele Ganser, *NATO's Secret Armies*, s. 168-175.

506 PET, administrativ sag: "oversigt over de under gruppe II hørende specialkartoteker", 4. oktober 1951.

507 Som Viggo von Holstein-Rathlou skrev i *National-Socialisten* i 1938: "Danmarkshistorien... har de forsøgt at omskrive, saaledes at det hele blev til et spørgsmaal om Sildefiskeri i Øresund og Stude- opdræt i Jylland - den materialistiske Historieskrivning - mens man glemte Mænd som Absalon og Esben Snare", *National-Socialisten*, 2. april 1938, cit. i John T. Lauridsen, *Dansk nazisme. 1930-45 - og derefter* (Gyldendal, 2002), s. 77.

508 PET, emnesag: Notits af 12. juli 1950.

509 PET, emnesag: Notits fra perioden 1. september 1974 til 31. august 1976.

Absalon-gruppens skrivelser fra 70'erne viser en direkte sammenhæng mellem foreningens virke og den tumultariske politiske situation, der var forårsaget af jordskredsvalget i 1973, oliekrisen, ungdomsoprøret og det deraf følgende opbrud på venstrefløjen. Et formentligt grundlæggende dokument for den nye Absalon-gruppe var manifestet "Borg 1973":

"Kære landsmænd!

Danmark er et gammelt kulturland, det ældste kongerie i Europa, det eneste land, som aldrig har været en del af et andet rige.

Romerne blev holdt ude, Djengis Khan standsee uden for vore grænser, Karl den Store standsede vi ved Slien og Venderne, ja dem jog jeg bort fra vore kyster...

Men nu er vi truet – som aldrig før – af ydre og indre fjender...

Derfor, vil du – uden hensyn til politisk tilhørsforhold – medvirke til at sikre dit folks forsatte beståen som en fri og selvstændig nation, da gør følgende:

Dan en kreds omkring dig, og lad denne kreds danne flere kredse med det formål i første omgang at neddæmpe virkningerne af den nedbrydende virksomhed og i fortsættelse heraf at medvirke til at hindre, at landsskadelig nedbrydende virksomhed overhovedet finder sted i blandt os.⁵¹⁰

Målsætningen for Absalon var derfor at aktivere "det tavse flertal" i befolkningen og derigennem overvåge:

"personer, der udfører undergravende virksomhed inden for børne- og ungdomssektoren
dagspressen m.v.
den offentlige administration
den partipolitiske sektor
socialvæsenet, samt
undervisnings- og kulturområdet"⁵¹¹

Foreningen skulle desuden føre en aktiv kampagne gennem læserbreve, "humoristiske indslag", møder, plakater, mærkater og "samtaler bl.a. med personer, der ubevidst lader sig misbruge – 'de brugbare naive'".⁵¹² Inspirationskilden til dette arbejde var et dokument om "Psykologisk krigsførelse", der i sin trusselsperception kan sammenlignes med, hvad Arne Sejr havde skrevet i sin afhandling fra

⁵¹⁰ PET, emnesag: "Borg 1973".

⁵¹¹ Ibid., appendiks til "Borg 1973".

⁵¹² Ibid.

1949.⁵¹³ Et andet væsentligt referencepunkt for Absalon var en schweizisk pamflet, "Die zweite Form des Krieges", som angiveligt var en del af en officiel schweizisk publikation udgivet i 1969. Det schweiziske skrift opfordrede befolkningen til sammenhold og angav samtidig de metoder, hvormed fjenden "driver en kile ind mellem folk og øvrighed".⁵¹⁴ En oversættelse af dette skrift blev bekostet af Absalon.⁵¹⁵ Hvad Absalons forskellige pamfletter, der blandt andet blev sendt ud blandt 3.000 studerende i Odense, ikke omtalte, var de hemmelige militære planer, som kredsen også syslede med.

Absalon blev landskendt, da organisationen i 1973 startede en kampagne rettet imod, hvad den opfattede som venstreorienteret tænkning på landets undervisningsinstitutioner. En del studerende modtog dette år den omtalte pjece om alternativ krigsførelse. Samtidig med udsendelsen af materialet var der i bladet "Nyt fra Odense Universitet" et indlæg ved professor, dr. odont. Flemming Nørgaard, der i sit indhold gengav skrivelsen fra Absalon, hvorfor PET rettelig sporede en vis forbindelse mellem de to. PET noterede sig, at pjecen var oversat fra tysk af en dansk bibliotekar. Bibliotekaren hævdede over for en PET-kilde, at oversættelsen var sket i samarbejde med den schweiziske ambassade i Danmark, mens en anden teori, som PET forsøgte at verificere blandt de studerende, der interesserede sig for Absalon, var, at der var tale om et samarbejde mellem det danske og schweiziske hjemmeværn. Enkelte studerende mente således at kunne spore en sammenhæng mellem oberstløjtnant Erling J. Harder (ansat i FE indtil 1967 og i 1973 tilknyttet Flyvestation Værløse) og Absalon. De mente, at det var Harder, der underskrev sig "biskoppen".⁵¹⁶ Som det vil fremgå nedenfor, bekræfter PET's overvågning, at den tidligere FE-officer var en central skikkelse i Absalon.

Tropeuniformer og morterer

PET's sagsbehandler var af den overbevisning, at organisationen havde grupper spredt i hele landet, der blev styret af en centralgruppe, som førte kartotek over medlemmerne. Baggrunden for organisationens virke var frygten for et snarligt

513 PET, 1:818, 2398/73: "Nedbrydende virksomhed. Psykologisk krigsførelse".

514 Ibid., "Den anden form for krig".

515 Ibid. Pamfletten blev i øvrigt anmeldt i *Linieofficeren*, nr. 1, 1974.

516 Ibid., notits, 24. august 1982.

kommunistisk kupforsøg i Danmark. Derfor var Absalon for at kunne indtræde i en fremtidig illegal modstandsbevægelse opdelt i celler uden noget indbyrdes kendskab til hinanden. At Absalon var så velorganiseret og tilmed landsdækkende synes tvivlsomt. Muligvis har Absalon-medlemmer forsøgt at imponere de studerende, som PET brugte som kilder i miljøet. Faktum er, at der i PET's materiale ingen henvisninger er til aktiviteter uden for Odense- og Københavnsområdet.

PET lå inde med oplysninger om, at Absalon dels underviste i "sabotageteknik" og "psykologisk skoling", dels brugte tiden på studier og analyser af "venstredrejningen" i Danske Studerendes Fællesråd. Gruppen havde, som PET pointerede, en "følelse af, at de onde kræfter (kommunisterne) er langt foran de gode (Absalon)".⁵¹⁷ PET var velinformeret om Absalons virke, fordi en studerende, der havde en kontakt til gruppen, lod sin viden tilgå en PET-medarbejder i region IV. Desuden modtog Centralafdelingen oplysninger fra FE om organisationens forsøg på at erhverve våben til brug for et hemmeligt modstandsnet.⁵¹⁸

Artiklen i Berlingske Tidende fremhæver Erling J. Harder som en vigtig skikkelse i Absalon, hvilket bekræftes af oplysninger i PET's arkiv. Eksempelvis meddelte PET's forbindelse i Absalon, at Harder havde sat sig i forbindelse med en studerende på 4. Maj Kollegiet i Odense og "bedt ham sammen med et par andre gode studenter starte en "Absalon"-fraktion i Odense (under et eller andet navn)".⁵¹⁹ Den pågældende studerendes far var tidligere militærattache og ven med Harder. Den studerende fra 4. Maj Kollegiet blev angiveligt indskærpet af Harder, at han skulle "holde klar af PET".⁵²⁰ Den første gerning, som det nyudpegede Absalon-medlem ganske uafvidende foretog sig, var imidlertid at anmode netop den studerende, som var meddeler for PET, om at indtræde i Absalon, hvilket han accepterede.⁵²¹ Herigennem fik PET at vide, at Harder via en odenseansk forretningsmand ville stille økonomiske midler til rådighed for dels "Liberale Studerende", dels den nye Absalon-afdeling. Det var meningen, at "Liberale Studerende" offentligt skulle tage afstand fra Absalon, men i realiteten

517 Ibid.

518 PET, emnesag: Vedrørende organisationen "Absalon", 10. oktober 1974.

519 Ibid., "Absalon", region IV til Centralafdelingen.

520 Ibid.

521 Ibid.

fremføre de samme synspunkter.⁵²² Desuden ville Harder træne de unge studerende i psykologisk krigsførelse.

Da Harder som tidligere efterretningsofficer jo havde haft en vis forbindelse til dele af okkuperingsberedskabet under den kolde krig (jf. hans rolle i Geertsen-sagen), er det naturligvis nærliggende at antage, at Absalon kan have indgået som en privat organisation i et sådant beredskab. I så fald ville Absalon være et eksempel på, at efterretningstjenesterne herhjemme anvendte stærkt højreorienterede bevægelser til 'stay-behind'-nettet og til at fremme bestemte politiske mål, som ikke kunne antages at være entydigt demokratiske. Situationen i Danmark ville hermed være sammenlignelig med, hvad der er skrevet om GLADIO's undergravende og antidemokratiske virksomhed i andre europæiske lande.

Det undersøgte materiale viser, at Harder handlede på egen hånd, og at han på dette tidspunkt ikke længere var tilknyttet FE. Ydermere var 'stay-behind'-nettet på dette tidspunkt et professionelt militært foretagende, mens Absalons aktiviteter mere leder tanken hen på de private antikommunistiske grupper, som FE med møje og besvær fik bragt under kontrol i perioden 1950-53. At FE igen ville forsøge sig med private aktører på 'stay-behind'-området, forekommer lidet sandsynligt. Det væsentligste modargument følger nedenfor.

Hvis man som Q hævder, at Absalon var en del af FE's 'stay-behind'-net, bliver det svært at forklare, hvorfor FE samarbejdede med PET i forsøget på at bremse Absalons aktiviteter. Det var nemlig en chef i FE's analyseafdeling, der orienterede PET om, at en kilde havde oplyst, "at den højreorienterede organisation 'Absalon' har påbegyndt undervisning i sabotageteknik for organisationens medlemmer", og at den ligeledes forsøgte at erhverve våben.⁵²³ Undervisningen i sabotageteknik blev ifølge FE forestået af organisationens medlemmer samt af en våbenhandler.⁵²⁴ FE's oplysninger til PET viste også, at våbenhandleren på Absalons vegne havde afgivet en bestilling til en anden våbenhandler i Københavns indre by, hvis indehaver havde kontakt til nynazistiske kredse. Ordren lød blandt andet på night-vision udstyr, 30-40 geværer, 120 mm morterer, 40-75 geværer med kikkertsigte samt tropeuniformer.⁵²⁵ At et hemmeligt dansk antikommunistisk 'stay-behind'-net med tilknytning til FE ville benytte sig af netop denne våbenhandler forekommer usandsynligt. Våbenhandleren i den indre by

522 Ibid.

523 PET, emnesag: Vedrørende organisationen "Absalon", 10. oktober 1974.

524 PET, personsag.

525 PET, personsag: Notat 20. januar 1975.

havde også hyppige kontakter til en assisterende sovjetisk militærattaché, som i virkeligheden var tilknyttet GRU. Hans butik var genstand for en kontraetterretningsoperation, som blev gennemført i samarbejde mellem FE og PET i samme periode.⁵²⁶

I forbindelse med den såkaldte Hetler-sag blev flere FE-officerer afhørt om Absalon på grund af Hetlers offentlige afstandtagen til denne organisation i bladet MINUT. Kommissionsdomstolens efterforskning pegede i retning af, at Absalon kun udgjordes af 10-15 medlemmer, at der var tidligere FE-folk indblandet, at organisationen var oprettet af Erling J. Harder i 1973, samt at arbejdet mestendels var af oplysende art. Blandt andet nævntes oversættelsen af den schweiziske publikation "Den anden form for krig".⁵²⁷ Dog nævnte ingen af de afhørte, hvad PET i 1974 havde erfaret fra FE's analysesektion, nemlig at Absalon også havde forsøgt at opbygge illegale våbenlagre.

Under Hetler-sagen afhørte Rigspolitiets rejseafdeling ligeledes Erling J. Harder.⁵²⁸ Han fortalte, at det var mens han var tjenestegørende ved NATO-hovedkvarteret, at han mødtes med Hetler. Harder modtog således den 9. januar 1970 et brev fra Hetler, der ønskede et møde i Bruxelles. Om årsagen til mødet påpegede Harder, at han i perioden 1961-1966 havde været tjenestegørende i Forsvarsstabens Personelaflædeling og bl.a. sad i Forsvarschefens sikkerhedsudvalg. Igennem dette arbejde var han blevet interesseret i psykologisk krigsførelse. Hetler havde sandsynligvis først rettet henvendelse til Forsvarets oplysningstjeneste, der havde henvist til Harders specielle ekspertise. Under besøget i Bruxelles fik Hetler overrakt et eksemplar af Harders "memorandum af december 1964 om psykologisk krigsførelse".⁵²⁹ Harder lånte ved samme lejlighed Hetler 4.500 belgiske franc., men han fik aldrig pengene igen.

526 Den sovjetiske efterretningsofficer var en hyppig gæst i våbenforretningen og købte for anseelige beløb. Agenten betalte gerne overpriser og begavede våbenhandleren med spiritus og cigaretter. Den sovjetiske interesse gik ud på at anskaffe sig forskellige vestlige våbenfabrikanters produkter og underkaste dem nærmere studium. Jf. PET, personsag, notat, 3. november 1993, og notat, 14. november 1984.

527 JM, "Hetlersagen", bilag I-11, 1. april 1978: Rapport vedr. undersøgelser for Kommissionsdomstolen af 13. juli 1977: afhøring af officer, der har forrettet rådighedstjeneste i FE.

528 Erling J. Harder må ikke forveksles med kommandørkaptajn Erik Harder, som havde en central rolle i selve Hetler-sagen vedrørende registreringsproblematikken.

529 Redegørelsen var udfærdiget på opfordring af den konservative partileder Poul Sørensen, der havde nedsat et udvalg, der skulle se på psykologisk krigsførelse i Danmark.

Efter hjemkomsten til Danmark var Harder kommet frem til følgende konklusion:

”udviklingen i venstrefløjens aktiviteter med f.eks. læserbreve, aktioner mod Verdensbanken var foruroligende, og han var af den overbevisning at nogle måtte åbne folkets øjne, ved et seriøst arbejde som f.eks. det informationsmateriale, der blev udfærdiget af Schweizerischer Ostinstitut. Da han ikke kunne vinde gehør i officielle kredse, besluttede han sig for at samle nogle nationale mennesker, der ville medvirke i et sådant arbejde. Dette var starten til Absalon”.⁵³⁰

Der synes således ikke umiddelbart at være nogen kontinuitet mellem det Absalon, der eksisterede i den umiddelbare efterkrigstid, og det Absalon, som Harder tog initiativ til i 1973. De eneste indicier i retning af, at Absalon-organisationen eksisterede i den mellemliggende periode, er, hvad en kilde anonymt har udtalt til den danske journalist Synne Niemann. Ifølge dette udsagn blev kilden hvervet af Harder til at holde et vågent øje med venstrefløjen i 60'erne.⁵³¹ Ligeledes beretter førnævnte Q, at 18 Absalon-folk i 1960-61 deltog i et møde i Valenciennes, som husede NATO's hovedkvarter indtil 1967.⁵³² Man kan således ikke udelukke, at en Absalon-organisation har eksisteret i 50'erne og 60'erne. Dog bemærkes det, at på de punkter, hvor det har været muligt at efterprøve Q's oplysninger, har de på ingen måde harmoneret med, hvad der lå oplyst fra PET's efterforskning, som byggede på troværdige kilder. Oplysningerne om Absalons virke i 50'erne og 60'erne skal derfor tages med forbehold.

Absalon var en højreorienteret organisation, der i kraft af sin antikommunistiske retorik var i stand til at tiltrække en mindre skare af tilhængere, som ønskede en skarpere reaktion mod, hvad de opfattede som venstredrejningen i det danske samfund. Oberstløjtnant Harder støttede på linje med andre officerer og reserveofficerer Absalon, men da sympatien blev offentlig kendt, afviste Harder, eksempelvis til *Politiken* den 26. maj 1974, ethvert kendskab til organisationen, idet den var ”i strid med såvel hans personlige og menneskelige som politiske indstilling”.⁵³³ Denne udtalelse står i skærende kontrast til de oplysninger, som FE og PET indsamlede om Harders engagement i organisationen.

530 JM, ”Hettersagen”, bilag III-1, 12. april 1978: Rapport vedr. undersøgelser for Kommissionsdomstolen af 13. juli 1977: afhøring af Harder.

531 Synne Niemann, kronik, *Politiken*, 12. april 1995.

532 Iver Høj, ”Også Danmark havde hemmelig hær”, *Berlingske Tidende*, 25. november 1990.

533 Ole Schierbeck, ”Komik eller alvor bag Absalon”, *Politiken*, 26. maj 1974.

I 1975 gik Harder offentligt i brechen for en skærpet antikommunistisk kamp. Til Aktuelt udtalte han, at der fandtes ikke mindre end 120 undergravende organisationer på den danske venstrefløj, som man burde gøre mere for at bekæmpe.⁵³⁴ Absalon havde endvidere tilknytning til Selskabet til Værn om Dansk Folkestyre, hvor Harder også var en central skikkelse. Absalon kan også ses som en forløber for den såkaldte "pindsvine-bevægelse", som videreførte Absalons antikommunistiske linje.

Absalon blev noteret sidste gang i PET's arkiv i 1982, da en række fremtrædende danske borgere af jødisk herkomst modtog truende breve med et stærkt antisemitisk indhold, der var signeret "Absalon-gruppen". PET var ude af stand til at verificere afsenderen nærmere, og om der var forbindelse mellem den postulerede afsender og Harders organisation. En anden mulighed, mente en PET-medarbejder, var, at en gruppe på venstrefløjen anvendte Absalon-signaturen i et forsøg på at kompromittere højrekræfter.⁵³⁵

Det undersøgte materiale viser, at der ikke kan drages nogen forbindelse mellem Absalon og det danske 'stay-behind'-net. Det danske okkuperationsberedskab lå ikke i hænderne på en organisation, som bedømt ud fra en bestilling til en københavnsk våbenhandler havde tænkt sig at forsvare Danmark iført tropeuniform og bevæbnet med morterer. Den tidligere FE-chef Erik Fournais afviste da også i Berlingske Tidende den 25. november 1990, at Absalon havde forbindelse til NATO eller FE: "det var de for naragtige til".⁵³⁶

PET og "Operation Survival"

Af de mange GLADIO-historier, som fyldte aviserne i begyndelsen af 90'erne, anser Kommissionen sig både berettiget og forpligtet til slutteligt at forfølge et spor, som blev lagt ud af MF for SF Pelle Voigt i 1990. Den 10. december 1990 offentliggjorde Pelle Voigt, som på det tidspunkt var partiets forsvarspolitiske ordfører, en række dokumenter, der skulle dokumentere tidligere FE-officerers og tidligere souschef i PET Jørn Bros tilknytning til en privat efterretningsgruppe kaldet "Operation Survival". Pelle Voigts oplysninger skabte mediebevågenhed

⁵³⁴ PET, emnesag: Avisudklip, *Aktuelt*.

⁵³⁵ PET, administrativ sag: Politianmeldelser, 23.-24. august 1982, fra de berørte, "Vedr. Absalongsgruppen", 30. august 1982.

⁵³⁶ Iver Høj, "Også Danmark havde en hemmelig hær", *Berlingske Tidende*, 25. november 1990.

og fremkaldte overskrifter som "SF'er finder bevis for Gladio's virke" (Jyllands-Posten, 13. december 1990), "FE-officerer i dansk Gladio" (Land og Folk, 11. december 1990), "SF: Gladio arbejdede ulovligt i Danmark" (Information, 11. december 1990) samt "SF-krav: Gladio frem i lyset" (Politiken, 11. december 1990). Land og Folk trykte tilmed et af de dokumenter, som ifølge SF's forsvarspolitiske ordfører dokumenterede PET's relation til "Operation Survival".

Kommissionen henvendte sig den 7. juni 2006 til Pelle Voigt, der beredvilligt stillede det materiale, som SF havde fremlagt under valgkampen i 1990, til rådighed med henblik på en en nærmere granskning. Voigt oplyste, at der var tale om materiale, der vist nok stammede fra Hetlers privatarkiv, og som han havde fået gennem en tidligere ansat ved Demos. Materialet består af et sæt fotokopierede dokumenter, der har en norsk statsborger bosiddende i Danmark indtil 1980 som den gennemgående person. Materialet indeholder også korrespondance med en tidligere sydkoreansk ambassadør i Danmark fra marts 1979. I et brev stilet til Reinhard Gehlen, Vesttysklands legendariske efterretningschef, forklarer den norske statsborger, hvordan Nordeuropa, forstået som Danmark, Norge og Sverige, er blevet ignoreret af de større vestlige efterretningstjenester samt NATO. Derfor skrev han på et ubehjælpsomt engelsk til Gehlen:

"en lille gruppe mænd har organiseret og koordineret tiltag, som er blevet kendt som 'Operation Survival'. Disse mænd er kendt som 'Initiating Group' (IG) – i alt syv hæderlige mænd fra tre forskellige lande. Disse syv mænd er blevet bevidste om, at international kommunisme og subversive aktiviteter ikke kan bekæmpes gennem kendte og anerkendte parlamentariske kanaler. Det er derfor blevet besluttet at iværksætte det allerede foreslåede 'Operation Survival' og etablere en Privat Efterretnings Enhed og derved også engagere sig i hemmelige operationer i og uden for Skandinavien".⁵³⁷

Karakteristisk for de dokumenter, som er kommet i Kommissionens besiddelse, er, at der er tale om envejskommunikation i form af mere eller mindre fantasiful-

537 "have a small group of men organized and coordinated action and which, have led to what is known as 'Operation Survival'. These men are known as the 'Initiating Group' (IG) – in all, seven honest citizens from three different countries. These seven men have realized, that International Communism and Subversive Activities cannot be fought through known and recognized parliamentary channels. It has therefore been decided – to take further steps and beyond 'Operation Survival' in an attempt proposed and made, to establish a Private Intelligence Unit and thereby also engage in Clandestine Operations throughout Scandinavia, and beyond". Jf. "Proposed draft of co-operation – made and forwarded in duplicate to: Lt. General Reinhard Gehlen Esq.," dateret 1976.

de forslag fra nordmanden til aktive og tidligere efterretningsofficerer i ind- og udland. Et eksempel er et brev til Jørn Bro, som i modsætning til den udlægning, teksten fik i pressen i 1990, faktisk understreger, at Bro netop ikke plejede forbindelse til den pågældende nordmand, idet sidstnævnte normalt korresponderede med en tidligere FE-medarbejder.⁵³⁸

På baggrund af pressens sensationelle historier om den mystiske nordmand, der formidlede samarbejde mellem PET og GLADIO, udformede PET en notits om sagen den 18. december 1990. Notitsen var et resumé af cpr-oplysninger og af den pågældende nordmands personsag, som nu er makuleret. Det fremgår af PET's akter, at nordmanden var kommet til Danmark i 1974, hvor han var tilmeldt en adresse i Birkerød indtil 1980. Norsk politi oplyste over for PET, at nordmanden havde været bud ved Trondhjem Politikammer i 1942. I 1942-43 havde han haft kontakt med Gestapo, der imidlertid ikke havde tillid til ham og følgelig "tippede" ham til norsk politi. Gestapo's føringsofficer udtalte dengang, at vedkommende "var en eventyrer og drømmer og en risikofaktor". Af ukendte årsager blev han sendt i KZ-lejr i Tyskland i en kort periode i 1943. Efter krigen blev han arresteret som led i "landssvik-opgjøret", men blev meddelt tiltalefralfald på grund af sin unge alder. I 1949 påmønstrede han et skib til USA for blot at blive udvist tre år senere på grund af for langt ophold. I 1953 blev han deporteret fra Canada. Nordmanden blev første gang registreret i PET's arkiv i 1970, idet han havde taget kontakt til en FE-kilde i shippingbranchen vedrørende et køb af et skib, der angiveligt skulle bruges til transport til Israel af 30 nedpakke Mirage-fly. I forbindelse med registreringen af nordmanden i 1970 anførte politiinspektør Arne Nielsen, at "der er ingen tvivl om, at...[den pågældende nordmand] er fantastisk og alene bør behandles som sådan". Nordmanden rettede i begyndelsen af 70'erne henvendelse til herværende vestlige ambassader, som afviste ham. I interne notater herom blev han beskrevet som "fantast", "mentalt forstyrret" og "tosse".⁵³⁹

Det fremgår af notitsen, at nordmandens brev til Jørn Bro, som Pelle Voigt offentliggjorde i 1990, faktisk var blevet gjort til genstand for en PET-undersøgelse allerede i 1976. Brevet samt en række underbilag var blevet forelagt de amerikanske myndigheder, der var af den opfattelse, at materialet var udformet

538 Brev fra norsk statsborger til Jørn Bro.

539 PET, emnesag: Notits, 18. december 1990. En repræsentant for Selskabet til Værn om Dansk Folkestyre, der havde haft tæt kontakt til den pågældende nordmand, bekræftede over for PET, at nordmanden var en "fantast uden jordforbindelse", jf. PET, administrativ sag: Notat af 5. januar 1981.

af ”amerikanske højreekstremistiske kræfter”. PET havde ingen idé om, hvad der lå til grund for henvendelsen fra nordmanden til Jørn Bro, men tjenesten antog, at han skrev til alle mennesker, som han mente, ”havde den rette ånd”. Det fremgår også af notitsen, at nordmanden havde været genstand for en stor artikel i Ekstra Bladet den 20. august 1980 under overskriften ”Superagenten Dr. John”.⁵⁴⁰ Tilsyneladende havde Ekstra Bladet allerede den gang fået fat i den samme dokumentation, som Pelle Voigt ti år senere bibragte offentligheden som en ny sensationel afsløring. Det fremgår af PET’s arkiv, at ekstrabladsjournalisten ved en henvendelse til daværende vicepolitimester i PET Niels Schmidt i 1980 angiveligt indrømmede, at han var ”ganske klar over”, at den pågældende nordmand var ”bindegal”.⁵⁴¹ Det afholdt imidlertid ikke Ekstra Bladet fra over mange sider at ”afsløre” den hemmelige danske efterretningsorganisation og tilmed anføre, at Reinhard Gehlen var rådgiver for danske agenter i forbindelse med ”Operation Survival”.⁵⁴²

Ti år senere blev de samme oplysninger bragt på banen i forbindelse med GLADIO-afsløringen. Pressens kildekritiske sans for disse ”efterretningsdokumenter” var ikke blevet synligt skærpet i den mellemliggende periode. Da PET af principielle grunde ikke ville kommentere pressens oplysninger, og slet ikke under en valgkamp, forblev påstanden om PET’s engagement i GLADIO imidlertid uimodsagt. Kommissionen kan korrigere dette misvisende billede af PET’s virke. PET havde ingen forbindelse til ”Operation Survival”, som ingen tilknytning havde til ’stay-behind’-nettet.

540 Henrik Kruger, ”Han opbyggede spion-central i Danmark”, *Ekstra Bladet*, 20. august 1980.

541 PET, emnesag: Notits, 18. december 1990.

542 ”Hitlers Spionchef rådgiver for danske agenter”, *Ekstra Bladet*, 22. august 1980.

7. KONKLUSION

'Stay-behind'-nettet og PET's rolle

Det danske okkuperingsberedskab havde sit udspring i de bilaterale samtaler, som den danske marinekommission førte i Washington i november 1946. Også briterne var involveret i 'stay-behind'-nettets udvikling, i første omgang i forbindelse med en række hemmelige radio-test mellem en afsenderstation i Danmark og en modtagestation i udlandet. En egentlig trepartsaftale med CIA og MI6 om 'stay-behind'-nettet faldt dog først på plads i 1951 efter længere tids forhandlinger. I den umiddelbare efterkrigstid havde 'stay-behind'-nettet primært ligget i privat regi hos en række genoplevde modstandsgrupper fra besættelsen, men fra 1950 til 1953 blev kontrollen med de antikommunistiske grupper skærpet og deres våben inddraget.

1951-aftalen betød, at Arne Sejrs organisation Firmaet måtte trække sig fra det nye 'stay-behind'-program, som nu alene hørte under FE. Omvendt måtte FE acceptere en vis amerikansk og britisk medvirken ved udviklingen af nettet, som udelukkende bestod af danske statsborgere. Efter indmeldelsen i NATO blev okkuperingsberedskabet stadig mere professionelt, idet man i krigstruende situationer agtede at oprette en såkaldt krigstids-kontraefterretningstjeneste (KKE) under FE. Desuden disponerede FE over feltsikkerhedssektionerne i hjemmeværnet. Hjemmeværnet bidrog også med mandskab til det såkaldte "Skjoldunge-net", der blev nedlagt i 1964. Der var fra allieret side et vist pres for, at KKE i krigstilfælde skulle være under direkte allieret kommando, men da det stred mod en gældende dansk regeringsbeslutning, forblev tjenesten under direkte dansk kommando, selv om den i krisesituation skulle samarbejde tæt med NATO's hovedkvarter og øverstkommanderende i Europa.

Hjemmeværnet kom efter Danmarks indtræden i Atlantpagten til at udgøre en stadig vigtigere del af det danske beredskab. PET traf i 1953 beslutning om at udarbejde kommunistlister til hjemmeværnet til brug for en krigssituation.

Listerne, der kun indeholdt navne på personer, der kunne tænkes at hindre udførelsen af hjemmeværnets taktiske opgaver, ville i krisetilfælde og kun efter godkendelse i regeringen blive udleveret til hjemmeværnet. Listerne, der opbevaredes hos regionspolitimesteren, var ment som orientering, og hjemmeværnet måtte ikke foretage sig noget over for de pågældende; det måtte kun reagere i nødværge. Det billede, der tegner sig på baggrund af PET's materiale, er, at der var tale om en defensiv foranstaltning underlagt regeringskontrol. Nødforanstaltningen kan ses som et svar på, at en række lokale hjemmeværnsafdelinger omkring 1950 selv havde taget initiativ til at føre sådanne kommunistlister. Nyordningen skulle med andre ord hindre misbrug.

Fra 1976 reorganiseredes 'stay-behind'-nettet med henblik på optagelse i ACC, hvilket skete i 1980. ACC blev nedlagt i 1991, men det danske beredskab fortsatte med at eksistere frem til 1999. Af særlig betydning for nettet var de hyppige kommunikationsmøder med to allierede partnere. Disse fortsatte fra 50'erne og helt frem til tidspunktet for nettets afvikling. Vedligeholdelsen af nettet skete ved, at medlemmerne deltog i øvelser og instruktionsmøder. Nogle af øvelserne forudså samarbejde med klandestine allierede enheder, der skulle operere på dansk grund i tilfælde af krig, ligesom der trænede i *escape and evasion*. Meldenettet, som skulle holde den danske eksilregering i udlandet orienteret, bestod inden dets nedlæggelse i 1999 af ca. 50 danske statsborgere med en gennemsnitsalder på 50. Ingen af medlemmerne kendte hinanden. De var alle udstyret med avanceret radioudstyr.

PET's tilknytning til det militære okkuperationsberedskab varierede betydeligt over de 50 år, det eksisterede. I den umiddelbare efterkrigstid var PET opsat på at registrere og kontrollere A.K.-grupperne, hvilket FE opfattede som ren chikane og en sikkerhedsrisiko for Danmark i tilfælde af krig. FE havde nemlig opbygget et melderet blandt A.K.-grupperne, der skulle virke under en eventuel besættelse af Danmark. PET's bekymring var, at FE via sådanne initiativer havde bevæget sig ind på kommunistregistreringen, hvilket PET efter påskekrisen i 1948 opfattede som sit domæne, samt at A.K.-grupperne muligvis gav oplysninger til udenlandske efterretningstjenester. A.K.-gruppernes virke var sandsynligvis sanktioneret af både efterretningstjenesterne og af ledende politikere. I perioden 1950-53 blev de fleste af disse grupper opløst og medlemmerne overført til hjemmeværnet.

I tiden efter 1957 havde PET jævnlige drøftelser med FE omkring koordineringen af det danske okkuperationsberedskab. PET må dog siges at have været lidet samarbejdsvillig i visse perioder. I begyndelsen af 70'erne var PET nemlig ikke nået markant videre med sine beredskabsplaner i forhold til 1957 på trods

af gentagne henstillinger fra Wamberg-udvalget. Desuden nærede tjenesten bekymring over feltsikkerhedssektionerne i hjemmeværnet, hvis funktioner PET ikke fandt tydeligt nok afgrænset i forhold til politiet. Med hensyn til det militære beredskab kom PET's tilknytning mest til at bestå i, at man var behjælpelig med, at uvedkommende ikke blandede sig eller fik nys om de hemmelige 'stay-behind'-øvelser.

PET og de private antikommunistiske organisationer

Firmaet, der blev oprettet i 1947, var trods en udbredt opfattelse om det modsatte ikke en del af 'stay-behind'-nettet, men organisationen kom alligevel til at indgå i den internationale trepartsaftale fra 1951. Med den indgåede aftale blev Arne Sejr reelt overdraget ansvaret for den psykologiske krigsførelse i Danmark. PET's Einar Andersen havde indtil 1957 kontakt til Firmaet. Sejr og Frommelt kendte han fra modstandsbevægelsen. Einar Andersen udvekslede oplysninger med Firmaets medlemmer i flere omgange i løbet af 50'erne, men det er usikkert, om PET-medarbejderen var orienteret om, at Alfred Jensen-aflytningen var kilden til flere af de oplysninger, som PET fik. Både Niels Frommelt og Einar Andersen benægtede over for PET i 1963, at sidstnævnte havde viden om aflytningsoperationen, men til Kommissionen har Frommelt nu tilkendegivet, at Einar Andersen var orienteret, enten fra "midten af 50'erne" eller "1956-7". PET's forbindelse til Firmaet må under alle omstændigheder antages at have været af mindre betydning, da det var FE, der havde overopsynet med Arne Sejrs aktiviteter. Som tidligere nævnt er der ikke fundet spor af, at PET's ledelse har haft kendskab til aflytningen. Endvidere kan det fastslås, at PET ikke overtog Firmaets aflytning af Alfred Jensen.

PET's rolle var først og fremmest som opklarende myndighed i forbindelse med den sikkerhedsundersøgelse, der blev iværksat i 1963, efter at den intetanende FE-chef, Lunding, fik nys om, at hans næstkommanderende, Mørch, havde sanktioneret en flerårig aflytningsoperation mod folketingsmedlem og næstformand i DKP, Alfred Jensen. Politifuldmægtig Arne Nielsen og PET-chef Mogens Jensens undersøgelse varede fra august til december 1963 og mundede ud i en rapport, der placerede ansvaret for det hændte hos Arne Sejr. Firmaets daglige leder måtte dernæst underskrive en erklæring om, at han ikke måtte involvere sig i efterretningsvirksomhed i al fremtid. Også Mørch blev kritiseret i rapporten, men PET fandt ikke anledning til at foretage sig yderligere, idet Mørch allerede i 1960 på grund af alder var blevet meddelt afsked fra sin stilling i FE. Da

undersøgelsen ikke omfattede afhøringer af de politikere, der havde sanktioneret Firmaet, eller for den sags skyld af de erhvervsfolk, der havde doneret penge til organisationen, kunne ansvaret reelt kun placeres hos Sejrs gruppe og de involverede FE-medarbejdere. Omvendt kunne Mørch og Sejr udnytte, at deres i øvrigt plausible oplysninger om, at Firmaets aktiviteter var kontrolleret af ledende politikere, ikke kunne modsiges, da de sidstnævnte ikke blev afhørt. Mørch og Sejr understregede begge, at danske politikere havde godkendt konstruktionen.

PET's undersøgelse af Firmaet giver et sjældent indblik i sammenhængen mellem politik, efterretningsvæsen og private antikommunistiske grupper i efterkrigstiden. Dog synes Firma-sagens internationale dimensioner, på trods at man var klar over forbindelsen til allierede udenlandske myndigheder, at have stået mere uklart for PET's ledelse. Mørchs embedspapirer viser, at Firmaet skal ses som en brik i et større sikkerheds- og udenrigspolitisk spil: Internationalt efterretningssamarbejde handler i vid udstrækning om at bytte en type informationer og tjenester for en anden, og selv om hverken Mørch eller andre FE-medarbejdere var synligt begejstrede ved udsigten til, at danske "amatører" skulle arbejde for udenlandske interesser i Danmark, var fordelene på andre områder af vital betydning for dansk sikkerhed ganske klare. Her tænkes der særlig på de amerikanske bidrag til den tekniske udbygning af signal-efterretningstjenesten. Dertil kom, at Firmaet bekæmpede et parti, DKP, som de danske myndigheder nærrede mistillid til.

Der synes heller ikke umiddelbart at være belæg for at betegne Firmaet som "en aflægger af Socialdemokratiet", selv om Firmaet havde forbindelse til ledende socialdemokrater i AIC, regering og Folketing. Der var tale om et primært borgerligt netværk med særlig tilknytning til Det Konservative Folkeparti og danske erhvervskredse. Ledende politikere fra Venstre, Det Konservative Folkeparti og Socialdemokratiet accepterede Firma-konstruktionen, idet de havde forståelse for de overordnede strategiske og sikkerhedspolitiske hensyn, som efterretnings-tjenesten måtte tage. Dog var det, som sandsynliggjort i denne beretning, afgørende, at de implicerede ministre kunne forbeholde sig retten til at gøre oplysninger og overlade ansvaret til Arne Sejr, såfremt arrangementet skulle blive kendt. Det var derfor nødvendigt med en "bufferzone" mellem regeringen og Firmaet. Den fik man med oprettelsen af et forretningsudvalg bestående af Erik Husfeldt, Ebbe Munck og Mørch. Sidstnævnte skulle komme med præcise anvisninger og dessiner, som Arne Sejr, den operative leder af organisationen, skulle tilrettelægge sit arbejde efter, mens de to første orienterede forskellige ministre om, hvad de mente, regeringen burde være orienteret om.

Aflytningen i Vester Søhus

PET analyserede i 1963 det aflytningsmateriale, som primært Frommelt havde produceret i perioden 1952-59. Som anført havde en udenlandsk allieret myndighed med FE's billigelse modtaget hele materialet og derved også sensitive oplysninger, der vedrørte ikke kun DKP, men også holdninger generelt på Christiansborg om dansk sikkerhedspolitik. Kvaliteten i aflytningsmaterialet var, som PET anførte, svingende, idet der ofte forekom resumeer af samtaler i stedet for direkte afskrivninger. Tillige kunne det være svært for læseren at sondre mellem, hvad der stammede fra aflytningen, og hvad der var Frommelts personlige vurderinger. Materialet gav inspiration til de såkaldte sorte breve, der udsendtes til diverse medlemmer af DKP. Det kan ikke godtgøres, at denne efterretningsoperation på afgørende vis har bidraget til splittelsen i partiet.

”Operation Buret”, som aflytningsoperationen blev benævnt, indebar høje omkostninger for Firmaets medlemmer. Den førte til en uoprettelig konflikt mellem Sejr og Frommelt, hvilket i sidste ende førte til, at en udenlandsk allieret myndighed indstillede bevillingen. Desuden førte aflytningssagen til, at Arne Sejr blev frataget den bemyndigelse, han mente at have fået af de danske myndigheder.

Absalon og ”Operation Survival”

Begge organisationer blev i 1990 sat i forbindelse med det danske ’stay-behind’-net eller GLADIO, som pressen fejlagtigt kaldte det. Efter at Kommissionen har indsamlet oplysninger om begge organisationer i PET’s arkiv samt i FE, tegner der sig imidlertid et helt andet billede: Absalon var en ekstremistorganisation på højrefløjen, som modsat af hvad en anonym kilde har hævdet i Berlingske Tidende, hverken var oprettet af CIA eller havde rod i den danske modstandsbevægelse. Absalon-organisationen blev oprettet i 1973 og blev landskendt på grund af dens virke på Odense Universitet, hvor den gik imod, hvad den opfattede som universitetets venstre-drejning. Absalon-gruppen forsøgte tillige at opbygge militære lagre, hvad FE og PET greb ind overfor. PET havde en kilde centralt placeret i den fynske del af organisationen, hvilket satte tjenesten i stand til at overvåge organisationens aktiviteter. FE havde tillige kilder, hvis oplysninger tilflød PET.

I modsætning til, hvad der hævdes i Gansers værk om GLADIO, findes der ingen dokumenteret forbindelse mellem Absalon og det danske okkupations-

beredskab. Det samme gælder for ”Operation Survival”, som ud over at være en højreekstremistisk organisation, først og fremmest var en mentalt forstyrret persons private initiativ. Det viste PET’s hemmelige undersøgelser fra 70’erne, som tillige byggede på oplysninger fra norsk politi. PET orienterede angiveligt Ekstra Bladet herom, men alligevel valgte avisen i 1980 at bringe afsløringer af ”Superagenten Dr. John”. Pressen udviste heller ikke tilstrækkelig kritisk sans, da den ti år senere knyttede den samme historie til GLADIO. Som nævnt i indledningen var ”Operation GLADIO” kodeordet for den hemmelige bilaterale aftale, der blev indgået mellem italienske SIFAR og CIA i 1956. Denne aftale havde ingen relevans i dansk sammenhæng.

Retlig vurdering for så vidt angår perioden 1968-1989

Kommissionen har ikke ved sin gennemgang af PET’s virksomhed omhandlet i dette bind konstateret tilfælde, hvor PET har overtrådt regler og retningslinjer fastsat af Folketinget eller regeringen.

KILDE- OG LITTERATURFORTEGNELSE

1. Upublicerede kilder

Ministerier:

Statsministeriet:

Regeringens Sikkerhedsudvalg [RSU]

Forsvarsministeriet [FM]

Justitsministeriet [JM]:

PO-sager

Ujournaliserede sager

”Hetlersagen”

PET’s arkiv, PET:

Emnesager

Efterforskningssager

Personsager

Operationssager

Administrative sager

Aftalemapper

Statslige arkiver og andre institutioner:

Rigsarkivet [RA]:

FE’s arkiv:

P.A. Mørchs Embedspapirer

Forsvarets Arkiv:

P.A. Mørchs privatarkiv

Frihedsmuseet:

Vilhelm Hansens Arkiv

Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv [ABA]:

DKP's arkiv

Kommissionens arkiv:

Retsbøger [RB]

Udenlandske arkiver:

National Archives II, College Park, Maryland:

Record Group 59, Records of the Department of State:

Subject Numeric Files 1970-73 [SNF]:

POL DEN

Lot Files:

Records of the Office of Br. Commonwealth and Northern

European Affairs:

Subject Files 1941-53

Central Decimal Files [CDF]

2. Publicerede kilder

Officielle publikationer:

Folketingstidende [FT]

Aviser:

Berlingske Tidende

Ekstra Bladet

Information

Jyllands-Posten

Land og Folk

Politiken

Socialdemokraten

Weekendavisen

Internetressourcer

Den italienske parlamentariske undersøgelseskommission ”Commissione parlamentare d’inchiesta sul terrorismo in Italia e sulle cause della mancata individuazione dei responsabili delle stragi” har lagt relevante vidneafhøringer om GLADIO ud på det italienske parlaments officielle hjemmeside: www.parlamento.it/bicam/terror/home.htm

3. Litteratur

A

Aagaard, Sune, *For tidligt ude. Jørgen Schleimann. En biografi* (Lindhardt og Ringhof, 2003).

Aldrich, Richard J., *The Hidden Hand. Britain, America and Cold War Secret Intelligence* (London, 2001).

B

Barnes, Trevor, ”The Secret Cold War: The C.I.A and American Foreign Policy in Europe 1946-1956. Part II”, *The Historical Journal*, 25, 3, 1982.
Beretning afgivet af Kommissionsdomstolen af 13. juli 1977.

C

Christmas-Møller, Wilhelm, *Obersten og Kommandøren. Efterretningstjeneste, sikkerhedspolitik og socialdemokrati, 1945-55* (Gyldendal, 1995).

Colby, William & Peter Forbath, *Honourable Men. My Life in the CIA* (New York, 1978).

Cucchiarelli, Paolo og Aldo Giannuli, *Lo Stato parallelo. L’Italia ‘oscura’ nei documenti e nelle relazioni della Commissione Stragi* (Rom, 1997).

D

Danmark under den kolde krig. Den sikkerhedspolitiske situation 1945-1991 (Dansk Institut for Internationale Studier, 2005).

Davidson-Nielsen, Hans, *En højere sags tjeneste. PET under den kolde krig* (Politikens forlag, 2006).

De Lutiis, Giuseppe, *Storia dei servizi segreti in Italia* (Rom, 1993).

Dokument nr. 15 (1995-96). Rapport til Stortinget fra Kommisjonen som ble nedsatt av Stortinget for å granske påstander om ulovlig overvåkning av norske borgere (Lund-rapporten)(Avgitt til Stortingets presidentskap 28. mars 1996).

F

Fasanella, Giovanni, Claudio Sestiero og Giovanni Pellegrino, *Segreto di Stato. La verità da Gladio al caso Moro* (Torino, 2000).

G

Ganser, Daniele, *NATO's Secret Armies. Operation Gladio and Terrorism in Western Europe* (London, 2005).

Giannuli, Aldo, *Appunti per un glossario della recente storia nazionale, allegato alla relazione de Sen. Athos De Luca*, Commissione Parlamentare di Inchiesta sul terrorismo in Italia e sulle cause della mancata individuazione dei responsabili delle stragi (Bari, 2000).

Ginsborg, Paul, *A History of Contemporary Italy. Society and Politics in Italy 1943-1988* (London, 1990).

H

Hækkerup, Hans, *På skansen* (Lindhardt og Ringhof, 2002)

Hansen, Peer Henrik & Jakob Sørensen, *Påskekrisen 1948. Dansk dobbeltspill på randen af den kolde krig* (Høst og Søn, 2000).

Hansen, Peer Henrik, *Firmaets største bedrift. Den hemmelige krig mod de danske kommunister* (Høst & Søn, 2005).

Hansen, Peer Henrik, "Firmaet, DKP og de sorte breve", *Arbejderhistorie. Tidsskrift for Historie, kultur og politik*, 1, 2006.

Hansen, Peer Henrik, *Da yankee'erne kom til Danmark. Fra Verdenskrig til Kold Krig – den amerikanske efterretningstjeneste og Danmark, 1943-1946*, ph.d.-afhandling (Roskilde Universitetscenter, 2007).

Hasselbalch, Ole, *Den stille krig. Sovjetiske påvirkningsoperationer mod Danmark under den kolde krig – forudsætninger, teknik og resultat* (Holckenfeldt, 2001).

I

Inzerilli, Paolo, *Gladio. La verità negata* (Bologna, 1995).

J

Jakobsen, Kurt, *Aksel Larsen. En politisk biografi* (Vindrose, 1993).

K

Kieler, Jørgen, *Den første HOLGER DANSKE gruppe. Nordens lænkehunde* (Gyldendal, 1993).

Kofsky, Frank, *Harry Truman and the War Scare of 1948. A Successful Campaign to Deceive the Nation* (New York, 1995).

Krummes, Jacob, ”Historien om historien om ’Firmaet’ ”, i Klaus Petersen og Nils Arne Sørensen, *Den kolde krig på hjemmefronten* (Syddansk Universitetsforlag, 2004).

L

Lampers, Lars Olof, *Det grå brödreskapet – en beretelse om IB. Forskerrapport til Säkerhetstjänstkommissionen* (Stockholm, 2002).

Lauridsen, John T., *Dansk nazisme. 1930-45 – og derefter* (Gyldendal, 2002).

Lidegaard, Bo, *Jens Otto Krag 1914-1961* (Gyldendal, 2001).

Lundbak, Henrik, ”Hjemmeværnsforeningerne” i Hans Kirchhoff, John T. Lauridsen og Aage Trommer (red.), *Gads Leksikon om Dansk besættelsestid 1940-1945* (Gads Forlag, 2002).

M

Mariager, Rasmus, ”Den brede enigheds ophør. Om baggrunden for det sikkerhedspolitiske opbrud i begyndelsen af 1980’erne – og noget om socialdemokratisk exceptionalisme i dansk samtidshistorie”, *Historisk Tidsskrift*, 2, 2005.

Mariager, Rasmus, *I tillid og varm sympati. Dansk-britiske forbindelser og USA under den kolde krig* (Museum Tusulanums Forlag, 2006).

Møller, Lars R., *Operation Hurricane. Efterretningsvirksomhed før og nu* (Høst & Søn, 2000).

N

Ninn-Hansen, Erik, *Syv år for VKR* (Det Schønbergske Forlag, 1974).

O

Olesen, Thorsten Borring, ”Danmark og den kolde krig 1945-1969 – set gennem de sidste 11 års forskning”, *Historie*, 2, 1995.

Olesen, Thorsten Borring og Poul Villaume, *I blokopdelingens tegn 1945-1972, Dansk Udenrigspolitisk Historie, bind 5* (Gyldendal, 2005).

P

Petersen, Nikolaj, "Påskekrisen 1948", i B. Heurlin og C. Thune, *Danmark og det internationale system* (København, 1989).

Polmar, Norman and Thomas B. Allen, *The Encyclopedia of Espionage* (New York, 1997).

Prados, John, *Lost Crusaders. The Secret Wars of CIA Director William Colby. The True Story of one of America's most Controversial Spymasters* (Oxford, 2003).

S

Saunders, Frances Stonor, *Who Paid the Piper? The CIA and the Cultural War* (London, 1999).

Sejr, Arne, *En kamp for frihed* (Hans Reitzels Forlag, 1995).

Serravalle, Gerardo, *Gladio* (Rom, 1991).

Sørensen, Gert, *Den dobbelte stat. Krønike om magtens hemmeligheder i Italien* (Museum Tusulanum, 1998).

V

Vinciguerra, Vincenzo, *Ergastolo per la libertà. Verso la verità sulla strategia della tensione* (Firenze, 1989).

Von Essen, Sarah, "NATO sikrer freden". *Atlantsammenslutningen 1950-1960, speciale*, (Kbh. Universitet: Institut for Historie, 2003).

SPØRGSMÅL TIL JUSTITSMINISTEREN

Som ministeren har undladt at besvare under henvisning til PET-Kommissionens arbejde, og som er helt eller delvist besvaret i nærværende bind

Spørgsmål nr. 3

Kan ministeren dementere, at der har eksisteret forbindelser mellem PET eller medarbejdere i PET og efterretningsorganet 'Gladio'?

Spørgsmål nr. 200

Hvilke organisationer blev overvåget/registreret op til oprettelsen af Wamberg-udvalget i 1964?

Spørgsmål nr. 208

Hvilke organisationer blev overvåget/registreret fra regeringserklæringen i september 1968 til februar 1983?

Spørgsmål nr. 283

Har informationer indsamlet af PET om lovlig politisk virksomhed nogensinde været videregivet til en efterretningstjeneste i udlandet?

Spørgsmål nr. 420

Hvad kan ministeren oplyse om PET's samarbejde med efterretningsenheder inden for Hjemmeværnet inden for det politiske område?

BERETNING AFGIVET AF PET-KOMMISSIONEN:

Leif Aamand (formand), landsdommer,
Østre Landsret.

Johnny Laursen, lektor, ph.d.,
Institut for Historie og Områdestudier, Aarhus Universitet.

Regin Schmidt, adjunkt, ph.d.,
Afdeling for Historie, Saxo-Instituttet, Københavns Universitet.

Ditlev Tamm, professor, dr.jur. et phil., dr.h.c.,
Det Juridiske Fakultet, Københavns Universitet.

Jens Vedsted-Hansen, professor, dr.jur.,
Juridisk Institut, Aarhus Universitet.

Forsideillustration:

Beslaglagte våben hos den tidligere modstandsmand Elvin Geertsen. Både i 1952 og i 1957 beslaglagde kriminalpolitiet i Århus et anseeligt antal våben, herunder tyske rifler, Husquarna maskinpistoler, håndgranater og kasser med sprængstof. Våbnene havde Geertsen anskaffet med lånte penge fra en række erhvervsfolk i forventning om, at myndighederne ville refundere udgifterne til hans guerillahær. FE afviste imidlertid at have godkendt et sådant arrangement, og Geertsen blev efterfølgende ved Århus Civilret dømt til at tilbagebetale de lånte penge (*PET's Arkiv*).

Resumé:

En række hemmelige og illegale grupper, der havde deres udspring i de europæiske modstandsbevægelser, opbyggede i tiden efter 1945 et bevæbnet net, der gik under betegnelsen 'stay-behind'. Der var tale om enheder, som skulle være klar til at udføre militære operationer bag fjendens linjer i tilfælde af en sovjetisk besættelse. Disse første grupper gik i Danmark under betegnelsen "A.K.-Grupper".

Modstandsmanden Arne Sejr blev i den umiddelbare efterkrigstid involveret i planer om et dansk 'stay-behind'-net. I 1951 blev Sejr imidlertid trukket ud af nettet, men den tidligere modstandsmand fortsatte sine efterretningsaktiviteter i en organisation kaldet "Firmaet". Organisationen indhentede oplysninger om kommunistisk virksomhed i Danmark, producerede antikommunistiske skrifter og aflyttede i en periode på mere end syv år DKP's næstformand, Alfred Jensen. PET blev i 1963 anmodet af regeringen om at undersøge Firmaets aktiviteter. Dette bind fortæller på baggrund af hidtil utilgængeligt kildemateriale historien om Firmaets operationer i 1950'erne og 'stay-behind'-nettets udvikling under hele den kolde krig.